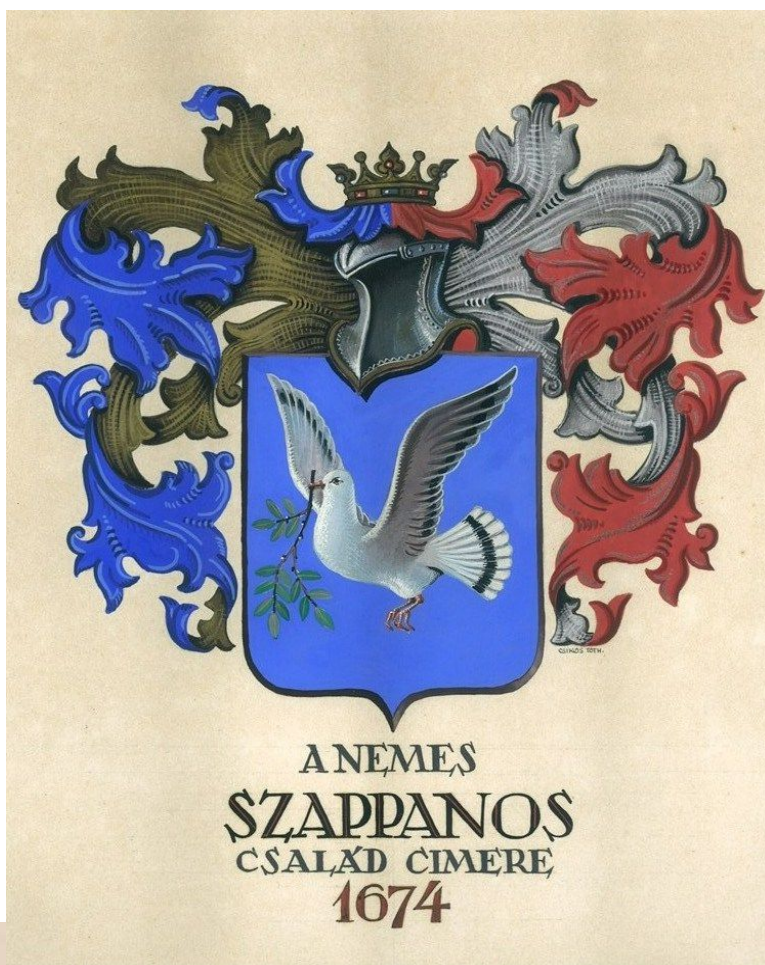

Emlékirataim

My Memoirs

Szappanos István

EMLÉKIRATAIM

MY MEMOIRS

SZAPPANOS ISTVÁN

Dedikálom ezt az írást gyerekeimnek és unokáimnak, azzal a céllal, hogy jobban megismerhessék ősük eredetét, kultúráját és azt a földet ahonnan származnak.

I dedicate this writing to my children and grandchildren, so that they may come to better understand and know their ancestors, their culture and the land they came from.

A Szerző kiadása—Mentor, OH, USA, 2013 december havában

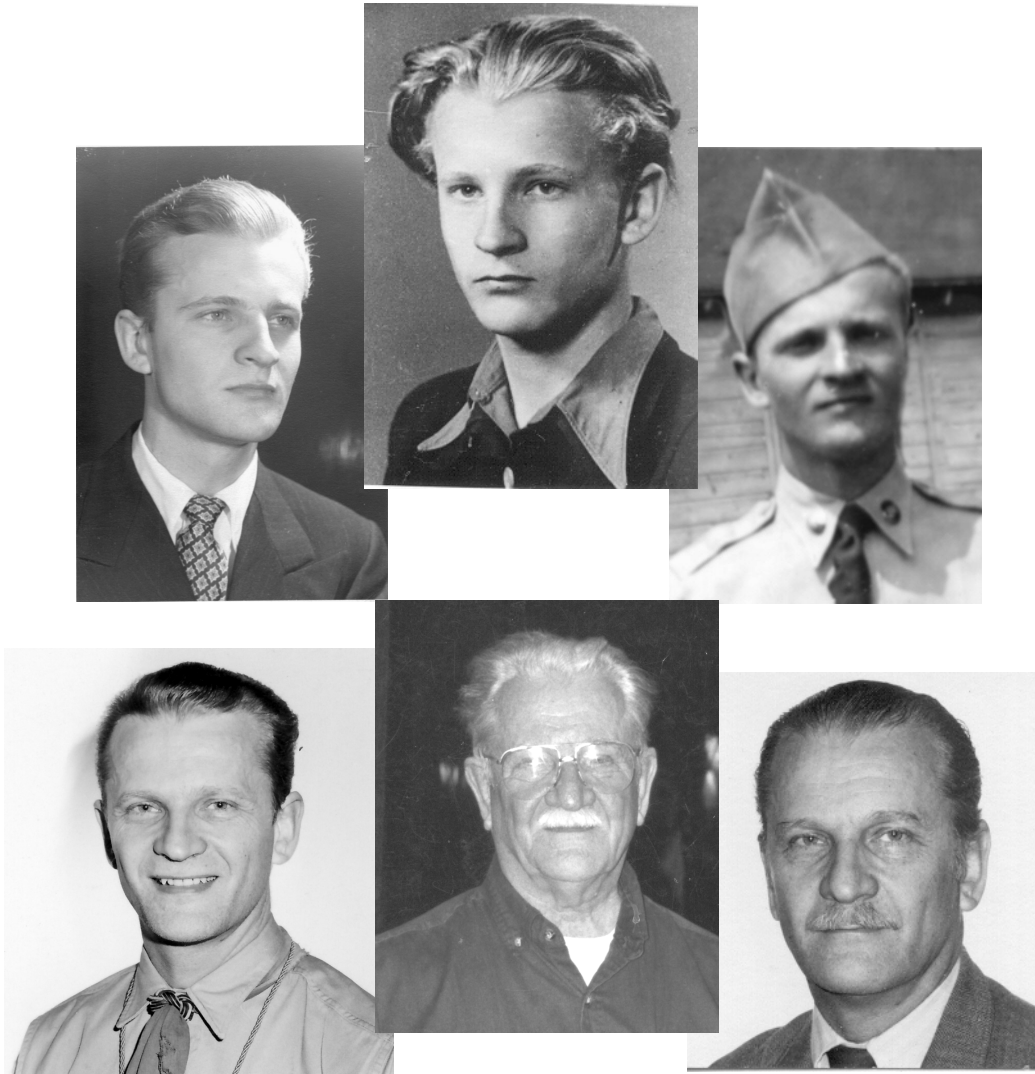
Minden jog fenntartva.

Published by the author—in Mentor, OH, in the month of December 2013.

Publication and reproduction of this material, in whole or in part by any means, is prohibited without the express permission of the author.

SZAPPANOS ISTVÁN, VIII.

Kecskemét, 1929 december 1—
Nyugalmazott okleveles elektromérnök (vezérlés-technika),
A Külföldi Magyar Cserkészszövetség cserkészcsapattisztje,
A Clevelandi Magyar Történelmi Társaság és Múzeum volt elnöke és
jelen igazgatósági tagja.

Steve E. Szappanos, BEE

*Sen. Drive System Project Engineer (ret.)—Rockwell Automation/Reliance Electric,
Scout Officer of the Hungarian Scout Association in Exeter,
Past president and current Member of the Board of Directors of the
Cleveland Hungarian Heritage Society and Museum.*

ŐSEIM
MY
ANCESTORS

Szappanos István V. (1871-1925) nagyapám

André Rózsa (1878-1961) nagyanyám

Szappanos István VI. (1899-1986) édesapám

Endre Márta (1903-1996) édesanyám

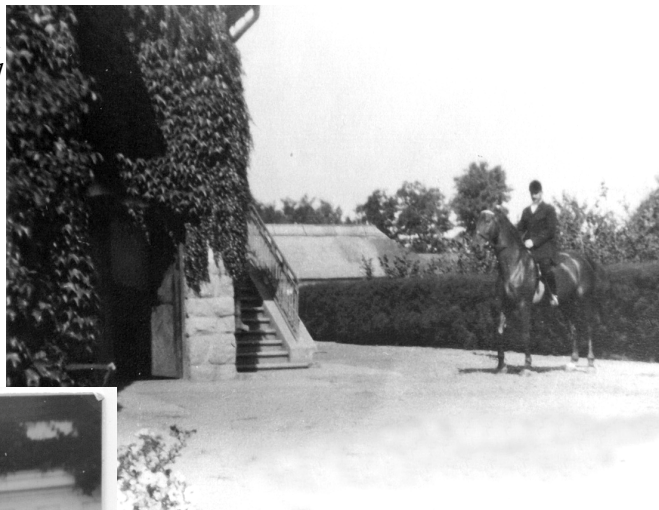
Endre Zsigmond I. (1865-1944) nagyapám

Gulner Mária (1872-1953) nagyanyám

Apám kedvenc lován Városföldön
My father on his favorite horse in Városföld
cca. 1936

Anyám a városföldi kúria verandáján
My mother on the veranda of the Városföld manor
cca. 1936

Nagymama a szentkúti díszkertben
Grandmother in the manor park at Szentkút

Nagypapa Szentkúton
Grandfather at home in Szentkút
cca. 1940

Nagypapa a pipázóban — *Grandfather at home*

KECSKEMÉT

Kecskemét látképe

Zsinagóga Református Kollégium

Református templom

Jobbra és lent:
Széchenyi tér 10.sz. városi házunk
(a hetvenes években lebontották, ma autóbusz állomás helye)

*Our townhouse in
Kecskemét. It was
demolished in the seventies,
and replaced by a bus station.*

VÁROSFÖLD

Városföldi kúria, amiben felnevelkedtem. Építette apám 1924-ben. 1945-ben a kommunista rendszer birto-kunkkal együtt kisajátította. Kezdetben egy iskola, majd a Kecskemét város vendéglátó háza lett. Így jó karban tartva lát-tam újra 1980-ban.

Our manor house in Város-föld, where I grew up. Was built by my father in 1924. In 1945, the new Communist regime expropriated it along with our land holdings. At first it was used as a school, then the city of Kecskemét converted it to a guest house and kept it up in good shape. This is how I found it in 1980.

SZENTKÚT

Nagyszüleim
otthona
Szentkúton.
Cca: 1938

*My grandparents'
home in Szentkút*

A szentkúti kúria
díszkertje.

*The manor park of
Szentkút*

Tartalomjegyzék - *Table of Contents*

EMLÉKIRATAIM.....	3
I. AZ ELSŐ TIZENNÉGY ÉV.....	5
II. A SZÉLVIHAR - MENEKÜLÉS.....	21
Utolsó hónapok otthon.....	21
Velem, Nyugat-Magyarország.....	26
Josefsberg, Ausztria.....	30
1945.....	32
Menekülés tovább Josefsbergből.....	34
III. A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEK.....	43
Mooseurach.....	43
1946. A második menekült év.....	49
1947.....	58
1948.....	62
Farsang 1948.....	63
Iskolás éveim 1947-48. Waldwerke.....	67
Érettségi után - újra otthon - Königsdorf.....	74
1949.....	77
Ez a láda.....	79
Kivándorlás.....	79
Utolsó visszapillantás.....	82
IV. COMING TO AMERICA.....	89
Brief background history and politics of the inter-war years.....	89
Communist revolution and following terror in 1918.....	89
Regent Horthy (Mar 1920-Oct 1944) and his 24 years.....	90
Loss of territory, economic and military sanctions by the Trianon treaty.....	90
First 10 yrs begins definite trend to prosperity, 30's world depression.....	91
Territorial revisions.....	92
World War II.....	97
Wave of refugees : DP's.....	102
Years in Germany and Austria.....	104
Emigration.....	108

Arrival in USA	109
Our new life in America, September 1949.	112
1950	116
1951	122
1952 – The year in Korea	132
1953 – Back to civilian life.....	151
EPILOG	159
BEYOND THE EPILOG	165
APPENDIX	171

EMLEKIRATAIM

Szapponos István (1929-)

Mikor az ember elér egy bizonyos kort, egyszerre fontossá válnak a rég elmúlt dolgok. Az ember gyerekkora, ifjúkora, és a mi esetünkben az a világhátrófa, ami bennünket elsodort otthonunkból, Magyarországból, szanaszét a világ minden tájára. És egy sürgető érzés vesz erőt az emberen, ezt mind le kell írni, mielőtt túl késő.

Kinek? Minek? Édesapám is evvel töltötte nyugdíjas éveit. Írt, kopogott az írógépe akárhányszor ott voltam náluk. Mutatta is mit csinál. Írja emlékiratait. Itt van, olvasd, Pistikám. És én csak udvariasan mosolyogtam és mondtam, jó, majd egyszer. Egyszer csak elment, örökre. És akkor kezembe került a sok száz oldalas sűrű sorokban gépelt kézirat, amit ő olyan nagy igyekezettel írt, nekünk. Egy korról, egy életről, amikor ő fiatal volt, és a magyar történelem apró gyöngyszemeiről. Egy régi, más világ terült elém, annak szépségeivel, egyszerű örömeivel, egy talpig becsületos, józan gondolkodású magyar ember életének tükrében. De sok kérdésem támadt, amit még szerettem volna részleteiben újra hallani. De már késő volt, már elment.

Talán jelen írásomnak is ez lesz a sorsa, talán még ez se. Utódaimnak írom, de írom azért is mert kikívánkozik, mert talán nyugodtabban hagyom itt ezt a világot, majd, ha tudom hogy mindezt nem vittem magammal. Mind a négy gyerekünk ír és olvas magyarul, de nem olyan gyakorlattal, hogy egy ilyen írást könnyedén élvezni tudjon. Dilemma előtt állok : magyarul vagy angolul írjam? Mindkét nyelven majdnem egyforma könnyedséggel tudnám ezt tenni, de valahogy úgy tűnik, hogy magyarországi életemet, annak sajátosságaival, hangulatával, kizárólag magyar ízével és szavaival nem lehet más nyelven visszaadni. Majd talán amerikai életem nagy részét, ha arra még sor kerül, angolul írom.

Apuka megírta élettörténetét, és befejezte azt az otthonunkból való menekülés idejével, élete 46.ik évében. Bár neki is mindennap írott naplója volt majdnem élete végéig, mégsem tartotta érdemesnek, vagy képesnek magát arra a feladatra, hogy a menekülés és az emigráció, számára végzetes és fájdalmas napjait, éveit újra átélje.

Én, jelen írásomban az első 14 év emlékei után folytatom, ahol ő abbahagyta. 15 éves voltam amikor elhagytuk otthonunkat Kecskeméten. Teenager éveim különös keveréke volt a még éretlen gyerek játékos világának, a serdülő diák a lányok iránt való ébredő érdeklődésének, és a világ új realitásaiba hirtelen belekényszerített felnőtt felelősségeket, feladatokat megkívánó életnek.

Nekem akkor a menekülés és az emigráció németországi éveit egy borzalmas de nagyszerű kalandnak tűntek. A hazatlanság, a nehézségek, nélkülözések nem vágtak oly mély sebet tudatomba, mint szüleimnek. A hazai harmincas és negyvenes évek telítetten hazafias magyar társadalmi légköre, nevelése és mentalitása azonban maradandóan beolvadt egyéniségembe, ami későbbi felnőtt koromban életem irányát és értékrendszerét meghatározta. A németországi emigrációs évek nélkülözései és az elkerülhetetlen kemény munka, a fegyelmezett élet, úgy hiszem jobb, erősebb, és helytállóbb egyéniséget faragott belőlem, mint ha mindezeket nem mentem volna keresztül.

Milyen megdöbbenéssel és hitetlenséggel hallgattam, amikor Pajor Elemér a waldwerkei magyar menekült gimnázium filozófia és számtan tanára, aki egyben internátusunk szoba parancsnoka is volt, esti 'agytágító' elmélkedéseiben ezt a témát fejtegette. Hogy lehet azt mondani, hogy ez a küzdelmes, keserves élet jó lehet!... Megengedte a sors, hogy 1969-ben Burg Kastl-ban még meglátogathassam a tanár urat, és megköszönhessem neki azokat a bölcs gondolatokat.

* * *

I. AZ ELSŐ TIZENNÉGY ÉV

1929-1944 évek

1929 december elsején, vasárnap születtem, mondják. A kecskeméti városi kórházba hozott a gólya, de otthonunk Városföldön, apuka családi földbirtokán volt. Apuka mint szolgálaton kívüli Ludovika Akadémiát végzett huszártiszt korán elhunyt apjától (én soha nem ismertem a Szappanos nagypapát) örökölt Kecskemét déli területén fekvő városföldi, pákai, gatyásfái, tegzesföldi (450 kat. hold = 640

acre), és nagybátyjától Szappanos Imrétől reánk testált bócsai (620 kat. hold = 882 acre) földbirtokokon gazdálkodott. 1924-ben építtette Szappanos Jenő bácsi tervei alapján, Városföldön azt a házat amiben én és később öcsém Tamás felnőttünk, és amit még ma is Szappanos Kúriának ne-

veznek a vidéken.

A városföldi kúriában az akkori állapotok szerint még nem volt villany, sem telefon. Este petróleum lámpákkal, „harisnyás” gázlámpákkal (similar to Coleman lantern) világítottunk. A leggyorsabb híradás módja a sűrűgöny (telegraph) volt, de azt is valakinek el kellett vinni a vasútállomásra, vagy onnan elhozni.

Városföldi díszkertrészlet a harmincas évek elején

Ha betegség miatt orvosra volt szükség, a leggyorsabb módja annak az volt, hogy egy lovas-kocsit küldtünk be

Félegyházára a Nagy János doktor úrért, aki remélhetőleg otthon volt és utána haza is vittük a kocsival. Vízvezeték ugyan volt a kúriában, de a vizet kézi erővel kellett a padláson lévő kb. 1000 literes víztartályba a kútból felpumpálni, ami két erős béreslegénynek pár

órába tellett. A szükséges meleg vizet a konyhában melegítették, és hetente egyszer a fürdőszobában lévő kazánba fával befűtöttünk, hogy legyen elég meleg víz fürdésre.

A Szappanos család ősi eredetünk óta református volt, és így engem is Szappanos Károly református lelkész annak keresztelt meg, habár anyám katolikus volt. A családi tradíció megkövetelte, hogy legalább a fiú gyermekek ezt a vallást kövessék. Ez egy olyan szigorú hagyomány volt, hogy aki ezt megszegte a családból kitagadták. Erre egy példa van a családi történelemben. Ez semmiképpen sem jelentette azt, hogy háborús állapotban állt volna a család a katolikusokkal szemben, hisz nemcsak anyám de apai nagyanyám, úgymint apám húga és apám öccsének felesége is katolikusok voltak. (Tudomásom szerint Magyarország hercegprímásának van egyedül az a joga, hogy reverzális nélküli házasságokat engedélyezzen, ahol a fiú gyerek apja vallását, a leány anyját követheti.)

Másfél éves koromban (apukával együtt) tífusz (*typhoid fever*) fertőzést kaptam, és ahogy mondják, anyuka és nagymama imádsága volt az ami megtartott, mert a doktorok már lemondtak rólam. Későbbi években sorra jöttek az akkori gyerek betegségek, sarlach, (*scarlet fever*), szamárköhögés (*whooping cough*), bárányhimlő (*chicken pox*), kanyaró (*measels*), amiket már mint 'pro' vészeltem át.

Iskola előtti életem, kint a gazdaságban, az állatok és a természet közelében folyt le. Játsszótársaim a cselédek és gazdasági alkalmazottak gyermekei voltak. A 'gazda Pityu' volt legszorosabb barátom. Minden nap együtt voltunk. Ő, Lőrincz István, apuka hűséges gazdatisztjének fia volt, velem egyidős. A másik a 'gépész Jancsó', Szécsényi József gazdasági gépész-kovács fia. Születéstől fogva nyomorék volt, deformált jobb lábbal és csonka ujjakkal. Ez

azonban semmiben nem változtatott azon a tényen, hogy ő és Pityu voltak legjobb barátaim. Mikor már úgy 4-5 éves lehettem, kaptam egy kis szamarat, úgy neveztük el hogy Bársony. Volt hozzá egy kis kocsis is, amibe be lehetett fogni a Bársonyt, és ha neki is úgy tetszett éppen, akkor húzta is. Evvel kocsikáztunk körbe a majoron, meg a nagy parkosított kertben a házunk körül. Azonkívül fára másztunk, szénapajtában ugráltunk le az emeletről, nyáron fürdöttünk a kacsásztatóban (szülői tilalom ellenére), és télen 'iringáltunk' rajta a befogott jégen. Tavasszal mi voltunk az elsők akik a még éretlen cseresznyét, szilvát, körtét a fáról megkóstoltuk (ugyancsak szülői tilalom ellenére), és diadallal jelentettük, hogy nem fáj a hasunk! Nyáron kopaszra nyírott fejjel, egy szál rövid nadrágban, 'meztéláb' szaladgáltunk a majorban, bújócskáztunk a kukorica magtárban, és ipi-apacsoztunk a gyümölcsösben. Azt is megtanultam hogy hogy kell tuskés ágakkal teli akácerdőben 'meztéláb' futni anélkül hogy tuskébe lépjek (kevés kivétellel).

Mikor már nagyobbacska lettem, szántáskor fűkaszaláskor ott ültem a traktoron gépész bácsi (Szécsényi József gépész) mellett egész nap, vagy csépléskor ott báméskodtam a nagy cséplőgép mellett és órákig elnéztem hogy tömi az 'etető' a kévéket a gépbe, és hogy épül a szalmakazal a gépből kiömlő szalmából. Majd később a kész szalmakazalok tetejéről sívító csataüvöltéssel csúszunk le a lekötő szalmakötélen.

1936 nyarán 'szentkúti' nagymamával vonaton találtam magamat. Mátraverebélybe mentünk. Ez a kirándulás duplán emlékezetes lett, két olyan esemény miatt ami csak egy 6 éves gyereknek vághatott mély barázdát az emlékezetébe. Az egyik az volt, hogy amikor megérkeztünk a vonaton a mátraverebélyi állomásra, hát senki nem várt bennünket, és a nyaraló valahol kilométerek távolságában volt. Az állomáson az ég világán senki nem volt aki meg tudta volna mondani, hogy hogy lehet oda eljutni, és nagymama kétségbeesetten tanakodott, hogy most mi lesz. Végre egy parasztszeker jött arra, és felkéredzkedünk rá. Az aztán elvitt bennünket célunkig, ahol már Beretvás Rózsi néniék nagy izgalommal vártak. Úgy hiszem nagymama onnan másnap vissza is indult, én pedig ott maradtam vagy két hétig.

Sokat kirándultunk és játszottunk a Beretvás lányokkal, főleg Jutkával. A második izgalom a hazajövet alkalmával volt, amikor is Beretvás Pista bácsi jött értünk autójával. Egy 1928-as Auburn amerikai márkájú autója volt.

Apukával mindketten vettek ekkor egy egyforma autót. Az akkori úri kényelemnek mindent megadó járművek voltak ezek. Négy ajtó, lépcső, bársony ülések, csiszolt kristály üveg virágtartó mind a két oldalon, üveg választófal az első és hátsó ülés között. Belül dudu, kívül dudu.

(Sajnos apuka példánya hamar kimúlt. Apuka anyuka esküvőjén, Szentkúton, történt

1928-as Auburn touring car

amikor is egy vendéget kellett még nagy sebességben a félegyházi vasútállomásra elhozni. Apuka Beretvás Pista bácsit kérte meg erre, aki már az esküvői

hangulatnak emelkedő fokán állt. A Péteri Tónál be is fordult az árokba, fejjel lefelé. Lábra is állították, de nem mielőtt víz is, olaj is kifolyt belőle, és ilyen állapotban haza hajtották. Csak az autónak esett a baleset sérelmére, minek utána soha többé nem mutatott az semmi hajlandóságot a megbízható működésre. Későbbi években emlékszem mennyit játszottunk a városföldi garázsban álló gyönyörű vadonat új autóban, ami soha nem ment sehová. Gépész bácsi mókoltgatott rajta időnként, amikor a gazdasági munka engedte, de megfelelő utasítás és alkatrészek hiányában, az amerikai csodagép örökre megtagadta az engedelmességet. Úgy emlékszem egyszer voltunk vele Szentkúton. Már nem tudom mi lett vele, apuka aztán eladta, vagy valakinek odaajándékozta? Mikor elmenekültünk, már nem volt meg.)

Szóval Beretvás Pista bácsi autójába mindnyájan bepakoltunk Mátraverebélyben, és nekiindultunk az útnak hazafelé. A második nap, egyszer csak büdös égett szag terjeng az autóban, megállunk, és látjuk hogy az első ülés alulról füstöl, parázslík. Gyorsan lelocsoltuk valami vízzel, majd kiderült, hogy a nagy akkumulátor (battery) ami az ülés alatt volt beszerelve valami rövidzárlat folytán okozta a problémát. Attól kezdve minden órában meg kellett állni, leellenőrizni a helyzetet. Mindenki izgult, én különösen, hogy még biztonságban haza érjünk.

Otthon az a hír fogadott, hogy kisöcsém született, Imre Tamás.

Nevében az Imre, úgymint az enyémben is, Szappanos Imre bácsi, apuka utód nélküli nagybátyja nagylelkűségét tiszteltük, aki

születésünk alkalmával majdnem kétezer hold földet íratott nevünkre a bócsai birtokából. Ezt az ajándékot, mint felnőttek soha nem élvezhattuk. Jött a kommunizmus és minden birtok az övéké lett. A sors iróniája az, hogy amikor 1994-ben a kommunizmus bukása után a magyar kormány 'nagylelkűen' kártérítést ajánlott fel az elvesztett birtokokért, a bócsai birtokok átírásáról szóló okmányokat sehol sem lehetett feltalálni. Így még attól a kis juttatástól is esztünk, amit ekkor utánunk dobtak, ezen kártérítés nevében. Különben Imre bácsi az én keresztapám is volt, ami felőli feladatát abban róttá le, hogy minden karácsonyra kaptam tőle egy szép új öltöny ruhát, és mikor találkoztunk mindég nyomott a fejemre egy jó nagy barackot.

Szentkúton volt Tamás keresztelője, ahova a Szappanos és Endre család kiterjedt rokonsága hivatalos volt. Negyven hárman szerepelnek azon a híres csoportképen amit sok családtag még ma is kedves emlékül őriz. Tamás keresztanyja Rózsi néni (Beretvás Istvánné), keresztapja Endre Laci bácsi, anyuka bátyja. A keresztelő pap, Szappanos Károly bácsi,

református papi talárban mosolyog a képről.

Aztán, városföldi életünk folytatódott zavartalanul, ahogy azt mi akkor mint gyerekek láttuk.

Szombatonként meg-meg jelent Laci Bácsi Pestről jövet autóval. Ki akar Szentkútra jönni? Persze hogy jelentkező mindég volt, sokszor anyuka is jött. Szentkút, ahol Endre nagypapa kúriája volt, ahol a „szentkúti Nagymama” és Szidi néni laktak. Szentkúton, megint egy más világ volt. Ott Nagypapa szigorú, no-nonsense lénye uralkodott kifelé, és a jószágos Nagymama mosolygós, simogatós lénye befelé.

Szentkútnak elkülöníthetetlen része volt Szidi Néni, az örökké nevető jókedvű és minden csínyben benne levő Szidi Néni. Ő az öt lány közül a második legfiatalabb volt,

anyuka lévén a legfiatalabb. Szidi néni kivétel nélkül minden unokának kedvenc nagynénje volt. Ővele lehetett játszani, hintázni és a nagy spájzban (élelmiszer kamra) birsalma sajtot meg barack lekvárt kóstolni suttyomban. Gyerekkori pólió fertőzés miatt a bal lába sorvadt maradt és bicegve, billegve járt. Ennek dacára egész életében a derű és pozitív életfelfogás, de ugyanakkor erkölcsi magabiztosság vezérelte. A régi szigorú felfogás szerint, testi fogyatékossgú ember házasságba nem léphetett, így Szidi néni is örök életére házastárs nélkül maradt.

Évekkel később együtt róttuk a menekült sors éveit. Dél Bajorországban is közel laktunk egymáshoz, ő nagymamával úgy 20 km. távolságban. Amikor az ötvenes évek elején már mindenki, még nagymama is - Argentínába - kivándorolt valahova tengerentúlra, ő egyedül ott maradt. A tündéri szép Bad Tölz délbajor üdülővárosban töltötte élete második 50 évét, a német állam tökéletes szociális intézménye a Fürsorge segítségével. 103 éves korában halt meg. Még a 100 éves születésnapján ott voltunk nála Tamással, egy apácák által vezetett öregotthonban volt, nagy szeretettel körülvéve.

Nyaranként sokszor a többi unokák is ott voltak, Zsiga, Babci, Geréby Zsuzsi, Jancsi meg Pali, meg persze Tamás is, aki mindenki

Tenger kutyával Szentkúton

kedvence volt, legkisebb lévén. Azonkívül Szentkúton volt egy nagy bernáthegyi, a Tenger kutya, akivel sokat lehetett játszani. Úgyszintén egy nagy szürke kandúr cica, akit csak úgy hívtunk hogy Muszmandi.

Ez a név onnan származott, hogy anyukáék, a szülők, ha

olyan megjegyzést vagy gyerekek iránti rajongást akartak kifejezni amit

nem illett a gyerekek vagy más, 'kevésbé művelt' embernek megérteni, azt németül, vagy franciául mondták. Ilyen kifejezések ismételt használata aztán beillesztette őket magyar szótárunkba és később mi is úgy használtuk őket, persze nem értve literális jelentésüket, mint a nagyok. Ezek közé tartozott az az egy ártatlan német szó hogy 'riesig', óriási. Családunk alkalmazásában a 'riesig' szó felvett egy több és sokkal kifejezőbb értelmet, ami sem magyarban, sem németben egy szóban nem létezik, amit

szótárilag körülírni lehetetlen. Talán csak példával lehet visszaadni ízét. Ha például az utcán egy nő kalapja a megmosolyognivaló túlzás példaképe volt, anyuka és Szidi Néni összenéztek: "Ríúúzig, Hut!". Szabadon fordítva talán: "nahát, ez aztán kalap!", és a nevetés pukkadtt belőlük.

Amikor Szentkútra megérkeztünk, úgy én, mint később Tamás első dolga az volt hogy a nagy szürke kandúr cicát felnyaláboltuk, hogy szegénynek fél teste lógott le hol erre, hol arra. És hogy Szidi Néni kifejezésre juttassa ezen bájos gyerektempó iránt való érzelmét, így szólt: "Ríúúzig, immer muss mann die Katze ... " Így lett a cica neve Muszmandi.

Endre nagypapa, a Szentkúti birtok ura, a félegyházi járás kunkapitánya, tiszta kun ősök leszármazottja, akik ősi földbirtokuk mellett, bírók, jogászok, politikusok voltak. Nagypapa a Jókai regényekben megírt magyar földesúr volt, a szó legnemesebb értelmében. A tizenkilencedik századból itt maradt megalkuvás nélküli magyar hazaszeretettel, úri becsülettel és a magyar földhöz és hazához való végtelen ragaszkodással. Igazságos szigorúsága, de jósága ismeretes volt az egész környéken, és szigorú igazságszeretete a vármegyénél, mind szolgabíró, mint országgyűlési képviselő és később mint felsőházi tag (Senator), híres volt. Nagy házat tartott Szentkúton, ahol vendégként megfordultak József Császári Főhercegtől, Ribbentropp német külügyminiszterig, minden társadalmi és politikai nagyság. De főleg a családi ünnepélyek, évente május másodikik Zsigmond napok voltak amikor a nagy család és barátok összejöttek. A nagy verandán volt 25-30 főre terítve, gyerekek a macskaasztalnál, ahol az étel és italban nem volt hiány. Nagypapa, sajátkészítésű szentkúti borai híresek voltak. Nagypapa szívélyes de imperiális házigazda volt. Ezt mindenki tudta. Egyszer a szomszédos pálos kolostorbéli atya nagyban szerénykedett az asztalnál, mire nagypapa rádörgött: "Vegyen páter az istenfáját!". Vagy máskor, meggörbített gyűrűs ujjaival megdöngötte a sült kacsát a tálban, mondva: "Egyél, mer' jó!"

A jó hangulatot aztán emelte még az hogy vacsora után Szidi Néni vagy anyuka zongora játékanak hangjai szűrődtek ki a nyitott ablakokon, és az eltakarított vacsora asztal helyén táncra perdült a vendégek fiatalja, nagypapa szigorú felügyelete mellett.

Nagypapának volt még egy, inkább kétes értékű híressége, amiben ha hirtelen haragra gyulladt valami ostobaság vagy kihágás miatt, a szegény kihágónak olyan igazi alföldiesen elka-

nyarított, csak a gazdasági udvar szabad levegőjében kiejthető szidalmakban lett része, amit nem felejtett el egyhamar. Tamás volt az egyetlen unoka, aki talán a 4-5 éves szőke göndör hajúak jogán, tökéletesen megtanulta nagypapa ily alkalmakkor használt kifejezéseit, amit aztán a legelőkelőbb vacsoravendégek fülhalleréjére a legkisebb provokációra válogatott pontossággal elismételt. Az ilyeszerű zavarba hozás csúcspontja talán az volt, amikor anyukával a pesti gyorsra utazva Tomikának az jutott eszébe, hogy ő fenn a csomagtartóban akar utazni. Fel is mászott, és amikor anyuka rászólt hogy azért mégsem ..., ő az ellenkezését avval fejezte ki hogy a nagypapától tanult összes, csak a gazdasági udvar szabad levegőjében használandó kifejezéseket végig elsorolta, a vonatfülké többi utasának vidám derülésére.

Voltak aztán még nagypapának szelídebb, de az akkori életfelfogásnak megfelelő örökérvényű kitételei. Legfőbb bűn előtte az volt, ha valaki félt a kemény munkától, vagy olyankor 'pihent' amikor mindenki más dolgozott. Egy színes bevezető után, 'hadd szenvedjen az a kutya test!' volt a nyomaték mondanivalóján. Nem tűrte a gyávaságot sem: '...de félted azt a tyúkszaros életedet!'

De legszebb emlékeim Szentkútról a karácsonyok voltak. Minden karácsonyt ott töltöttünk, és az összes unoka is ott volt. Kint esett a hó és mi bent a szenteste délutánját a legnagyobb izgalomban ami gyereknél létezik, töltöttük el. A 'karácsonyfás szoba' (ami különben Szidi néni szobája volt) már le volt zárva, és onnan mindenféle sejtelmes hangok és illatok jöttek. Kulcslyukon próbáltunk egy pillan-

Karácsony Szentkúton

tást lopni a szobába, de csak suhanásokat és kis mozgásokat láttunk. Mindez bizonyítéka volt annak, hogy az angyalok már nagyban működnek a karácsonyfán, és hogy a Jézuska hamarosan megjön. Hosszú óráknak tűnő idő után meg is szólalt az ezüst csengő a szobában és a nagy szárnyas ajtó kinyílt. Az összes gyerek betódult és áhítattal, bámulattal néztük a feldíszített plafonig érő karácsonyfát. És ekkor nagymama hangja szólalt meg: "Az Atyának, a Fiúnak... " Az Üdvözlégy és Miatyánk után mindenki összeölelkezett és boldog ünnepeket

kívánt egymásnak, mi gyerekek pedig mehetünk megkeresni az ajándékainkat.

Tamás születése után szeptemberben nekem elkezdődött egy új élet. Iskolába kellett menni. A család Városföldön maradt, én pedig a hét közben a 'kecskeméti' nagymama szárnyai alatt nevelkedtem. Ez a nagymama a szerető és következetes szigorú nevelés megtestesítője volt, és mivel én akkor nagyon rossz evő, cingár, nyápic kölyök voltam, nagymama elhatározta, hogy ezen változtatni fog. Reggelire, ebédre, és vacsorára pontosan kimért adagokat kellett megenni, ami sokszor nagyon nehezemre esett és óráig kellett a kihűlő tányér előtt ülnöm, még végre vagy megettem, vagy a szobalány titokban kicsempészte a konyhába. Annak idején az iskolába 'tízórait' is vittünk, ami azt a célt szolgálta, hogy ebédig ne hogy megéhezünk. Nagymama mindég megrakta iskola táskámat jó vaskos falatokkal, vajas kenyéren abált szalonnával, vagy füstölt kolbásszal. Ezek rendszerint a kevésbé szerencsés és éhesebb osztálytársaim gyomrába vándoroltak.

A négy elemi a kecskeméti Kaszap utcai Horthy Miklós Református Tanítónő Képző iskolában végeztem. Az első két osztályt Magyar Ilonka néni tanította, a másik kettőt Széll Kata néni. (1967-ben amikor Zsuzsa először hazalátogatott, még megtalálta a nyugdíjas Magyar Ilonka nénit.) Az évek aránylag eseménytelenül múltak, leginkább a hétvégeket vártam, amikor mehettem a szombat déli motorvonattal Városföldre, mivel akkor még szombaton is volt tanítás.

Úgy hiszem negyedik elemibe indultam volna, amikor Kecskeméten elvittek a Somogyi doktorhoz, akinek volt akkor már Röntgen (X-ray) gépe. Jól emlékszem, tükröből néztem bámulattal ahogy a képernyőn a bordáim meg a hátgerincem minden porcát tisztán láttam. Akkor még nem pillanat fotót vettek, hanem az orvos percekig nézte és tanulmányozta az átvilágított részeket. A végítélet az lett, hogy 'hílusaim' vannak. Azóta sem derítettem ki hogy ezek micsoda bogarak, de az akkori időkben amikor a tüdőbaj, tuberkulózis mindennapi és halálos volt, minden legkisebb sötétebb foltot a tüdőn a legnagyobb gondossággal vettek figyelembe. Így történt aztán, hogy a negyedik elemi első felét nem Kecskeméten, hanem a svábhegyi iskola-szanatóriumban töltöttem. Itt rendes iskola oktatás volt, de minden ebéd után 2 óra hosszát egy nyitott 'lígézőben' feküdtünk, ahol állítólag a friss hegyi levegő és a pihenés a hílusokat felszárította. Hát, vagy tökéletes volt a kúra, vagy Somogyi doktor

hílusai az akkori technika tökéletlenségének volt az eredménye, a tény az hogy karácsony után kiszabadultam a sanatóriumból és hílusokkal azóta sem találkoztam.

(Pár év múlva Somogyi doktor úr Tamást is hasonló sorsra ítélte, aki ugyancsak hónapokat töltött ebben a sanatóriumban, Geréby Jancsival együtt. Azt hiszem, ebben az időben az hogy valaki a svábhegyi iskolaszanatóriumban töltött időt, egy társadalmilag kívánatos és érdemszerző dolog volt, amivel az akkori 'társaságbeli' szülők gyermekei egészségi és társadalmi jövőjüket igyekeztek biztosítani.)

Ebben a sanatóriumban éltem át fiatal serdülő életemnek legszégeylenetesebb epizódját. Egy szombaton Laci bácsi látogatott meg. Mondani sem kell, hogy mint akkori Pest vármegye alispánja, milyen nagy feltűnést és felhajtást okozott megjelenésével. Mindenki megtudta, hogy én vagyok az Alispán Úr unokaöccse! No, ez még rendjén, de Laci bácsi hozott egy doboz finomnál finomabb cukrász süteményt. Borzasztó zavarban voltam, mert tudtam, hogy privát dugi kaja tiltott volt, de nem mertem megmondani Laci bácsinak, de másnak sem, hogy kaptam. Így elrejtettem a szekrényembe, és nagy becsületesen még sötétben sem nyúltam hozzá. Itt száradt, penészedett aztán a finom sütemény amíg egy nap az egyik 'ápoló' meg nem találta, és az igazgató elé rendelték kihallgatásra. Volt is nagy szigorú megfenyítés, szabályellenes magatartás miatt, stb., mert persze nem mertem bevallani hogy én abból egy falatot sem ettem és hogy egy hétig rettegésben éltem, amíg fel nem fedeztek. Gondolom az igazgató is jó megmosolyogta a dolgot ahogy kiléptem az ajtaján.

Emlékszem aztán sok szép nyári vakációra is, ahova anyukával és Tamással mentünk. Nagyon ritkán apuka is velünk volt. Ő nem nagyon kedvelte ezeket a vakációkat, ahol csak a semmittevés volt a napi elfoglaltság. Otthon a gazdaságban volt neki elég tennivalója, ami oda kötötte. Első nyári vakáció, amire emlékszem az Zirc-en volt 1938-ban. Zirc a Dunántúlon, a Balatontól északra fekvő kis városka, aminek két híressége: az apátság és egy régi várrom. Ezen kívül nem tudom hogy kötöttünk ott ki, talán mert valami baráti vagy rokoni kapcsolat fűzött egy ott lakó családhoz, ahova aztán sűrűn kijártunk. Akkor Tamás éppen 2 éves volt és jött velünk egy gyereklány pesztra is akinek feladata volt Tamással foglalkozni. Amikor megérkeztünk és a kipakolás nagy ide-oda futkározása lecsillapodott, anyuka egyszerre csak felkiáltott, hogy Jesszus!! hol a

gyűrűm! A gyémántokkal kirakott díszgyűrűjét letette az éjjeli szekrényre és most nincs sehol. Végre Tamást addig faggatták még bevallotta, hogy ő bizony azt az ablakon kidobta. No lett is nagy keresés kinn az utcán ... siker nélkül. Nagy kétségbeesés!. Később amikor minden keresést feladtak, a gyereklány megtalálta a gyűrűt az ágy alatt. (so much for waterboarding a 2 year old)

Következő nyáron, 1939-ben Balatonalmádin nyaraltunk. Szép villában laktunk,

Balatonalmádi vasútállomás

mindjárt a vasútállomás mellett és közel a strandhoz. Mindennap mentünk strandolni, ami nem lett volna rossz, de anyuka elhárította, hogy nekem meg kell tanulnom úszni és felfogadott egy úszómestert aki derekamra kötött övön fogva lógatott be a víz-

be a mólóról és onnan magyarázta, hogy hogy kell úszni. Ha nem jól

csináltam, kicsit megereztette a „halászbotot” és én elmerültem, mire kétségbeesett prüszköléssel kapálództam újra a felszínre. Ez a dolog bizony egy kicsit megkeserítette a balatoni nyaralást, de úszni viszont megtanultam jól, aminek egész életemben jó hasznát vettem.

Emlékezetemben van még egy kirándulás is onnan, egy ismerős családhoz ahol hasonló korú gyerekek is voltak és jól eljártunk a nagy kertben. Az egyik fiútól ott tanultam meg cigánykereket hányni (do cartwheels). A családfő egy elektromérnök lehetett, mert a ház villany ellátását saját vízimalommal hajtott generátor szolgáltatta. Eziránt én már akkor is nagy érdeklődést mutattam és ez a kedves bácsi aztán adott is nekem ajándékba egy nagy rádió elemet (battery) – amit az akkori elég kezdetleges elemes rádiók működtetésére használtak. Gondolom az ajándékozás oka az is volt, hogy az elem már jobbára le volt merülve és a rádióra már nem volt elég. De én nagyon örültem neki. Haza is cipeltük. Nagyon nehéz volt, akkora

Balatonalmádi strandon apukával

mint két téglát egymás mellett és olyan súlyos is, de voltak rajta mindenféle dugók és kapcsolások és különös felírások, ami az én majdnem 10 éves eszemnek fantasztikus lehetőségeket ígért, arra, hogy a kézzel működtetett szemaforokat a játék vonatnál majd ezentúl megvilamosítom. Meg is próbáltam drótokat ide csavarni meg oda, ilyen lyukba bedugni a banán dugót meg abba – de sehogy sem csinálta amit akartam. Ebbe sajnos apuka sem tudott tanácsot adni. Ekkor határoztam el, hogy elektromérnök leszek. (No persze közben azért akartam én mozdonyvezető, majd később erdész és vadőr is lenni – de a mag itt lett elvetve.)

Erdély északi részének visszacsatolása után egy évvel, 1941-ben az újonnan visszatért erdélyi Szovátára mentünk nyaralni. Oda is csak anyuka vitt bennünket, vonaton mentünk. Emlékszem milyen nagy riadalom volt amikor Cegléden átszállva már majdnem elindult a vonat amikor kisült, hogy rossz vonatra szálltunk fel. Kofferokat, csomagokat, kalapos dobzt, Tamás maciját nagy sebtében felmarkoltuk és nagy rohanások és jajgatások között éppen még elcsíptük a jó vonatot. Szovátán is egy szép kis villában laktunk közel a Medve tóhoz, aminek híressége az, hogy a vi-

Szovátán anyukával

ze nagyon sós, de a tetején egy réteg édes patakvíz fekszik, ami a nap melegét mint egy melegházi üveg prizma az alsó rétegekbe fogva tartja. Így a víz nagyon kellemesen meleg, annak ellenére, hogy egy nagyon mély tó, de a tetején egy réteg hideg víz ül. Az erős sótartalmának köszönhetően a tetején pedig nagyon jól lehetett még hanyatt is úszás nélkül fenn maradni. Erre a vakációra csak úgy emlékszem, hogy az út oda és vissza, meg a Szováta vidéke is gyönyörű volt, hisz rövid életemben először voltam fenyvesekkel borított hegyek és sziklák világában. A végére még apuka is eljött egy pár napra és együtt jöttünk haza.

1940 őszén szüleim beírtak a kecskeméti gróf Tisza István református gimnázium első osztályába. Az igazgatónk Páthy János volt és osztályfőnököm Bogdányi László. (aki pár év múlva elesett az orosz fronton). Ez az iskola a XX.ik század elején szecessziós stí-

lusban épült impozáns Újkollégium épületében volt. Ide vándorolt át többi elemi iskolai osztálytársam is, különösen hét fiú, akikkel szüleink rokonsága, társadalmi összetartozása révén szoros barátságban voltunk.

Batka Feri (dr. Batka Ferenc orvos fia, aki 1956 október 23-iki tüntetésen lett az ÁVÓ-sok sortüzének halálos áldozata), Horváth Gyurka (MÁV tisztviselő fia, aki később mint vegyészmérnök a kecskeméti konzervgyár vegyészeként a ma is híres Piros Arany paprika ízesítő anyag kifejlesztésében vitt vezető szerepet, ma is Kecskeméten él és a régi barátság összehoz bennünket ahányszor arra járok), Horváth Zénó (dr. Horváth Gedeon ügyvéd és közjegyző fia, aki a '60-as évek végén hirtelen meghalt. Zsuzsa 1967-ben még találkozott vele Kecskeméten.), Matolcsy Huba (vitéz dr. Matolcsy Károly orvos fia, akiből a Pannónia Filmstúdió igazgatója lett, és fia Matolcsy György az Orbán kormány gazdaságügyi minisztere 1998-2002-igm, majd 2010-től jelenig), Merétey Sanyi (dr. Merétey Sándor orvos fia, aki később református lelkészi pályára lépett), Sárkány Laci (Sárkány Béla ügyvéd fia, akinek hűgába Kaciba 14 évesen tök szerelmes voltam, és aki 1956-ban kimenekült nyugatra, majd Amerikába. Rochester, NY-ban telepedett le és ott ismerte meg jövődő feleségét Mártit, akivel aztán Irvine, Kaliforniába költöztek és nagyon sikeres ingatlan ügynökséget vezettek. Gyerekük nem volt. Laci sűrűn haza járt Magyarországra, a '80-as évek végén Budapesten váratlanul szívszélhűtésben meghalt.), Szappanos Béla (vitéz Szappanos Jenő Kecskemét város főmérnöke és műszaki tanácsosának fia, harmadfokú unokatestvéri kapcsolat, de szüleink szoros családi barátságban voltak. Felesége Nagy Andrea. Gyerekei nem voltak. Jártak nálunk Amerikában a hatvanas években. 1997-ben vészes vérszegénységben (leukémia) meghalt. Bátyja Bandi 1956-ban disszidált és New Yorkban élt egészen 1997-ig, amikor viszátelepedett Budapestre.).

Ezekkel a barátokkal megszakadt egy időre a kapcsolatom, amikor 1944 őszén elmenekültünk. A többiek mind otthon maradtak. Később Németországban felvettem a levelezést Bélával és Gyurkával és rajtuk keresztül tartottuk a barátságot. Ők idővel folyatták a gimnáziumot és 1948-ban leérettségiztek. Amikor a kilencvenes években újra szabadon lehetett utazni, az akkor még élő régi barátok újra bevettek maguk közé mint régi osztálytársat és azóta is ha évente éppen akkor otthon járok, az osztálytalálkozókra én is hivatalos va-

gyok, mint tiszteletbeli tag.

Mi nyolcan egy külön baráti csoportot alkottunk az iskolában és legtöbbször együtt jártunk szórakozni, játszani. Abban a korban mindenki nagy foci imádó volt. Engem kivéve. Ők minden foci meccsre elmentek és egymás közt is sokat fociztak, de én már akkor tudtam, hogy engem semmilyen sport mint kompetitív aktivitás nem tudott érdeklődésre buzdítani. Ki is voltam téve sok csipkelődésnek és bosszantásnak emiatt. Ezen kívül azonban minden másban együtt voltunk. Együtt lettünk cserkészek a gimnáziumi cserkész csapatban, jártunk vívó különórákra és énekelünk a templomi énekkarban.

**Cserkész Igazolvány –
121.sz gr. Tisza István cs. csapatba felvett 1941 Február 6.
kiscserkész ígéretet tett 1941 február 15.
cserkész fogadalmat tett 1942 április 25.én**

Majd később a Levente Ifjú Vezető Képzésre (IVK), és cserkész őrsvetetői tanfolyamra és táborba. Azt hiszem harmadik gimnazisták (13 évesek) lehettünk amikor mindnyájunk szülei indítványára illem- és tánciskolában találtuk magunkat. Az ide beiratkozott fiúk és lányok Kecskemét felső társadalmi rétegének sarjai voltak. Lehettünk vagy 20 vagy 25-en. Tanárnőnk egy nagyon szigorú idősebb hölgy volt. Ő volt az aki belénk itatta az udvarias társadalmi viselkedés, a köszönés, a társalgás, a másik nemmel való beszélgetés, na és főleg a táncpadlón való mozgás szigorú szabályait. Persze mi fiúk sokat vihogtunk a markunkba, amiért aztán ki is kaptunk következetesen. Megtanultuk a különböző tánclépéseket, a lassú és gyors keringő, a foxtrott, a tangó, és a csárdás lépéseit. A tanárnő zongora játékaival kísérte a különböző táncszámokat és én nagy tisztelettel hallgattam, hogy milyen flottul tudott rögtönözni akármilyen tánctípusra kísérő zenét. Én ezt már azért is méltányolni tudtam, mert én vol-

tam nyolcunk között az egyetlen aki már 8 éves kora óta zongorázni tanult.

Mikor aztán ezt az iskolát kijártuk, elkezdődött akkori fiatal életem legkedvesebb időszaka. Megkezdődtek számunkra a különböző családoknál a zsúrok, vagy ahogy azt ma hívják házi bulik. Miután most már elvárható volt, hogy a társasági szabályok ismeretében nem mint kis vadállatkák, hanem mint úriemberek viselkedünk, minket is meghívtak ilyen zsúrokra, ahol persze a társaság zöme idősebb volt nálunk. Itt a szokásos sütemények és málnaszörpök mellett a nagy dolog a tánc volt. Mert hát ebben a korban már feltűntek a lányok is a láthatáron, és nagy versengések voltak azon, hogy kinek ki tetszik. A csinos lányokat egymás után kértük le egymástól, amíg a csúnyácskábbakat az újonnan tanult szabályok szerint ugyancsak, habár fogcsikorgatva, megtáncoltattuk.

Ahogy mondom 8 éves korom óta jártam zongora leckékre, ami azt jelentette hogy heti kétszer kellett egy órát eltöltenem Gaál Kata néni lakásán, bemutatni a leckére feladott dolgok lejátszását, és ahol új és új gyakorlatokat kellett megtanulni. Vég nélküli skálázások, akkordok gyakorlása és elméleti leckék. Persze otthon pedig mindennap egy órát kellett gyakorolni. Ezt a nagymama szigorúan behajtott rajtam minden nap. Az akkori nevelési módszerek mérföld távolságra voltak a maitól. Amíg ma mindjárt egy kis könnyű dallal kezdenek zongorát tanítani, akkor ehhez két-három évig kellett skálázni és akkordozni és a Czerny-Covan kottákban lefektetett szabvány újgyakorlatokat legyűrni amíg végre elérkezett az idő, hogy a fülnek is kellemes valami zenedarabot kapjon az ember. Gyakorolni, gyakorolni és öt év után, amikor már Szappanos Gizi nénihez jártam leckékre végre elérkeztem arra a pontra, hogy Chopin és más darabokat is kaptam. Legkedvencebb darabom a Stefánia Gavott volt, amit későbbi életemben sokáig eljátszottam társaságban. (Ja, későbbi életemben meg is köszöntem mindazoknak akik zongora készségemet előre segítették, mert bizony amikor lányok, majd fiatal házások társaságában az ember magabiztosan le tudott ülni a zongorához és egy nagy társaságot szórakoztatni, jó érzés volt. Németországi menekült éveim alatt egy német zenész meg egy jó barátom Perkovác Pisti tanítgatott tovább, már most slágerek és tánczene játéka, majd Amerikában Mózi Pista bácsi vett újra komolyan kezébe, aki aztán Teddy Wilson és Frankie Carl stílusában csiszolta tovább tudásomat. De legkielegí-

több számomra az volt hogy képes voltam ismert melódiákra azonnal bal kézi kíséretet rögtönözni, ami lehetővé tette, hogy társaságban kotta nélkül majdnem vég nélkül zenélni. (Barátaim még ma is elemlegetik néha azokat a régi szép időket.)

Amikor az első gimnáziumot elkezdtem még kint laktunk Városföldön. Naponta jártam be Kecskemétre a reggeli motorvonattal, és vissza a délutánival. A vasútállomásra lovas kocsival vittek ki és be, mint már ahogy az egy jómódú földbirtokos gyerekének kijárt. Miután kinn laktunk a tanyán és mindennap, még szombaton is bejártam az iskolába vonattal, már a vasárnapi istentiszteletre bizony nem volt kedvem bemenni minden héten. Szorultam is ezért az iskolában nem egyszer, még az igazgató Páthy János is behívatott egyszer kihallgatásra. Bár apámmal ők közeli társadalmi ismeretségben voltak, mégsem számított ez a viszony és exkuzáló levelek dacára nem volt mentség.

Talán ez is hozzá játszott ahhoz, hogy apám elhatározta, hogy a Kecskemét Széchenyi tér 10 szám alatti házát, amiben nagyanyám lakott egyedül, átalakíttatja úgy hogy a mi családnak is legyen egy lakosztálya a városban. Így nagyanyám hatalmas városi háza amiben egymaga lakott nagyapám halála óta (1924) két lakosztállyá alakult át. És mi beköltöztünk Városföldről Kecskemétre az iskola ideje alatt. Ezután aztán nem volt semmi kifogás a vasárnapi istentiszteletekről lemaradni, az eddigi tanulási életem megváltozott de a barátokkal való együttlét és szórakozások, a városi élet sok érdekessége, mozik stb. kellőképpen kárpótolták azt. Így volt aztán, hogy harmadik, negyedik gimnazista koromban a fent említett barátokkal, sokszor vasárnaponként összejöttünk minálunk nagy vonatozásra. Nekem már évek óta gyűlt a játék vonat, amivel kint Városföldön játszottam. Itt akkor még nem volt villany és a mozdonyok rúgóra felhúzó módon működtek. Volt jó pár mozdony, vonat kocsik, és rengeteg sín, váltó, kereszteződés, stb. Szappanos Bélának is volt hasonló felszerelése. Hét közben azzal foglalkoztunk, hogy minél komplikáltabb és izgalmasabb sínhálózatot tervezünk, amit aztán vasárnaponként a lakásunk két szobájában felállítottunk, összerakva az én és Béla sínjeit és szerkezeteit. Rendszerint mind a nyolc barát ott volt és mindenkinek ki lett osztva egy váltó, ami mellé leült, feladata mint bakternek az lévén, hogy azt úgy kezelje, hogy a síneken robogó három vagy négy mozdony összeütközés nélkül addig fusson amíg a

rúgója le nem járt. Persze ez nem sikerült mindég és az aki a karambolt okozta lett annak a futamnak a „baktertojása”. Mondanom sem kell, hogy az egész dolog milyen nagy zajjal, sikongással és kiabálással járt. Ezek a játékok emlékei örökre megmaradtak, és amikor néha összetalálkozunk manapság, elemlegetjük ezeket az izgalmas játékokat. Ezeknél a találkozónál derült ki aztán az is, hogy emlékezetem ellenére nemcsak fiúk játszottunk mint bakterek, de Somogyi Adél is állítja, hogy őt is bevettük a bakterok közé. Adél, Somogyi doktorinak volt lánya, aki a negyedik gimnáziumban már osztálytársunk volt, és a Széchenyi terein velünk szemben laktak.

1943 nyara már nagyon háborús hangulatban telt el. Bár ez még bennünket közvetlenül nem érintett, de a világhírek, hírek az orosz frontról állandóan emlékeztettek arra, hogy gyülekeznek a viharfelhők és csak idő kérdése mikor kezdenek a villámok csapkodni. Ezen a nyáron a mi családunk is kivette részét abban a segélyakcióban, ami német gyerekeknek nyaralási lehetőséget adott Magyarországon egy biztonságosabb környezetben és kielégítőbb étkezési viszonyok között mint otthonukban. Egy 13 éves fiút kaptunk Berlinből, a neve Dieter Wunsch volt. Akit mi magyarok persze Ditta-nak ejtettünk ki, amihez a gyerek sokáig nem szokott hozzá. Ma is meg van a régi címjegyzetem, amiben az ő címe is még megtalálható.

Berlin, Adlershof, Kronprinzenstrasse 55. Egy jó gyerek volt, és jól össze barátkoztunk azalatt a 3 hónap alatt míg nálunk volt. Főleg az a nagy előnyöm származott ebből az együttléteből, hogy habár már a gimnázium harmadik osztályában egy évet tanultam németet, most előben tudtam gyakorolni azt. Akkor még nem sejtettem, hogy alig két év leteltével milyen nagy hasznát fogom venni ennek a nyelvtudásnak. Ditta, azaz Dieter nagyon jó beleilleszkedett a városföldi nyaralásba. Játsoztunk egész nap, kint a kertben és a gazdasági majorban. A Bársony számaron és annak fián (annak nevére már nem emlékszem) „szamaragoltunk” sokszor, és nagyokat neveltünk amikor Dittát ismételtelen ledobta magáról hol az egyik, hol a másik. Na azért én sem voltam kivétel, puffantam eleget én is. Aztán bicikliztünk is sokat. Ki Pákára, fürdeni a kacsás tóban, meg a nagy vadkörte fához ami egy több száz éves hatalmas fa volt, vastag ágakkal, amire nagyszerűen lehetett magasra felmászni. Aztán később augusztusban, mikor megkezdődött a cséplés mentünk ki a földekre ahol a cséplőgép zúgott avval a tipikus

hangjával, és napszámra bámultuk ahogy ember és gép izzadt és termelt a nyári hőségben.

Abban az időben Magyarországon az érett gabonát (búza, rozs, árpa, zab) még kézzel aratták. Az arató banda 10-12 főből állt. Az

Cséplőgép húzatás ökrökkel

arató gazda szervezte meg a bandát, amiben 4-5 kaszás, 4-5 markoló, és 4-5 kévekötő volt. Ezek vágták le a gabonát, markolták és kötötték kévébe, rakták a kévéket „keresztbe”, majd lovas vagy ökrös szekerekkel egybehordták a keresztberakott kévéket és felépítették az asz-

Cséplés gőzkazánmeghajtással

tagot, ami egy 6-8 méter magasságú és 15-20 méter hosszú kéve rakás volt. Emellé állott be a cséplőgép, aminek a tetején állott az „etető”, aki az asztagból vasvillával át- és feldobált kévéknek kötését felvágva a kévéket egyenként „megetette” a cséplőgép nagy fordulatszámmal pörgő dobjával. A gépezet aztán a szalmát, a töreket, a polyvát és a magot szépen különválasztotta. A cséplőgépet régebben egy kerek gőzgép, de már az én időmben traktor hajtotta. Ez pedig olyan formában, hogy a cséplőgép és a traktor meghajtó kerekei egy kb. 10 méter hosszú és 40 cm széles vastag bőr szíjjal voltak összekötve amit a traktor kereke hajtott. A szalma, a törek és a polyva a gépnek három kü-

lönböző száján jött ki elől, ahonnan kézi vasvillával hányták el és építették a gép másik oldalán a szalma, törek és polyva kazalt. A gabona mag pedig a gép hátulján 4-5 tölcsérből töltötte a ráakasztott zsákokat. A megtelt zsákokat az arató gazda mérte és tartotta számon, pontosan és becsülettel, mert az arató bandát a beterített gabona bizonyos százalékával fizették, nem pénzben, hanem természetben. Innen aztán a zsákok szekéren kerültek be a gazdasági magtárba, ahova megint csak emberi erővel kellett a 80-100 kilós zsákokat behordani és a magtárakba beönteni. Embertelen nehéz munka volt ez, mai szemmel nézve. De az akkori felfogás szerint a fokozottabb gépesítés csak a munkát és a megélhetést vette volna el az aratók százaitól.

No de térjünk csak vissza német pajtásomhoz, aki természetesen tipikus német Hitler Jugend gyerek volt, hitleri hajfrizurával. Miután nekünk minden nyáron a vizsgák után az első dolog az volt, hogy a hajunkat nullás géppel kopaszra nyírták, bosszantott, hogy ennek a németnek pedig hosszú haja volt. Egy napon el is csíptük és az istállóban a birkanyíró géppel levágtuk az ő haját is. Nagy volt a riadalma mikor a tükörbe nézett. Mit fog majd a Hitler Jugend Gruppenführer-je szólni ehhez a „szabadelvű” frizurához?! Nem tudtuk meg. Miután szeptemberben hazament, soha nem hallottunk felőle. Még úgy emlékszem Németországból írtam is neki egyszer, remélve, hogy megtalálom, de soha nem jött válasz. Lehet hogy a bombázások, az ostrom alatt szüleivel együtt elpusztult. De az is lehet, hogy életben maradt. Ki tudja?

Apukát 1938-tól 41-ig sokszor elszólította a katonai szolgálat. Az egykori szolgálaton kívüli huszár hadnagyot most átminősítették a barna parolis úgynevezett vonatozó (transportation) fegyvernemhez, ahol különböző beosztásban részt vett a visszatért felvidéki, erdélyi és délvidéki bevonulásoknál. Koránál fogva frontharcos szolgálatra nem került sor, és már csak a végső elkecseredett időben 1944 nyarán hívták újra be. Századosként fejezte be magyar katonai pályafutását. Amikor én is kezdtem már elérni azt a kort hogy apám értelmét látta velem komolyan foglalkozni, elkezdett bevezetni a gazdaság vezetésének titkaiba, a pénztári és a gazdaság nyilvántartási könyveinek fontosságába, és én is jelen lehettem amikor minden este gazdatisztjével Lőrinc Istvánnal megbeszélték a másnapi teendőket a gazdaságban. Legemlékezetesebb élményem az volt amikor legelőször apámmal kerékpárral

végig karikáztuk a birtok határát, amikor is először láthattam annak teljes terjedelmét. És ő akkor sorjára elmondta annak történetét, megmutatta melyik akácerdőt mikor telepítette, melyik kismajor mikor épült és ki lakik benne. És megpihentünk az alatt a sok százéves öreg vadkörtefa alatt, aminek hatalmas ágain gyerekkoromban oly sokat mászkáltunk.

Apuka sok minden társadalmi és közéleti szervezetben aktív szerepet töltött be. A kecskeméti úri kaszinótól kezdve a gazdasági kamara igazgatósági tagjáig. Ő egy nagy köztestületben álló valaki volt, természeténél fogva a társadalom minden rétegével tudott saját nyelvén, ízén beszélni. Sok időt töltött Kecskeméten, ahova leginkább kerékpáron járt be a 15 km. távolságra lévő Városföldről. De azért emlékszem, volt ideje velem is időt tölteni. Kisgyerek koromban esténként leültem mellé az íróasztalánál, és a szórakozás az volt, hogy apuka elővette az Első Világháború történetéről szóló képes-könyvsorozatból azt amiben hadihajók képei voltak és én kiválasztottam, hogy ma este melyik hajót rajzolja meg nekem. És ő nagyon szépen és akkurátusan szabadkézzel megrajzolta nekem azt a hajót, árboccal, kéménnyel és a nagy ágyúkkal, pontosan ahogy az a nagy könyv lapján látható fényképen volt. Aztán kis-gimnazista koromban, amikor már illett tudni valamit a világról is, apuka beavatott hatalmas bélyeggyűjteményének titkaiba. Nagy borítékokban kapta a postán bélyeggyűjtő társaitól a borítékokról kivágott csomó bélyeget, amit aztán langyos vízbe áztatva lehetett leolvasztani a ráragasztott papírról, kiterített törülközőre gondosan felrakni száradni, majd mindegyiket szétválogatni országok és sorozatok szerint. Itt tanultam meg a világ minden országának nevét és azt hogy hol van. Apuka egy nagy térképen végig mutogatta és meg is tanultam hol van Mauritius sziget, Nicaragua, Japán és a többiek.

Gyerekkoromnak természetesen voltak kedvenc állatai is. Még iskolába sem jártam amikor kaptam egy kis rövidlábú barna tacsó kutyát (*daxli, dachshund*), a Mukit, akivel sokat játszottam és próbáltam idomítani dolgokra. Ez nem nagyon sikerült, mert ez a kutyafajta nem az engedelmességre lett kitenyésztve, hanem arra, hogy rövid lábaival be tudjon bújni a róka meg borz lyukakba és azokat onnan kiűzze a vadászoknak. Ezt a képességét szívesen is gyakorolta és habár róka és borz azon a vidéken az alföldnek nem nagyon fordult elő, de a vakondok túrásait annál inkább nagy igyekezettel kaparta ki és próbálta annak lakóját elcsípni.

Kevés sikerrel, mert a vakondok is cseles állatok. Tekervényes hátsó kiutakkal és alagutakkal. Szóval azon kívül, hogy megtanítottam hogy jöjjön ha hívom a nevéen, nem nagyon volt fogékony semmi másra. No persze még arra is csak akkor, ha őneki éppen kedve is volt jönni. De akármerre mentem, ő mindig a nyomomban járt. Csak kinti kutya volt, és egész idejét a ház körül a kertben töltötte. Itt Pityu barátommal kitaláltuk hogy lehet vele bújócskát játszani. Én elbújtam valahol a kerti bokrokban, még Pityu a Mukit valahol a ház másik oldalán tartotta, és mikor azt mondta neki hogy „keresd Pistikát”, akkor neki iramodott és nagyon gyorsan meg is talált, akárhová bújtam. Ezen túl még nagy vidám dolog volt az a játék is amikor a házkörüli macskákat a Mukival

Dongó és Maros

mezgavartattuk, akik hajba-főbe menekültek is eszeveszetten, amíg nem értek el egy fához, amire aztán felszöktek és onnan röhögtek vissza a kutyára.

Aztán 1943 tavaszán Laci bácsi megajándékozott két hófehér fajtiszta kölyök kúvasszal. Nevük lett Dongó és Maros. A nagyveranda lépcsője alatt volt egy „barlangos” üreg ahol ezeknek berendeztük a tanyájukat. Nagy öröm volt ezeket is nevelgetni, idomítani.

Ezek már szófogadóbb állatok voltak a Mukinál és hamarosan bele is tanultak a házi fegyelembe. Persze ezeknek szabad járásuk volt nemcsak a díszkertben, de az egész majorban is, ahol megismerkedtek a cselédekkel, és az állatokkal, de azért mindenki óvatos tisztelettel volt irántuk. Ha én kint megjelentem már jöttek farkcsóválva. Őszre már jól megkamaszod-

tak, megerősödtek. Amikor néha gyalog mentem a vonatállomásra, ők végig kikísértek, megnézték hogy felszálok a vonatra és utána szépen hazabaktattak. Egyike az elmenekülésünk nagy szomorúságainak volt az, hogy ezeket a szép kutyákat, hűséges barátaimat is ott-hon kellett hagynom. Nem tudom mi lett velük, valaki befogadta, vagy elvadultak és valaki lelőtte őket.

A kutyákon kívül voltak még nekem galambjaim is. Kaptam valahonnan 4 vagy 5 pár szép házigalambot, amiket a tejház padlásán helyeztünk el. Oda beépítettünk polcokat meg fészkelő helyeket, meg az ajtón kirepülő lyukakat polcokkal. Azt mondták, hogy legalább egy hétig be kell zárni az új helyen a galambokat, hogy oda szokjanak és amikor kien-gedjük őket akkor nem fognak visszazállni a régi otthonukba. Be is zártam a nyílásokat, ételt italt raktam be nekik. Aztán be kellett mennem Kecskemétre és bizony elfeledkeztem róluk jó pár napig. Mire vissza értem Városhöföldre és megnéztem őket, bizony a berekedt nagy nyári forróságban mindegyiket döngölve találtam. Hát bántott is a lelkiismeret, sajnáltam őket a szenvedésért. Aztán csak kaptam újra jó pár galambot, amikkel már gondosabban bántam. Egy hetes bezártság után kinyitottam a nyílásokat és azok mind ki is repültek. Nagy izgalommal vártam, hogy bevált-e a „szoktatás” és vissza jön-nek-e majd az új otthonukba. Hát vissza jöttek! Lett is belőlük egy szép csapat, pározottak, tojtak, kikelték a kiscsalambok. A szép, erős kiscsalambokat meghagytam, de amelyek nem szépre indultak, vagy már túl sok lett volna a szaporulat, azoknak más lett a sorsuk. Kevesen tudják, hogy egy sült töltött galambfióka milyen finom. Hát volt nekünk is többször ilyen ínycsengésben részünk egykét vacsoránál. Azért hamarosan elszaporodtak, pláne mert hát etettem is őket. A kisverandáról kukoricát szórtam nekik a földre és amikor füttyültem jöttek csapatostól bárhol is voltak amúgy elfoglalva. Számoltam is őket mindig és néha úgy tűnt, hogy az etetés-nél volt éppen elég „vendég” is.

Az 1943 évnek számomra, és családuknak számára is a legkimagaslóbb esemény Endre nagyszüleim ötvenedik házassági évfordulója, aranylakodalma volt Szentkúton, szeptember 4.ikén. Ötven évvel később, 1993-ban, mikor Magyarország felszabadult a kommunista iga alól, egy emlékművet helyeztünk el Szentkúton a család emlékére, mi a még akkor élő unokák, Endre Zsiga, húga Mária Hegyeshalmy-Fischerné, Geréby Jancsi, nővére Zsuzsi Versényiné, Szappanos Tamás és én. Az alábbi

idézet az akkori dédunokáknak írott levelemből van amit angol nyelven írtam azért, hogy azoknak nem magyar házastársai is értsenek belőle. (amit Geréby Hanna spanyolra is lefordított az argentinai rokonság részére)

“...On this day in 1943, over a hundred family members and guests gathered at the Endre mansion in Szentkút. Nagypapa, dressed in the traditional attire of nobility, the díszmagyar, and Nagymama were driven the short distance from the estate mansion to the little church of

Szentkút in the grand carriage, hintó, drawn by four snow white Lippizaner horses. The rest of the guests, similarly dressed in traditional attires, followed in their carriages or autos. It was a sight I can still vividly recall.

A high mass was said by Ákos Páter, the senior friar of the then resident Order of Paulus, or Pálos Rend. Afterwards, all the guests - the extended family, and friends - gathered at the mansion where a great feast was served, in keeping with the best national tradition. Food of all kinds, the best of wines, and of course gypsy music, until morning.

This celebration was a high point in the social life at Szentkút, where many guests have enjoyed the Endre hospitality over the years. Nagypapa enjoyed having guests and his own wines and dinner parties were famous in the country. In the early years, with five young beautiful daughters, the country's eligible young men came. Later the families and their children. And the country's notable personages. If the Szentkút guest book were still in existence today, we could find such names as Jenő and Ernő Huszka, popular composers of the day, György Oláh, one of the top journalists in the country, Gyula Gömbös, prime minister of Hungary, István Horthy, the Regent's brother, crown-prince Joseph Hapsburg, von Ribbentropp, the foreign minister of the Third Reich, and many other notables from the political and social life of Hungary.

Nagypapa was a feudal patriarch in the noblest sense of the word, a remnant of the last century. He treated everybody with paternalistic fairness, but his scorn could be great if someone crossed him. Nagymama, the grand lady, a saintly figure of kindness and goodness ruled over the family and the house-

hold. There was not a person on this earth who didn't love and revere her.

In 1944, almost exactly a year after the Aranylakodalom, this life, this world ceased to exist forever. Bombs from thousands of American planes devastated the cities. The queen of the Danube, Budapest was laid to ruin. The retreating Germans blew up all the beautiful bridges. And on Christmas of 1944 the Communist Russian hordes have taken the Capital. The ensuing 45 years have obliterated all traces of the once great spiritual nobility of the nation.

My, and every other family with an Endre member in it, left their homes, their homeland, along with thousands of their countrymen. You may wonder why it was such a seemingly foregone conclusion that leave we must. History was repeating itself with a vengeance. After the First World War, as Communism came to life, our people have tasted the terrors and cruelty of this system when this pestilence first swept over the country in 1918 and 1919. Among many others, Nagypapa had been taken and kept hostage for weeks - his life being threatened if certain demands were not met. Yes, 25 years later everyone in the country, with property or social or official position knew with certainty what was coming. That their life, their world, as they knew it will have ended with the renewed conquest of Communism.

We all know what ensued. The majority of the educated class had left the country to scatter to the four corners of the world. Our family first fled to western Hungary. Most of us, along with Nagypapa and Nagymama stayed at a quaint little village near Kőszeg, named Velem...”

De vissza még '43.- ba. A háborús viszonyok és nehézségek miatt az iskola, a negyedik gimnáziumi évem Kecskeméten már csak két hónap késéssel indult meg novemberben. De azért megpróbáltuk az életet normálisan tovább folytatni. Barátaimmal együtt ekkor kezdtük el a cserkész őrsvezetői tanfolyamot és jelentkeztünk a Levente Ifjú Vezető Kiképzőre.

A tanévnek a vége közeledett és evvel lassan el is érkezünk 1944 tavaszára, amikor is folytatatom történetemet naplóim emlékeiből.

Szentkút, 1943 szeptember 2. Nagyszüleim 50-ik házassági évfordulója
Az „Aranylakodalom”

Bevonulás a templomba

Nagypapa, Laci Bácsi, Zsiga

A család - három generáció

Álló sor balról jobbra: Szappanos István, Geréby Zsuzsi, Geréby Jancsi, Geréby Imre, Geréby Pali, Endre László, Endre Zsiga, Endre Mária, Újhelyi Tibor, Várday István.

Ülő sor, balról jobbra: Szappanosné Endre Márta, Gerébyné Endre Ilonka, Nagymama - Endre Zsigmondné Gulner Irma, Nagypapa - Endre Zsigmond, Újhelyiné Endre Marika, Endre Szidike.

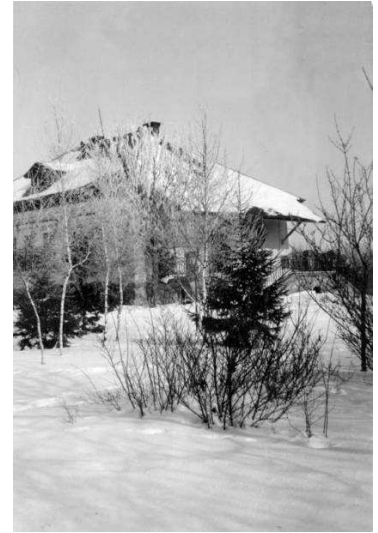
Szappanos Pisti, Szappanos Tomika.

Ünnepi ebédasztal

Képek gyerekkoromból

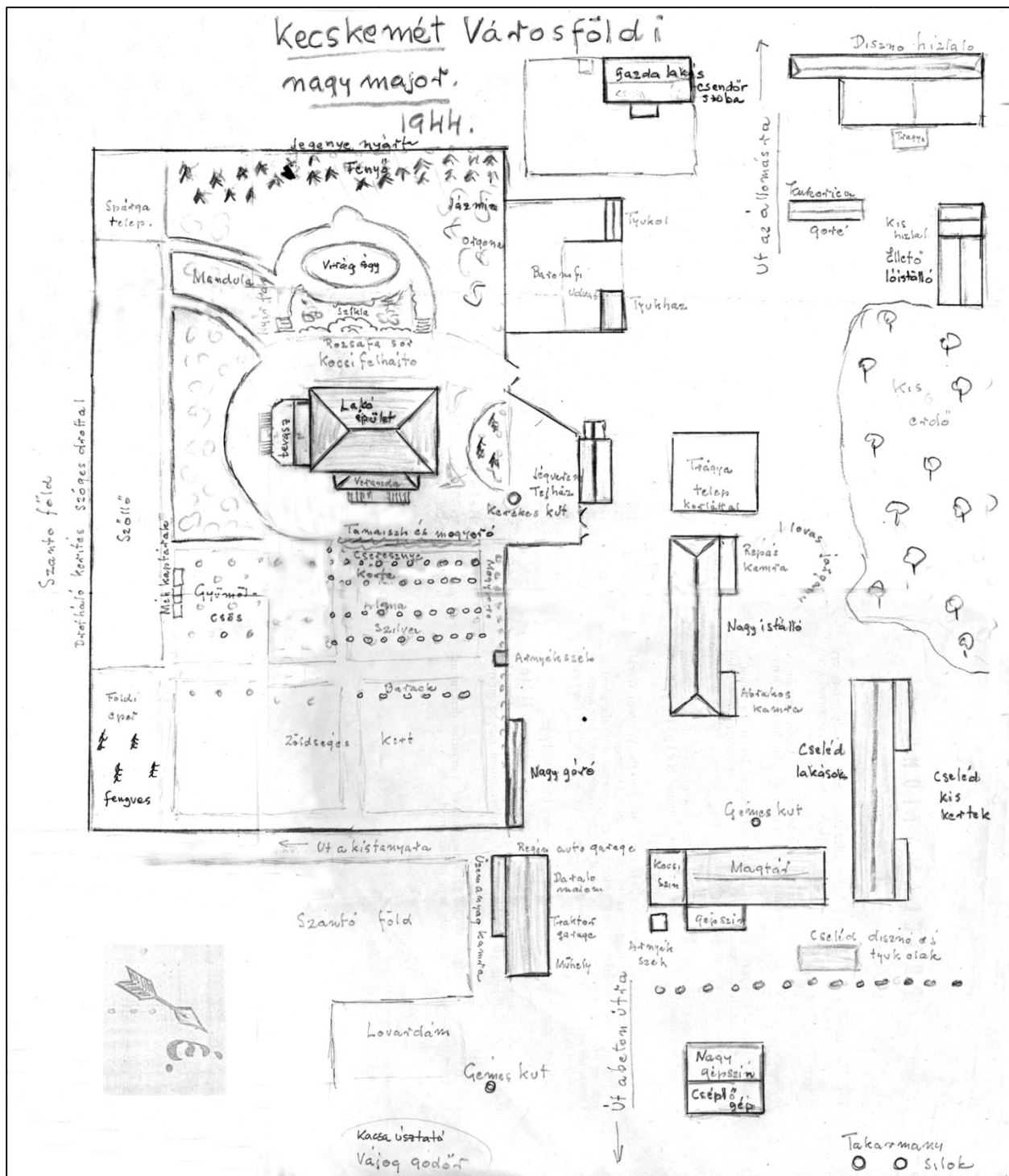
Városföld

Fent: ahogy kinézett a harmincas évek végén.

Középen: a tornácos bejárat

Alul: ahogy kinézett 1980-ban amikor Gyuri fiammal először hazalátogattunk

Apám 1949-ben - menekülésünk negyedik évében - emlékezetből megrajzolt alaprajza a városföldi gazdasági nagy-majorról. Ebben a környezetben nevelkedtem fel, ez volt a teljes világom egészen addig amíg nem mentem iskolába. de azután is itt voltam otthon, ez volt az én hazám, örökségem.

II. A SZÉLVIHAR - MENEKÜLÉS

1944-1945 évek.

Mikor elhatároztam, hogy megírom élettörténetemet, sok köze volt annak ahhoz, hogy a sors valami nagyon különös véletlenje folytán az összes naplóm, amit 1944-től 1953-ig írtam, megmaradt. Megmaradt a menekülés és menekülsorsi élet hosszú évei alatt, és megmaradt a későbbi amerikai életem mozgolódásai, költözködései során is. Sajnos az én naplóírásom nem olyan mint sok más romantikus lelkű egyéné, akik már mindjárt naplójukban megörökítik gondolataikat, érzelmeiket a napi eseményekkel kapcsolatban. Úgy látszik, velem született tulajdonság az, hogy csak akkor beszélek amikor van valami közölni valóm, és csak azt írom le ami tényszerű. Így naplóm bejegyzései is csak tényekkel foglalkoznak, amibe most hosszú évekkal később megkísérek valami lelket önteni. Az alábbiakban válogatott közvetlen napló idézeteket használtam az eredetiség megőrzése érdekében, és időnként beszúrtam visszanező megjegyzéseket, magyarázatokat, hogy későbbi nemzedékek, változott kulturális életben felnőttek is megértsék az abban mondottakat.

Kezdem pedig egy naplókivonattal amit 1993 decemberében találtam meg régi irataim között. Már nem emlékszem mikor írtam, de nem sokkal az események után, valamikor 1945-ben, 16 éves koromban.

Utolsó hónapok otthon

Márc. 19. vasárnap. Hírek jönnek: németek elfoglalták az országot, a honvédséget lefegyverezték, stb. D.u. azonban valóban megtudjuk a valóságot. A Kállay kormányt elbocsájtották, helyébe a németek által kiválogatott Sztyjai kormány jött. Sok bonyodalom, izgalom kételemek.

1944 Március 19-ike a múlt század magyar történelmének egyik legsarkalatosabb, legvitatottabb és legsorsdöntőbb napja volt. Ezen a napon vették át a Német Birodalom vezetői Magyarország irányítását, úgy hogy meghagyták helyében a Kormányzót, de egy új kormányt alakítottak olyanokból, akik a német érdekeket kérdés nélkül kiszolgálták. Azon túl minden más közigazgatási kontrolt is magukhoz ragadtak. Magyarország szuverenitása ezen a napon megszűnt. Az Endre család Laci bácsival az élén végig a németek oldalán állott. Szerinte Magyarország részére a semlegesség lehetetlen volt, és az orosz bolsevizmus/kommunizmus ellen csak a németek mellett látta az ország jövőjét. Elejében hitt a német győzelemben, de már történetem jelenében ez a remény régen kialudt és most már minden erejével azon törekedett, hogy szüleit, testvéreit és azoknak családját biztonságba menekítse a közelgő összeomlás elől. Égő hazafisága mindvégig hazájának szolgálatát követte, mint politikus és mint frontharcos katona.

Márc. 20. hétfő. A szokott rendben iskolába vonultunk. Különös izgatottság. Kérdően nézgelődünk egymásra. De később a jobb érzésű tanáraink megnyugtatók. Az utolsó két óra légveszély miatt megint elmarad. Így megy ez már a hónap eleje óta. Még nem bombáznak, de ki tudja mikor kezdődik az ország összerombolása.

Márc.21 kedd. Beteg vagyok, nem mentem iskolába. Este jönnek a gyerekek (Horváth Zénó, Batka Feri, Sz. Béla) hogy nincs tanítás, mert beköltöztek a németek az iskolánkba. Diák vagyok, örülök hogy nem kell isibe menni, de valami mégis nyomja a lelkemet. Nem tudok teljes szívemből örülni neki. Ennek nem jó vége lesz!

Másnap kiköltöztünk Városházára. Ha még iskolába kell menni akkor majd nagymamánál lakom.

Márc.24 péntek. Reggel bejöttem a motorvonattal Kecskemétre. Készt sokat. Bent tudom meg hogy az iskola már tegnap megint megkezdődött. Majd hétfőn bejövök és nagymamánál lakom amíg tart az iskola. Vasárnapra visszamentem Városházára.

Márc.30 csütörtök. Hetessy Kálmán nagytitkár urat avatták esperessé, így három óra az iskolában elmaradt. Este Laci Bácsi jött. Sietett, azt mondta, hogy ha akarom hogy az apám főispán legyen Kecskeméten, menjek vele, mert ő nem tud a sáros úton bemenni hozzánk. (Városházára autóval).Mentem. Laci Bácsi üzente apukának, hogy küldjön fel Budapestre küldöttséget az ügy érdekében. Apuka nem akarta, de aztán csak bementünk kocsival. Másnap apuka fel is ment maga Budapestre.

Márc.31 péntek. Reggel 8h-kor konfirmációi vizsga az osztályban. Hírek szállingóznak, hogy holnap nem is lesz már tanítás. Sőt már egyesek az újságban is olvasták. És igaz lett. Se összefoglaló se semmi nem lesz, hétfőn 1h-kor kikapjuk a bizonyítványokat. De ennek már aztán senki sem örült. Szomorúan hazamentünk.

Ápr. 2. vasárnap. D.e. a templomban konfirmációi eskütételre összegyűltünk. Összes rokonság együtt volt. Egyszerre csak LÉGIVESZÉLY, és mindenkinek hazá kellett menni. Mi elindultunk a Kollégium dísztermébe és ott vettünk ünnepélyesen úrvacsorát. Otthon nagy ebéd, vendégek és ajándékok halmaza fogadott.

Ápr. 3. hétfő. D.e. légiriadó. Az első. A riadó befejeztével elmentünk a bizonyítványért. Ez csak olyan hadi bizonyítvány. Hogy is lehetne jó, hiszen november 3.-ikán kezdődött az év, és az egész idő alatt, olyan túlzásfolt küllönörák miatt bizony olyan volt mintha nem is lett volna. Délben ki Városházára. Ott tudjuk meg hogy délelőtt milyen nagy bombázás volt Budapesten. És így is ment szakadatlanul a "felszába-dúlásig". Éjszaka is légitámadás Budapesten.

Ápr. 5.szerda. Tibor Bácsi Marika Nénivel jött autón Budapestről, és Tibor Bácsi kérte hogy Marika Néni itt maradjon amíg a helyzet tisztázódik. Másnap Tibor Bácsi elment.

Hát igen, ez év áprilisában megkezdődött a nagyméretű bombázása Budapestnek. Az amerikai B29-es Liberátorok százai húztak el fejük felett Városházán, húzva a kondenz csíkot a déli bázisokról Budapest felé, oly magasan, hogy csak mint apró ezüst bogarakat láttuk őket a magas égben. A hangja ennek a tömeg gépnek olyan volt mint egy mély méhzümmögés, ami nagy rettegést és félelmet idézett fel bennünk akárhányszor csak hallottuk. Ezt a hangot azóta sem hallottam soha, hisz B29-es Liberátorok csillaga hamarosan letűnt a jet-repülés hajnalában, de néha ha hasonló hangot hallok régi háborús mozifilmekben azonnal visszajönnek ezek az emlékek. Nem ok nélkül volt ez félelmetes. Naponta jöttek - rádióban szólt a „légiveszély - légiveszély” riasztó - a városokban megszólalt a szirénák vijjogó hangja, és Budapesten leterített szőnyegként estek a bombák százai. Aki csak tudta, menekült Budapestről vidékre. Így történt az is, hogy Tibor bácsi lehozta Marika nénit hozzánk Városházára, hogy legalább ő biztonságban legyen. Tibor bácsi aztán ment vissza Budapestre, kötelességét, munkáját folytatni, bármilyen veszélyben. Aztán később nem csak Budapest volt a célpont. Az ország nagyobb városait, vasúti gócpontokat, gyárakat romboltak le. A vadászgépek mélyrepülésben előszeretettel géppuskázta meg civil járműveket, traktorokat, földeken dolgozó embereket. Így sorra került Kecskemét hadirepülőtere is, ahol több német hadirepülő tartózkodott - közöttük a hatalmas 6 motoros Gigant szállítógép - és azokat amik nem szálltak fel idejében, a reptéri épületekkel együtt tropára bombázták.

Május 2. kedd. Nagypapa neve napjára lementünk Szentkútra. (Geréby) Zsuzsát elhoztuk Városházára.

Ez a nap Zsigmond nap lévén éveken keresztül egy olyan alkalom volt, amikor sok rokon és vendég volt hivatalos Szentkútra. Vendégek érkeztek lovas kocsin, autóval vagy vonattal, és igazi magyaros lakoma várta őket a nagyverandán.

Május 5.péntek. Marika Néni felment Budapestre. Kedden vissza. Tamáshoz egy Ábry Klára nevű nevelőnő jött.

Május 18.csütörtök. MOVE lövés verseny. Az ifjúságban negyedik lettem.

Május 27.szombat. Az őrsvetítő tábor a fehértói cserkészháznál ma kezdődik. A múlt ősz óta én is jártam őrsvetítői kiképzésre és így én is részt vettem a táboron.

Júni. 2. Hazajöttünk a táborból. Beérkeztem a Széchenyi téri házhoz Kecskeméten, és senki nem volt otthon. Ajtók bezárva. Hátizsákomra téve fejemet a verandán mindjárt el is aludtam. Később mikor apukáék megérkeztek ott alva találtak.

Júni. 11. vasárnap. Reggel bementem Kecskemétre, cserkész lövés versenyre. Délben hazajöttünk a motorvonattal. Csak apuka volt otthon. Úgy volt hogy elmegyek a traktorral Köncsögre, de már a traktor elment. Apuka

Égő vasúti olajszerelvény a városföldi vasútállomáson

aztán elvitt autóval utána, és így igen jól megérkezünk Öcsi Bácsiékhoz.

Apuka öccse Elek, akit mindenki Öcsinek, mi gyerekek pedig Öcsi bácsinak hívtunk, Kecskemét délnyugati határában Köncsögön gazdálkodott apjától örökölt 600 holdas (853 acre) birtokán. Apukának a gazdasági gépfelszerelése jobb volt, és szükség szerint, mint most is az egyik traktor átment oda valami célból. Ezt az alkalmat ragadtam volna meg, hogy én is elmenjek Köncsögre. Bár

Öcsi bácsi fiai, Elike meg Laci unokatestvéreim még nagyon fiatalok voltak hozzám, a szomszédos Muraközy birtokon volt Jóska bácsi fia a Bálint, aki hasonló korú volt

és vele jól eljártszottunk egypár napig. Köncsögön voltam.

Emlékezetem szerint ez volt az egyedüli alkalom, hogy

Júni 14.szerda. Gépész bácsi a traktorral vissza ment Városföldre. Én is akartam menni, de mégsem úgy sikerült. Öcsi Bácsi mutatja - Városföld irányában egy nagy füstöt. Nem tudtuk mi az. Délután jön aztán a hír, hogy a városföldi állomáson már 4 hete ott álló benzines vonatszerelvényt az amerikai repülőek felgyújtották. Otthon mondta aztán gépész bácsi, hogy őt is megéppuskázták. Jó hogy nem mentem vele.

Júli 5.szerda. Pár nappal ezelőtt mondja apuka, hogy a kistanyai légegt istállót el kellene hordani a mellette lévő gödörbe. És erre jó volna ha hívnánk ki egy pár barátomat és a szamarakkal együtt neki állnánk a munkának. Írtam is mindjárt Horváth Gyurka osztálytársamnak, hogy szedjen össze még egy pár kölköt és jöjjenek ki.

Ma délben a 1/2- 2-es motor vonattal megérkeztek Gyurka és Csósz Karcsi. Karcsi egy évvel fiatalabb nálunk, nagyon jó poja és helyes fiú.

És hordtuk a vályog törmeléket kisebb nagyobb megszakítással két héten át, július 21.-ig. Sok látszata nem volt a munkának, hiszen két hét alatt 3-4 gyerek munkaerő (Gépész Jancsó és Sanyi is belesegítettek néha) nem sokat csinál, de óriási nevelő hatása meg volt. Talán apám nagy életbölcse-ségében már látta jövőnket és fontosnak tartotta, hogy én beletanuljak a rendszeres napi testi munkába. Így aztán nem is ért készületlenül a későbbi nehéz években elvárt nehéz munka. Persze ez nem volt napi 8 órás felnőtt munka, hanem 3-4 órát lapátoltunk csak. Aztán délután miután lemosdotunk és jól megebédeltünk, leültünk kedvenc asztali társasjátékunkhoz, a *Majority*-hoz, ami egy magyarisított és korszerűsített változata volt az akkor már világhírű *Monopoly*-nak. A fiúk kint maradtak Városföldön egész héten, csak a hétvégére mentek haza. Nagyon vidáman telt az idő és nagyszerűen össze barátkoztunk. Csósz Karcsiról azóta sem hallottam semmit, de Horváth Gyurkával máig megtartottuk a szoros barátságot.

Júli 24. hétfő. Tamás Mátrába megy Klárikával nyaralni. (Ábry Klára nevelőnő)

Aug. 11. péntek. Bócsán vagyunk. Délelőtt jön Pityu és hozza apukának a katonai behívót. Azonnal fogtunk és megyünk haza. Hétfőn bevonult. Az orosz veszélyesség kezd válni. Közzeledik.

Szept. 2. Laci Bácsival Szentkútra. 51.-ik házassági évforduló. Nagy vacsora. Másnap délelőtt menekülési megbeszélések. Ezüst elásva. Ebéd Félegyházán Hoffer Szidi néniéknél.

1944 szeptember 2.-án, az aranylakodalom után egy évvel, Szentkúton nagy családi találkozó volt. Laci Bácsi elmondta, hogy a háború sorsa mindég rosszabbra fordul, és közeledik a front. Menekülnünk kell. Minden család tüntesse el, ássa el, ezüstöt, porcelánt, értékes holmit amit nem lehet elmenekíteni. Pakoljon kofferokba praktikus holmit, egyszerű dogokat, nem úri ruhát, élelmiszert, ami csak vihető, ékszereket, értéktárgyakat, pénzt. Itt hangzott el Tibor bácsi mondása amit később sokszor idéztünk Endre humorral (rízíg!): "...mi most ideiglenesen elhagyjuk az országot, hogy quasi átmentsük magyarságunkat." Az ezüstöt mind egy nagy faládba pakoltuk és a kert végében a fácános akácerdő szélén Laci bácsi egy mély gödörbe elásta. Már nem emlékszem Laci Bácsin és Nagy-

papán kívül ki volt ott. Ma már én vagyok az utolsó élő aki még körülbelül tudja hol is van az az ezüst elásva. Valószínű, még most is ott van.

Másnap, vasárnap Félegyházán gyűlt össze újból a család özv. Hoffer Józsefné (nagy-) Szidi néni (nagyapapa húga) lakásán, ahol a nagy Endre család még utoljára egybe gyűlt. Az elhunyt Hoffer Józsi bácsi jó módú félegyházi földbirtokos volt és özvegye kényelmes polgári háztartást vezetett. Ezen a legutolsó családi összejövetel és nagy vacsora alkalmával, „nagy” Szidi néni szájából származik a következő, az e kornak jellemző, félreérthetően ellentmondásos és később sokszor keserűderűvel emlegetett megjegyzése, miközben a sült libát kanalazta éppen a tényértjára: "csak mi tudunk lemondani". Mert arról volt szó, hogy manapság milyen igényesek a cselédek, sokat kérnek de nem akarnak dolgozni. Nagy-Szidi néni is elmenekült Magyarországról és unokájával Hoványi Gyuláné, Nógrádi Máriaival (Cicuka) Chicagóban élt haláláig. Valóban sok mindenről lemondott.

Szept. 4. hétfő. Egész nap pakolás. D.e. Laci bácsi nagyapával autóval jönnek. Holnap indulnak a kocsik Velembe. Másnap reggelre a szentkúti kocsi itt van Szigetvárral. Győri bácsi a mi kocsinkat hajtja sok csomaggal a kis orosz lovakkal elindulnak Szigetvárral Velembe.

Itthon tovább pakolás.

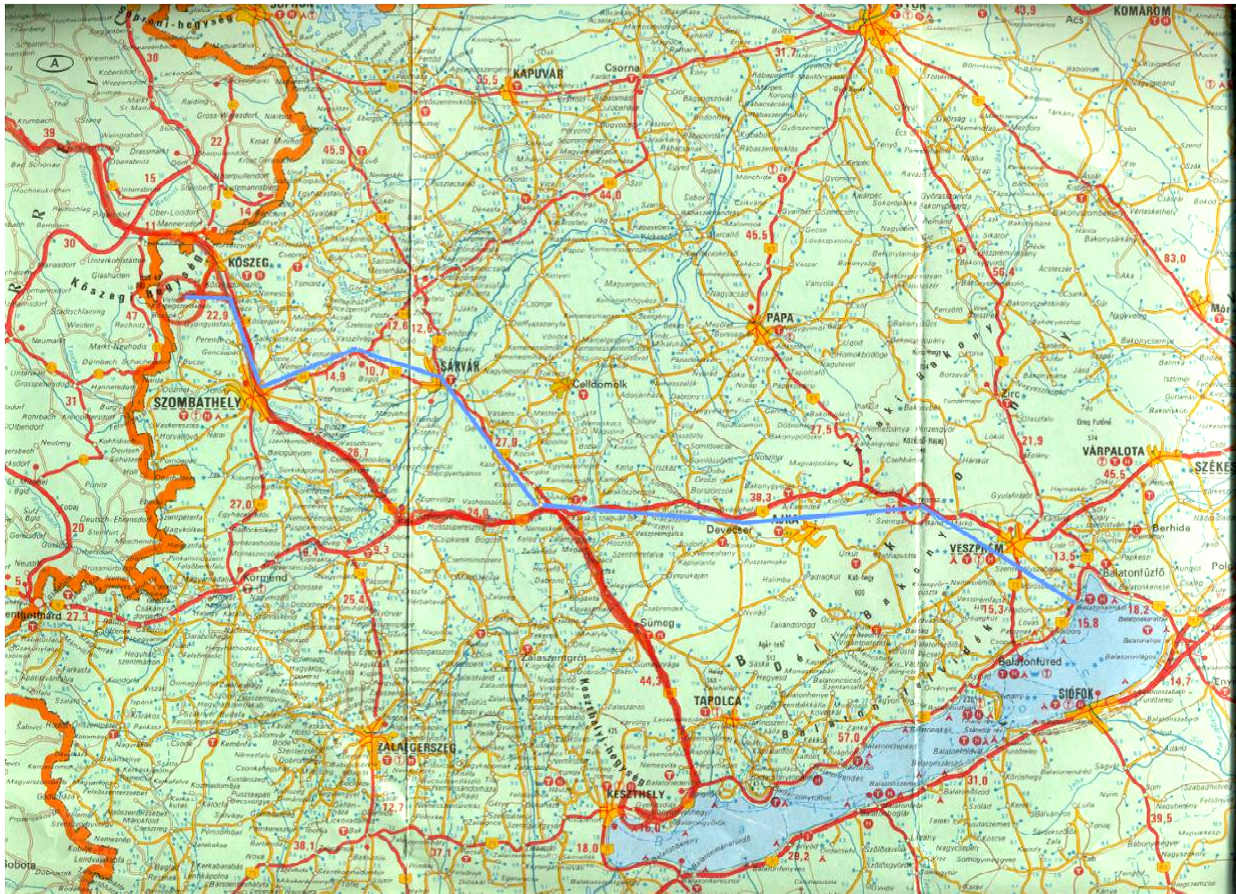
Pakolás Városföldön és kedden már Győri bácsi megrakott lovas kocsival indul Velembe. Nagymama és Szidi Néni is pakolnak. Nagyapapa már nem volt otthon. Laci Bácsi Hévízre vitte egy szanatóriumba, prosztata bántalmakkal. Városföldön anyuka lázasan pakol tovább gazda néni segítségével. Apuka nincs otthon, augusztusban újra behívták katonának és szolgálatban volt az ötödik hadtestnél Szegeden. A mi ezüst értéktárgyainkat is egy nagy faládába raktuk be és a gazda bácsi segítségével ástuk el. A helyét most is meg tudom mutatni, egy pár méter pontossággal. Azok akik egész életüket nyugodt polgári módon élik nem tudják elképzelni milyen az amikor egy beláthatatlan jövőre egy nap alatt össze kell pakolni élelmiszert, ruhát, cipőt, kabátot, okiratokat, pénzt, fényképeket, gyerekeknek játékot, utasítást kiadni másoknak, hogy a gazdaságból mit és hogyan mentsék barbot, lovat, búzát és traktort, azaz fölszámolni egy teljes életet, és összeszedni mindazt ami egy bizonytalan jövő életéhez szükséges lesz. Ezt mind anyukának kellett elintézni, anélkül, hogy apukával még csak telefonon is tudott volna beszélni. Telefon nem volt Városföldön, és még sürgönyre sem volt idő.

Szept. 8. péntek. D.u. 2h-kor váratlanul jön Csupor, hogy ő most megy Szentkútra, nagymamáékért, 2 óra múlva jön értünk. Lázus sietség. Megérkeztek, felpakoltunk, és sok búcsúzás és búsulás között elhagytuk Városföldet, végleg.

Szeptember 8.-ikán, pontosan 5 évvel Amerikába indulásunk előtt, jött értünk Csupor, Laci Bácsi sofőrje, felpakoltunk és Dunaföldváron keresztül Balatonalmádiig jutottunk az nap. Ott meg szállva a Pannonia hotelben, másnap még elmentünk a közeli herendi porcelángyárat megnézni, aztán tovább Jánosháza, Sárvár, Velem. Érkezés délután 3 óra.. Velemben már Laci Bácsi várt lakással.

Menekülésünk első napja - Városföld-Dunaföldvár-Balatonalmádi. 1944 Szeptember 8

Utunk második napja. Balatonalmádi-Herend-Sárospatak-Szombathely-Velem. 1944 Szeptember 9

Velem, Nyugat-Magyarország

Ott voltak Nagymama, Szidi Néni, Laci Bácsi, Katalin, és Babci és István Atya. (Azt mai napig nem tudom, hogy a szentkúti pálos atya, István miért, ki hívására, küldésére csatlakozott hozzánk. Velünk volt végig a menekülés alatt, amíg Josefsbergből el nem indultunk, onnan haza ment. Otthon elfogták és hosszas börtönfogság után kikerülve, hamarosan zavaros körülmények között halt meg.)

Velem. (egy vas megyei kisközség, az ország nyugati határán, a keleti Alpok lábánál Kőszegtől délre 15 km.-re. Szép kis község, tele nyaraló villával és kedves bennlakókkal. Laci bácsi itt szerzett helyet a család tagjainak. Nagymamának, és nagypapának (mikor később megérkezett ő is), Szidi néninek, a mi családunknak (anyuka, Tamás meg én. Apuka katonai szolgálatban akkor nem volt még velünk.), és Várdayéknak, (Etus néniknek és Pista Bácsinak).

Ide érkeztek aztán Szentkútról, Városföldről lovas fogatok, traktorok, megrakva mindennel ami még mozgatható volt. Ide, ahova aztán vasárnap 10.-én Győri bácsiék a lovas kocsikkal megérkeztek, Szentkútról a lengyel Miska hajtotta a marhákat lábom Velemig (okt. 19). Horvát József gazda is megérkezett Szentkútról, a lovas kocsikkal. Ő volt az aki az üveges hintót hajtotta ki a lipicai lovakkal (okt. 20). Majd Lőrinc gazda is megjött Pityuval (okt. 27) és még egy nagy rakomány kocsival. Ugyancsak megérkezett november 6.-án "gépész bácsi", azaz Szécsényi József gépészünk (Valenszkiné Maris apja) a „Hoffer” traktorral (nem Hoffer család!, hanem Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttleworth magyar traktor gyár produktuma), ami két megrakott kocsit húzott még maga után. Egy ketrecben még egy pár tyúkot is hoztak. Hogy a marhákkal mi lett, már nem emlékszem, de a lipicaiak még Josefsbergig eljöttek a hintóval, két méteres hófúvásokon keresztül, 1944 decemberében. Azt sem tudom, hogy mi lett avval a sok holmival ami a kocsikon jött Városföldről és Szentkútról. Amikor Velemből tovább menekültünk egy teherautó rakománnyal indultunk tovább, és apuka, Imre bácsi és Hoffer Józsi bácsi traktorokkal követtek bennünket maguk után húzva megrakott kocsikat. Erről majd később többet.

Egy ládában az összes vasút és vonat felszerelésem is megérkezett, de már hiányosan, összehányva, "megszentségtelenítve". Jól emlékszem, rá se akartam már nézni, nem is akartam tudni mi horpadt be, mi görbült el, mi hiányzik. Hagytam hogy Tamás játsszon vele, először életében megengedve, anélkül hogy én törődtem volna vele. Én ekkor döbbsentem rá arra hogy az a világ amiben felnőttem, amiben apám, nagyapám és őseim éltek, összedőlt, megszűnt létezni. Az a világ amiben apám, ősei által szerzett földjét, birtokát mint a magyar haza egy kis részét mondhatta sajátjának, örökre eltűnt. Soha nem tértünk vissza abba az életbe amit otthon hagytunk. De hála Istennek ezt még akkor nem tudtuk.

Gerébyék Csornán telepedtek meg egy viszontagságos út után. Ők lovas kocsival indultak el Aszódról, ahol Imre bácsi volt főszolgabíró, és az úton egy vadászpülő mélytámadásban végig pásztázta a sorban kullogó kocsikat, mire a lovak megbokrosodtak és a kocsi árokba fordult kerekével az égnek. Pár perc csend után ami alatt mindenki felmérte a helyzetet és megállapította, hogy a nagy ijedségen kívül senkinek nem lett baja, Ilonka néni hangosan felkiáltott, „Hála Istennek!” – ami az adott körülmények között furcsának hallatszott, de Ilonka néni örökös optimizmusáról tett tanúságot. Ez alatt az út alatt határozta el Geréby Pali, hogy jelentkezik a Hunyadi hadosztályba, ahova fel is vették és hamarosan a harctérre került. Valahol Sziléziában áll meg élete útja. A család soha nem hallott felőle ezután, és ő nyomtalanul eltűnt a háborúban elesettek tömegsírjai között.

Később megérkeztek Velembé Nógrádi Lenke néni Józsi fiával. Pisti fia még Budapesten volt, és akkor már nem lehetett kommunikálni szabadon. Lenke néni aggódott miatta, ott is maradt szegény, az ostrom harcaiban halt meg. Megérkezett ugyancsak Hoffer Józsi bácsi Pákáról lovas kocsival. Majd Endre Bandi bácsiék is megjöttek, de tovább költöztek Bozsokra. Voltunk is náluk egyszer lovas kocsival, én hajtottam a lovakat, olyan sziklás meredek hegyi úton, amit a alföldi utak után hajmeresztőnek tünnek. Hívtak is hogy költözzünk mi is Bozsokra. Tőlük származik az a másik családi mondás: "Jöttök Bozsokra?, gyertek Bozsokra!"

Velemben szép őszi időt élveztünk. Laci bácsi háts lovait - az egyik Ladoga nevezetű - lova-goltuk sokszor. Volt egypár hason korú, hason sorsú fiú is, Kalauz Feri, a helyi erdész fia, meg

Zimmer Tomi, ugyancsak egy menekült család fia, meg mások akikkel sokat jártuk, lovon, gyalog a vidéket, a hegyeket.

Még Velemben voltunk, amikor szeptember 22-ikén Zsiga megérkezett a finn frontról. Éppen gyalogoltam haza - dr. Méhely Lajos egyetemi tanár, neves fajbiológus, Laci bácsi jó barátja, 6 km távolságnyi lakásáról ahonnan tejfölt hoztam a családnak - amikor Kőszegszerdahely közelében lévő kis hídnál látom, hogy egy ismerős alak közeledik. Hátizsákjában összes személyi tulajdonával Zsiga volt az, aki éppen akkor érkezett meg Finnországból és gyalogosan kereste azt a Velem falut ahol családunk most lakott. Zsiga több mint egy éve a finn fronton szolgált mint „black ops” önkéntes katona, olyan beosztásban akik a front mögött az orosz területen robbantgattak, szabotázs akcióval, orv támadásokkal nyírták az ellenség erejét. De amikor Magyarországra betört az orosz és a családnak már menekülnie kellett, ő haza akart jönni. El is engedték. Mindenki nagy örömmel és megkönnyebbüléssel fogadta... ami bizony nem tartott sokáig. Velemben maradt egy pár napig és onnan bevonult a magyar hadseregbe apjával, Laci Bácsival együtt.

(ez a kis híd lehetett az, aminek „védésére” pár héttel később a 13 éves Bedy Balázs későbbi jó barátom, mint kis Levente szolgálatos egy fapuskával felszerelve lett kirendelve. Későbbi elbeszélése szerint egyszer csak megállt egy hivatalos kinézésű autó ezen a hídon, és a nyitott ablakból a benn ülő személy Balázst odainti. Balázs oda megy és feszes tisztelgés közepette felismeri Szálasi Ferencet, mire fel ő úgyannyira megszeppent, hogy hirtelen mást sem tudott mondani, hanem azt hogy : „kezét csókolom”. – az akkori úri nevelés gyerekektől elvárt köszönési módján - . Talán Szálasi ebben a pillanatban döbbsent rá arra, hogy a háború elveszett!)

Nagypapa is megjött pár héttel ezelőtt Hévízről. Halála előtti nap vele voltam mikor Kőszegre mentünk lovas kocsival. Orvosnál volt. Hazafelé jövet az úton a lovak megbokrosodtak és őrült vágatásba kezdtek. A kocsis nem tudta őket leállítani. Nagypapa állt fel és előrenyúlva kivette a kocsis kezéből a gyeplőt és ő csillapította le a lovakat. Ott kapta azt a rossz hírt, hogy egészségi állapota egy operációt igényel. Az adott körülmények között erről szó sem lehetett. Október 12-ikén az almáskertben, ahol laktak, 79 éves korában, szíven lőtte magát.

Egészségi állapota mellett ő már túl öreg volt ahhoz hogy el tudja viselni a távollétet Szentkúttól, ahol 40 évig gazdálkodott, teremtett, küszködött, örült és búsult. Ezt ő nem bírta ki. Jobb is így szegénynek. Laci bácsi és Zsiga ekkor már mint önkéntes katonák a fronton szolgáltak mind a ketten és onnan érkeztek utolsó pillanatban nagypapa koporsójának lecsukása előtt. Ott temették el Velemben 1944 okt.15-én vasárnap, nagy gyülekezettel, István pálos atya celebrálása mellett, a velemi kis templomból a velemi temetőbe, ahol sírjára éppen hogy csak egy kis egyszerű fakereszt került, nevével, amit aztán a helyi jótevőink gyorsan eltüntettek onnan amikor a kommunista idők beálltak.

(Nagy élményben volt részünk, amikor 1996 júliusában Zsigával, Tamással, Zsuzsával és Zsiga lányával Jellával (Argentínából látogatóban) ellátogattunk Velembé és találkoztunk azoknak a családoknak leszármazottjaival akiknél 50 évvel ezelőtt a nagy család különböző részei el voltak szállásolva. Csodálatos élmény volt az, hogy ezek, bár akkor még kis gyerekek voltak, pontosan és világosan emlékeztek ránk, arra, hogy mi ott voltunk és nagy tisztelettel emlékeztek meg nagypapáról, Laci bácsiról. Elvittek abba az almáskertbe és ahhoz a fához ahol nagypapa szíven lőtte magát, és megmutatták a temetőben sírhelyét, amit csak ők tudtak, mert névvel megjelölve soha sem volt, nehogy a kommunisták megszenteltetésüké azt. Féltük, hogy az új csőcselék még meggyalázza, vagy kiássa koporsóját. Azóta is sírhelye csak a helyi tisztelők emlékezetében maradt meg, amit apáról fűre adtak tovább.)

1993-ban Szentkúton az akkor még élő unokák egy családi emlékművet emeltünk nagyszüleink házasságának 100.-ik, az emlékezetünkbe örökké beírott „aranylakodalom” 50.-ik évfordulóján. Erre az emlékünnepre írott levelemből - amit akkor minden élő unokának, dédunokának szükségszerűen angol nyelven írtam - idézek:

“...Nagypapa was in ill health. He was witnessing the second coming of the communist pestilence, and this time his intelligence told him it was not going to go away. Szentkút, his home and his life was overrun by the hordes,

the country was lost, and an age, a social order has come to an end. On Oct 12th, 1944, in an apple orchard in that little village he took his own life. In his well known steady, deliberate handwriting he wrote his last letter to Nagymama, his wife. Read this and feel the nobility of this patriarch from an age past:

„Édes jó Anyukám! Vesebántalmaim mostanában éjjelenként oly erősen jelentkeznek, hogy csak az operatio segíthetne, de mivel ilyen háborús időben 80 éves koromban én magamat operatióknak alá nem vehetem, bocsásson meg hogy fegyverhez kellett nyúlnom.

Egy becsülettel eltöltött ilyen hosszú élet után Isten nevében szeretettel bícsúgom mindnyájuktól azzal hogy szolgáljon vigasztalásul hogy ezen napokban már nagy teherrel vagyok, mert exponált múltam miatt a Maguk tovább menekülését is igen nagyon megnehezítettem volna.

Most pedig arra kérem teljesítse azon utolsó kívánságomat hogy egyszerű fakoporsóba itt Velemben temessenek el....

En már sem hazámnak, sem családomnak segítségre lenni nem tudok. Semmi célja életemnek. - Isten áldása kísérje minden lépésüket.

Mindnyájukat igaz nagy szeretettel csókolja

Édes atyjuk

Endre Zs.

1944 okt. 11. Velem.

A month later the clan fled across the Austrian border from Velem, from Csorna, from wherever they were awaiting this last act. In cars, and trucks, and tractors pulling wagons, with as much earthly possessions as could be saved. By the time each of us reached the relative safety of western Germany, most of the possessions got left behind. We arrived on foot and with only as much as he or she could carry. What was saved was sometimes bizarre and tragicomical. A ball gown, a birdcage, keys to gates and storerooms forever left behind.”

De vissza Velembe. A temetésre a körülményekhez megfelelően – mert hát a háborús front csak pár kilométerre volt tőlünk – sokan összejöttek. Geréby Imre bácsi Csornáról (senki más a családból nem tudott eljönni), Marika néni és Tibor bácsi, Várday Pista bácsi (Etus néni sem tudott ott lenni), Szidi néni, Nagymama, a teljes mi családunk, Babci és Zsiga és Laci bácsi, azon kívül családi jó barátok Sági Jóska és Géczy Bandi Budapestről.

Nagypapa temetésének napja 1944 Okt. 15.-e a magyar történelem egyik sarkalatos mérföldköve, amikor is nagy politikai bonyodalmak és változások történtek. A Kormányzó ezen a napon jelentette be rádió szövegében, hogy a magyar hadsereg leteszi a fegyvert és a szovjettől békét kér. A magyar katonai vezérkar nagy többsége, a küzdelem folytatását, szövetségünk a Német Birodalom mellett tartotta az egyetlen becsületes magatartásnak és a fegyverletételt megtagadta. Szálasi Ferenc lépett a Kormányzó helyébe mint Nemzet Vezető. Evvel kezdődött az alig félévig tartó nyilas korszak és az ország, az eddigi magyar társadalom végleges megsemmisülése. De ugyanakkor ez a rövid idő adta meg azt a lehetőséget, hogy a társadalom azon rétege akik saját és családjuk életét veszélyben látták a jövő kommunista világában, elmenekülhettek nyugatra. E lehetőség nélkül ez a réteg otthon rekedt volna, kiteve magát az új kommunista rendszer bosszúvágyának. Az ország ekkor vesztette el művelt és vezetőképes társadalmának nagy százalékát, akik kimenekültek nyugatra. Azok közül akik akkor kint kényszerültek maradni, se ők se leszámazottjaik soha nem tértek vissza az országba. Azoknak akik visszamentek, vagy mégis otthon maradtak az új kommunista rendszer elrabolta vagyonukat, és meggyalázta emberi méltóságukat, és nyomorúságos körülmények közé kényszerítette őket. A magyar társadalom ezen rétege evvel örökre kiveszett.

Az új Szálasi kormány rádión kereste és hívta mindazokat a személyeket akiket ebben a rendkívüli időkből az ország vezetésére szemelt ki és jelölt az alakuló kormány. Ezek között volt Laci bácsi is, aki mindezt nem hallotta, mivel éppen útból volt a frontról Nagypapa temetésére.

Egy hetet még itt tartózkodtak, és okt. 23.-án hétfőn Laci bácsi, Zsigával és József gazdával

egy motor biciklivel neki indultak hogy Szentkútra mennek, de az orosz már ott volt. Onnan Városföldre. Senkit, semmit nem találtak, Lőrinc gazdáék már elmentek. Az orosz a közelben. Innen Zsiga visszament az alakulatához a frontra, Laci bácsi pedig több napos kétség és tanakodás után Budapestre a kormány hívásának eleget téve. Szálasi Laci bácsit kitelepítési kormánybiztossá tette meg. Neki magas német kapcsolatai voltak, aminek segítségével ezt a feladatot sikeresen el is tudta látni. Természetesen elsődleges feladatának tartotta, hogy kiterjedt családjának – amibe mi családunk is bele tartozott – biztosítsa az Ausztriába és később a Németországba való kimenekülésünket.

Nov. 11.-én szombaton Hoffer Józsi bácsiék érkeztek meg traktorral, kocsikkal Velembé.

Nov. 19.-én Zsiga súlyosan megsebesült Vecsésnél. Bal vállát és karját több lövés érte. Bécsbe került a katonakórházba.

Dec. 5. kedd. Tegnap kaptunk apukától levelet, hogy Devecserbe mennek 3.-án. Ahol gazda bácsiék is vannak. Ma reggel Laci bácsit jó kedvébe találva anyuka kérésére megkaptunk egy autót Csuporral (sofőr) és elmentünk Devecserbe. Ott apukát kerestük de még nem jött meg. Tanakodtunk, és hajrá! tovább Tapolcára. Este sötétben megtaláltuk apukát. Szabadságot kért és jött velünk. Az Isten megsegített, de sajnos nem sokáig örülhettünk. Az oroszok a Balatonnál áttörték a harcfrontot és tovább megállás nem volt. Nekünk innen sürgősen mennünk kellett tovább. December 7.-én csütörtökön elindultunk Velemből Ausztriába. A Csupor nagy teherautójával és Grossschmidt Pista (Katalin sógora) bácsi vezetése alatt egy Mercedesszel.

Másnap estére nagy hóesés közben megérkeztünk Josefsbergbe. Gyönyörű hely, jó viszonyok. Központi fűtés, hideg meleg víz, villany, kényelmes 3 szobás konyhás szép lakás. Josefsberg egy hat lakóházból álló kis helység. Etus Néni Pista Bácsival, Babci, Szidi néni és mi hárman.

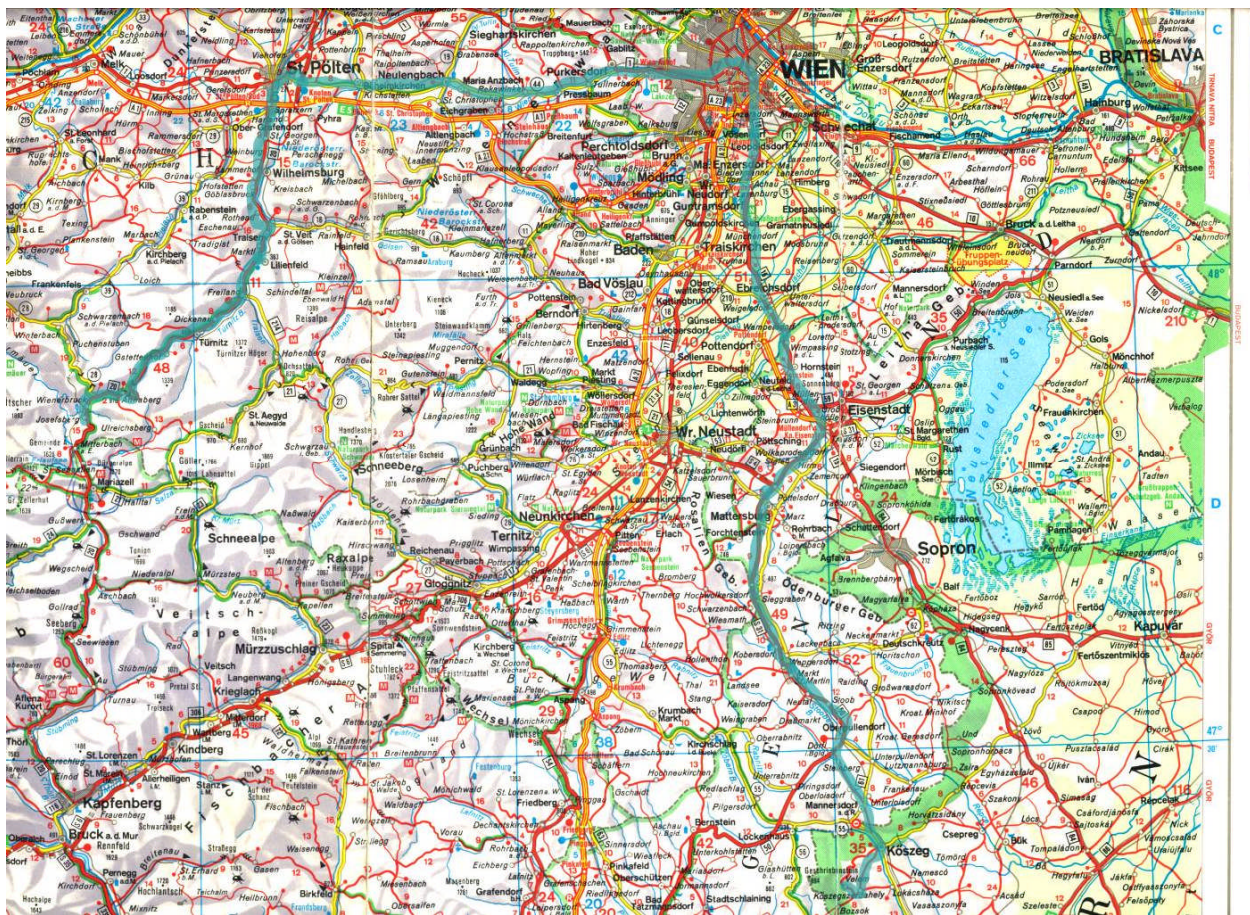
Pár nappal később nagymama is megérkezett.

No de ezt a történetet színesebben megírtam annak idején Tamásnak:

„Pakolnunk kellett. Két nap múlva, dec. 7.-én indultunk Velemből. Apuka visszamaradt, hogy a traktorokat és a többi teherszállítmányokat hozza utánunk. Indulásunk előtt egyedül odahívott, könnyes volt a szeme, megölelt és mint egy felnőttre rám bízta a családot, mondván én vagyok most a legidősebb férfi a családban. Ma is emlékszem milyen komoly pillanat volt ez. Apám először szólt hozzám mint felnőttnek (15.ik évembe léptem éppen) és azt hiszem ez a megbízás érzése velem maradt mindvégig. Németországban, Amerikában, egészen házasságomig, amikor saját családom gondviselése cserélte azt fel.

1944 dec. elején, személyautókon, teherautón megrakodva léptük át a határt Kőszegnél Ausztriába. Az egész család részére volt egy teherautó, amit Csupor vezetett, és egy személykocsi, amibe azonban benzin már nem jutott. Így kötéllel a teherautó húzta azt is. Grossschmidt Pista, Katalin sógora ült a volánnál, és az autóban nagymama, anyuka és Szidi néni. A kötéllel való vontatás azt kívánja, hogy állandóan a féken van az ember lába, amiből az következett, hogy a fék ki is égett és anyukáék valahol lemaradtak. Arra már nem emlékszem, hogy milyen módon értek aztán utol bennünket.

Aznap este Bécsbe érkeztünk és a Collégium Hungaricum-ban szálltunk meg. Másnap tovább Sankt Pölten-en keresztül le délnek, irány Josefsberg, ahol Laci bácsi kerített lakást a családnak. Estére érkeztünk a hegy alá, amikor is a tél első nagy hóesése a felvezető szerpentineket járhatatlanná tette. Az utat fel a hegyre még nem pucolták el. A teherautó (mi azon utaztunk) elakadt az egyik szerpentin fordulóban és nem ment tovább. Mindnyájan gyalog fejeztük be a fennmaradó pár kilométert szakadó hóesésben, sötétben. Josefsbergen aztán összegyűlt a család. Mind Laci Bácsi jóvoltából és fuvarával. Nagymama, Szidi Néni és Szappanosék Velemből, Várday Pista Bácsi és Etus Néni, Pestről, Gerébyék, mármint Ilonka Néni, Zsuzsi és Jancsi Csornáról.

Utunk Velemből Josefsbergbe

Imre Bácsi apukával és Hoffer Józsi Bácsival visszamaradtak, ők hajtották a lovakat és a traktort, Burgenlandon keresztül.

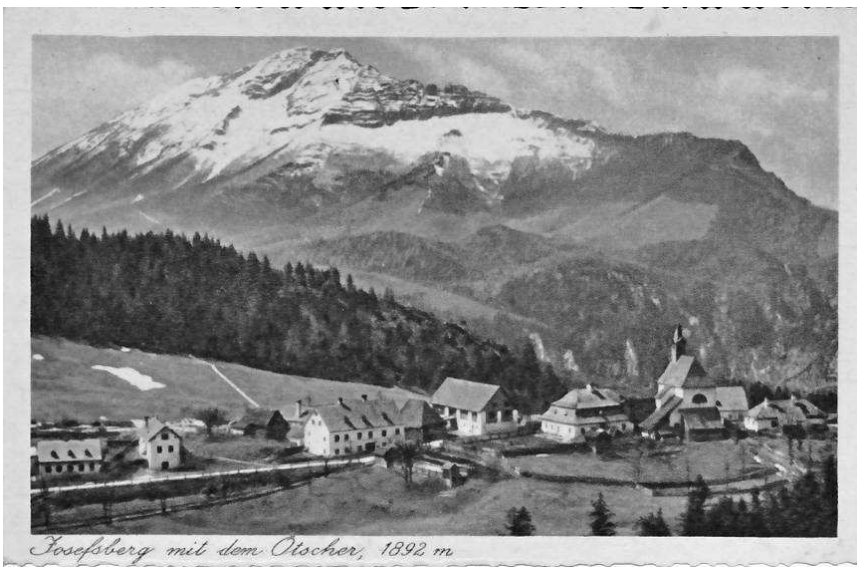
Josefsberg, Ausztria

Aztán Babci és Zsiga is befutottak Josefsbergbe. István Atya is velünk tartott még, és nagy dolog volt az hogy minden vasárnap magyar misét hallgathattunk a josefsbergi kis templomban. Újhelyiek már nem emlékszem hol voltak ekkor, velük csak jóval később talákoztunk Bajorban. A szállásunk egy Jugendherberg-ben, azaz téli sí szállóban volt, aminek volt rendes lakás része, ahol nagymama, Szidi Néni, anyuka és Várdayék laktak. A többi pedig az "aszalóban". Az egy nagy terem volt, szimpla és emeletes faágyakkal, és egy kis 5 bordás fűtőtesttel. A gunyoros elnevezés onnan származott, hogy téli hidegek idején, néha a víz a pohárban meg fagyott. Ezért volt az hogy Ilonka néni dupla flanel bugyiban és Imre Bácsi frakkjának levágott farkából csinált sapkában járt egész nap.

Egy emlékezetes epizód, amibe ezekben a zűrös időkben belecseppentem. Dec. 16.án szombaton Laci Bácsi jött, de már vasárnap indult is vissza. Várday Pista bácsit és engem elvitt a körzet-székhelyre Lilienfeld-re, és ott hagyott, egy ajánlólevéllel felszerelve, hogy majd az érkező lovainknak a Landrat-tól helyet szerezzünk. A Landrat-al csak holnap lehet beszélni. Szerencse, hogy Ilonka Néniék csupa 7 km.-re voltak a szomszédos Raubling-ban, és oda vissza gyalogoltunk. Ott jéghideg szobában megaludtunk. Reggel jön egy teherautó, hogy a Gerébyék csomagjait viszi Josefsbergbe. Én lettem kiszemelve, hogy Ilonka nénivel kísérem a csomagokat a teherautón. (Arra már nem emlékszem, hogy Pista bácsinak később volt-e szerencséje a Landratnál.) Elindultunk és egyszer csak Bergbauer-ben, Annaberg alatt, azt mondja a sofőr, hogy ő csak ideig hoz. Kértük, hogy vigyen to-

vább, de ő hajthatatlan maradt. Autóval lehetetlen az Annaberg hegyre feljutni! Méteres hóesés! Akkor bepakoltuk a csomagokat egy garázsba, de itt semmilyen szállást nem tudtunk kapni, és mivel már esti 5 óra volt, neki indultunk és szakadó hóesésben fölgyalogoltunk egy útkaparóval a 6 kilométerre lévő Annabergbe. Ott egy kis rossz és hideg szállást kaptunk. Reggel sikerült egy szánkót kapnunk 2 lóval amivel lementünk a csomagokért. De a lovak nem bírták felhúzni a hegyre azt a rengeteg csomaggal megrakott szánkót. Sok tanakodás után újra visszamentek még két lovat hozni. 3 órás várakozás után -12 fokos (Celsius) hidegben, megjönnek két ló helyett egy ökörrel! No ez aztán a lovak önértékét oly mértékben megnövelte, hogy nagy lassan feldöcögünk Annabergbe, onnan pedig még tovább 3 km.-re Sägemühle-be.

A csomagok éjjeli őrzete mellett mi is nyugovóra tértünk. Másnap reggel két szánkóra átrakodva elindultunk és meg is érkeztünk Josefsberg-be dec. 20.-án. Ilyen viszontagságos utak sorozata volt az ahogyan az ő és mindnyájunk fogyadozó ingósága megtalálta az utat Josefsbergbe, ahonnan aztán nemsokára sokkal kevesebbel indultunk további vándorutunkra.

Mi fiatalok szánkózunk a hegyen, meg le a szerpentin úton, ahol autó most már alig járt. Tanultunk síelni, már úgy alföldiesen, mert sítanakcsunk egyikünknek sem volt, hanem egyszerű bakancsra kötöttük fel a kölcsön kapott síléceket. Én két egész hétig egy 20 méter hosszú lankás lejtőn gyakoroltam amíg rá nem jöttem a síelés trükkjére, ami után aztán kimerészkedtem oda ahol a többi helyiek csúszkáltak. Március végére bele is jöttem

úgy a svungba, hogy már majdnem a helyi német srácokkal versengtem. Baka bakancs ide, baka bakancs oda. Nem is tudtam azután megelégedni semmi átlag sítályaival, amiket később Cleveland környékén próbálgattam. Örökre elkényeztettek a josefsbergi hegyoldalak. Azután és utoljára 1955 januárjában, Lake Placid NY-ban, a „honeymoon”-unk alatt síeltem olyan helyen ami megfelelt azoknak az emlékeknek.

A szórakozáson kívül azért volt komoly dolgunk is. Egy idős német tanárnőhöz, Engel nénihez, jártunk mindennap németet tanulni. Szigorú volt és mindég csomó házi feladatot kellett csinálni. De az ő unokája volt az Erika, és nem lehetett szégyent vallani.

Dec. 24. vasárnap, Karácsony este. Együtt vagyunk mindnyájan. Laci Bácsiék, Zsiga. Igaz apuka, Imre Bácsi és Jancsi még jönnek a kocsikkal, de ők is itt lesznek pár nap múlva. De valaki hiányzik, aki még egyikünk karácsonyából sem hiányzott soha: Nagypapa! Első Karácsony nélküle. Nagy fájdalom ez mindnyájunknak és még a hazátlanság mellett, elveszi a boldogságot ebből a nagy ünnepből.

1944 Karácsony nekünk gyerekeknek emlékezetes volt azért mert játék ajándékot nem igen kapott senki. Inkább házi kötésű szvettert, meg meleg holmit. Szidi nénitől egy öngyújtót (15 évesen!), Zsigától egy Bezárd kompaszt, anyukától német könyveket és füzetet kaptam karácsonyra.

Karácsony napján volt nagy ebéd. Volt még otthoni liszt, meg szalonna, kolbász és zsiradék és összegyűjtöttük a jegyre váltott cukrot, húst, meg vaját az ünnepekre. Szép nagy vanília puding is készült egy nagy üveg tálban, amit kitétek hűlni a verandára. Nagy sikoltozás tört ki amikor Szidi Néni az ablakon egyszer csak látja, hogy a szomszéd szép vörös ír szetter kutyája már az utolsókat nyalja a tálon.

De ember az ember, és másnap már csak felvidultunk a szomorúságból és örültünk a gyö-

nyörű havas Karácsony ünnepének. Itt mindég oly gyönyörű volt, van és lesz is, ha igaz. állandó hólepel mely itt az egész környéket betakarja csodálatossá teszi az itt tartózkodást. Fialat fejjel elfelejti az ember hogy menekült. Vagy talán azért, hogy a szemben levő házban Schindl Erika lakik, aki a szememet mindég az ablakra húzza? Aki elfeledtetni azt hogy 5-6 fokos szobában alszunk és hogy naponta 6 órát kell kötelező szolgálatban havat lapátolni.

Karácsony után, dec. 27.-én aztán megérkeztek apukáék is Imre Bácsival és Zsigával. Volt nagy öröm. Lassan tudtak csak haladni a nagy hóban és a városföldi Hoffer-Schrantz traktornak a

Josefsbergben, 1945 januárjában. Az Ötscher a háttérben.
Várday Pista bácsi, én, Katalin, Nagymama, Laci bácsi, Geréby Zsuzsi, Ilonka néni, Babci, elől Tamás

vas kerékabroncsai sem bírták a beton utakat és ott kellett valahol hagyni egy burgenlandi parasztnál. Karácsony estét valamilyen osztrák kiskocsmában töltötték, apuka torokgyulladással. A karácsonyi ihletet Imre bácsi egy szál fenyőfa ággal idézte, amit kalapjára tűzött és felsóhajtott: "No, szent karácsony este!"

Gyönyörű idő van ma is mint legtöbbször. Süt a nap a hó sziporkázik és meleg van, az ereszek csurognak, de igazán csak a napon van meleg. Hetenként esik

egy-két nap szakadatlanul, úgy hogy semmit nem lehet látni és aztán megint süt a nap. Ródlizni ki-

tűnően lehet a hegyről lefelé az országúton, amit naponta mi lapátolunk el.

Azonkívül hetente 2-3-szor le kellett gyalogolni a hegyről Mitterbach-ba vagy Wienerbruckba élelmiszer bevásárlásra. Nagy lötyögő gumi csizmában mentem apuka, Imre Bácsi és Várday Pista Bácsi mögött a 10 km-re levő faluba. A gyalogút méteres hóban kitaposott csapás volt, meredek hegyoldalakon. Így a szerpentineket levágva a távolság sem volt teljes 10 km. Hogy a idő jobban menjen, apuka meg Imre Bácsi baka nótákat fújtak harsány hangon, míg Várday Pista Bácsi állandóan csitította őket, félve hogy valami tévelygő osztrák meghallja és megbotránkozik. A faluban élelmiszer jegyekre vásároltuk a sovány kis járulékot, de hála Istennek még volt elég az otthoniból és éhezni nem éhezünk. Most is emlékszem, hogy a majdnem szolgálisan udvarias Várday Pista Bácsi hogyan köszönt a boltosnénak: "Guten Morgen wünsche ich". (Jó reggelt kívánok!). (Mint, emlékszem Tibor Bácsi, nagy népies igyekezettel Városföldön a béreseknek úgy köszönt hogy: "Adjon Isten jó napot kívánok"). Nagyobb bevásárlásokra Máriazell-be mentünk vonattal. Ilyenkor Wienerbruckba kellett legyalogolni a hegyről a vasútállomásra."

1944 szilveszter éjszakáján apuka olvasta fel a hadi naplóját. Az Új Év is elmúlt semmi különös nem történt. Laci bácsiék nem tudtak feljönni a hegyre az autóval egy nagy hófúvás miatt.

1945

Zsiga és Laci Bácsi is meg-meg jelentek vasárnaponként, valamit hoztak, ha mást nem jókedvet. Pláne Zsiga, ki állandó derűtségben tartotta legalább is a fiataltságot. Mikor is össze jöttünk Erikáékkal, kinek három testvére Imma, Klaus-Peter, és Karl-Heinz volt, nagyon jókat játszottunk mindég.

Hetente háromszor Erika nagymamájától, a nagyon szeretett Engel nénitől, Zsuzsival, Jancsival és István atyával - ki szintén velünk menekült (pálos barát) - német órákat vettünk. (Én még külön latin órákat is vettem tőle). Neki köszönhetem, hogy később német iskolába járhattam. Ettől a

nénitől kaptunk Zsuzsival egy sít és a jó terepen egyhamar megtanultam sízni, úgy hogy később nagyon sok élvezetet leltem benne.

Jan. 29-én hétfőn Laci bácsi elvitte apukát és Várday Pista bácsit Magyarországra, hogy majd nemsokára vissza jönnek. Anyukáék meg voltak ijedve, de nagyobb baj nem történt. Pista bácsi febr.7-én szerdán sok viszontagságok közt meg is jött, de apuka Sopronban maradt mint földművelésügyi összekötő.

Azért az idő csak csalós. Az ember kimelegszik és meghűl. Pláne síelés közben. Ajaj síelés! Gyönyörű terep. Egy olyan óriási ároknak felelne meg. Kb 1/2 km. hosszú. Ha az ember az egyik végénél fent elindul és lesiklik, avval a schwinggal aztán a másik oldalra ameddig csak bír felmegy, és onnan visszafordulva ugyanazt a figurát megcsinálja. Gyönyörűen pendlizhet egészen az árok végéig, mivel ez a hossz tengelye irányában is lejtett. Ez a "Saugraben" volt a kedvenc tartózkodási helyünk, ha ráértünk. Jancsi is szerzett magának egy sít, így ketten, sőt hárman Erikával, vagy többen nagyon sok kedves órát eltöltöttünk.

Mint ahogy a kerék egyszer lefelé, másszor felfelé fordul, így nekem se volt mindig olyan szerencsém a szerelem irányában. Mivel Jancsi is jóképű volt, hát a változatosság kedvéért Erika órá is ránézett egy időre. Akkor én igen rossz kedvű voltam. De aztán mégis behyreállt a jó állapot és a tavaszi nap ragyogó napsugarai alatt rogyadozó hó lassan lassan el is tűnt, hogy meghozza a tavasz örömét a szerelemmel, mely egyre nőtt bennem iránta, s ő is viszonzotta azt.

Schindl Erika

De hova kalandoztam már! Hisz még a télben vagyunk, csikorgó hideg. És egyszer reggelre arra ébredünk hogy esik az eső. Február van még, korai a tavasz enyhesége! Reggelre meg is fagyott újra, a hó teteje mint az üveg. Olyan sík jég volt. Köd is volt nagy. Alig lehetett látni. No, több se kellett nekünk, Jancsival fogtuk a ródlikat s kimentünk hátul a nagy ródli dombra. Kb. 200 m. hosszú pálya volt. Kibívtuk Erikát is a ródlijával, Tamást is kivittem és rajta! No, ilyen jót még eddig soha nem élveztem. A társaság és a hangulat kitűnő volt. Két sít beszúrtunk a hóba és fentről lesiklottunk a teljes szó-szoros értelmében véve, a jégen. Persze sűrű köd volt és a síket csak 3-4 méterre láttuk meg. És a kettő között kellett elsiklani. Kitűnő volt. Később kijöttek a Domberger-ék gyerekei is, a Rudi meg a Seppi, és azokkal birkóztunk, háborút csináltunk. Aprópó háború. Bent a faluban is csináltunk nagyszerű hó várakat és azokból acsarkodtunk, dobálódtunk egymásra. No ki is vertem egy ablakot. Lett nagy ijedelem. Utána sokáig nem játszottunk. Én ugyan később sem.

(Ez volt Josefsberg. És megfogadtam, hogy ha még életemben egy lehetőség lesz, elmegyek oda és megpróbálom felújítani a régi emlékeket. Lehet, sőt biztos hogy a "Heim"-ben már nem a Schindl-ék fognak lakni, és az élet párom is másvalaki lesz mint akinek az emléket fel akarom eleveníteni. Mindegy, megpróbálom, hogy tényleg olyan szép lesz-e akkor is mint amennyire felejthetetlen gyönyörűek voltak és vannak most is az emlékeim, hogy azt nem is tudom papírra vetni.

1987 nyarán apuka hamvait vittük haza Tamással együtt Kecskemétre. Frankfurtban felvettem egy vadonatúj Audi 4000-es autót (amit ott vettem és később átszállítottam az USA-ba) és avval mentünk végig, az akkori menekülési utunkat visszapergetve azokon a helyeken amik abban az időben életünket megérintette. Így újra megláttam Josefsberget 42 év múlva. Nyár volt, és a régi sípályát zöld fű és virágok borították. De a régi házak, templom még mindig úgy állott mint akkor. A hófúvásos szerpentin úton, amin akkor annyit ródliztunk le a hegyen, most simán kanyarogtunk a vadonat új Audaival. Érdekes, nosztalgias volt újra itt lenni, de az emlékeket az évek elkoptatták, azok a mély érzések amik akkor fiatal életemben oly mély nyomot hagytak, már csak egy kis élet epizódra törpültek.)

Március 5. hétfő. Nagy hófúvás, szélvihar már napok óta. Teljesen befújít bennünket a hó. A motoros hóéke, mely igazán nagy teljesítményű volt, alig tudott mozogni.

És ebben a nagy hófúvásban d.e. jön Gstettenhof-ból (ahol József gazdáék a két lipicai lóval és az üveges

hintóval laktak) egy telefon értesítés, hogy Laci Bácsiék ott vannak autóval, de nem tudnak tovább jönni. Nekik ez nagy meglepetés volt, mivel Velemben - amit most láttak utójára - már a tavasz bontogatta szárnyait.

De délre nagy küzdelmek árán mégiscsak felértek hozzánk. Volt nagy öröm, mert hát apuka is megérkezett. És már nem is megy vissza. Én már sejtettem sajnos, hogy miért. Csak még most ne jöjjön az orosz, mert akkor itt maradunk. És a Jó Isten megsegített és nem jöttek. Még!

Március 25. vasárnap. Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe. Délután Engel néni a férjével átjöttek hozzánk beszélgetni. Sajnos nagyon komolyodik a politikai helyzet, mi sem tudjuk mit csináljunk. Várjuk Laci Bácsit.

Este Erikáék átjöttek. Kártyáztunk. Jancsi nem volt itthon, így hát nagyon jól éreztem magam konkurencia hiányában. Este nagyon szép holdvilág volt. Kimentünk játszani, Az egész faluban játszottunk. Olyan mindegy volt hogy mit. Valamit. Az a fő, hogy egykori vágyam beteljesült. És nagyon jó volt. Soba azelőtt még nem éreztem azt az érzést, hogy valaki szeret és egész biztos, hogy szeret, ugyanúgy én is Őt, és mellettem van, fogom a kezét. De ez is véget ért. De megfogadtuk, hogy másnap is játszunk. És játszottunk. Másodszor és utoljára.

Március 27. hétfő. Gyönyörű reggel. Kibajoltam az ablakon. Látom Erikát. Takarít. Szót váltunk. Nagyon kedves. Még nagyon elevenek a számomra és talán számára is a tegnapi felejthetetlen élmények.

Március 28. szerda. Tegnap Dr. Schindl megjött, hogy ők már menekülnek tovább. Ingstetten, Weissenhorn (Schwaben) a céljuk Ulm környékén. Szívem szakad a nagy bánatban. Sohse fogom Erikát újra látni. Lekísértük őket mindnyájan a wienerbruck-i állomásra és elvitte őket a vonat. Örökre.

(Akkor még persze nem tudtam, hogy fogom mégis látni még egyszer, évek múlva)

(Idáig tart a fenti napló kivonat amit valamikor 1945-ben, 15 éves koromban írtam. Folytatom 1995-ben az eredeti naplók nyomán.)

Menekülés tovább Josefsbergből

Április 1. húsvét vasárnap. Laci Bácsi és Zsiga megérkezett a DKW-val. Pakolás, sürgősen indulás. Mától kezdve borzasztó forgalom a műúton. D.u. Jancsi kérékpáron Gstettenhof-ba ment. Később Laci Bácsi is elment.

Április 2 húsvét hétfő. Laci Bácsi és Csupor a Hangya autóval megjöttek Gstettenhof-ból. Pakolás. D.u. 1/2 5-kor indulás. Teher autó, DKW, Steyr autókkal a nők és Tamás elmentek. Apuka, Imre bácsi, Pista bácsi, Zsiga, Jancsi és én itt maradtunk. Este vagy holnap jön két autó és elviszi a még maradt csomagokat, Pista bácsit, Imre bácsit meg engem Kirchbergbe.

Este egy autó megérkezett. A katonák fent aludtak nálunk. Még este felpakoltunk. (éjszaka egy zsíros bödönt elloptak az autóról)

Április 3. kedd. Reggel elindultunk Josefsberg-ből végleg. Borzasztó fáj a szívem, sok szép emlék tapad ehhez a pár kedves házhoz. Délután megérkeztünk Kirchbergbe, ahol Geschke német ezredesnek kellett volna fogadni, de nem volt ott. Visszamentünk 6 km.-re Rabenstein-re és ott megtaláltuk. Bonyodalmak, előzetes tévedések. Ettiünk valamit. Pista bácsi, Imre bácsi elmentek apukának telefonálni. Telefonálni nem lehet. A "Guten Tropfen" Gasthausban megvacsoráltunk. Szőnyegeken elég jól aludtunk.

Április 4.szerda. Végre sikerült telefonálni Josefsbergbe. Jancsival beszéltek. Közben a reggeli vonattal apuka megérkezett, de este újra visszament Josefsbergbe.

Reggel Csupor az autóval vissza érkezett Josefsberg-re St.Florian-ból ahol a család ideiglenesen megtelepedett. Felpakoltak és Jancsival elindultak hozzánk, de nem tudták hogy nem Kirchberg-ben vagyunk és ott kerestek, de hiába. Megaludtak.

Másnap reggel találkoztak véletlenül Geschke-vel, aki megmondta nekik, hogy hol vagyunk. Aztán apuka

is újra megérkezett a vonattal. Csupor teher autójára apukával felültünk és indultunk vissza St. Flóriánba. Velünk jöttek még Várday Pista bácsi, Csupor családja, Gáspár csendőr és Margit. Jancsi és Imre bácsi ott maradtak a még megmaradt csomagokat őrizni.

Úgy emlékszem, ezekért a csomagokért már nem tudott se Csupor se senki visszajönni. Imre bácsi, Jancsi felpakolták a csomagokat vonatra és úgy próbálták azt is még utánunk hozni. Bombázások megakadályozták. A vonat elakadt valahol Salzburg előtt és a csomagok ott maradtak. Ők pedig hosszú viszontagságos, a véletlen találkozások és értesülések segítségével hetek múlva találtak Zsuzsira és Ilonka néniire Raubling-ban, aki már a kétségbeeséstől azt sem tudta hova legyen. Hónapokkal később Jancsi és Zsiga visszamentek arra az állomásra megkeresni az ott ragadt csomagokat. Meg is találták. Kifosztva. Egy pár megmaradt holmit aztán meghoztak.

Ez az út, Rabenstein-től St. Florian-ig egész életemre emlékezetes maradt. Apukával és Várday Pista bácsival ültünk a teherautó hátsó részén, az egész úton hátrafelé látva az utat. Órákkal ezelőtti bombázásoktól még füstölgő és égő városokon keresztül. Az úton mindenhol német katonai rendőrök igazoltatnak, ellenőriznek, és csak a magasrendű SS útiparancs ment meg bennünket a teljes lekapcsolástól. Így is, túlbuzgó és maguk is nagy szükségben lévő német katonák, a hatalom nevében, megcsapolták a benzintankunkat, úgy hogy pont az Enns folyó partján kifogyott nekünk is és leálltunk. Talán ez volt az a pillanat amikor apuka lemondott mindenről, amikor összeomlott benne a világ és élete ezután már csak vegetáció volt. Itt volt az amikor féltve őrzött, dédelgetett, 9mm-es Parabellum pisztolyát gondosan becsomagolva egy út menti csatornacsőbe rejtette. Hasznát már nem fogja tudni venni, csak bajt hozhat rá és családjára, ha megtalálják.

A benzin elfogyott, és ma se tudom milyen hittel és reménnyel, de apuka és Gáspár csendőr gyalog nekiindulnak hogy valahol szereznek benzint. Egy pár óra múlva vissza is jönnek egy kannával. Késő délután, már sötétedett mikor újra neki indulunk, de nem sokáig, mert egy új katonai ellenőrzés Asten-nál megállított, és azt mondják, csak reggel fognak átvizsgálni. Addig várni kell. Így, apukával, Várday Pista Bácsival és Gáspár csendőrrel gyalog nekivágtunk a 8 km-re lévő St. Florian-ba vezető útnak. Életemben, sem azelőtt, sem azóta olyan teljes sötétségben nem jártam ismeretlen úton. Teljes háborús elsötétítés, se járműnek, se ablaknak világossága nem jutott ki a szabadba, borult idő, se csillag se holdfény. Egymást nem láttuk, csak szóról, hangról tudtuk hogy együtt vagyunk. Végre megérkeztünk, és egy kis keresés után megtaláltuk a családot egy kolostorban. Anyuka, Tamás, nagymama, Etus néni, Ilonka néni, Szidi néni, Laci bácsi és Katalin néni. Anyuka már magán kívül volt az aggodalomtól, mert nem tudta mi van velünk, élünk-e vagy halunk. Nagy volt az öröm mikor megérkeztünk. Csak Ilonka néni volt elkeseredve, mert Jancsi és Imre bácsi nem jöttek. Földön aludtunk mindnyájan a hátizsákunk párnául.

Naplómból idézek:

Április 6 péntek. Reggel a teherautó Csuporral megérkezett a kontroll (checkpoint) alól. Lepakoltunk (a családi csomagokat, élelmiszert, edényeket, tartalék ruhát) és felpakoltuk az asten-i állomásra viendő személyi poggyászt. Mi is megyünk vonattal Rosenheim-be. Laci bácsiék autóval próbálnak jönni. Imre bácsiékkel nem tudjuk mi lesz Rabenstein-ben, mert Csupor nem tud már még egyszer vissza menni az autóval, mint ahogy akkor gondoltuk.

A vonat 4 óra késéssel megérkezett (még csoda hogy egyáltalán jött!). Igaz, hogy nem az amit vártunk, de felszálltunk. Hely alig volt, szerencsére magyarok is voltak és így kaptunk helyet. Később, a megürülő helyekre ázott, büdös szerbek jöttek, melyek miatt az éjszaka borzalmassá vált.

Április 7, szombat. Reggelre nagy kínlásások között megérkeztünk Salzburg-ba. 14:25-kor indul München felé a vonatunk. Délelőtt bepakoltunk a vonatba. 'Megebédeltünk', sőt még kezet is mostunk! Délben légi riadó miatt a vonatot kitollatták a nyílt pályára. Szerencsére bent ültünk. 4 óra hosszáig tartott. (csak később tudtam meg, hogy ez alatt a 4 óra alatt tropára bombázták a salzburgi vasútállomást)

Este felé megérkeztünk Rosenheim-be az állomásra. Az 1-2 osztályú váróteremben találtunk szállást. Ott megvacsoráztunk és megvackalódtunk a hátizsákokon."

Ebben a váróteremben százával voltak bezsúfolva menekülők. Magyarok, szerbek, litvánok, lengyelek, románok, stb. kisebb nagyobb batyuikkal csomagjukkal. Rendes ételt, fürdőszobát hetek óta nem látott senki. Ettek amit éppen hoztak magukkal, koldultak, loptak ha már nem volt. Kint még hideg volt, bent, a sok izzadt test melegétől hőség, szellőzetlenség, cigaretta füst. Zaj. De ki voltunk merülve és aludtunk reggelig.

Tovább idézek:

Április 8, vasárnap (fehér vasárnap). Reggel, mivel hogy nekünk a váróteremben csak az éjszaka volt szabad lenni, apukáék kerestek más szállást. Véletlenül megtudták, hogy van egy katonai kórház, ott esetleg van hely. Éppen egy autóbusz volt attól a kórháztól ott, így arra felpakolva elmentünk. Nagyszerű ellátás. Meleg kávé, kenyér, lekvár, tiszta ágycsok, meleg víz. De délutánra el kellett mennünk. Szerencsével járva bentalt az N.S.V. a 'Goldener Hirsch' Stadt Cafee hotelba. Ott gyönyörű szobákat kaptunk. Hideg, meleg víz, de itt is csak két napig maradhatunk.!

Április 9, hétfő. Éjszaka (légi)riadó, - reggel riadó, - nappal riadó, állandóan. Borzasztó! A németek mesterséges köddel borították el a várost, hogy az utcán alig lehet látni.

Reggel felkelve apukáék hivatalos helyekre jártak, részint azért, hogy valami elhelyezést nyerjünk, részint azért, hogy akár Imre bácsiék, akár Laci bácsiék ha érdeklődnek hollétiünk felől az N.S.V. és a Landrat-nál meghagytuk hogy hol vagyunk.

Délután, anyuka boltba lévén, az utcán véletlenül találkozott Laci bácsiékkel. Nagy öröm.

Ilonka néni és Zsuzsi elmentek Neubeuer-be lakást keresni. Éjszaka vonattal visszaérkeztek, de nem engedték ki az állomásról. Másnap reggel érkeztek csak meg.

Itt újra kibővítem a napló szövegét. Amikor St. Flórián-ban elbúcsúztunk nagymamától, Szidi nénitől és Laci bácsiéktól, abban állapodtunk meg, hogy Rosenheim-ban összevárjuk egymást - hogy hol, azt senki nem tudta. További tervek, amit már Josefsberg-ben mindenki tudott, hogy Neubeuer-ben van/volt Katalin néninek valami grófi ismeretsége/rokonsága, ahol talán tudunk végleges elhelyezést nyerni. Ezért voltak Neubeuer-be különböző expedíciók, amik azonban, már nem tudom miért, mind kudarcba fulladtak.

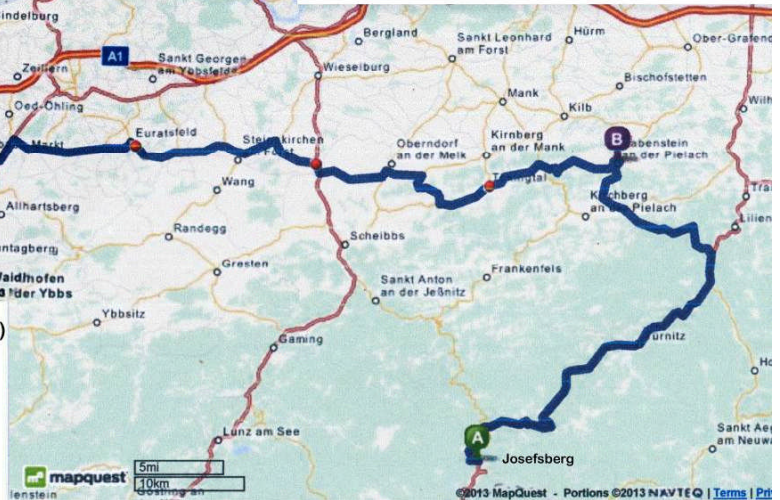
Az orosz front ekkor már átlépte Ausztria keleti határait és megállás nélkül közeledett. Az tudott dolog volt, hogy a Jaltai egyezmény értelmében az oroszok az Enns folyóig kapták meg Ausztriát, de Laci bácsi nem bízott abban hogy ott tényleg meg is állnak és a családot egész Bajor országig hozta, hogy az orosz zónából biztosan kiessünk.

Hát itt voltunk, minden más támpont nélkül, mint Neubeuer, ami az egyetlen tudott célpont volt Imre bácsinak, Jancsinak és Zsigának, akik reménytelenül hátra maradtak, miden hír nélkül.

A Csupor által vezetett teherautó és Laci bácsi személy autója volt még üzemben. Ezzel érkeztek Rosenheim-be, amikor anyukával az utcán véletlenül meglátták egymást.

A - B. Josefsberg - Rabenstein 34 mi. (55 km.)

B - C. Rabenstein - Sankt Florian 67 mi. (107 km)

Teherautóval Josefsberg-Rabenstein, 1945 április 3., onnan tovább Sankt Floriánig, 1945 április 5 (Rabenstein St.Pölten-től kb. 20km.re délre a mai 231 sz. országúton van, még Markt-St. Florian Linztől kb. 25km.re délkeletre a mai Wien-Salzburg Autobahn Asten-St.Florian kijáratnál.)

Vonattal Asten (Sankt Florian vasútállomása) - Salzburg, 1945 április 6-7. 87 mi. (140 km.)
 Salzburg-tól Rosenheim-ig vonattal (zöld), 80 km. (50 mi.), 1945 április 7.
 onnan Raubling-ba gyalog, autóval (sárga). 11 km. (7 mi.) 1945 április 10.

Tovább a napló:

Április 10, kedd. Reggel hivatalos közegek után való szaladgálások. Eredmény: 3 napos 'Urlauber' élelmiszer jegyeket kaptunk, Kufsteinbe vagyunk irányítva. Autóra ültünk Etus -, Szidi -, Ilonka néivel és Tamással (apuka, anyuka, Pista bácsi, Csuporné, Margit gyalog jöttek, 8km.). (én gyomor rontás miatt olyan gyöngye voltam hogy nem tudtam gyalog menni.) Raubling községig mentünk, itt összejártuk a gyalog jövőket. Sok tanácskozások és dilemmázások között a Geréby, Várday, Szappanos család és Szidi néni lepakoltunk az út szélére. Nagymamától, Babcitól, Laci bácsitól, Katalin nénitől elbúcsúztunk. Apukáék szállás után néztek. Egy sváb menekült táborban, ami egy iskolából lett átalakítva, kaptunk ideiglenes szállást.

Április 11, szerda. Reggel apuka és Ilonka néni elmentek Neubauer-be lakást keresni. Zsuzsi bement Rosenheim-ba az állomásra Imre bácsiékát várni, és az N.S.V. hoz levelet leadni részükre. Újból légiriadó, bombázták Rosenheim-et és géppuskáztak.

Április 12, csütörtök. Apuka reggel Neubauer-be ment Spányi nevű magyar diplomatához, akivel közben barátságot kötött. Eredménytelen visszatérés, csak remények a láthatáron.

Hivatalos szaladgálások. A (élelmiszer)jegyeket megkaptuk.

A tanítóéknál főztünk és megengedték, hogy az egyik szobájukban ebetünk. Ott is vacsoráztunk.

Délután Zsuzsival sóskát szedtünk a mezőn. Első szép tavaszi nap. Holnap az lesz ebédre.

Április 13. péntek. Reggel a Lagerführer megtudván hogy mi a tanítóék padlására akarunk költözni, mindenféle akadályokat gördített elé, így hivatalos közegek elé kellett állnunk. Kivizsgálás miatt még 2-3 napig kell várunk a költözködéssel.

Április 14, szombat. Reggel fél 7-kor indulás apukával Altenbeuer-ba a Spányi úrhoz. Voltunk Neubauer-ban is. Nagyon szép falu. Spányi nem volt ott, eredmény semmi.

Április 17, kedd. Dél előtt Zsuzsival sóskát szedtünk a réten. Ilonka néni telefon által megtudta, hogy Imre bácsiék voltak Hallein-ban (Salzburg mellett, első találkozási célunk), de onnan Brixlegg-be utasították őket. Mindjárt elhatározták, hogy elmennek ebbe a Kufstein - Innsbruck között fekvő városba. Ilonka néni Zsuzsival, egy autót az úton leállítva el is mentek.

Délben Laci bácsi jött autójával, bírel hogy van kilátás elhelyezésre. Apuka és Várday Pista bácsi elmentek vele helyet nézni.

Április 18, szerda. Megnyiratkoztam. Rosenheim-ban nagy bombázás.

Este, nagy meglepetésünkre Muraközy Jóska bácsiék betoppantak. Endorf-ban a Hunyadi hadosztállyal lévén, egy apuka által küldött levélén az írását felismerte, és ezáltal megtudta hollétünket.

Itt ismét egy kis kiegészítés kívánkozik: Annak dacára, hogy a veszített háború utolsó napjainak káoszában voltunk, a német szervezettség és fegyelemre vallott, hogy a telefon és a posta még működött. Csodálatos volt az is, hogy a nagy káoszban hírek, üzenetek, értesítések csak eljutottak ide is és oda is. Hogy apuka honnan tudta meg hogy a Hunyadi hadosztály valamelyik egysége Endorf-ban tartózkodik, és hogy mikor irt levelet Liszka Bélának, volt kecskeméti polgármesternek, aki akkor a Hunyadiaknál szolgált és feltehetően Endorf-ban lehetett, azt nem tudom, de az tény hogy a levél megérkezett, és amikor valaki fennhangon kereste Liszka Bélát, Muraközy Jóska bácsi aki történetesen éppen ott volt, meglátta a levélén apuka félreismerhetetlen kezeírását. Így történt hogy a levélből megtudva hollétünket, megjelent családotól Raubling-ban.

Muraközy Jóska bácsi apukának gyerekkori jó barátja, későbbi ivótársa volt. Köncsögi földbirtokos, apuka öccsének, Öcsi bácsinak birtokával szomszédos. Ők is elmenekültek feleséggel, kisebbik fiával Bálinttal együtt. Nagyobbik fia, Ádám a Hunyadiaknál szolgált. Egy, két fogatú lovas kocsival jöttek, összes földi tulajdonukkal a kocsin. Ezzel a lovas kocsival jöttek Raubling-ba és ezzel mentünk aztán együtt tovább.

Április 19, csütörtök. Reggel apuka és Pista bácsi visszaérkeztek. Laci bácsival voltak a Bosch birtokon.

Előreláthatólag van hely. Apuka nagyon megöriült Muraközvényeknek.

Rosenheim-ben bombázás.

Délben Ilonka néni és Zsuzsi eredménytelenül visszatértek Brixlegg-ből. Magyarok voltak ugyan ott, de őket elutasították. Így a végső remény is megszűnt.

Esti elhatározás: Holnap reggel Muraközvényekkel elindulunk lovas kocsijukon a Bosch birtok felé. Már ők sem tudnak Donaawört-be menni az angolok miatt.

Történelmi megjegyzés: a második világháború utolsó napjait éljük. A bennszülött bajorok és a menekültek épp olyan szorongással és félelemmel néznek a jövő elé mint mi. Az utakat, falvakat százával lepik el a magyar, horvát, szerb menekültek, ki lovas kocsin, ki gyalog, biciklivel, a szerencsésebbek motorbiciklin, vagy autón. A háború végén már a bajoroknak maguknak sem maradt sok enivaló, az üzletekben is csak élelmiszer jegyre lehetett valamit kapni, ha volt. De meg kell hagyni, ha morogván is de emberséggel segítettek, ha esténként bekopogtattunk vadidegen helyen szállásért, vagy egy falat kenyérért. Nekünk persze az is segített, hogy velünk volt egy édes kis kékszemű, szőzi 9 éves kisfiú, a Tamás, aki a legköszívűbb bajort is meglágyította.

Aprópós, Tamás. A naplóban nagyon kevés említés esik róla ebben az időben. Már nem emlékszem, hogy miért, de bizonyára mert olyan jó gyerek volt, semmi baj nem volt vele. Nem sírt, nem nyafogott, csak megbújt anyuka ölében. Én már 15 éves elmúltam és felnőttnek számítottam.

Április 20, péntek. Reggel fél 8 kor elindultunk Raubling-ből. Nagy búcsúzások. A többiek nem tudják mi lesz velük, de Laci bácsi megígérte, hogy eljön értük a teherautóval.

Dél előtt a két tyúk közül az egyik megfulladt. (valaki rátett a ketrecre egy nagy ponyvát). Déli pihenő közben, egy tanyában anyukáék felpucolták.

**Raubling-tól Mooserauch-ig lovas kocsival Muraközvényekkel.
75 km. (47 miles), Mai időszámítással 1 óra 16 perc, akkor 3 nap lovas kocsival**

Ma kb. 30-35 km.-t tettünk meg. Jól haladtunk.

Estére Miesbach előtt betértünk a tanyák közé. A lovak egy fészkerben, mi meg egy meleg konyhában kaptunk éjjeli szállást, ahol anyukáék a felpucolt tyúkot megfőzték.

Április 21, szombat. Reggel 8 kor Márta néni (Muraközyné), apuka és én bementünk gyalog Miesbach-ba bevásárolni. Jóska bácsi, anyuka és Tamás kocsival később jöttek utánunk.

Délben egy nagy eső miatt várakoznunk kellett, egy nagyon barátságos porosz úriember gazdaságában.

Éjszakai szállást Waakirchen-ben tartottunk (oroszlános szobor). A háziak nem valami kedvesek. Cúgos szőnyegen, szalmán aludtunk.

Április 22. vasárnap. Reggelre hó borított mindent. Egész délelőtt esik a havas eső.

Ebédelni elmentünk egy Gasthaus-ba. Utána nekiindultunk az útnak havas eső közben. Nagyon hátráltatta az előrehaladást. Egész eláztunk.

**Öttschlössel, Pessenbach -
pessenbachi kiskastély**

Estére Bad Tölz után 3 km.-re találtunk éjszakára szállást. Jó meleg konyhában aludtunk.

Április 23. hétfő. Reggel megint esőben indulunk tovább. Délben az eső elől bementünk Benediktbeuer-ba. Apuka elment gyalog Laci bácsiékhöz, kik egy közeli faluban (?) telepedtek le.

Akkor még nem tudtam, hogy Laci bácsiék, Pessenbach-ban az Öttschlössel-ben kaptak szállást. Ez a kis falucska az Alpok lábánál, a festői szép nyaraló és kúra telep, Kochel várostól 6 km.-re fekszik. Itt voltak Csupor (Laci bácsi sofőrje) feleségével és két lányával, Margit, (Katalin néni szolgálója), Gáspár csendőr, (Laci bácsi legénye), Laci Bácsi, Katalin néni, Babci, nagymama és Szidi néni. Később itt lakott Zsiga is. Ebből a helyből lett az új 'Szentkút' ahol az elkövetkező 5 évig nagymama Szidi nénivel lakott, és ahova mi unokák sokszor eljártunk. Nagymama és Szidi néni az ő lángoló szeretetükkel

megpróbálták újra teremteni az elveszett családi fészket, ahol a család összetalálkozott néha néha. Itt volt Zsiga esküvője is, és

Jancsiék is ide jöttek nászútra. De tovább a naplóból.

Mi elmentünk ebédelni egy Gasthaus-ba. Délután a Gáspár csendőr megérkezett apuka levelével, melyben: holnap reggel 8 órára jön, éjszakai szállást keressünk. Találtunk. Muraközgyék a szőnapadláson aludtak, mi egy öreg anyóknál kaptunk a konyhában helyet.

Április 24, kedd. Reggel 8 órakor apuka megérkezett nagymamáéktól, a Gáspár csendőrrel, kis kocsit húzva. Benne volt liszt, írógép, esernyő, szőnyegek, stb. Délelőtt még bevásároltunk, amit lebetett és elindultunk a Bosch birtok felé. Délután 5 órakor megérkezünk Mooseurach-ba. Nem akartak szállást adni, mondván hogy az ígéret csak egy családnak szólt, és most két család jött. Laci bácsinak levelet írtunk és a velünk jött Gáspár csendőrrel elküldtük. Később megengyhültek és egy pár napra mégis adtak szállást.

Címünk: Sz.I. Mooseurach, Post Beuerberg, Oberbayern. Két szobánk van, 1-1 ágy, mi földön de jól aludtunk.

Április 25, szerda. Délben Laci bácsi, nagymama, Katalin néni autóval megérkeztek. Az igazgatóval elintézték a dolgunkat. Maradhatunk. Délután elmentek.

Ekkor láttuk utoljára Laci bácsit. Talán ez volt az utolsó aktusa annak a hosszú és sorozatos gondoskodásának, amivel nemcsak édesanyját, de testvéreit és azoknak családját a vörös áradat elől kimentette, először nyugat Magyarországra, majd Ausztriába, és amikor onnan is menni kellett, tovább egészen Bajorországig, biztonságos messzeségben az orosz érdekerületől. Itt mindenkinek helyet talált, biztonságba helyezett, és akkor elindult saját útjára, szakállat növesztve, hogy mentse magát. Nem gondolta hogy az Amerikaiaktól is úgy kell félnie, mint az oroszától, azt hitte nem fogják kiadni. Tévedett. Salzburg-ban elfogták és kiadták az oroszoknak. A többi történelem.

Április 28, szombat. Reggel kocsival bementünk Königsdorf-ba bejelentkezni, de nem sikerült. Hétfőn kell

újra jönni.

Amerikai csapatok közelednek, állítólag két óra múlva itt lesznek.

*Április 29, vasárnap. Délelőtt repülő támadás a környéken. A beuerbergi állomáson álló szerelvényt, ami-
ben koncentrációs lágerbeli zsidók voltak, a saját tudtukon kívül meggéppuskázták. Délután lövöldözés egész közel-
ről. Éjszaka nem vetkőztünk le.*

*Április 30, hétfő. Apukáék a bejelentkezés és az élelmiszer jegyek miatt el akartak menni Königsdorf-ba,
de a nagy felfordulás miatt nem mertek elmenni. Körül vagyunk véve, a Loisach folyó hídjait felrobbantották. A
Beuerberg-en álló vonatszerelvényből a zsidó foglyok kiszabadultak.*

*Május 1, kedd. Minden féle kószu bírek. A kiszabadult zsidó foglyok rabolnak mindenfelé. Jóska bácsi fo-
gott négy magyar katonát. A gazdaságban felfogadták őket.*

És evvel számunkra a második világháború befejeződött. Hazánkat, otthonunkat a vörös áradat elöntötte, felégette, megsemmisítette. Az otthon maradt rokonokról semmi hír, élnek-e halnak-e? Még fel sem ocsúdtunk a nagy forgatagból, csak annak adtunk hálát, hogy a mi kis családunk megmenekült. Bizony nem mindenki a nagy családból mondhatta ezt. Geréby Pali, aki egy évvel ez-
előtt önként jelentkezett a Szent László hadosztályba, hogy hazája reménytelen védelmében az utolsó percig részt vegyen, soha nem tért meg, soha ki nem derült hol és hogyan adta életét hazájáért.

Mi meg letelepedtünk a Bosch uradalomban mint gazdasági munkások. Még nem tudtuk, hogy mit jelent az. Hogy az embertől elvárják azt hogy hat nap egy héten, minden nap hét órakor reggel ott álljon készen a testi munkára. Apuka katonás fegyelemmel és a földhöz, természethez kö-
zel álló ember becsületével kezdett neki az új életnek. De a sovány koszt és a lelki depresszió meg-
hagyta nyomát. Sűrűn beteg volt. Naplómat olvasva látom, hogy majdnem minden hónapban ágy-
ban fekvő beteg volt pár napig. Igaz akkor nem igen volt más, mint Aszpirin meghűlésre, influenzá-
ra. Én is sokat betegeskedtem torokfájással, influenzával.

Az uradalmi kertészetben voltunk beosztva, ahol aránylag könnyebb és tisztább volt a munka mint a gazdaságban. Palántáltunk, kapáltunk, öntöztünk, ástunk, káposztát szedtünk a földekről, karfiolt a veteményesből. A jó oldala mindennek az volt, hogy azokkal ellentétben akik menekült tábo-
rokban senyvedték végig az éveket, nekünk megvolt a mindennapi tisztességes betevő falatunk, az
akkori viszonyokhoz mérten. Mi is éppúgy mint a Bosch család tagjai (akik ott laktak Mooseurach-
ban azokban az években) élelmiszer jegyre, kinek milyen járt, kaptuk az élelmiszert. Negyed kiló
(8 oz.) húst hetenként, 100g cukrot havonta, stb. De itt legalább kaptunk jó tejet és vaját, túrót, amit
bizony máshol jegyre sem lehetett kapni.

Persze az hogy én akkor még 15 éves voltam nem mentett fel a rendszeres munkakötelezett-
ség alól. Éppen úgy jártam apukával a kertészetbe és csináltam a kiosztott munkát mint ha felnőtt
lettem volna. Megtanultam ott azt hogy a család fenntartásában nekem lényeges feladatam van. Las-
san erősebb, szívósabb lettem mint apuka és minden munkában fel tudtam venni a versenyt mások-
kal. És ugyanakkor, olvasom a naplómiban, a napi munka után, vasárnapokon, játszottam, Muraközy
Öcsivel labdáztunk, folyón tutajt építettünk. Esténként kártyáztunk, römit, l'eau rum-ot.

Anyuka otthon volt Tamással, főzött, mosott, padlót súrolt, varrt, vasalt, stoppolt, foldozott.
Mert bizony a magunkkal hozott kevés ruha már kopott és szakadozott, és a téli hidegben kevés
megfelelő munkás ruhánk volt. Persze ő sem ilyen állandó fizikai munkához volt szokva.

Aztán azért csak nem mentünk ám szigorúan mindennap robot munkába. Néha otthon ma-
radtam vagy fát vágni (fával főztünk és fűtöttünk), vagy ha anyuka nem jól érezte magát, vagy beteg
volt, én főztem, meg mosogattam. Apuka is sokat eljárt magyarokat keresni, közeli helyeken, vagy
hivatalos ügyeket intézni a városban. Rengeteg sokat levelezett és kereste, tartotta a kapcsolatot régi,
újabb barátaival ismerőseivel.

Az első időben egy szobában laktunk, aludtunk, főztünk és éltünk. Egy aránylag kis szobá-

ban. Muraközyék is. Közös konyhánk volt. A nyomorúság szülte akasztófahumor ott sem hiányzott, és ez tette életünket kibírhatóvá. Hosszú ideig szállóige volt az hogy: 'gyerekek siessetek a lábmosással, mert kell már a tésztát gyúrni' (csak egy olyan edényünk volt amiben mind a két dolgot lehetett csinálni.)

A közlekedés kizárólag gyalog volt, munkába vagy a közeli két faluba, Königsdorf-ba, vagy Beuerberg-be, mind kettő 4-6 km. re. Ha közeli városba kellett mennünk, begyalogoltunk Königsdorf-ba, és ha ráfértünk az autóbuszra szerencsénk volt, ha nem, hazagyalogoltunk és másnap újra próbáltuk. Vonat Beuerberg-ből ment München-be, de csak utazási engedéllyel lehetett jegyet váltani. Azt is, vagy kapott az ember, vagy nem.

A Bosch gazdasági uradalom hatalmas területen feküdt. Nem tudom pontosan, de több ezer hektár terület volt erdővel, mezővel, legelővel és megművelt szántófölddel. Az uradalomnak négy nagy majorja volt. (gazdasági major: egy település, ahol gazdasági épületek, mint munkáslakások, istállók, gabonátárolók – magtárak -, szertárak, gépszínek, kocsiszínek alkotnak egy gazdasági központot.) A központi major Mooseurach volt, Königsdorftól délnyugatra kb. 4 km távolságban. Itt, a szokásos gazdasági épületeken kívül, két szép nagy kúria is volt. Az egyikben a Bosch család lakot a másik pedig az igazgató lakása volt. Azon kívül volt még egy kisebb lakóház is, amiben Hans Strobl, a kertész lakott feleségével. Mooseurach-tól keletre kb. 4 km távolságban volt Boschhof, ami speciálisan egy tejfeldolgozó major volt (Molkerei) ahova az egész birtokról lovas vagy öszvéres kocsin hordták naponta a frissen fejt tejet és itt feldolgozták a különböző tejtermékekre, vaj, túró, sajt, tejfel stb. Annak ellenére, hogy legtöbb élelmiszert csak jegyre lehetett vásárolni, itt mint a Bosch uradalom munkásai kaphattunk több tejet, túró és sajtot is. Ez a következő években sok előnyt nyújtott számunkra. Mikor Tamással később Waldwerkében voltunk, anyuka rendszeresen küldözgetett csomagokat sajttal, vajjal, sajttal, túróval megpakolva. Geréby Imre bácsi pedig egy egész kereskedelmi ipart űzött abból, hogy hetenként túróval teli hátzásokban feljárt Münchenbe a magyar lágérba, (Simmers Schule) és ott „elfeketézte” (ez büntetendő feketepiaci cselekmény volt) azaz eladta vagy elcserélte árúját. Az egész lágérben Imre bácsit csak úgy ismerték mint a Túrók Bácsi. Ezen kívül még két nagy major volt, ahova azonban nagyon ritkán mentünk, Nantesbuch, Mooseurach-tól 6 km. délkeletre, és Sterz északkeletre, 3 km.

Ahogy az idő múlt mind több és több magyar telepedett le a környéken. Az első barátokra közeli Höfen-ben találtunk, (Mooseurach-tól kb. 3 km.-re délkeletre) Perkovác egykor jómódú nagybecskereki sváb család személyében. A bácsit elneveztük Adamson bácsinak, mert kopasz volt és úgy nézett ki mint az Unikum hirdetés. Fiuk a Pisti, nálam 4-5 évvel idősebb, már egyetemista, nagyon megszerettem. Tőle vettünk angol leckéket Geréby Zsuzsival, ő indított el az angol nyelv ismeretében, de olyan alaposan, hogy mikor a hajóra kerültünk Amerikába jövet, már egész jól megértettem mindent. Aztán Pisti kitűnően zongorázott is. Komoly jazz improvizátor volt, borzasztóan imponált. Amikor később egy zongorához is jutottak, nekem is megtanított jó pár fogást amit egész életemben felhasználtam saját zongora készségem kialakításában.

A másik család, Königsdorf-ban, a Zoltán Béláék, felesége Kitti és csinos fiatal özvegy testvére Alexandra. Hasonló korú gyerekei is voltak, akikkel sokat együtt játszottunk. Nekik köszönhetjük, hogy amikor magyar származású amerikai katonával, Bagó Ernővel, és később Schoellinger Joeval összehozta őket, majd bennünket a sors, az Amerikába jövetelünk útja megalapozódott. Joe volt az aki hazajötté után, jó ismerősüket Buják Pali bácsiékat (öregamerikás farmer magyarok) megkérte, hogy sponsoráljanak bennünket kivándorlásra. Így kerültünk 1949 őszén a Buják farmra, Mantua Ohio-ban.

No de nagyon előreszaladtam az időben. Térjünk vissza május elejére, azokra a napokra amikor egy új szakasza életünknek kezdődött. A háborúnak vége, amerikai katonai megszállás alatt vagyunk, szorongva várjuk mi lesz a sorsunk. A továbbiakban csak kiragadok eseményeket, történeteket a naplóból, hogy lefessek és érzékeltessem életünket a Bajorországban töltött öt év alatt.

III. A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEK

Mooseurach

1945 májustól.

Május 10. Délután Jóska bácsiék Babér lova túlzabálta magát a friss fűből, felfújódott és bélcavarodásban megdöglött. Este elpalántáltuk a salátát és a karalábét.

Május 23. Kész lett a Schiller-né által megvarrt nadrágunk apukával.

Május 28. Az alattunk lakó ukrán család elköltözött egy gyűjtőtáborba. Sok minden általuk itt hagyott holmit összeszedtünk magunknak. Reméljük nagyon hogy a felszabadult lakást (két szoba) megkaphatjuk. Mauk az uradalmi igazgató engedélyezné.

Június 1. Hírt kaptunk, hogy Újbelyi Tibor bácsiék, Marika néniel is előkerültek, itt vannak tőlünk 15 km.-re Seeshaupt-ban. Egy vasúti vagonban lakenak.

Június 4. Apuka vett a mészárostól 50 márkáért egy órát. Délben Marika néniék sofőrje itt volt és vettünk tőle én és Tamás számára jó vászon félcipőt.

Június 10. Apuka bement a majorba Mauk igazgatóhoz, de nem volt itthon. Tegnap azt hallottuk hogy az ukránok által kiürült lakást az igazgató nem nekünk szánja. Fél 12-kor mikor Mauk megjött, apuka felment hozzá megkérdezni a tényállást, mire ő azt mondta, hogy természetesen megkapjuk. Holnap jön a piktor (falfestő) és rendbe teszi a szobákat.

(így 'kibővült' az életterünk és mindkét családnak lett külön konyhája és egy hálószobája.)

Apuka és Jóska bácsi (Muraközy) holnap indulnak lóháton Tirolba a csikóménest elhajtani.

(No, a csikóménestből öszvér (mul) ménest lett és a végén Jóska bácsi hozta őket fel Tirolból. Most már fogalmam sincs arról, hogy ezek az állatok ki tulajdona volt. A Bosch uradalomé, vagy valami más? És hogy hogy kerültek apuka és Jóska bácsi abba a helyzetbe, hogy magyar katonák segítségével végrehajtsák ezt a hajtást? Dehát ilyen furcsaságok történtek akkor.)

Június 13. Apuka, Jóska bácsi Margit lován elment az öszvérekkel Hobenburg-ba. Ő vezette a 70 mulit lóháton és négy kerékpáros kísérete a menetet. Bad Tölz-ön keresztül 28 km.-t mentek egy pihenővel erős iramban. Sok baj volt a mulikkal. Apukával ment a közeli Huppenberg-ben táborozó tüzértől egy zászlós és egy hadapród.

Június 14. Délben találkoztam hazafelé jövet Grossschmidt Pista bácsival (Katalin sógora). Garmisch-Partenkirchen-ből jött valami elhelyezkedést keresni.

Június 24. vasárnap. Apuka kerékpáron elment Seeshaupt-ba Marika néniéket felkeresni. Másnap jött vissza. Megtalálta őket és jól vannak. Nekik is fantasztikus kalandos menekülésük volt.

Július 3. Egy Dr. Gácsér bencés páter jött apukát meglátogatni.

(Ez volt a legendáris Gácsér Imre páter aki azokban az időkben járta Bajorországot, gyalog, kerékpáron, kereste a magyarokat, hírt vitt, buzdított, segített, ahol tudott. 37 évvel később, 1982-ben a brazíliai Sao Paulo-ban találkoztam vele újra, ahol az ottani magyar Szent Imre bencés gimnáziumnak volt alapítója és tanára. Jól emlékezett apámra, és azokra a sötét időkre.)

Július 14. szombat. Apuka elment egy sváb családdal Wolfratshausen-be a rosenheimi útlevelet véget, mert mivel Jóska bácsiék elmennek, Geréby Imre bácsiékat akarjuk idehozni a kiürülő lakásba. Ma nincs hivatal, nem kapott útlevelet.

(Mert persze Geréby Imre bácsi meg Jancsi mégis megkerültek, Ilonka néni nagy öröme. Nekik is megvolt a Neubeuer-i cím és mindjárt oda igyekeztek, ahogy ők is nagy nehezen kijutottak Ausztriából. Ott aztán már tudtak rólunk, azaz a rokonságról akik Raubling-ban maradtak és odairányították őket.)

Visszafelé jövet egy kiürített zsidó táborban voltak. Sok főzőedényt és megymást talált és hozott apuka.

Július 15. vasárnap. Anyukával elmostuk a zsidó edényeket. Borzasztó piszkosak voltak.

Július 17. Kedd. Apuka Jóska bácsival elment kocsival Wolfratshausenbe, de ismételten hiába.

Július 18. szerda. Apuka Jóska bácsival kocsival elmentek Wolfratshausenbe a rosenheimi útlevel végett.

Sikerült végre harmadszor.

Július 19. csütörtök. Apuka pakol az útra. Este búcsúvacsorát rendeztünk Muraközyéknek.

Július 20. péntek. Apuka el akart indulni Rosenheimbe, de még az igazgató beleegyezésére szükség volt. De mivel ő reggel nem volt otthon, csak délben – mikor is apukáék nem beleegyező válasszal visszatértek – nem mehetett el hála Istennek. Jó is mert délután Geréby Jancsi váratlanul kerékpáron megérkezett. Apukának nem kell hozzánk menni, mert ő a hírt elviszi.

Július 21. szombat. Muraközy Jóska bácsiék elmentek végleg Donauwört mellé valahova bérletbe. Délután Jancsi elment Königsdorf-ba Kitti néniékhez, mivel már ők Aszódon is ismerték egymást.

Július 22. vasárnap. Az igazgató mégis megadta az engedélyt, hogy Gerébyék ide költözhessenek. Geréby Jancsi vissza ment Raubling-ba, és egyúttal Ilonka néniéknek a hírt vinni, hogy jöhetnek.

Ebből a pár napi bejegyzésből kitűnik, hogy abban az időben a közlekedés és kommunikáció milyen körülményes volt. Ahhoz, hogy valaki egy helyről egy másikba elmejen engedélyre, útlevelre volt szükség. Posta még nem indult be, telefon nem állt rendelkezésünkre, és közlekedni gyalog, vagy biciklin tudtunk, ha nagy szerencsével sikerült egyet szerezni, aminek gumiján még csak 10 előző foltozás volt, és a golyóscsapágyak is simán gördültek a kerék tengelyén. Egy ilyen működő bicikli nagy érték volt, és akkor nagy sóvárgással néztük Jancsi biciklijét.

A fenti pár sorból az is kiderül, hogy ahhoz, hogy valaki egyik helyről a másikba költözzön, egy hivatalos engedélyre volt szükség (Zuzugschein). Amellett, hogy a gazdasági igazgatót is meg kellett nyerni arra, hogy Muraközyék helyett Gerébyék jöbessenek a megürült két kis szobába, a hatóságokat is meg kellett arról győzni, hogy ez a költözés nem forgatja fel a közrendet. Ez a kis lakás a mooseurachi gazdaságban egy emeletes kis duplex kunyhó volt, három egyforma ilyen egymás mellett.

Mooseurachi cselédlakásunk

A többi lakosztályban is bajor munkáscsaládok éltek. A mi házunk másik, duplex oldalán a Habichthobinger család, a kövér Anni lányukkal, kb. 16 éves., és mellettünk a Hobelsberger család, jobb-fajta emberek. Az ember beszédjéből ítélve nagy náci lehetett. A fia is visszaérkezett a háborúból a bal lába térden felülig bizony a harctéren maradt szegénynek, és csak mankóval járt. Ezekben a lakásokban 4 szoba volt, kettő fenn és kettő lenn, amiből az egyik lenti a konyha. Azonkívül egy fűtetlen mosókonyha, ahol erős teleken befogyott az egyetlen csapba a víz, úgy hogy se főzni se mosdani nem lehetett amíg azt valahogy ki nem engeszteltük. Különben mosdáshoz, főzéshez vödörben, lavórban hordtuk a konyhába a vizet. Mellette ugyancsak fűtetlen egy kis lyukban volt az „indoor outhouse”, mivel WC-nek azt titulálni nem lehetett vízvezeték hiányában.

Szóval, Gerébyék négyen, Imre bácsi, Ilonka néni, Zsuzsi és Jancsi az emeleti két szobát kapták meg, mi négyen pedig a lenti két szobában maradtunk. Egy konyha volt csak, Ilonka néni az emeleti szobában villany rezsón főzött, de legtöbbször a mi konyhánkban készítette el az ebédeket. Meleg vizünk akkor volt ha a konyhai tűzhelybe begyújtottunk, ami egy fával tüzelő spór volt, amiben egy beépített víztartályban melegedett a víz. Ott úgy 8-10 liternél több víz nem volt, úgyhogy télen a fürdés a legszükségesebb testrészekre szorítkozott. Már csak azért is mert az egyetlen fürdési lehetőség egy bádóg ülőfürdőkád (sitzbad) volt kint a hideg mosókonyhában. Télen a szobák melegét a

konyhai tűzhely, és a mi másik szobánkban lévő kemence szerű építmény adta. Arra már nem emlékszem, hogy a felső két szobát hogy fűtötték Gerébyék, de lehet, hogy a lentről fölszálló levegő volt az egyetlen forrása a melegnek. Nagyon szűken voltunk meg ezekben az aránylag kis szobákban, és mégis sokszor megtörtént, hogy Szidi néni eljött látogatóba és ott volt napokig, vagy más átutazó magyarok, akik apukához jöttek, szálltak meg nálunk. Hogy hogy fértek el azt már ma nem tudnám elmondani, de elfértünk valahogy mindég.

Július 30. hétfő. Königsdorf-ba kell menni mindnyájunknak igazolványok és ujjlenyomat végett. Ott ebédelünk Zoltánéknál. Délután 3 órakor jöttünk el, hogy már aznap ne kelljen munkába menni.

Július 31. kedd. Anyuka Boschof-ba ment vajért meg sajtért. Délután Tolnai Lajos vk. szds. jött másodmagával, Gerébyéktől, üzenetet hozva, hogy ez idáig még nem kaptak engedélyt az eltávozásra. Jövő hét elején jönnek. Tolnaiék is itt akarnak elhelyezkedni. Voltak az igazgatónál, aki a választ holnapra halasztotta.

Augusztus 1. szerda. Délután Lajos bácsi felment a diribeiz (igazgató) akítól végleg is nemleges választ kapott.

Aug. 2. csütörtök. Reggel Tolnaiék elmentek vissza Raubling-ba. (Brannenburg-ba).

Aug. 3-6. Piktörök festik Ilonka néniék lakását és a mosó konyhát.

Aug. 7. kedd. Nagymama Margittal váratlanul gyalog, csomaggal megérkezett.

Amint már előbb is említettem, nagymamáék ez időben Kochel melletti kis faluban Pessenbach-ban és ott egy kis kastélyban az Ötzschlössel-ben laktak, amit még Laci bácsi tudott utolsó kapcsolatai alapján megkapni a családnak. Itt laktak ekkor nagymama, Szidi néni, és Zsiga amikor éppen erre járt. Laci bácsi feleségével Katalinnal, és Katalin szolgálójával Margittal már elmentek Salzburgba. Pessenbach kb. 22 km.-re volt Mooseurach-tól, ahol mi laktunk. Nagymama ezen a napon elhatározta, hogy eljön akár gyalog is, hogy meggyőződjék arról, hogy mi biztonságban és jól megvagyunk. Ő ekkor 73 éves volt.)

Aug. 11. szombat. Délután Imre bácsiék megérkeztek teherautóval. Bepakoltak az új lakásba.

Aug. 12. vasárnap. Jancsi délután kerékpáron elment Pessenbach-ba, mert az a hír jött, hogy Zsiga megérkezett.

Aug. 13. hétfő. Imre bácsi a teherautóval vissza ment Raubling-ba egyes holmikért.

Aug. 15. szerda. Nagymama Jancsi kíséretében biciklivel haza ment Pessenbach-ba. Jancsi este visszaérkezett. Jelentkezés a direktornál. Igen gorombán és nyersen fogadta őket.

Aug. 16. csütörtök. Délelőtt Ilonka néni elment az igazgatóhoz Jancsit elkérni, hogy Ausztriába mehesse Zsigával Palit megkeresni (és a Zsigánál lévő csomagokat esetleg átszállítani Bajorországba, és a vonaton szállított összes portékákat keresni). A igazgató nagyon kedves volt és Jancsit elengedte.

Aug. 17. péntek. Jancsi reggel kerékpáron elindult Raubling-ba, (kb. 60 km.) ahol Zsigával találkozoja van. Onnan indulnak Ausztriába.

Aug. 20. hétfő. Szent István napja. Nem mentünk munkába. Délután Kitti néniék amerikai autón Bagó Ernő amerikai katonával megérkeztek. Sajnos birka még nem volt, így csak sütemény és mi egymás volt. Később elhozták a gramofont és táncoltunk.

Aug. 26. vasárnap. Este Kitti néniék Bagó Ernővel autóval átjöttek. Az autó elromlott és gyalog mentek haza Königsdorf-ba.

....

Szept. 9. vasárnap. A posta beindult.

Szept. 15. szombat. Erikának levél Ulm-ba. A régen kapott címre, hátha megkapja.

Szept. 22, szombat. Apuka a Stoffer (német vk. százados az igazgatónál) híre által elutazott Dettendorf-ba (Au mellett). Állítólag ott van az I. magyar hadsereg alakulóban.

Szept. 24, hétfő. Apuka visszaérkezett. Első hó a hegyekben. (A napló nem mondja, de tudjuk, hogy az I. magyar hadsereg alakulásából nem lett semmi).

Szept. 27, csütörtök. Délután Jancsi megérkezett. A csomagokat Zsigával Ausztriából sikerült valamilyen teherautó fuvarral elszállítani Pessenbach-ba.

(Ez a hír nagy örömet okozott, hiszen ezek voltak azok a csomagok, amiket nagy nehezen

Sankt Florian-ban vonatra tettünk, és amiket Jancsi, Zsiga meg Orbán kísérték addig amíg tudták. Egy ausztriai kisváros vasútállomásán a vonat megállt és tovább nem ment. A csomagokat ki kellett rakni egy raktárba, és más megoldás nem volt - ott hagyni azt egyenlőre. Ide jöttek vissza Jancsi és Zsiga, ahol megtalálták a még megmaradt holmit és sikerült is nekik a legtöbbet elhozni, de azért maradt még amit nem tudtak elhozni - nem tudni melyik családtagé, kié?)

Szept. 29. szombat. Jancsi reggel elment Raubling-ba a kerékpárjáért.

(Egy bicikli nagy dolog volt. Nem mindenkinek volt olyan szerencséje, hogy egy olyan bicikkel rendelkezzen, aminek jó gumija is volt. Jancsi ügyességén múlt, hogy tudott megszerezni egyet Raubling-ban, ahová viszont el kellett menni érte.)

Ebben az időben a közlekedés nagyon korlátozott volt. 5-6, sőt 10 kilométer távolságokat is legyalogoltunk, bicikli hiányában, Mooseurach-ból Königsdorf-ba vagy Beuerberg-be, ahol az ételmisszer bevásárlásokat végeztük. Néha szerencsések voltunk és elcsíptük a tejes kocsit, amire, ha a kocsis megengedte, hogy felüljünk, akkor megspórolhattuk a gyaloglást. Ha Wolfatshausen-be vagy Bad Tölz-be akartunk menni, azt rendszerint autóbuszsal tettük meg, miután Königsdorf-ba begyalogoltunk 6 kilométert. Pessenbach-ba, nagymamáékhoz már körülményesebb volt az út, és oda vagy Bad Tölz-ön keresztül kétszeri autóbusz váltással, vagy stop-autóval jutottunk el. Münchenbe vonattal mehettünk, feltéve ha megkaptuk az utazási engedélyt amivel aztán Beuerberg-ből – egy másik 6 km. gyalogút – jegyet váltva utazhattunk fel.)

Szept. 30. vasárnap. Reggel lovas kocsival anyuka, Tamás, Zsuzsi, Imre bácsi és én elmentünk nagymamához Pessenbach-ba a csomagokért. Este hazá. Tamás ott maradt. D.e. Jancsi Raubling-ból bicikkel megjött.

A lovas kocsit a kis Hefflinger lovakkal az igazgató engedélyével kaptuk meg. Jól emlékszem milyen büszke voltam, hogy én hajthattam a lovakat. Ez volt az első alkalom, hogy Pessenbach-ban jártunk nagymamáéknál. Amikor átnéztük a holmit amit Zsiga és Jancsi meghoztak, nagy szomorúsággal vettük tudomásul, hogy bizony még több koffer hiányzik és ami meg is jött az jól ki lett fosztva. Alig maradt bennük valami ami használható lett volna mai életünkben. Anyukáék meg is vádolták Zsigát hanyagságért, amiért ő meg is neheztelt. Apuka elhatározta, hogy ő elmegy Ausztriába hogy megtalálja a még hiányzó csomagokat.

....

Okt. 9. kedd. Erikától levél !!! (feladva 29. IX. '45). Első levelem olyan kislánytól akit igazán szeretek. Címük: Krumbach/Schwaben. Jancsival tervezzük, hogy elmegyünk meglátogatni.

Okt. 12. péntek. Nagypapa halálának első évfordulója. Jancsi, Ilonka néni, anyuka bementek a königsdorfi templomba.

Okt. 15. hétfő. Erikának levél. Apuka és én bementünk autóval Wolfratshausenbe a cipők végett (t.i. lehet a munkásoknak cipőt kapni). Eredmény = 0.

Itt álltunk a tél előtt és mindnyájunk cipői már az utolsókat rúgták. A cipészek még csak megvarrták a felső szakadt részeket, de már talpalni nem tudtak. Bőr, gumi talp nem volt kapható sehol sem. Cipőfűzőt nem lehetett a boltban kapni! Ezért hát amikor valamilyen hírt kaptunk, hogy itt vagy ott lehet valamit kapni azonnal rohantunk. Ott aztán vagy órákig álltunk sorban és mire oda értünk lehet hogy már bezártak, vagy elfogyott, vagy süket hír volt az egész és valóban semmi nem volt.)

Okt. 19. péntek. Reggel sötétben anyukával Höfen-be, Onnan én stopautóval Bad Tölz-be, anyuka pedig elment nagymamához Pessenbach-ba autóbuszsal Tamásért. Én délben gyalog-autóval hazá.

Okt. 23. kedd. Anyuka Tamással megjött Pessenbach-ból. Zsiga is vele jött.

Okt. 27. szombat. Apuka Wolfratshausen-be ment cipőkért. Nekem hozott is egy pár nagyon szép cipőt (17 márkáért) de egy kicsit kicsi. Megpróbáljuk kicserélni. Apuka kapott osztrák határátlépési engedélyt.

Nov. 1. csütörtök. Reggel 7 órakor kimentünk a Schiller erdész által kijelölt erdőbe fát vágni. D.u. 2.ig vágunk. Józsiék kijöttek kocsival és bevittük.

Nov. 8. csütörtök. Strobl kertész értesített bennünket, hogy ezennel, csak mindég kettőnknek kell bemenni dolgozni.

Ez egy jó hír és nagy engedmény volt. Eddig mind a négyen, Imre bácsi, Jancsi, apuka és én

be kellett járnunk a kertészetbe dolgozni hat napot egy héten. Kivéve mikor betegek voltunk, ami elég sűrűn előfordult. Evvel az engedménnyel ezentúl csak kettőnek kell dolgozni menni a négyből és azt magunk fogjuk elosztani közöttünk. Ez különösen nagy öröm volt, mert így a téli fűtéshez való fát nem kell majd vasárnaponként vágni, hanem hétköznap is elintézhjük.

Este Ilonka néni megérkezett Szidi nénivel Pessenbach-ból Bad Tölz-ön keresztül, két napos viszontagságos út után.

Annak dacára hogy a közlekedési viszonyok nagyon körülményesek voltak, a naplóm tele van bejegyzésekkel, hogy hol ez, hol az a családtag ide meg oda utazott. Legtöbbet nagymamáék felé Pessenbach-ba volt az út és onnan vissza, ami soha sem ment simán. Szidi néni okt. 18-án költözött át Etus néniéktől (Raubling-ból) nagymamához Pessenbach-ba. Pár hét múlva, mint a fenti bejegyzés mutatja, már újra úton volt, testvérét, anyukát és családját meglátogatni Mooseurach-ban. Mióta eljöttünk Raubling-ból nem láttuk egymást. Ez alkalommal 3 hétig maradt nálunk. Hogy hogy fértünk el az egy szoba konyhás lakásban öten, azt nehéz mai ésszel elképzelni. Én csak arra emlékszem hogy rengeteget neveltünk és viháncoltunk Szidi nénivel.

Nov. 10. szombat. Reggelre leesett a hó és egész nap havazik. Délután mind a négyen kimentünk fát vágni. Egy másik erdőbe kellett menni, mert a miénket valaki más kívágta. Előzve jöttünk haza.

Nov. 11. vasárnap. Reggel hárman, Imre bácsi kivételével kimentünk fát vágni. Jó idő volt. Délután vasárnapoltunk.

Ebben az időben sokat jártunk ki a kijelölt erdőbe ahol a kiszáradt fákat kivághattuk és anynyit szedhettünk össze amennyit csak bírtunk. Aztán a gazdasági lovas szekérral be is hordtuk a házhoz. Ezután aztán még egyszer fel kellett a fát pakolni a szekérral és bevinni a majorba, ahol a villanyfűrészt volt és ott a fát felaprítani, és újból vissza szállítani a házukhoz. Ott aztán a nagy fejszével nekiálltunk, felváltva mind a négyen és felaprítottuk a felfűrészelt rönköket tüzelő fának. Evvel főztünk és fűtöttünk egész télen.)

Nov. 19. hétfő. Apuka elindult Ausztriába megkeresni a hiányzó csomagokat.

Nov. 20. kedd. Jancsi Zsuzsival elmentek Landsbut-ba ahol a magyar menekültek listája van. Palit keresni.

Landshut-ban volt egy magyar menekültügyi iroda, ahol listát vezettek a magyar menekültekről. Katonák, leventék, hadapród iskolások, akik szolgálati egységben kerültek ki, vagy akik elszakadtak egymástól a menekülés zűrzavarában, keresték hozzátartozóikat és azok vica versa őket. Sok magyar talált ezen az úton egymásra.

Nov. 23. péntek. Apuka reggel megérkezett gyalog Bad Tölz-ből. Ausztriában nem volt, csak Rosenheim-Raubling-ban, mert Várday Pista bácsi nem volt hajlandó vele menni. Egy vasutással megy majd apuka jövő héten a csomagokat keresni.

Nov. 25. vasárnap. Dél előtt 10 órakor elindultam Jancsi biciklijével nagymamáékhoz Pessenbach-ba – 25 km. – apukának az egy, még Zsigánál lévő csomag feladóvevényét elhozni. Negyed négykor vissza indultam és negyed ötre szerencsésen megérkeztem.

Nov. 27. szerda. Apuka elindult Ausztriába

Nov. 29. péntek. Apuka vissza jött, mert a határon nem engedték át.

Jellemző az akkori bizonytalan időkre, hogy amikor Zsiga és Jancsi flottan szökdöstek ide oda át az osztrák határon, apukának még állítólagos hivatalos határátlépési engedéllyel felszerelve sem sikerült átjutni. Persze, apám egy törvényisztelő, rendezett polgári világba szokott katonatiszti felfogása nem tudott kiegyezni a fiatalabb nemzedék „stikliző”, ügyeskedő és sokszor a törvényes utat megkerülő, a jelen idők által kikövetelt megoldásokkal, amire ő maga pedig teljesen képtelen volt. Mint ahogy képtelen volt a későbbi években is idomulni a megváltozott világhoz amibe a sors

belekényszerítette.

Dec. 1. szombat. 16.ik születésnapom.

Dec. 3. hétfő. Apuka reggel Penzberg-be ment (gyalog) a ruhák végett. Szerencséje volt mert sok mindent tudott előjegyezni.

Értsük azt, hogy előjegyezni és nem venni, mert az ebben az időben nem volt ez olyan egyszerű dolog. Az előjegyzés után majd egyszer talán lesz is valami, ami éppen kell vagy passzol.

Dec. 13. csütörtök. Reggel elindultunk Jancsival Erikáékhoz. (Schindl Erika a Josefsbergi tartózkodásunk nagy szerelme). Az autóbuszra felfértünk. Münchenben 10:05 kor induló vonattal elutazván délben Augsburg-ban voltunk. Délután kimentünk hozzájuk. Sokára jöttek meg. Erikának elébe mentünk az iskolába.

Dec. 14. péntek. Este értük mentiünk az iskolába. Erika 4.kor, Imma 5.kor jött ki. Bonyolult helyzet. Hazafelé menet, amikor egyedül voltunk átadtam a kiskutyát. Nagyon örült neki.

Dec. 15. szombat. Jancsi reggel elment München-be elintézni egyes ügyeit. Mi elmentünk a cirkuszba megváltani estére a jegyeket. A kabátjára rátűzte a kiskutyát! Ma nincs iskolájuk. Jancsi délben visszajött, nem tudott Münchenbe eljutni. Délután bementünk a városba, onnan este 6.kor a cirkuszba.

Dec. 16. vasárnap. D.e. bementünk Jancsival az augsburgi dómba misére, és vendéglőben megebédeltünk, mert ők máshova vannak meghívva ebédre. Fél 2.kor találkoztunk, onnan elmentünk a cukrászdába és jó tortát ettünk

Dec. 17. hétfő. Úgy volt, hogy megyünk haza, de csak későn ébredtünk fel. Jancsi mégiscsak elment mivel neki sietős volt a dolga. Én itt maradtam a déli vonatra. Délben az állomáson borzasztó sok ember volt, így nem jutottam hozzá, hogy jegyet váltsak, mert az nem olyan egyszerű. Autóval sem lehet. Vissza mentem.

Dec. 18. kedd. Reggel 9.kor lementem az állomásra. Gondoltam délre majd csak el tudom intézni, és el tudok utazni. Hosszú sorban állás után el is intéztem, és már jegyem is volt. Akkor tudtam meg hogy nem megy délben vonat. Elmentem Erika elé az iskolába és együtt haza mentiünk.

Dec. 19. szerda. Reggel idejében felkeltem, kimentem az állomásra és a jegy birtokában szerencsésen megérkeztem Münchenbe. De voltam egy moziban is (Madame Curie, a rádium felfedezése). Megebédeltem és délután nagy nehezen az autóbuszra felszállván megérkeztem Königsdorf-ba. Onnan gyalog haza.

Dec. 20. csütörtök. D.u. Königsdorf-ban voltam bevásárolni és megkaptam a ruha igénylésemet. Este Jancsi megérkezett Berchtesgaden-ből. Közben Augsburg-ban is volt megint!

Dec. 21. péntek. Apuka Penzberg-be ment bevásárolni a ruhákat. Sok mindent kapott, de azt a Jézuska hozza majd.

Ez az augsburgi út akkor nekem nagyon izgalmas és kalandos expedíció volt. Nemcsak, hogy a menekülés óta ez volt az első alkalom, hogy valahova úgy mentem, hogy nem a szükség kergetett, hanem valami teljesen privát és romantikus látogatásra szántuk magunkat. 15 éves tacsó létemre fülíg szerelmes voltam Erikába, aki viszont még nagyon kis lány volt ahhoz, hogy érzelmeimet szerintem kellőleg viszonzni tudta, vagy akarta volna. Érzelmi hullámvasút volt ez a látogatás, hol úgy éreztem, hogy mégis csak van érzelme felém, hol úgy, hogy neki mégiscsak Jancsi tetszik jobban. Így meglehetősen kijózanodva tértem vissza Augsburg-ból. Azért a jövőben még váltottunk jó pár levelet 1946 folyamán, de aztán megszűnt a kapcsolat és azóta nem hallottam, nem tudok semmit a Schindl család további életéről, Erika sorsáról.

Dec. 24. hétfő. Délelőtt mind a négyen bementünk dolgozni, kivágtuk azt a kis káposztát még a földből. Délután karácsonyfa díszítés. Megjött a Jézuska.

*Dec. 25. kedd. **Nagykarácsony napja.** D.e. Imre bácsiék Königsdorf-ba mentek a templomba. Reggeli: habos kakaó, vajas mézes kalácsal. Ebéd: mindenféle finomságok, a végén tortával.*

*Dec. 26. szerda. **Szt. István vértanú napja.** Reggel Imre bácsiék szánkóval elmentek Pessenbach-ba nagymamához. Mi mindnyájan Königsdorf-ba mentiünk a templomba. Lekéstiünk. Kitty néninél ebédeltünk. Délután haza. Én megcsináltam a sít amit apuka hozott. Apukáék vízitben Rossékánál és a kertészéknél.*

Dec. 27. csütörtök. Délben jön a hír, hogy két Endrét keresnek. Rögön Zsigára gyanakodtunk, mivel ő

már ide két hónapja be van jelentkezve. Imre bácsi bement és ott mondták, hogy tényleg őt keresik. Még nem olyan veszélyes a dolog, nincs riadalom.

Dec. 28. péntek. Reggel Jancsi gyorsan Pessenbach-ba Zsigáért. Ha most eljön és kijelentkezik akkor nincs baj. Zsiga ott volt, de nem volt hajlandó eljönni, mert ő siet Magyarországra az apjához.

Dec. 29. szombat. Jancsi visszajött és a veszélyt nyakába véve Zsigát kijelentette Königsdorf-ban és hazajött.

Endre Zsiga unokatestvérünk, aki a háború alatt Finnországban egy kommandó alakulattal csinált zűrös szabotázs akciókat az orosz front mögött, aki miután visszatért Magyarországra bevonult a magyar hadseregbe és az orosz fronton kapott kar- és váll lövéssel került kórházba, másképen viszonyult a menekült állapot problémáinak megoldásához. Amíg mi családosok a szabályokat és törvényeket mindig szigorúan betartottuk, mert éreztük, hogy ki vagyunk szolgáltatva a hatóságoknak, addig Zsiga minden lehetőséget, a szabályok és törvények fölényes megkerülésével kihasználta. Így történt aztán az is, hogy mindenki tudtán kívül, ő bejelentkezett Königsdorf-ban is mint lakos, amellet hogy már Pessenbach-ban is be volt jelentve, hogy az élelmiszer jegyeit itt is, ott is felvehesse, amivel aztán dupla megvehető élelmiszer mennyiséget élvezett. Ez persze nagyon is büntetendő cselekmény volt és azért volt a család akkor úgy megijedve, hogy ebből most mi lesz, ha Zsigát elfogják evvel a csalással.

Dec. 31. hétfő. Délelőtt bementünk mind a négyen dolgozni mert a kertész üzent értünk. Erősen havazik. Délután haza. Este mindnyájan elmentünk a szilveszter estére a majorba (Mooseurach). (Zsuzsi, Jancsi és én meg anyuka, apuka, sőt azt hiszem Ilonka néni és Imre bácsi is eljöttek). Aztán tánc. Éva is ott volt, de elment korán. 2 óráig táncoltunk.

Éva, a Bosch Éva volt, a híres iparmágnás Robert Bosch-nak lánya akinek családja most itt a birtokukon, Mooseurach-ban lévő családi kúriában lapultak és várták, hogy a világ újra elrendeződjön és vissza térhessenek a megszokott életükbe. Éva olyan 16 év körüli nagyon csinos süldő lány volt, akivel alkalmam volt találkozni itt is ott is. Persze ő belé is nyakig szerelmes lettem, amit ő ugyan soha nem tudott. A mooseurach-i majorban a tehénistálló feletti emeletén volt egy „díszterem”, ahol többször vasárnaponként és nagyobb ünnepkor, mint most szilveszterkor is táncos mulatságot rendeztek, ahova eljártak a környéki fiatalok szórakozni. Igazi bajor módon, umpah-pah zenekarral, a földszintről felszivárgó trágya illattal, és a szórakozó közönség ruházatának enyhe istálló szagával. De nekünk ez már fel sem tűnt.

És így végződött menekült sorsunk első teljes éve.

1946. A második menekült év

Jan. 1. kedd, Újév napja. Itthon pihenünk és lustálkodunk és élvezzük az Újév „örömeit”.

Jan. 3. csütörtök. Fabehordás. Apuka egy nagy fát vág amiből mi is kapunk!

Jan. 6. vasárnap. Vízkereszt. Délelőtt síeltem a Józsiék síjével. Mérgeledtünk, hogy legalább hétköznapra esett volna a Vízkereszt. Este anyukával Rooszéknál. Könyveket hoztunk.

Jan. 7. hétfő. Fát vágunk. Ma csak 2 liter sovány tejet kaptunk és csak akkor fölöset, ha dolgoztunk!

Jan. 9. szerda. Reggel apukának Schäftlarnba kellett menni Gácsér atyához. Königsdorf-ból autóbusszon odáig.

Jan. 10. csütörtök. Apuka este megérkezett Schäftlarn-ból, de Gácsér nem volt ott.

Jan. 13. vasárnap. Délután anyukáék Jénáékhoz akartak menni, de nagyon rossz idő volt.

Jan. 15. kedd. Fát vágunk. Levél jött, hogy a csomagjaink egy része meg lett. Sok mienk benne?

Jan. 16. szerda. Apuka elment Raubling-ba, Várdayékhoz ahova a megkerült csomagjaink megérkeztek és vontra feladta őket. Majd Au-ba ment gyalog meglátogatni régi kecskeméti barátait, Héjjas Tibort és Bandit, Gaál Józsit, Lízka Bélát, akik átmenetileg éppen ott voltak.

....

Jan. 27. vasárnap. Reggel Jancsival a kocsizánkóval bementünk Wolfratshausenbe a megérkezett csomagokért.

És végre az elveszett csomagjaink is megérkeztek. Már nem emlékszem, hogy milyen csodálatos úton, de végre újra meg volt minden ládánk és csomagunk, amivel Josefsbergből elindultunk. Persze mindegyik feltörve és kifosztva.

Jan. 28. hétfő. Reggel Jancsi elutazott Hoffer Józsi bácsiékhöz, mert az a hír, hogy megy kocsikkal hazá. (De nem mégsem ment)

Ez az év nagyon eseménytelenül kezdődik. Szabad napjainkban, amikor nem dolgoztunk a kertészetben – mert négyünk közül egyszerre csak kettőnek kellett – hát fát vágunk, vagy hasogatunk. Mivel ez volt az amivel fűtöttünk és főztünk, a fa az ételmiszer után a legfontosabb létfenntartási eszköz volt. Társadalmi életünk is volt, mint már előbb említettem, Zoltánné Kittyék és Perkovácék – ahova hetente minden vasárnap szorgalmasan eljártunk angol leckékre. Azonkívül volt egy másik magyar sváb család is a Roos Józsefék, egy Königsdorf melletti kis majorban, két csinos süldő lánnyal, akikről talán a későbbiekben még szó esik, mert arra felé is legyeskedtem azért. Ugyancsak Mooseurach-ban voltak elszállásolva Jénáék. Herr Jena egy porosz ezredes családjával itt lapult, az elől hogy őt is elcsípjék az amerikai náci-tisztogató közegek. Apuka, mint magyar katona tiszt nagyon jól összebarátkozott az ezredes úrral és ez a barátság kölcsönös is volt. „Társadalmilag” is összejártunk. Hoffer Józsi bácsi – anyuka unokatestvére – aki lovas kocsikkal menekült ki Magyarországról, szintén a közelünkben telepedett le. A kommunikációs nehézségek ellenére mégis csodálatosan tudtunk egymásról, ki hol és hogy van. Józsi bácsi valóban ott maradt végleg és ott, Traunstein-ben is halt meg 1951-ben.

Febr. 2. szombat. Gyertyaszentelő. Jancsi megérkezett kőrútjáról (Rosenheim, Berchtesgaden, stb.)

Febr. 5. kedd. Roos József meghalt. Erikának levél.

Febr. 6. szerda. Apuka bement Wolfratshausen-ba Roos József ügyeit intézni.

Febr. 8. péntek. Anyukáék mindnyájan bementek (Wolfratshausenbe) a boschhoffi autóval Roos temetésére. Én a Gutsküchén ebédeltem.

Febr. 10. vasárnap. Erikától levél. Nagy hó. Senki sem tud sehova elmenni a rossz idő miatt. Az én sím kész lett, lehet síelni.

Febr. 18. hétfő. Zsuzsi megjött nagymamáéktól (Pessenbach) és mondja, hogy Zsiga megjött Magyarországról. Volt Kecskeméten nagymamáéknál, levelet is hozott és sok érdekes hírt.

Zsiga megérkezése egy nagy esemény volt. Amikor híre jött, hogy Laci bácsit elfogta az amerikai CIC és mint háborús bűnöst fogságban tartják és majd átadják a kommunista magyar kormánynak, Zsiga azonnal felkerekedett és elment Salzburgba ahol Laci bácsit tartották fogolytáborban. Ott többször meglátogatta és még a kiszabadítását is tervezte, de ez persze hiú álom volt. Amikor Laci bácsit haza vitték, Zsiga követte, átszökött a magyar határon és Budapesten édesanyja Panci néninél megszállva járt és látogatta apját a börtönben addig amíg fel nem eszméltek a hatóságok és elkezdtek keresni, hogy őt is lefogják. Ekkor meglépett Budapestről visszazökött a határon át és visszajött Pessenbach-ba. Otthon léte alatt elment Kecskemétre is ahol nagyanyámmal tudott beszélni és hírt adni neki felőlünk, hogy hol és hogy vagyunk. Ez volt az első hír amit odahaza hallottak felőlünk és ez volt az első alkalom, hogy mi is hírt kapjunk arról, hogy mi történt az otthon maradottakkal a háború vége után. Zsiga hozta az első levelet amit a menekülésben otthonról kaptunk. Ebben a levélben írta nagyanyám, hogy az otthoni politikai viszonyok olyanok, hogy ne is gondoljunk most hazajövetelre.

Febr. 23. szombat. Este nagy jelmez bál Mooseurach-ban. Nagyon jó volt. Én cserkész jelmezben, Jancsi és Zsuzsi magyar ruhában. Másnap reggeli 4 óráig táncoltunk.

Febr. 25. hétfő. Délben elindultam gyalog Penzberg-be a vasútállomásra, onnan nagymamáékhoz Pessenbach-ba.

Febr. 27. szerda. Zsigával Kochel-ba mentünk a doktorért. Moziba mentünk. Este a doktor autójával hazá.

Febr. 28. csütörtök. Reggel vonattal Kochel-ba bevásárolni, este vonattal vissza.

Márc. 2. szombat. Dél előtt elindultam vonattal Penzberg-be, onnan gyalog hazá Moosenrach-ba. Este bálba mentünk Jancsival. Elég jó volt.

Márc. 5. kedd. Apuka elment nagymamáékhoz bővebb hírekért (Pessenbach-ba Zsigával beszélni), másnap hazá. Este az utolsó bál (farsang vége), álarcos maszkabál. Kitűnő jól mulattunk. Anyuka is ott volt és Perkovác Pityu is. Éva (Bosch) is!! Feltűnésig sokat táncoltam vele. Csak az a kár, hogy 1 órákor már vége lett.

Márc. 9. szombat. Éva sokszor meglátogatott a kertészetben (ahol dolgoztunk). Jéna bácsi húzott is.

Márc. 12. kedd. Jancsi elment Ausztriába leveleket vinni.

Márc. 13. szerda. Délután Éva lent volt a kertészetben a kertész elcsípte pikírozás céljaira. (tavasszal a magról nőtt káposzta, karalábé és más zöldség palántákat térdel egyenként át kellett ültetni melegházi dobozokba - ezt hívták pikírozásnak) Éppen arra gondoltam, hogy milyen jó lenne ha ő is jönne és ímé! Éppen mellém térdelt.

Márc. 15. péntek. (Szabadságharc ünnepe) Dolgozunk! A magyar konokság! Ha „ők” ünnepelnek, mi nem. (Ez arra vonatkozik, hogy az akkori kommunista Magyarországon nagyban ünnepelték a március 15-öt, amiért mi nagyon haragudtunk.) Dél előtt itthon maradtam fát vágni, de délután bementem a kertészetbe tovább pikírozni. Éva is lejött. Este Jancsi megjött Ausztriából.

Márc. 25. hétfő. Endre Bandi bácsiék jöttek látogatóba (Anyuka unokatestvére) és itt maradtak két napig.

A háború utáni káosz kezd megszűnni. Posta van, vonat, autóbusz menetrendszerűen közlekedik. Azonban utazni, költözni csak hivatalos engedéllyel lehet. Csodálatosan a nagy kiterjedt család tagjai mind tudnak egymásról, ki hol van, és ha tehetik el is látogatnak egymáshoz. Így Endre Bandi bácsiék is egyszer csak megjelentek látogatóban.

Márc. 29. péntek. Mától kezdve 10 órát dolgozunk. 6-11ig, 12:30-5:30ig.

Ápr. 3. szerda. Ma egy éve menekültünk Josefsbergből. Apuka Münchenbe az UNRRA-hoz Perkováccal.

Ápr. 5. szombat. Sürgöny jött, hogy Laci bácsi gyászmiséjére mindnyájan menjünk Pessenbach-ba.

Ápr. 6. vasárnap. Az egész család elindult Penzberg-be gyalog az állomásra. Jól beértünk. Onnan vonattal Pessenbach-ba. Rajtunk kívül Nógrádi Józsi és Geréby család.

Ápr. 7. hétfő. Mindnyájan Kochel-ba. Gyászmise.

Nagybátyám, anyuka bátyja, vitéz dr. Endre László a magyar politikai életben jelentős szerepet vállalt. A harmincas évek elején Gödöllőn volt szolgabíró – a cserkész Világ Jamboree Gödöllőn 1933-ban az ő adminisztrációja alatt és közreműködésével folyt le – majd Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjává választották. Ismertem szélső jobboldali és mélyen magyar nemzeti érzésű politikus volt. Amikor 1944 március 18.-án megalakult a Sztójai kormány, ami kimondottan szélső jobboldali németbarát kormány volt, Laci bácsit kinevezték belügyminisztériumi államtitkárnak. Itt vitéz Baky Lászlóval együtt – aki sógorsági rokonságban is volt az Endre családdal a Geréby családon keresztül – a németek által ránk parancsolt zsidó kitelepítést volt feladatuk ellenőrizni és biztosítani. Majd később a Szalasi kormányában, amikor már az ország védelme a beömlő szovjet hadsereggel szemben teljesen kilátástalanná vált, Laci bácsit mint kitelepítési kormánybiztost kérte meg az akkori kormány. Ennek a beosztásnak köszönhető az egész család, - Endre, Geréby, Várday, Ujhelyi, Szapanos, hogy menekülésünk Magyarországról aránylag szervezeten történt és az átlagnál több személyi holmit tudtunk kimenteni magunkkal.

Laci bácsit az amerikai CIC emberei elfogták Salzburgban, majd a magyar kommunista kormánynak kiadták. Egy politikai kirakatper után, 1946 március 29-én kivégezték.

Ápr. 10. szerda. Mindnyájan hazáa Mooseurach-ba. Este váratlanul megérkezik Trummer Béla bácsi (apuka barátja). Itt maradt 12.ig.

Ápr. 15. hétfő. Az órát átállították a nyári időszámításra. Munkaidő: 7-12ig, és 1-6ig.

Ápr. 19. Nagypéntek. Ünnep. Pibenő

Ápr. 20. Nagyszombat. Dél előtt munka. Én Königsdorf-ba mentem bevásárolni. Délután nincs munka. Kertet megcsináltuk elől és hátul. Vetettünk borsót, sárgarépat, gyökeret. Fürdés.

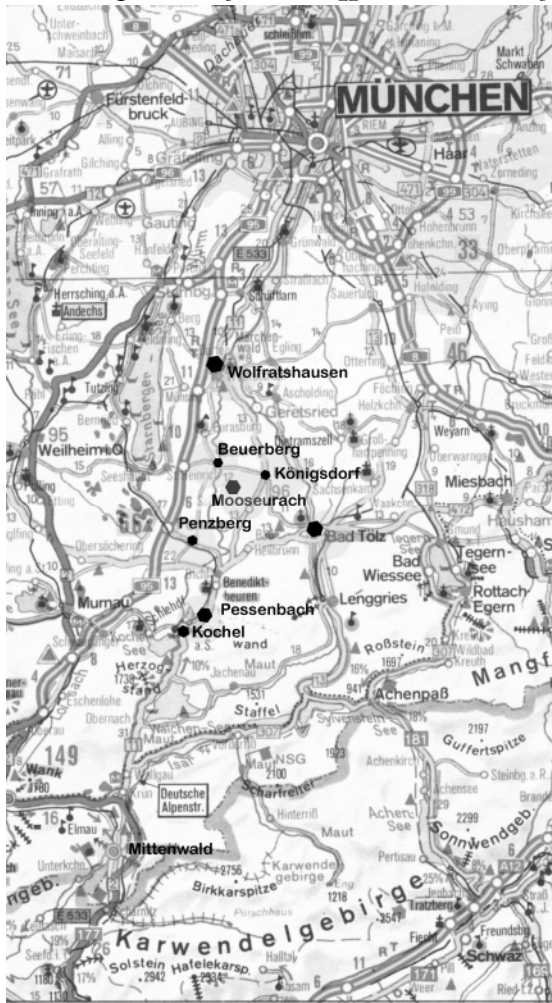
Ápr. 21. Húsvét vasárnap. Este bál, de nem volt jó. Eva nem volt ott. 1 órákor locsolkodás.

Ápr. 22. Húsvét hétfő. Bementem a majorba, de Évával nem találkoztam, nem láttam már csüörtököt óta. Úgy látom az új igazgató fia fogta el.

Ápr. 27. szombat. Reggel elmentem Penzberg-be a vonathoz, onnan Pessenbach-ba Nagymamáért és Tamásért. Tibor bácsi is éppen akkor jött. Eredetileg nem akartam vissza menni, de holnap megyünk.

(Újhelyi Tibor bácsi Marika néniével a Weilheim melletti polling-i táborban laktak.)

Ápr. 28. vasárnap. Délutáni vonattal Nagymamával és Tamással vissza Penzberg-ig és onnan hazáa gyalog.

A gyalog út Penzberg és Mooseurach között kb. 7 km. volt, erdei ösvényeken és mellékutakon a legrövidebb toronyiránti úton járva. Az én fiatal 16 éves lábaimnak az akkor semmi nem volt, de már akkor felfogtam, hogy 74 éves nagyanyámnak bizony nem volt könnyű. És mégis milyen szótlannal és sorsának való megadottságban ment és tette lábait egyiket a másik után. Még most is emlékszem, hogy azt beszélte nekem, hogy milyen jó lábkenőcse van, amivel ha bekeni a lábát, alig érzi a gyaloglást.

Május 1. szerda. Munka Ünnep. Nem megyünk munkába. Este bálba mentünk. Éva is ott volt, Nagyon jó volt 2h-ig.

Május 7. kedd. Reggel anyuka nagymamával Bad Tölz-be. Nagymama elment. Anyuka elvesztette az élelmiszer jegyeket. Délután anyukával visszamentünk Bad Tölz-be. Meglettek. Nagy esőben, viszontagságok között jöttünk haza. Anyuka Höfen-ben aludt.

(Úgy emlékszem busz járat volt Bad Tölz-be, de amikor másodszor is menni kellett visszafelé már nem volt busz így gyalog kellett nagy esőben a 12 km.-t Bad Tölz-ből megtenni. Anyuka nagyon kifáradt és már nem tudott hazáig elmenni, Höfen-ben a Perkovácéknál megaludt.)

....

Május 19. vasárnap. Perkovác Pistiék elköltöztek Höfen-ből Au-ba. Elmentünk meglátogatni. Van zongora! Pisti mindjárt bemutatta tudományát. Megbeszéltük, hogy én is átjárok majd leckéket venni tőle.

Május 20, hétfő. Este Schmidt Nándor százados feleségével megérkezett.

Május 21, kedd. Este Lisicsinszky Béla alezredes érkezett. Így három szálló vendégünk van.

(Jellemző az akkori menekült életkörülményekre és a magyarok kapcsolattartó vonzalmának, hogy egy szoba-konyhás lakásunkban a régi dzsentrí középosztály elkényeztetett tagjai minden további finomkodás nélkül természetesen, tréfálkozva elfogadták az adott körülményeket.)

Május 22, szerda. Reggel a müncheni tejes autóval Schmidtékkel, anyukával Münchenbe. A lágérban ebédeltünk. (ez a müncheni Simmern Schule-ban felállított magyar menekülttábor volt) Pfuj! D.U. Tamás

sal a kórházba. Vizsgálat miatt még holnap is itt kell maradni.

Május 22, csütörtök. Reggel anyukával elmentünk beiratkozni a Max Josef-stift gimnáziumba. Nincs senki akivel beszélhetnénk. Vissza. Tamást magunkhoz véve az állatkertbe elmentünk. Aztán gyorsan a kórházba. Knapp az autóbusszhoz kiérve, hazá.

Május 26, vasárnap. Hoffer Józsi bácsi jött.

Május 27, hétfő. Hajnalban apuka Józsi bácsival a penzbergi vonathoz, onnan Landsbut-ba, érdeklődni. Komisz hírek vannak! Apuka este hazá. Semmi baj.

Május 29, szerda. Anyuka elment Beuerberg-be az iskola végett, de az igazgató nő nem volt ott.

Júni 1, szombat. Anyuka volt harmadszor Beuerberg-ben, az Oberschule-ban, végre otthon találta az igazgató nőt. Felvettek! Még zongorát is tanulhatok. Könyvek is lesznek.

Egy nagy szó volt, hiszen már két éve nem láttam iskolát. A negyedik gimnáziumot úgy ahogy befejeztem 1944 tavaszán és most 1946 őszén nyílt meg az a lehetőség, hogy folytathassam középiskolai tanulmányaimat. Eddig mint családfenntartó dolgoztam apuka mellett, kielégítve a befogadó Bosch uradalom kívánságát, hogy ottlétünk és lakásunk fejében nekik munkát teljesítsünk. Így aztán amikor ez az iskola lehetőség megnyílt, külön kéréssel kellett az uradalmi igazgatósághoz fordulni, hogy engem elbocsássonak mint munkást és megengedjék hogy iskolába mehessenek.

....

Júni 12, szerda. Anyuka, Tamás, én a reggeli autóbusszal Wolfratshausen-be. Tamás kórházba. Nekem ruhacsínáltatás. Este az autóbusszra nem fértünk fel, anyuka ott maradt, én gyalog hazá (14 km.).

Júni 13, csüt. Anyuka Tamással megjöttek.

.....

Júni 26, szerda. Olajos Sanyi bácsi megérkezett feleségével.

Júni 28, péntek. Olajosék elmentek Gácsér Imre atya megjött.

Júni 29, vasárnap. Magyar mise Königsdorf-ban.

.....

Júli 4, csüt. Anyukával Wolfratshausen-be ruhám végett. Jövő péntekre kész lesz.

Júli 5, péntek. Megcsináltam a tyúkekreceptet.

Mert persze tyúkaink is voltak, amik tojtak és volt tojás. Úgy rémlik, hogy ezek a tyúkok még azok közül voltak amiket Szécsényi József gépész hozott ketrecben Városföldről Velembe. Nagyon nehéz elképzelni, hogy ezek a tyúkok hogy kerültek ide, hogy hoztuk őket magunkkal Velemből a viszontagságos teherautó-St.Florián-vonat-Rosenheim-Raubling-i menekülési vonalon. Arra biztos emlékszem és még a fenti naplóban is szerepel, hogy amikor Raubling-ból Mooseurach-ba mentünk Murakőzy Józsi bácsi lovas kocsijával, útközben (1945 április 20) az egyik tyúk a kettő közül megfuladt, mert valaki egy ponyvát tett a ketrecbe. Azt az úton szépen meg is főztük és megettük. Tehát ezekből egy biztosan elkerült Mooseurach-ig. Bizonyára szereztünk aztán ott is még egy pár tyúkot, hogy legyen tojásunk.

Júli 6, szombat. Apuka elvágta az ujját. Nagyon. (többször is kellett orvoshoz mennie Königsdorf-ba és munkába sem tudott menni vagy egy héttig). Este Szidi néni megérkezett. 22.-ikén hétfőn elment.

.....

Júli 12, péntek. Anyukával Wolfratshausen-be busszal. Anyuka onnan tovább Münchenbe.

Júli 14, vasárnap. Anyuka vissza érkezik gyalog Wolfratshausen-ből. Délután kirándultunk a Karpfsee-re fürödni, Apuka, Tamás, Józsi, Zsuzsi, Pityuka. Nagy zivatar jött.

Júli 16, kedd. Apuka anyukával Münchenbe mennek az amerikai pokrócokért. Este hazá.

Júli 18, csüt. Anyuka bement az igazgatóhoz (Bosch uradalmi) hogy engem elengedjen munka kötelezettségéből mert iskolába megyek. Majd csak aug. elsején ad választ.

Júli 24, szerda. Mindnyájan Königsdorf-ba jelentkezni.

Júli 27, szombat. Reggel königsdorfi autóbusszal indulva Kittyékkel kirándultunk Ammerland-ba (Wurmsee). Kitty, Sándorka (Alexandra), Vinci néni (?), Kati (Kitty lánya), Béla, Kutschke család. Este busszal vissza. Szép idő, jó volt.

Júli 30, kedd. Apuka Münchenbe ment.

Aug. 1. csüt. Az igazgató üzent, hogy elengednek az iskolába. Fel vagyok mentve a napi munkából. Azért még egész 24-ikéig dolgoztam, csak akkor hagytam végleg abba a napi munkát. (ezek után is azért dolgoztam itt ott amikor apuka beteg volt, ami sokszor megtörtént és mivel a mindennapi munka kötelező volt, becsületből én helyettesítettem ilyenkor.)

Aug. 4. vasárnap. Délután Gyuri, Jancsi, Zsuzsi és én a Karpssee-be mentünk fürödni. Nagyon szép meleg idő.

Aug. 5. hétfő. Úgy volt, hogy az iskola ma kezdődik, de elbalasztották. Ezen túl minden nap tanulok a felvételi vizsgára. (Ebben Perkovác Pityu volt nagy segítségemre, akitől Zsuzsival az elmúlt hónapokban angol leckét vettünk minden vasárnap, aztán miután Au-ba költöztek és lett zongorájuk eljártam hozzá zongorázni és sokat tanultam tőle. Tökéletesen beszélt németül – délvidéki sváb gyerek léte – és ő segített felkészülni a gimnáziumi felvételi vizsgára).

.....

Aug. 15. csüt. Königsdorf-ban segítünk Kittyéknek pakolni. (a Zoltán család Kitty és lánya Kati, Alexandra nővére elköltöztek és eltűntek az életünkéből. Évekkel később, amikor Londonban jártam Beretvás Jutka unokatestvéremnél, hallottam, hogy Zoltán Kitty ide telepedett le végleg. Találkozni már nem tudtam vele.)

.....

Aug. 20. kedd. Szent István Ünnepe. Reggel Münchenbe Péterrel. Magyar mise. Este koncert. A Simmern Schule légerben aludtunk. Másnap Péterrel haza. (erre a Péterre már csak nagyon halványan emlékszem, egy magyar fiú volt Königsdorf-ban, sokat voltunk együtt, de hogy ki volt, hova lett ?? már nem emlékszem)

.....

Aug. 27. kedd. Nagymama délután megjött.

.....

Szept. 2. hétfő. Anyuka Tamással Beuerberg-be, beadni iskolába. I. gimnázium. Ezután minden nap megy Tamás gyalog Beuerberg-be. Néha felkéredzkeket a Schneider tejeskocsira ami Nantesbuch-ból Boschof-ba viszi a tejet és fele út gyaloglást megspórolja.

Gerébyék elköltöztek Königsdorf-ba. (13 hónapig éltünk velük együtt a mooseurachi kis munkás lakásban, ők négyen az emeleti két szobában, mi a földszinti két szobában, közös WC-vel és mosókonyhával. Az egyik szobában fönt is lenn is volt egy fával fűtött sparherd (cooking stove), amin a főzés mellett a szükséges meleg vizet is melegítettük. Ez a meleg víz volt amit mosogatásra, mosdásra és fürdésre használtunk. A másik szobában egy fával fűtött kályha adta a meleget télen.)

Szept. 3. kedd. Anyukával, Tamással az iskola megnyitóra Beuerberg-be. Nagymama délután elment Königsdorf-ba Ilonka néniékhez.

Szept. 6. péntek. Az én iskolám is beindult. Ma Veni Sancte és már elkezdődik a tanítás. V. gimnázium, hétfőtől szombatig, reggel 8-tól d.u. 1 óráig. Ma művelődéstörténelem, latin, matematika. Másnap, szombaton méredzkezés, német, földrajz.

.....

Szept. 19. csüt. Egy betes szabadságot kaptunk az iskolában.

Szept. 23. hétfő. Anyuka Münchenbe ment és szerzett nekem egy biciklit 1100 márkáért (RM). Este haza.

Szept. 24. kedd. Hajnali autóbusszal Wolfratshausen-be onnan vonattal Münchenbe felvenni a biciklit. Vonatra engedélyt nem kaptam, így kerékpáron indultam haza. 48 km.-t 4 óra alatt tettem meg hazáig.

Abban az időben minden biciklis aki hosszabb távú úton volt azt a korabeli energiamegtakarító, de roppant életveszélyes gyakorlatot űzte, hogy egy lassabb teherautóba hátul belekapaszkodott és hagyta magát húzni amíg az nem fordult el, vagy nem gyorsult fel annyira, hogy a biciklivel már nem lehetett követni. Münchenből hazajövet én is ezt csináltam és rekord idő alatt értem haza. Persze anyukának erről nem számoltam be.

Egy használható bicikli abban az időben nagy kincs volt. Mert akinek volt az semmiképpen

nem akart rajta túladni, pénznek értéke nem volt tehát venni sem lehetett, és ha volt is egy, a gumikerek mindég egy nagy probléma volt, mert azt kapni aztán egyáltalán nem lehetett. Legtöbb esetben a belső gumik agyon foltozott állapotban nem sokáig tartották a levegőt és állandóan pumpálni kellett, és ha a külső gumi katasztrofális kárt szenvedett, egy új beszerzése reménytelen dolog volt. Ezért csak speciális alkalmakkor használtam a biciklit, iskolába sem jártam vele – 6 km nem távolság! felkiáltással – és különben is nem lett volna szép dolog, hogy én biciklizem még Tamás öcsém gyalog baktat az iskolába. Így együtt mentünk gyalog – egy ideig. De közben gumiproblémák is akadtak és naplómban feljegyzések mutatják, hogy Bad Tölz-be jártam többször sikertelenül belső gumit szerezni. Majd november elsejétől kezdve Herr von Jena-tól kaptam kölcsön 4 hétre egy biciklit használatra. Ettől kezdve biciklin jártam az iskolába négy hétig. Végre meglett a saját gumim is..

....

Szept. 25. szerda. Apukával a nantesbuchi erdőben fát vágunk. Délben haza. Délután fát hasogattunk.

(A tüzelőfa nagyon fontos dolog volt. Avval főztünk, és télen avval fűtöttünk. Az uradalmi vezetőségtől időnként kaptunk engedélyt, hogy egy kijelölt erdőben kivághatunk és összeszedhetünk kiszáradt fákat. Azt aztán be is hozhatjuk egy gazdasági lovas kocsival, amikor egy olyat kaphatunk. Sőt egy ilyen kocsi rakomány erdei fát felvihettünk a majorba és ott egy villany körfűrészsel felaprítottuk olyan darabokra amit aztán baltával fel lehetett hasogatni.)

.....

Okt. 16. szerda. Apuka Gácsér Imrénél. Szidi néni jött.

Okt. 17. csüt. Tanítás nincs, az egész iskola Bucheckerl- t ment szedni.

(Buchecker = bükk makk = beech nut. Abban az évben különösen bő termés volt az erdőben és az akkori időkben a tanításnál is fontosabb volt kihasználni ezt a természeti ajándékot. A bükk makkból olajt préseltek, ami főzéshez vagy olajlámpákban ezekben a szűkös időkben nagy értéket képviseltek).

Okt. 25. péntek. Szidi néni elment. Délben 1 órakor Tibor bácsi Marika néniel autóbusszal megérkeztek.

Okt. 27. vasárnap. Délben Jancsival Marika néniék Königsdorf-ba.

.....

Nov. 1. péntek. Mindszentek ünnepe. Apukával, Jancsival erdőben fát vágunk.

Nov. 3. vasárnap. Reggel 6 órakor apukával kimentünk egy kocsival a fáért. Délben apukával, Jancsival villanyfűrészsel felvágtuk. Hazavittük. Vass Imre megjött.

(Vass Imre egy 40 év körüli katona ember volt, valahol a szomszédságban lakott, akit apuka nagyon megszeretett és ebben az időben sokszor eljárt hozzánk vasárnaponként és kártyáztunk (L'eau rum), néha éjszakára is itt maradt. Amikor én elmentem Waldwerké-be, befogadták hozzánk lakótársnak. Hasznos volt, segített a ház körül, fát vágott, stb. Waldwerkében értesültem aztán egyszer, hogy apuka kidobta a lakásból, mert kiderült hogy anyukával kikezdett és bizalmaskodni kezdett vele. Soha nem láttuk azután.)

Az elkövetkező hetekben naplóm sokfelé utazgatásról beszél. Anyuka Münchenbe, apuka Tibor bácsiékhoz Polling-ba „hírekért”, Ugyancsak mindnyájan Münchenbe, valamilyen hivatalos okmányhoz fényképek kellettek és csak ott volt fényképész. A télre is felkészülünk. Stammer suszterhez Schwaigwall-ba, Wolfratshausen-be szabóhoz, aki pokrócból varrt kabátokat, meg az UNRRA is néha néha adott ki ruha holmit..

Nov. 28. csüt. Hoffer Józsi bácsi jött látogatóba.

....

Dec. 6. péntek. Anyuka Péterrel Münchenbe, onnan Pessenbach-ba nagymamához.

Dec. 7. szombat. Anyuka nagymamával Bad Tölz-ön keresztül busszal érkezik Königsdorf-ba. Nagymama Ilonka néniéknél marad.

Dec. 9. hétfő. Nagymama traktorral megérkezett Königsdorf-ból.

Dec. 10. kedd. Anyuka nagymamával lelkigyakorlatra a wolfratshauseni kolostorba. Szombaton jönnek haza.

Dec. 14. szombat. Szidi néni végre sok lekésések után megérkezett.

Dec. 17. szerda. Utolsó iskola nap a karácsonyi vakáció előtt. Ünnepség – menekülteknek ajándékozás. Én kaptam két sálat, Tamás egy szettert..

Dec. 20. péntek. Szídi nénit elkísértem Bad Tölz-ig. Nem fértünk fel a buszra és stopautóval mentünk. Onnan ő hazra Pessenbach-ba. Én vissza.

Dec. 22-23. vas-hétfő. Apukával favágás.

Dec. 24. kedd. Wolfratshausenbe mentünk már másodszer rubáért, de nem volt. Szent Este.

Dec. 25. szerda. Karácsony napja. Reggel Beuerberg-be templomba – Úrvacsora. Délután Tamással ródliztunk, síeltem.

Dec. 28 szombat. Apukával erdőben fát vágunk.

Dec. 29, vasárnap. A fát kocsival bebozttuk, a villanyfűrésszel felvágtuk.

Dec. 30. hétfő. Apukát elbocsátották az aránylag könnyű munkából a kertészetből és jan. elsejétől a Landwirtschaft-ban azaz a gazdaságban kell dolgoznia. Anyukának végre sikerült Wolfratshausen-ban megkapni a rubákat.

Dec. 31. kedd, Szilveszter. Évát láttam, lovagolt. Délben Königsdorf-ba bicikli pedálért. Este bál Mooseurach-ban. Pityuka is ott volt, Zsuzsi nem jött mert beteg volt. Nagyon el voltam szomorodva amikor beléptem úgy fél kilenckor Nagy táncmulatság a tehénistálló felett. Bosch Éva is végre megjelent, de mire összeszedtem a bátorságomat, hogy felkérjem táncolni a villany kialudt. Hiába vártuk nem jött vissza. Mindenki lassan hazament.

Így teltek a hónapok napi munkával a kertészetben, favágással és vasárnapi és ünnepnapi bálokkal a mooseurachi tehénistálló felett. A kertészetbe lejár az uraság lánya Éva és játszik az ágrólszakadt menekült fiú érzelmeivel. Ő is száműzött a fényes nagyvilágból ide a vidéki paraszt környezetbe és itt szórakozik úgy ahogy lehet, a kertészetben vagy a bálokon a tehénistálló felett, és csavargatja a fejét annak a fiúnak aki reménytelenül szerelmes belé. Aztán valamikor áprilisban eltűnik. Beadták egy intézetbe. Csak néha néha ünnepekre jár haza, de akkor már nagyon nehezen találkozunk. Bamba kamasz létemre, csak a véletlenre bíztam a találkozást és az nagyon ritkán sikerült. A tavasz közeleg, már vetjük ültetjük a zöldségeket, hogy legyen a nyáron ennivaló.

Ez az év tavasza és nyara nagyjából eseménytelenül telt el. Európa még mindég a háború borzalmainak árnyékában küszködött és a népek próbáltak lábra állni. Németország a négy győztes hatalom, Amerika, Anglia, Franciaország és a Szovjet Unió által szétosztott megszállási területekre osztva a megszálló hatalmak uralma alatt egzisztált és annak szabályai szerint rendezte be életét. Élelmiszert csak jegyre lehetett kapni, ami bizony az átlag embernek nagyon szűkös, átlag napi 1000 kalória értékű táplálékot nyújtott. Gyerekek, betegek és nehéz testi munkások külön elbírálásban részesültek és aszerint jobb, több értékű élelmiszer jegyet kaptak. Vendéglőben is csak jegyre lehetett valami érdemesebb ételt kapni, az egyetlen a „Stammgericht” volt kapható jegy nélkül, ami egy híg krumpli és sárgarépa főzelék volt. Mindenki ott lakott ahol a háború vége érte és lakóhelyet cserélni csak hatósági engedéllyel, nagy nehezen hosszú huzavona után lehetett. Autóbuszon, vonaton utazni, azaz azokra jegyet váltani is csak hatósági utazási engedéllyel lehetett. Ezeket az engedélyeket az annak megfelelő városi hivatalokban adták ahova rendszerint vagy gyalog, vagy helyi buszjáráttal ért el az ember. Ruhát, cipőt csak nagyritkán külön kiutalással lehetett kapni. Meglévő ruhánkat, zoknikat, ágyneműket állandóan varrtuk, foldoztuk, régi pokrócokból télikabátot szabtunk, és ha cipőnk talpa kilyukadt, csak sok hosszú utánajárással lehetett esetleg egy műgumival megtalpaltatni. Az átlag ember közlekedési módja a két lába, vagy ha szerencsés és gazdag volt, egy bicikli. De az is csak akkor ért valamit, ha gumija volt ami tartotta is a levegőt, a sok foldozás után. Mert új gumit aztán egyáltalán nem lehetett kapni!

Az aki vidéken lakott, mint mi is, közel a földhöz, szerencsés volt, mert ha egy kis kertecskeje volt akkor meg tudott termelni annyi zöldségfélét, krumplit, sárgarépát, zöldpaprikát ami a szűkös jegyek mellett egy kis extra élelmet adott. Azon kívül ültettünk dohány palántákat is, ami aztán jól megnőtt és nagy dohány leveleket termelt. Annak leveleit felaggatva megszáritottuk, apuka finom éles késsel felvágta, majd cigaretta papírba csavarva elfüstölte. Én még akkor nem dohányoztam, de apuka nagy előszeretettel gyártotta a cigarettákat, amik gyalázatos bűdösek voltak. Lehetséges, hogy

sűrű meghűléses betegsége, köhögése ennek volt köszönhető.

A Bosch uradalomban, Mooseurach-ban egy munkáslakásban éltünk. Ennek fejében kötelesek voltunk dolgozni az uradalomban. Reggel 7-től délután 6-ig, délben egy óra ebédszünettel. Kezdetben amikor még Gerébyék is itt laktak, a szabály az volt, hogy minden munkaképes férfi köteles volt munkába állni. (Én 16, Jancsi 18 évesen már ebbe bele tartoztunk.) Később ezt megenghítették és a négyünk közül 3 elég volt ha munkába ment. Aztán mikor már 1946 őszén iskolába kerültem, már csak apukának kellett napi munkába menni, de miután sokat betegeskedett és azaz járt, utazott rokonokat, barátokat látogatni helyette természetesen én mentem munkába. Eleiben az uradalmi kertészetben dolgoztunk. Itt a Strobl nevű kertész felügyelete alatt dolgoztunk, ahol az akkori élethez szükséges mindenféle zöldséget, gyümölcsöt termeltek, növeltek. Tavasszal melegházban ültették a magról kelt palántákat melegágyakba. Később azokat kint a földeken palántáltuk el. Káposzta, karfiol, répa, stb. A kinti ültetés volt a legnehezebb, mert a palántákat állva lehajolva kellett a földbe dugdosni. Ez nekem 16 évesen még csak ment, de apukának 46 évesen sokkal nehezebben. Ősszel pedig a megérett káposztát és más termést kellett betakarítani.

A pénznek – Reichsmark - nem volt nagy vásárló értéke. Az ember megfizette amit lehetett kapni, és az árak szabályozva ott maradtak ahol az átlag ember minimális keresettel azt meg is tudta fizetni. Fekete piac csak a nagy városokban volt és az is nagy titokban, mert a hatóságok szigorúan büntették. Lakásunkat mi Mooseurach-ban mint munkás lakást ingyen kaptuk, munkánk ellenében, és még hetente fizetést is kaptunk.

Az év közepéig az iskolák is szüneteltek. 1946 őszére rendeződtek a dolgok annyira, hogy a közoktatás újra beindult. Májusban anyuka felvitt magával Münchenbe és elmentünk a Max Josef-Stift leány középiskola igazgatójához, mert valahogy anyuka tudomást szerzett arról, hogy ez az isko-

Diákigazolványom a Max Josef-Stift leánygimnáziumban

la a müncheni kibombázott épülete helyett a tőlünk 6 km.-nyire lévő Beuerberg-ben fogja iskoláját egy kiürült kolostor épületében megnyitni, és engemet oda be akart írni. Arra emlékszem, rengeteg sok hiábavaló utánjárással kezdődött a dolog, majd mire végre találkozhattunk is az igazgatónővel, az nem nagyon akart anyuka kérésére hajlani. De anyukát sem lehetett olyan könnyen lerázni és végül mégiscsak felvettek. Miután én már Kecskeméten 1944-ben befejeztem a 4.ik gimnáziumot (ami az amerikai iskola rendszerben a 8.ik osztálynak felel meg), most az 5.ik osztályt kezdtem el.

Szeptemberben meg is indult a tanulás két éves szünet után. Minden reggel Tamással együtt, aki ugyanakkor a beuerbergi elemi iskola negyedik osztályában kezdte újra a tanulást, gyalog jártuk meg (később már biciklivel) a 6 kilométert oda és délután 6-ot vissza. Néha szerencsénk volt és a Boschhof-ra menő tejeskocsira felkérdeztünk, ami félútig elvitt. Mivel ez egy lánygimnázium volt, elejében kicsit furcsa volt egy csomó lánnyal együtt ülni az osztályban, ahol csak egy másik fiú volt rajtam kívül, a Boschhofi intéző fia, Walter. Én már akkor elég flottul beszéltem németül, és mondhatom hogy tizenéves életemnek legszebb idejét töltöttem 38 lány között az osztályban.

Nem sokáig tartott a szép idő, mert Geréby Jancsi utazásai alatt felfedezte, hogy Passau mellett Waldwerké-ben megindult egy magyar középiskola, és szüleim úgy látták jónak, hogy ott folytassam, azaz érjem utol tanulmányaimat, hisz ebben az évben már a hetedik gimnáziumból kellene végeznem. Úgy is lett, 1947 január 20.-án beköltöztem a Waldwerkei tábor internátusába. Jancsi már ott volt.

Az akkori utazás nem volt éppen egyszerű. Ahhoz, hogy vonaton utazhasson az ember egy külön engedélyt – Reiseschein – kellett beszerezni. Passauba való út elég körülményes volt. Az enge-

dély dacára, a vonatok zsúfolva voltak és ülőhelyet nagyon ritkán lehetett kapni. Így az ember hozzá szokott, hogy hátizsákját úgy tömje meg, hogy rá lehessen ülni utazás közben. Az úti csomag minden esetben egy hátizsák volt, kisebb, vagy nagyobb, az alkalomnak megfelelően. Most Passauban indulásomkor egy nagy hátizsákkal felszerelve gyalog 6 km-t Beuerberg-be, onnan vonattal Wolfratshausen-ig, majd másnap tovább vonattal München-be, ott az Istartalbahnhof-ból átmenni a Hauptbahnhof-ra a 10-es számú villamossal, tovább vonattal Ladshut-ig, ott átszállva másik vonatra Plattling-on keresztül végre megérkeztem Passauban. Onnan busszal ki Waldwerké-be. Sokszor megtettem ezt az utat oda és vissza. Később jobb lett a vonatjárat és kevesebb átszállással egy nap alatt meg tudtam tenni az utat.

Azért a beuerbergi lánygimnázium története nem záródott be. 1948 farsangján újra alkalom nyílt egy álarcos táncmulatságra visszajönni, ahol nagy örömmel üdvözöltem a régi ismerős lányokat és ők is engem. Erről bővebben majd később.

1947.

Ez az év amikor sorsomban egy lényeges előrelépés történt. Bekerültem a passau-waldwerkei magyar gimnáziumba, ahol aztán egy fél év leforgása alatt bepótoltam elvesztett iskolai éveimet. Majd az év szeptemberében elkezdtem középiskolai tanulmányaim utolsó évének, a VIII.-ik gimnáziumnak. Ezeket az emlékeket feldolgoztam egy külön, későbbi „Iskolás éveim 1947-48 / waldwerkei emlékeim” c. fejezetben.

További naplóbejegyzések csak az azon kívüli eseményekre vonatkoznak.

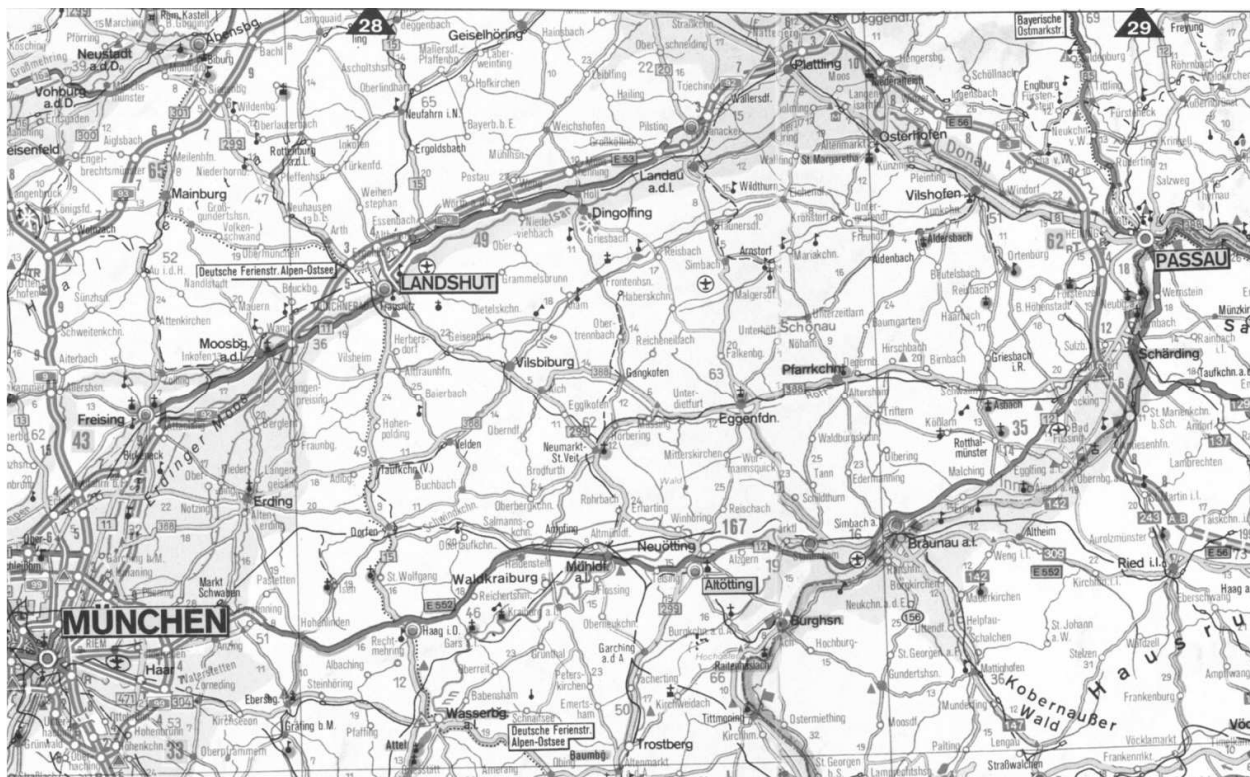
Jan. 3, péntek. Beuerberg-ben kijelentkezés a német leányiskolából. Eldől, hogy Jan 7.-én megyek Passauban.

Jan. 4, szombat. Torokfájással lebetegedtem.

Jan. 7, kedd. Még mindég ágyban fekvő beteg vagyok. Passau elmaradt.

Jan. 9, csüt. Betegen ágyban. Hír jön, hogy az új iskola év Passauban jan. 22-én kezdődik.

Jan. 11, szombat. Most anyuka betegedett le. En főzők. Apuka megérkezett Münchenből.

Jan. 12-14. Anyuka ágyban fekvő beteg. Én főzők.

Jan. 16-18. Készülődés, csomagolás a passzai útra.

Jan. 19, vasárnap. Indulás Passauba. Délután hóesésben apukával Beuerberg-be. (csomagomat segített vinni a 6 km. gyalogúton). Onnan magam Wolfratshausen-be busszal. Mészároséknál aludtam.

Jan 20, hétfő. Reggeli 6 órás vonattal München, onnan 8:20 kor tovább Landsbut-ra, ott átszállással 15:00 tovább Plattling-ban átszállással Passau-ba. Autóbusz Waldwerké-be. Jancsi már ott van és vele találkoztam. Minden rendben. Az alsó-táborban kaptam szállást egy szobában Jancsival.

Jan 22-febr. 14. Iskola – tanulás.

Febr. 15. szombat. Elhatároztam, hogy haza megyek a farsangi bálra. Reggel 5:55 órás vonattal München, onnan 12:10-es vonattal Wolfratshausen, onnan busszal Beuerberg, gyalog haza. Pechem volt, mert Éva nem volt ott, pedig írtam neki. Hülyeség volt haza jönni!!!

Febr. 17, hétfő. Vissza Passauba. Reggeli autóbussszal Beuerberg-ből Wolfratshausen, vonat München-Landsbut-Plattling-Passau. Busszal Waldwerke.

....

Márc. 1, szombat. V. oszt. vizsgáknak vége. Az "iskolaév" bezárult. Jancsi most érettségizett, másnap nagy érettségi bankett. Egy hónap szünet után újra kezdődik a tanítás. Most már beiratkoztam a VI-VII-ik gimnáziumi osztályba, amit sűrített tempóval a következő 4 hónapban fogom elvégezni.

Márc. 4. kedd. Reggel indulás Waldwerké-ből haza, 8:20 –as vonattal Plattling-Landsbut-München-Wolfratshausen-Königsdorf. Ilonka nénikéknél aludtam, mert már késő volt haza gyalogolni Mooseurach-ba.

Márc. 5, szerda. Reggel a gazdasági traktorral sikerült felkérérdzkedni, amivel simán hazakerültem Mooseurach-ba.

....

Márc. 15, szombat. Reggel kerékpáron Königsdorf, onnan busszal Bad Tölz. Nyiratkozás. Tovább busszal Pessenbach-ba. Itt nagymamáéknál töltöttem vakációmnak pár napját egészen 20.-ig. Sokáig lehetett aludni, néha Kochel-ba bejártunk moziba Szidi nénivel, Zsigával.

....

Márc. 22, szombat. Dél előtt kerékpáron Königsdorf, belső gumit Gerold-nál leadtam javításra, onnan Geretsried-Schwaigwall-ba Stammerl suszterhoz cipőkékel. Visszafelé Kutschke-ékhoz fokhagymáért.

Márc. 24, hétfő. Apukával megyek dolgozni – fametszés – ezen a héten, hogy a jövő hetet – Nagyhét – megkapja szabadra.

....

Márc. 30, Virágvasárnap. Reggeli autóbuszhoz begyalogoltunk Königsdorf-ba apukával, hogy a református istentiszteletre bemenniük Wolfratshausen-ba, de a busz nem ment. Így hát gyalog mentünk tovább és el is értünk időben az istentiszteletre. Újra gyalog haza.

Márc. 31, hétfő. Reggel a 6:30-as buszhoz kerékpáron Beuerberg-be, onnan Wolfratshausen-be az apuka tegnap elvesztett Ausweis-e helyett egy másikat szerezni. Persze nem adtak. Este aztán itthon megtaláltuk! Az utazási engedélyem is megjött Passau-ból.

....

Ápr. 3, szerda. Apuka elment Weilheim-be Tibor bácsiékhoz. Veteményes kertet megcsináltam. Elültettem a magokat. Kapor, petrezselyem gyökér, sárgarépa, fokhagyma, spenót.

Ápr. 4. csüt. Délután kerékpáron Königsdorf-ba. Éva látott, hogy megyek, ő is bejött kerékpáron. Én Königsdorf-ban láttam meg, de már ment. Én utána, utolértem, ő megállt, én meg megnyomtam a pedált és elzúgtam mellette.?! – Nem tudtam, hogy ilyen marha vagyok!

Ápr. 7, Húsvét hétfő. Este bál Mooseurach-ban. Jancsi és Perkovác Pityu is ott volt. Egész jónak indult, Boschné is eljött, de Évát nem hozta el. 12-kor eljöttem.

Ápr. 8. kedd. Dél előtt Königsdorf-ba kijelentkezni. Visszafelé Mooseurach-ban megláttam Évát. A lovát londzsolta. Rähjen Inge is vele volt. Most vagy soba! Oda mentem és szóltam hozzá, de ő nagyon kellelten volt. És beláttam, hogy itt már nekem nincs több keresnivalóm. Legalább többet nem gondolok rá és boldogan tudom elbagyni Mooseurach-ot.

Ápr. 9. szerda. Reggel anyukával, Tamással Beuerberg-be. Onnan autóbusz Wolfratshausen, majd vonattal

München. Anyuka csak idáig jött. Délután Tamással tovább vonaton Landsbut-Plattling-Passau. Onnan gyalog Waldwerké-be. Az internátusba jó helyet kaptunk. Tamás felettem alszik.

Miután én 2 hónap alatt elvégeztem az V.-ik gimnáziumot Waldwerkében, a család úgy döntött, hogy Tamást is elküldik oda, hogy magyar iskolában folytathassa ő is tovább a tanulást. Ő ott az I. gimnáziumot kezdte újból, azaz folytatta miután a beuerbergi német iskolában múlt szeptember óta már elkezdte.

Május 13, kedd. Anyuka este megérkezett Waldwerké-be látogatóban. Nagy öröm. Itt marad szombatig.

Május 17, szombat Anyuka reggeli vonattal elment Oberpöding-be Frisékhez. Én is bekísértem. Utána elmentem a grubwegi Gemeinde-re Tamás tejjegye miatt. Nem adták ki, majd kiküldik Waldwerké-be.

....

Aug. 4, hétfő. Levizsgáztunk, vége a tanévnek. Tamással Passau-ba feladni csomagokat, jegyet váltani.

Aug. 5, kedd. Reggel hajnalban indulás Tamással Waldwerké-ből. 10-kor Münchenben, fél 2-kor tovább az Isartalbahn-hof-ról Beuerberg-be, fél 6-kor megérkezünk haza. Végre megint itthon 4 hónap után.

(München-ben az Isartalbahn-hof-ról indultak régen a vonatok Wolfratshausen-Beuerberg-Penzberg-Pessenbach-Kochel végállomással. A háború végén Beuerberg és Penzberg közötti vasúti hidat felrobbantották, és a pálya Wolfratshausen és Beuerberg között is nagyon megrongálódott. Így elejében München-ből csak Wolfratshausen-ig lehetett vonattal menni. 1947 közepére azonban már Beuerberg-ig megnyílt a vasúti közlekedés és így nem kellett már Wolfratshausen-ben átszállni buszra, hogy haza érkezzünk. De ha Pessenbach-ba akartunk menni, továbbra is Penzberg-be kellett elgyalogolni a vonathoz. A lerobbantott vasúti hidat még a kilencvenes évek végén sem állították vissza. Ma is csak Wolfratshausen-ig jár az InterCity expressz, Beuerberg újból csak busszal elérhető.)

Aug. 8. péntek. Tamással teljes tábori felszereléssel indulunk a mittenwaldi ISA cserkész táborra. Ma gyalog Penzberg-be, onnan vonattal Pessenbach-ba nagymamáékhoz.

Aug. 9. vasárnap. Reggel Kochel-ba mentünk vonattal, hogy onnan busszal menjünk tovább Mittenwald-ba, de nem vettek fel. Így Kochel-ből vonattal Tutzing-ig, ott átszállással a mittenwaldi gyorsra. Mittenwald-ból gyalog ki a táborba.

.....

Aug. 18, hétfő. Egy hetes tábor után reggel indulás Mittenwald-ból külön kocsiban vonattal. A magyar cserkészek innen direkt mentek az altötting-i magyar cserkész nagytáborba. Mi nem mentünk. Tutzing-ban átszálltunk és Pessenbach-ba mentünk nagymamáékhoz. Onnan másnap este tovább haza Penzberg-en keresztül.

(Július elején megismerkedtem Medzihradzky Mariannal. Ő bejáró tanuló volt és hetenként egy két napot töltött Waldwerkében. Nekem nagyon megtetszett és gyorsan bele is szerettem tacsókamasz módon., de nagy volt különben a konkurencia és nagyon kis időt sikerült vele egyedül együtt tölteni. Néha sikerült bekísérnem Passaubá amikor ment haza, és amikor a tábori táncokon ott volt, táncoltam vele, de már moziba egyszer sem sikerült elcsábítanom. Nagy konkurensek voltak Bartha Zsiga, Wenczl Ernő, Szolenowsky Zsiga és sokan mások. Ez a nagy és reménytelen „szerelem” sokáig tartott még. Iskolai szabadság alatt leveleket írtam neki de a válasz mindég sokáig váratott magára és sohase volt kielégítő. Még érettségi után is vittem a fáklyát és csak amikor hallottam, hogy kívándoroltak Ausztráliába akkor adtam fel.

Évtizedekkel később, úgy a nyolcvanas évek közepén munkámban az irodában szól a telefon: „Mr. Szappanos? – yes - Pista? – igen – Itt Medzihradzky Marian! - ..... - nem igaz! Marian! – mi, hol, hogy??? – itt vagyok rokonaimnál Clevelandban és ők adták meg telefon számomat. Hát itt vagyok...” Nagy volt a meglepetés és egyszerre eltűnt az elmúlt 40 esztendő. Aztán találkoztunk, és elmondtuk egymásnak mit csináltunk azóta. És visszaadtam neki az azóta is megőrzött leveleit. A régi érzelmekből már csak a közös múlt kötelékei maradtak meg. Életünk útja messze szétágazott és az úgy volt jó. Vidáman emlegettük fel akkori tacsókó „viszonyunk” epizódjait. Utána még kétszer találkoztunk. Az 1985-ben tartott magyar cserkész jubileumi táborra jött újra Amerikába férjével és én vittem őket Clevelandból Fillmore-ba autóval. Aztán meg a 2006-ban általam rendezett Waldwerkei

Világtalálkozóra is eljött, ahol nagy örvendezések között sok más régi iskolatárssal is együtt voltunk.)

Szept. 6, szombat. Délelőtti busszal Wolfratshausen-be, onnan Herendyékkel Münchenbe a cirkuszba. Utána kiloboltam a Simmern Schule-ba túrót eladni. Esti vonattal hazá.

(Most még a Währung előtt a pénznek alig volt értéke, de azért csak szükség volt a mindennapi élethez, és a Boschhof-ban könnyen kapható túrónak nagy kellete volt a müncheni magyar lágerben, a Simmern Schule-ban. Sokat jártam én is München-be túrót eladni)

....

Szept. 9 kedd. Reggeli autóbusszal indulás Passau-ba. Nekem a VIII.-ik gimnázium éve kezdődik. Tamás most még nem jön. Este megérkeztem, a Rathskeller-ben vacsoráztam, ki Waldwerké-be. Kiderült, hogy az iskola még nem kezdődik.

Szept. 11, csüt. Reggeli vonattal vissza München-Kochel vonattal Pessenbach-ba. Holnap családi ünnep. Nagymama, Marika néni névnapja.

Szept. 12, péntek. Reggel Marika néni és Tibor bácsi megérkeztek, délben Ilonka néniék (Zsuzsi, Jancsi és Imre bácsi) és anyuka Tamással (apuka nem jött) (?). Zsiga barátnő, Edit (Lovics) és Erika is megjöttek. Balogh Elemér és Trautmann Gyurka. Pompás ebéd és vacsora. Az éjszaka nem aludtunk, hanem kalandoztunk, országúton táncoltunk, stb.

Hazuról való elmenekülésünk óta és menekült életünk alatt ez volt az első alkalom, hogy az egész család – kivéve Várdayékat (Etus néni és Pista bácsi Raubling-ban laktak, de alig tudtak onnan kimozdulni, gondolom anyagiak és Etus néni egészségi problémái és Pista bácsi tutyi-mutyisága miatt.) és apukát, - akinek valószínű otthon kellett maradni és munkába menni – együtt volt úgy, hogy már volt valamit enni is, szórakozni is volt kedvünk és lehetőségünk, mert az utazás is könnyebb lett, és rokonság, barátok örömmel jöttek. A családon kívül voltak fiatal barátok, Jancsinak, Zsigának lánybarátai, és a jó ebéd és vacsora után jutott még egy kis itóka is, hogy a hangulat is magasra hágott és senki nem akarta, hogy a napnak vége legyen. A kora őszi este lágy meleg volt és a pessenbach-i kiskastély körüli parkban fogócskáztunk, hóbölgöttünk és később úgy 11 óra felé az országút sima betonján táncoltunk is. Úgy emlékszem a zenét saját éneklésünk szolgáltatta.

Szept. 13, szombat. Déli autóbusszal, Gerébyék és mi eljöttünk. Tamás maradt.

Szept. 18, csüt. Reggeli traktorral Tamás nagymamával megjött Mooseurach-ba.

....

Szept. 27. Ma lenne beiratkozás Passauban. Az iskola 29.én kezdődik, de mi csak két hét múlva megyünk. (a naplóm nem ad magyarázatot erre, és a következő két hét alatt semmi bejegyzés nincs)

....

Okt. 14, kedd, Reggel Tamással indulás Passau-ba. Az új internátus középső szobájába kerültünk. (Mókus szoba)

....

Okt. 18, Szombat. Reggel hajnali vonattal hazá jöttem hogy az este elmenjek a mooseurachi bálba. Nem volt jó. Kár volt ezért hazajönni.

Okt. 20, hétfő. Déli vonattal Münchenbe mentem Révai Paliékhoz a Simmern Schule-ba. Esti gyorsal Passau-ba.

Okt. 21, kedd. A guttenburg-i őrsvezető képző tábor kezdete (Okt. 21-28.ig). Én nem mentem mert a jelentkezéskor nem voltam itt.

....

Nov. 5, szerda. Este nagy cserkész tábortűzi előadás a csapat egy éves fennállásának alkalmából. Oroszlán őr felavatása. Tánc.

....

Nov. 29, szombat. Délután cserkészek érkeznek Pfarrkirchen-ből és mindenholnan egy ünnepségre. Este cserkész előadás, utána tánc.

Dec. 1, hétfő. 18.ik születésnapom.

....

Dec. 6, szombat. Hajnalban kelés, indulás hazra Tamással Passau-ból. Az karácsonyi szünet még ugyan nem kezdődött, de mi már eljöttünk.

Dec. 10, szerda. Reggeli vonattal München-be túróval. D.u. ki.

Dec. 12. péntek. Reggel vonattal Wolfratshausen-ba, onnan tovább vonattal Schwaigwall-ba a suszterhez cipőket leadni. Gyalog Königsdorf-ba a Gemeinde Kennkarte ügyben. (személyi igazolvány)

Dec. 16. kedd. Amerikából Judittól (?) levél, otthonról csomagok, Amerikából csomag.

Dec. 24. szerda. Első boldog Karácsony menekülésünk óta. Gyönyörű fa, igazi értékes meglepetések, amerikai csomag, stb.

Dec. 25. csüt. Karácsony napja. Déli vonattal családotól Wolfratshausenbe Herendiékhez ünnepi ebédre. Esti vonattal hazra.

Dec. 28, vasárnap. D.e. kerékpáron Gerébékhez Königsdorf-ba. Ebéd ott, onnan gyalog - mert nagy szél miatt biciklivel lehetetlen volt menni - Beuerberg-be ahol Csia Kálmán magyar református lelkész tartott karácsonyi magyar istentiszteletet. D.u. hazra.

Dec. 31. szerda. Reggel anyukával München-be vonattal, onnan tovább Pessenbach-ba szilveszterezni. Apuka Tamással Penzberg-be gyalog onnan vonattal jöttek.

Amint már előbb is írtam, a vonatközlekedés a lerobbant híd miatt nagyon körülményes volt. Vagy a tizenegynéhány kilométeres árkon bokron át vezető gyalogösvényeken kellett gyalog a penzbergi vasútállomásra elbaktatni, ahonnan vonaton Pessenbach már csak alig egy fél óra volt, vagy pedig 6 kilométerre jó úton elgyalogolni Beuerberg-be, ahonnan vonattal fel menni északra Münchenbe, ott átszállni a délre menő München-Kochel járatra aminek utolsó előtti megállója volt Pessenbach.

1948.

Jan 1. csüt. Reggel vonattal mindnyájan Kochel-ba templomba. Jó ebéd. Délután anyukával Szidi nénivel moziba.

Jan 2. péntek. Reggel apuka hazament Mooseurach-ba. Még mindég maródi a kezével. Mi csak másnap, szombaton jöttünk hazra.

Jan. 5. hétfő. Apuka 31 napos munkaszünet után újra munkába. Egy hónapig kézfájás miatt nem tudott dolgozni. Szappanos Bélától és Horváth Gyurkától első levél Magyarországból. Egy juniálisi értesítő és tiszteletbeli meghívó. Mindjárt válaszoltam is nekik egy hosszú levélben.

.....

Jan. 8, csüt. München-be túróval. Tovább Révai Palival és Groh Lacival Passaubá. Iskola kezdődik, Karácsonyi szünet vége.

Jan. 9, péntek. Én és Tamás magántanulók lettünk. És néha fel fogok járni. (Ezt ma már nem tudom visszaidézni, nem tudom ez miért, mi okból történt, és miért itt Waldwerké-be való megérkezésünk második napján derült ki, milyen módon? Mert telefonálni akkor még nem lehetett, csak sürgöny útján lehetett gyors híradást adni, de arra ez nem látszott olyan sürgősnek. Talán pénz hiány, vagy hogy szükség volt rám itthon, hogy apuka helyett menjek munkába, mert ő sokat betegeskedett, meg járta a környéket, ismerősöket, barátokat látogatott. Mindenesetre nem indultunk haza azonnal.)

Jan. 15, csüt. Moziba Passau-ba (Wiener Blut). Gyönyörű. Mariannal akartam menni de nem sikerült.

Jan. 16, péntek. Indulás hazra Passau-ból este érkezés Mooseurach-ba.

Jan. 17, szombat. Apuka Münchenben.

....

Jan. 20, kedd. Újra Passau-ba, mert Marian megígérte, hogy eljön velem moziba. Kisült, hogy mégsem akar.

Jan. 23. péntek. Általános sztrájk egész Bajorban. Vonatok nem mennek.

Jan. 24, szombat. A sztrájk megszűnt de nem megyek hazra.

Jan. 26, hétfő. Hajnalban hazautazás. Otthon levél vár Somogyi Ildikótól. Nagy meglepetés. (Ildikó a kecskeméti ifjú társaságnak egyik tagja volt, akivel sokszor táncoltam. Csinos lány volt. Apja Somogyi doktor, családi orvosunk, akik velünk szemben a Széchenyi téren laktak. Ők otthon maradtak. Ez

után többször váltottunk levelet és nagyon összebarátkoztunk. Aztán egyszer nem jött több levél. Soha sem tudtam meg miért. Nővére Adél, akivel a kilencvenes évek után többször találkoztam Magyarországon, mert régen osztálytársunk volt a gimnáziumban és a találkozókön össze jöttünk. De Ildikóval soha nem találkoztam.

.....

Febr. 9, hétfő. Délután a Stift-be Beuerberg-be, állarcos farsangi mulatságra. (A Stift a leánygimnázium ahova 1946 őszén jártam. Walter akkori osztálytársam, a boschhofi intéző fia még most is oda járt és meghívott, hogy menjek el én is a bulira.)

A következő emlékezést még akkor, a farsangi mulatságoknak friss emlékében írtam.

Farsang 1948.

Mooserach-ban február 7-én, szombaton volt megtartva a farsangi állarcos mulatság. Nagy előkészületek. Én cowboy-nak öltözök fel. Amerikából kapott kockás texasi inget, egy magam csinálta szombrérót, kendőket, stb., és a két rézkengyelt öltöttem magamra. (Apuka rézkengyele – brass stírrups – ami ma a clevelandi magyar múzeumban van kiállítva). Nagy csalódásomra felérve a táncteremnek nevezett siló- és tehenistálló felett lévő terembe, az örökké gyűlölt „Penzberger Volksmusik” (fúvószenekar) volt jelen, kik csak kívénhedt ősi bajor „voiccer-okat”, (walzerokat) játszik és még egy pár borzalmat. De amúgy a társaság, a terem díszítése, a maszkok visszahozták a kedvem, kivált egy helyes kislány, Christa, jelenléte. Az est tehát aránylag jól kezdődött, pláne amikor egy maszk alatt egyetlen boschhofi barátomat Kattsmann Waltert ismertem fel, nagyon megörültem. Elbeszélgettünk, és mondta, hogy náluk a Max-Josef Stift-ben hétfőn tartják a farsangi maskarát. A szívem nagyot dobbant! Istenem, ha én oda eljuthatnék. Ő még hívott is, de én szerénykedtem, hogy így meg úgy, engedély nélkül csak nem mehetek be, de ő csak unszolt. Táncoltunk tovább és bennem megérlelődött az elhatározás, hogy valahogy ha török, ha szakad én elmegyek oda! Egyszer csak arval jön hozzám, hogy nem adnám-e neki oda kölcsön hétfőre a jelmezemet. Örömmel adtam neki és mindjárt nekiszögezttem a viszont kérést, amennyiben Beuerberg-ben holnap kérdezze meg az igazgatónőt, hogy elmehet-e én is? Ő beleegyezett, én pedig utána mint egy álomkóros az örömtől nem tudtam hova lenni. Hát mégis! – Hátha nem – ah! Nem bántam most már sem a zenét, semmit, csak beszédtültem a keringőbe és úsztam a levegőben. Christa helyes kis lány és tetszik is nekem, de most mégsem – nem olyan mint máskor, nem tudok olyan szépen nézni rá, és beszélni neki.

3-kor vége lett a bálnak. Kedden megint lesz egy. Hát mégiscsak sikerül idén a farsang! Vasárnap délután Walter megjelent a ruhákért, de Beuerberg-ben nem volt s így nem kérdezte meg. De kezdődő kétségbeesésemből felrázott, hogy nem baj, azért menjek csak el, 1 órakor kezdődik délben, ő ott lesz, ha érkezem üzenjek csak fel, s ő elintézi a dolgot.

Hétfőn délelőtt lázas izgalomban megcsináltam még egy nagy kalapot, s sajnos ez nem sikerült olyan jól. Felbúztam egy bordó inget. Felöltöttem már 2 órával a szánt indulás előtt. Most már 99%-ban biztos, hogy sikerül. Aztán nekiindultam gyalog a hat kilométeres útnak Beuerberg-be. Csak a basam ne fájna úgy és a szembe jövő szél ne fejlődne fokozatosan orkánná. De mindez nekem nem rontja egy cseppet sem kedvemet.

Megérkeztem, bementem, s egy éppen kijövő fiúval beüzentem Walter-ért. Pár pillanat múlva robog kijelé és meglátva engem kitörő örömmel rohan le hozzám. „Hát mégis eljöttél, miért nem már hamarabb! Mi a jelmezed? Gyerünk siessünk az igazgatóhoz... és rohantunk ide – oda még megtaláltuk. És jött a nagy pillanat. „Természetesen nagyon örülünk, hisz tudhatja, hogy nálunk mindég szívesen látjuk. Milyen a jelmeze? Hát csak öltözzön fel és érezze jól magát nálunk, úgy mintha mindég itt lett volna.” Ez mind nekem szólt. És én boldogan megköszöntem neki jóságát, és lerobogtunk, átöltöttem – „de – mondja Walter – várj, hozok neked egy álarcot, hogy ne ismerjenek meg mindjárt.”. Megvártam. Vele jött Fuchs Franz is, üdvözöltük egymást és bementünk. Gyönyörű kivilágított terem, felcícomázva lámpionokkal, szerpentinekkel, tele konfetivel, csillogó parkett és gyönyörű jelmezek. Pedig ismerem jól ezt a termet, de most mégis más mint máskor, amikor is unalmas énekórák vagy hivatalos összejövetelek alkalmával jöttünk ide. Más, és pláne az én lelkem más, amin keresztül nézek be ebbe az álomvilágba. Mert olyan ez mint egy álom. Rég eltemetett emlékek újulnak fel újra, magam előtt látom a zajos, kedves osztálytermünket, a tanárnőket, ki kedvesebb, ki kellemetlenebb, de most mind mosolygós képpel vonulnak el előttem. A Hangos folyosókat, a rohangászóktól veszélyes lépcsőket és a mosolygós apácákat, akiketől és amiktől annak idején olyan szomorú

szívvel búcsúztam – örökre. És mégsem, mert íme beléptünk már és minden szem csodálkozva és kutatóan rám szegeződik, de nekem meg van tiltva a mukkanás is. Borzasztó élvezem a helyzetet. büszkén sétálok ismeretlen kültemmel és köszönetek kinek, minek. Egy valakit keresek. Ez pedig Ilseget. Míg végre megnyugodva megpillantottam. Nem fedem még fel magam! És kezdődik a tánc, megy egymás után, én táncolok és táncolok régi osztálytársakkal, ismerősökkel, kik kutató tekintettel vizsgáltnak, kitalálni akarván külétemet, kérdezik ki vagyok, da csak bután megrántom a vállamat. Némelyik merészen lerántaná álarcomat, de én birtelen mozdulattal, a felismerés előtt visszarakom azt és tovább táncolok. Valaki azonban csak felismert, de fogadkozott, hogy ő nem árul el, de már 5 perc múlva mindenütt sutorognak ... „Te is tudod ugye, de el ne mond senkinek!” És érdekes, egyik sem mondta a másiknak és mégis majd mindenki tudta. Egyszer a zongorista abba hagyta a játszást és kiment. Erre nyakon csíptek és leültettek, hogy játszjak. Mit volt mit tennem, játszottam. Többiek táncoltak. Persze mindjárt, aki ismert mindjárt megtudta, hogy ki vagyok. Utána még egy kicsit fennhagytam az álarcot, de kis idő múlva Walter kézzel-lábbal való ellenkezésére levettem. Most már láthatott mindenki aki ismert megismerhetett. És én is beszéltem most már, de – hisz ennek örültem eddig, hogy nem volt szabad beszélnem, mert úgy is ez a gyöngém, hogy ehhez még nem tudtam eléggé kirutinírozódni, hogy tánc közben beszélgessek, különben is olyan hallgatag és szégyenlős mivoltomnál fogva. De majd csak megy valahogy. És most jött a legiőlesőbb meglepetés, mikor is az azeelőtt oly hideg és természetesennek látszó fű-iskolatársaim oly barátságosan üdvözöltek, s melegen kezét fogtak. Olyan jól esett ez nekem. Elemegették amikor egyszer együtt ebédeltünk a kolostorban, kerékpáron Wolfratshausen-be mentünk, stb. stb. És a lányok! Azt le se lehetett írni azt a kedvességet amivel ezek fogadtak. Szóval álomszerű volt az egész és én úgy érzem magam mint egy álomban. Mindig féltem hogy mikor ébredek már fel, de most az egyszer minden valóság volt. De ez is egyszer véget ért, mégpedig fél 11 felé, amikor bejött két tanárnő, lefényképezett bennünket magnéziummal és bejelentette, hogy most következik a záró tánc, még pedig egy keringő.

És ennek is vége lett és olyan volt mintha felébredtem volna, mikor kint Walterrel mendegéltünk hazafelé és az a bizonyos jó álom utáni boldog nyomasztó érzés feküdt rajtam. Szurok sötét volt odakinn. És akkor el kezdtem beszélni neki, milyen jó volt, csak kár hogy ilyen hamar véget ért, de nem baj, csak azt sajnálom, hogy nem jöttem korábban, de így is épp elég volt. Nem untam meg és mindég boldog érzéssel fogok visszagondolni erre az estére. És beszéltem neki otthoni zsürokról, és hogy ez volt a legszebb bálom mióta eljöttem otthonról, stb., stb. Szinte csodálkozom magamon, hogy ilyen is tudok lenni. Hát igen. Egyik végtől a másikeba. Boschhof-ban elváltunk, ő haza ment, én tovább Mooseurach-ba. Egész úton hazafelé ahogy a torkomon kifért daloltam amerikai jazz számokat, és először történt mióta Mooseurach-ban vagyok, hogy nem örültem hogy már haza értem.

Fáradt voltam, s mégsem tudtam aludni. Tarka ruhás elmosódott alakok kergették egymást, még tarkább fényárban szemem előtt. Ez a látomás nem is szűnt meg két napig egymás után, és olyan furcsa hangulatom volt ez idő alatt, hogy nem tudtam magamnak számot adni felőle. Mint egy szép álom után egy boldog ködös hangulat, nem akarván fölösleges mozdulattal, szóval a fátylat szétozlatni. Nem örültem, nem nevettem nagyokat, magamba sülyhedve komoran, de belül mégis boldogan ültem napokig. Hát ez is elmúlt. A földön minden balandó. Magunk is.

Febr. 11, szerda. Apuka helyett munkában, apuka Wolfratshausen-be.

Febr. 12, csüt. Apuka helyett munkában, apuka Münchenbe. IRO regisztrálás.

(International Refugee Organization akkor nyitotta meg a lehetőséget, hogy a volt „ellenséges” államok menekültjeit is felvegye és kivándorlásukat lehetővé tegye)

Febr. 14, szombat. Passau-ba akartam menni, de az Auftrag-ot nem fogadták el Benerberg-ben. Nem mentem el.

Febr. 17, szerda. Apuka München-be az IRO-hoz döntés végett. Igen! Felvettek az IRO-ba.

Febr. 21, szombat. Passau-ba rendes költségen. Apuka beteg.

.....

Febr. 26, csüt. Hajnalban indulás haza

.....

Márc. 13, szombat. Passau-ba.

Márc. 15, hétfő. Nemzeti ünnep. Iskola nincs, ünnepélyek délelőtt. Anyuka a müncheni nagy ünnepségen

nagymamával és Zsigával. (N.B. Március 15. 1948 **100 éves évfordulója** az 1848-as szabadságharcnak.)
Márc. 20, szombat. Hajnalban indulás hazra.

....

Márc. 28, Húsvét vasárnap. Itthon ünnepelünk. Másnap Húsvét bétfőn tánc Mooseurach-ban.

Ápr. 3, szombat. Délután Gebhart üzent, hogy jövő héten hurcolkodjunk ki.

Ápr. 6, kedd. Direktor általi felmondás. Königsdorf-ban a lakás számunkra megvan, nézzük meg. Majdnem pont 3 év itt lakás és munka után felmondtak! Kösz!

Ez egy nagy meglepetést és ijedséget okozott. Három éves, ha nem is kellemes, de megszokott életkörülményünket kellett feladni és egy újat megalkotni. Sok megválaszolhatatlan kérdés előtt álltunk. Miből fogunk megélni, hol fog apuka munkát találni? Más szempontból, sokkal jobb volt a közlekedési eszközökhöz közelebb lenni, hogy nem kellett 6 km-t gyalogolni akárhányszor valahova menni kellett.

Ápr. 7, szerda. Apuka helyett munkában, Apuka Wolfratshausen-ba az Arbeitsamt-ba. Anyuka Königsdorf-ba az állítólagos lakást megnézni, de nincs!

Ápr. 8, csüt. Bokámat kificamítottam. Két napig ágyban.

Ápr. 11, vasárnap. Ilonka néniéknél 25 éves házassági évforduló. Nagymama, Szidi néni, Zsiga, Jancsi és mi. Komoly ebéd, este hazra.

Ápr. 14, szerda. Nagymama jött.

....

Ápr. 24, szombat. Apukával Boschhof-ba az igazgatóhoz a lakás végett. Délutáni vonattal München, tovább Passau-ba.

Ápr. 28, szerda. Hazra Passauból.

Ápr. 29, csüt. Munkában. Estére beteg lettem

Ápr. 30, péntek. Reggeli traktorral Szidi néni megérkezik. Ágyban beteg vagyok.

Május 1, szombat. Apuka is gyengélkedik, nem megy munkába.

Május 2, vasárnap. Anyuka is beteg lett.

Május 4, kedd. Doktor itt.

Május 5, szerda. Szidi néni is beteg lett.

Május 6, csüt. (Áldozócsüörtök.) Tamás is beteg lett.

Május 9, vasárnap. Még mindég betegen fekszem.

(Ez alatt a 10 nap alatt a két szobánkban 5 beteg feküdt ágyban, változó erőben és munkakészségben, megfázással – torok fájás, nátha, köhögés. Nem tudom, hogy ki főzött és mit ettünk ez alatt. Szidi néni anyukával egy ágyban feküdtek, én Tamással saját ágyunkban ugyanabban a szobában. Apuka a másik szobában. Csak arra emlékszem, hogy mennyit nevtünk Szidi néni instigálásával, sorsunk nyomorúságában)

Május 13, csüt. Szidi néni elment.

Május 16, Pünkösd vasárnap. Perkovác Pityu itt volt menyasszonyával fesztiválistben.

Május 18, kedd. Bonyodalmak a költözködés körül. Königsdorf-ban lenne egy lakás de csak akkor fogunk átköltözködni, ha Boschhof ad egy sparberdet (stove), mert ott nincs. Végre beleegyeztek.

Május 19, szerda. Egész nap favágás.

Május 20, csüt. Két kocsifával Königsdorf-ba az új lakásba.

Május 22, szombat. Reggel 7-re kész lettünk a pakolással, indulás gumikocsi-traktorral hurcolkodunk, Königsdorf 35. sz. alá. Komoly lakás.

Königsdorfi főutca ahol laktunk

(Ezzel megszűnt a 3 éves mooseurachi tartózkodásunk. Az új lakásunk tágasabb, közelebb vagyunk a közforgalomhoz, boltokhoz. És nincs tovább munkakötelezettsége apukának a gazdaságban, de ugyanakkor az ingyen tüzelőfa, veteményes kert, tej, vaj, sajt és túró könnyű beszerzése is megszűnt. Úgy emlékszem, hogy valami kevés pénzbeli fizetést is kaptunk a Bosch-tól. Ez is megszűnt most. Ma már nem emlékszem, hogy ezután a mindennapi életünkhöz való pénzkereset hiánya milyen gondokat okozott)

Május 25, kedd. 6 órás vonattal München, onnan tovább Passau-ba a déli vonattal. 19b-ra érkezés. Május 27, csüt. Úrnapja – ünnep. Délután badijáték az Oberhaus-nál. Este tánc. Marian is ott.

Május 29, szombat. Hajnalban indulás hazá Passau-ból.

....

Május 30, vasárnap. Az új lakásban utolsó simítások. Polcok, sparberd, stb. Levélírás – Ilci (Somogyi – Kecskemét), Judit (Beretvás - Kecskemét), Erika (Schindl – Ulm), Marian.

Május 31, hétfő. Anyuka Wolfratshausen-ba, apuka Boschhof-ba, én délután Stammlerhoz, este Moosenrach-ba tejért.

Júni 1, kedd. Apukával Münchenbe a korai vonattal IRO registration miatt. Nem kellett volna bemennem. Esti vonattal hazá.

Júni 3, csüt. Reggeli busszal Wolfratshausen, onnan vonattal München-Passau. Hatalmas lendülettel neki a tanulásnak.

.....

Júni 18 – Júli 17.ig. Ballagás, VIII. osztály vizsga és érettségi

Júni 20, vasárnap. Währung, új pénz.

.....

Júli 5, hétfő. Hajnalban indulás hazá Tamással, 6 órára otthon. Tamás nem jön vissza a vizsgára. Nincs pénz.

Júli 7, szerda. Reggel apukával München-be, IRO orvosi vizsgára. Esti gyorsal Passau-ba.

Júli 20, kedd. Hajnalban indulás hazá Passauból. Fél hatkor itthon.

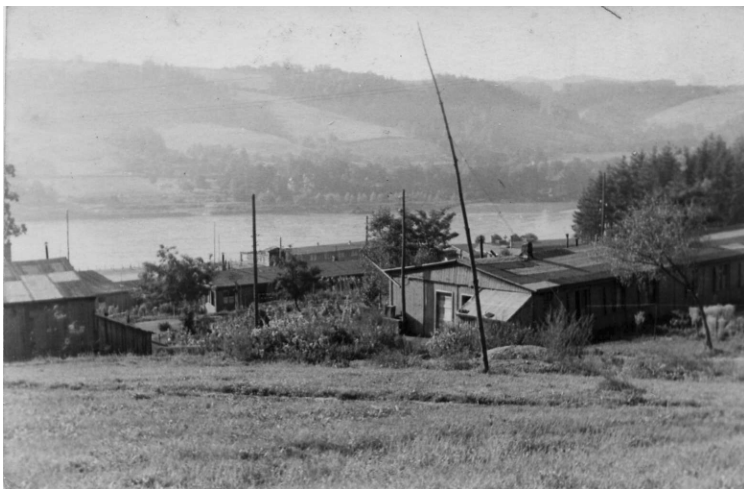
(Ezzel a passau-waldwerkei életem befejeződött. Erről az életről a következő szakasz ad beszámolót.)

Iskolás éveim 1947-48. Waldwerke

(a következő rész kivonat egy nagyobb írásom „Waldwerkei emlékeim”-ből amit 2004-ben írtam)

Amikor 1947 januárjában először megérkeztem Waldwerké-be kemény tél volt. Az úgynevezett Alsó Táborban kaptam szállást az internátusban.

Ez az internátus, vagy „inter”, ahogy azt csak röviden neveztük, ekkor még nagyon kis méreteket öltött. A tábor hosszú barakksorokból állott, ami szobákra volt felszeletelve. Akkorra szobákra,

Waldwerke menekülttábor a Duna partján

mint egy mostani jó méretű nappali. Ezekben a szobákban két három család lakott, életterüket egy egy plafonról lelógó pokróc választotta el a többitől. Ilyen szobákba, ahol még egy két emeletes priccset be lehetett szorítani, kaptak diákok helyet. Én, Geréby Jancsival és Tölgyessy Viktorral együtt abban a szobában, kaptam szállást ahol Mátéffy Pista bácsi és a Törökék laktak családjukkal. Mátéffy Mícu, Isti és Török Zoli egészítették ki a szoba diák létszámát. Török Zoli még akkor „alsós” volt, jó humorú srác, de szegény cukorbeteg szenvedett, ami aztán még fiatal korában el is vitte. A

magyar menekülttábor akkor két részből állt, az „alsó” és „felső” táborból. A két tábor egy meredek domboldalon fenyőerdő között felvezető falépcsősor és egy régi gyárépület választotta el. Ebben az épületben nem tudom mi volt, de az biztos. hogy fegyveres szerb katonák őrizték éjjel nappal. Ezekkel senki soha szóba nem állt, féltünk tőlük. (Ne feledjük, a szerbek az amerikaiaknak fegyvertársaivá lettek a német megszállás után.) A mi barakkunk az alsó táborban volt, és onnan mindennap legalább kétszer le-fel kellett caplatni az iskolába, meg a tábor konyhába, ami a felső táborban volt. Téli fagyos hidegben és hóban az bizony nem volt leányálom. Mert hideg és hó az volt ezen a télen. Naponta – 10 fok Celsius körül mozgott a hőmérő. A barakkszobát fűteni is kellett valamivel és a tüzelő beszerzése minden szoba egyéni feladata volt.

A mi tüzelőnk is fogytán lévén elmentünk felfedező kőrútra. A gyárépület mögött fel is fedeztünk egy szép nagy villanypóznát, amin már csak egy drót volt kifeszítve, valószínű áram nélkül. El is határoztuk, hogy miután besötétedik jövünk a fűrésszel. Először kilestük, hogy milyen időben jár a szerb járőr és aztán mikor már jó sötét volt neki is láttunk. Először valakinek fel kellett mászni a póznára, hogy a drótot levágja. Sok igyekezet után sikerült is, és tényleg nem volt áram a drótban. Majd gyorsan neki a kétemberes keresztfűrésszel és egyhamar mienk volt a pózna. Három tag a vállára vette és már masíroztunk is le a táborba, amikor a sötét távolban felbukkan a fegyveres szerb őr. No erre óvatosan letettük a póznát és a fűrészt a mély hóba és mint aki jól végezte dolgát füttyörészve mentünk tovább. Az őr jól megnézett bennünket. Mi meg puszkagolyókat izzadtunk, hogy, no most, vajon megtalálja-e a kivágott póznát meg fűrészt mert akkor lesz nagy balhé. Kis idő múlva visszasettenkedtünk ... síri csönd. A pózna meg a fűrész még mindig ott ahol letettük. Újra fel a vállra, és futólépésben tettük meg azt a pár száz métert a barakkig. Ott már valaki várt és ahogy felbukkantunk a sötétben kinyitotta az ablakot és a pózna eltűnt a barakkszobában. Utána már csak a fűrészelés fojtott zaja hallatszott ki a havas éjszakába.

Az iskola egy nagy barakkban volt a felső táborban, ami két részre volt osztva. Az egyik felében az alsósoknak (1-4. oszt.), a másikban pedig a felsősöknek (5-8.ik oszt) tartották tanáraink az oktatást. Szeretett és tisztelt igazgatónk Csejtey Béla mellett először csak a tábori lakókból összeszedett tanult emberek tanították a különböző gimnáziumi tantárgyakat, de később előkerültek menekült

sorsú hívatásos tanárok, akik aztán megalapozták az iskola tekintélyét. Úgyannyira, hogy az 1948-ban érettségizők már német állami ellenőrök előtt vizsgáztak.

A téli hidegben egy vaskályha állott a tanterem közepén, és az abba kellő tüzelő beszerzése és a terem fűtése a diákok feladata volt. Erdő is volt, balta is volt, és habár a nyers fa csak sercegve égett sokszor, azért mégis volt meleg a teremben. Miből tanultunk? Jó magyar táborlakók hadai gépelték éjjel nappal a különböző tankönyveket stenclire, amiből aztán sokszorosítva a diákok is kaptak. Persze ezeknek legtöbbször vázlatos kivonat volt, így nagyon sokat kellett jegyzetelni, kézzel kiírni fontosabb részeket egy-egy könyvből. Tanultunk, magoltunk, bütyköltünk, és feleltünk, vizsgáztunk, annak régi rendje és módja szerint. A tananyagot maximumra sűrítve tömték belénk, hisz legtöbbünk 2-3 éves hátralékkal igyekezett elérni saját magát.

Így én is az ötödiket 1947 február végén már letettem. Az írásbeli vizsgák február 24.-én hétfőn kezdődtek, mennyiségtan, kedden magyar és latin, szerdán német és angol. Csütörtökön már az amerikai vizsgabiztos előtt szóbeliztünk – aki gondolom egy kukkot sem értett abból ami elhangzott – és pénteken a német Flüchtlingskommissar is megérkezett. Az 1947-es érettségizők is ekkor vizsgáztak. (Ez volt az az érettségi vizsga amiről később kisült, hogy „érvénytelen”, mert nem volt német vizsgabiztos.) Iskola közben is többször haza jártam vonattal, és most is az „iskola év” befejeztével mentem haza.

Waldwerkei diákok internátusa, vagy „inter”.

A szüleim úgy döntöttek, hogy most Tamást is beadják a waldwerkei iskolába, az I. gimnáziumi osztályba. Erre aztán fel kellett készülni és két héten keresztül mindennap együtt tanultunk, hogy előkészítsem.

Naplóm azt mondja, hogy 1947 március 26.-án, amikor még otthon voltam, kaptam egy levelet Mátéffy Pista bácsitól, aki sürget hogy, ha akarok visszamenni az internátusba akkor jöjjenek sürgősen mert nem tudja tartani a helyet számomra. A baj viszont ott volt, hogy közben a Schülerfahrkarte Ausweis-omat elküldtem Csejteynek

aláírás végett és az még nem érkezett vissza. Addig nem tudok utazni. Sürgőny vissza. Az Ausweis 31.-én megérkezett és április 9.-én aztán meg is érkeztem végre Waldwerké-be, ezúttal Tamás öcsémmel együtt, aki az első gimnáziumot kezdte el. (Hogy mért vártam még 9 napig, arra nem ad naplóm magyarázatot.)

Újra Mátéffy Pista bácsiék szobájába kerültem, Tamással együtt, de most már ők is felköltöztek a felső táborba és az új internátusi barakkban volt a szobájuk. Azok közül akikre emlékszem, Gróh Laci, Révai Pali, Kölcsey Pista, Wenczel Ernő, és Sárospataky Miklós voltak szobatársaim. Tamás a felettem lévő ágyban kapott szállást.

Ezen a szakaszon a hatodik és hetedik osztályt volt célom elvégezni, hogy utolérjem magam. Bizony azon osztályok tananyagának kellően teljes elsajátítása is a háború áldozata lett. Még ma is sokszor érzem, hogy világtörténelmi, irodalom- és művészettörténelmi jártasságomban nagy hiányosságok voltak és vannak. Szóval elkezdődött a rohamtanulás. Elejében csak minden másnap - hétfő, szerda és pénteken - volt tanítás, de május 19.-étől kezdve minden nap, majd június 14.-étől kezdve szombaton is van iskola

Persze azért volt szórakozás is. Többször jártunk be Passaubába a moziba, a táborban is voltak táncmulatságok egy-egy szombat este.

1947 Április 23.-án nagy cserkész szervezkedés indult be. Ott volt a táborban kisbarnaki Farkas Ferenc főcserkész, Mattyasovszky-Zsolnay Miklós a Teleki Pál Munkaközösség elnöke, Beodray Feri és más nagymenő cserkész vezetők. Gondolom ennek az eredménye lett az, hogy az első őrsvetetői tábor megrendezésre került a pünkösdi hétfőn, május 24.-étől 27.-éig. Mivel akkor még semmilyen sátor és más táborfelszereléssel nem rendelkezünk, egy üres barakkba (hogy ez hogyan lehetett az akkori zsúfolt adottságok mellett, azt már nem tudom) szállásoltunk be őrönként, ahol aztán szigorú tábori rendben volt ébresztő, kajaosztás, napi foglalkozás, takarodó. Én Tokaji Öcsivel és Wenczel Ernővel voltam egy őrben. Vasárnap nagy hadijáték a környező hegyekben. Kedden eredmény kihirdetés. Tizedik lettem a 36 részvevő közül. Ez a tábor volt az a sorsdöntő mérföldkő a külföldi cserkészlet megalakulásában, amiből a későbbi 50 év elindult. Itt jelent meg először Bodnár Gábor, Beodray Feri meghívására, és itt született meg a Hontalan Sasok eszménye. Itt verődtek össze először a majd későbbi cserkész nagymenők, mint Olgyay Gyurka, Falvy Gyurka, Bernhardt Béla (Buli), Kővári Lajos (Ubul), Lajtaváry Bandi, Tumbász Lajos, Grosz Feri, Szőke testvérek és sokan mások.

A mittenwaldi ukrán nagytábor emlékbélyege

A tanulás mellett, itt és ekkor találtam meg folytatását a már otthon elkezdett cserkész életnek. Amikor Beodray Feri felkért hogy legyek őrsvetetője a Fecske őrnek, az akkor frissen alakuló Teleki Pál cserkészcsapatban szívesen tettem neki eleget és nagy lelkesedéssel folytattam a régen elkezdett munkát. Ezek a cserkész idők, barátságok alapozták meg bennem azt a magyar öntudatot és elszántságot ami aztán életemen át erőt és akaratot adott a cserkész munka vállalására és elvégzésére, a magyarság szolgálatára.

Aztán fel is vettük a kapcsolatot más menekült csoportok cserkészeivel is. Június 8.án vasárnap Passauban egy nemzetközi cserkész találkozó volt. Június 17.-ikén a fehér oroszoknál volt egy évszázadi táncmulatság ahol többen részt vettünk. 22.-ikén vasárnap Hefty Lacival megint elmentünk előzetes meghívásra, de úgy látszik rosszul értettük a dolgot mert nem volt tánc. Június 25.én kedden, az Oberhaus-ban volt egy nemzetközi cserkész összejövetel, ahol a mittenwaldi ukrán jubileumi táborra kaptunk meghívást.

Az iskola és a cserkészlet szoros együttműködésére jellemző, hisz Csejtey volt a csapatparancsnok is egyben, hogy erre a meghívásra, rohamtanulás ide, rohamtanulás oda, július 4.-én pénteken minden cserkész diák felpakolt, és indulás vonattal Mittenwald-ba. A tábor, ahova csak a litván és magyar cserkészek voltak még hivatalosak, nagyszerű volt. Mi magyarok kitettünk magunkért, olyan feszes felvonulást csináltunk a zászlófelvonásnál, hogy mindenki álla leesett. Három napig - szombat, vasárnap és hétfő – tartott. Kedden Július 8.-án indultunk újra vissza, ki-ki hova, mi Passaubába. Szerdán már iskolában ültünk újra.

Most aztán igazán elkezdődött a magolás, mert a vizsgák a nyakunkon vannak. Július 31.-én és augusztus 1.- és 2.-án voltak az írásbeli és szóbeli vizsgák. Én is és öcsém is átestünk rajta szerencsésen és hamarosan otthon voltunk szüleinknél. De nem sokáig, mert aug. 10.-én kezdődött az ISA (International Scout Ass'n) jamboree, ugyancsak Mittenwald-ban az Isar folyó partján, ahova mindketten nagy iramban igyekeztünk. Itt már minden menekült cserkész szövetségtől voltak résztvevők, de még így is mi magyarok kitűntünk fegyelmezetttségünkkel és jókedvünkkel. Innen indult el a későbbi 50 év legkedvencebb cserkész nótája a Bagó nóta.

*Pfarrkircheneri cserkész vagyok Ubul a nevem,
Én a bagót igen igen nagyon szeretem.
Mart a bagó drága kincs, még a patikában sincs.
Ó bagó, jó bagó, angyali bagó.*

*Éjjél tájban üt az óra kiabálnom kell,
De a bagó a szájamban, nem köphetem el.
Megállj bagó kiveszlek, kabát zsebembe teszlek.
Ó bagó, jó bagó, angyali bagó.*

*Azt mondják a más világon nem jó dolgunk lesz,
Mert a szentek nem pipálnak, így bagó nem lesz.
De Szent Péter megsegít, bagógyárat létesít.
Ó bagó, jó bagó, angyali bagó.*

Továbbá itt lettek híresek a Tumlajbásztaváry ikrek (Tumbász Lali és Lajtaváry Bandi) páros tábortúzi mókáikkal. Itt születtek új barátságok, vérszerződéses amik aztán erre a mozgalomra évtizedekre való kihatással voltak.

Hogy ezen a táboron, sátor, felszerelés, konyha, élelem és minden más szükséglet meg volt, az annak az akkoriban már magas fokra kifinomult menekülsorsi gyakorlatnak volt köszönhető, amit beszerzésnek, megorganizálásnak nevezünk akkor. Ennek Bodnár Gábor, Falvy Gyurka és többen mások voltak főművelői. Abban az időben a pénz nem sokat számított, miután az mindenkinek volt, de semmit sem lehetett rajta vásárolni. Mert nem volt mit. Így ügyeskedéssel, egy kis fekete piaci üzérkedéssel, baráti, megszálló közegek kapcsolataival, de mindenkinek fölött nagy hantával kellett a szükséges holmit összehozni. Ez egy legendás képességgé finomult a rákövetkező években és csak az újvilágban vetkőztük ezt le, amikor már gyarapodó pénzünkkel meg is tudtunk venni dolgokat.

A már megerősödő cserkész vezetőségen kívül, megjelentek a táborban kisbarnaki Farkas Ferenc főcserkész, Mattyasovszky-Zsolnay Miklós, az ISA tábor szervezője, és Csejtey Béla igazgató és csapatparancsnok is. A tábor egy hétig tartott. Vasárnap, aug. 17.-én volt a táborzárás és hétfőn indult mindenki haza.

Az 1947-48-as tanév már sokkal szervezettebben és nagyobb befogadó képességgel indult. Ebben az évben a fiú internátus már három szobából állt. Az első, a „dedós” szoba, ahol leginkább alsósok laktak, volt Mátéffy Pista bácsi felügyelete alatt. Amellett Pista bácsi az egész fiú internátusnak is a parancsnoka volt. A második, azaz középső volt a „Mókus” szoba, ahol Pajor Elemér tanár úr parancsnokolt. A harmadik pedig volt a „Légió”, mely név elárulja azt a körülményt, hogy ott szobaparancsnok nem volt, és lakói az Idegen Légió hírhedt tulajdonságaival vélték magukat felruházni. Mi, öcsémrel ezúttal a Mókus szobában kaptunk szállást, ahol egy kb. 7x8 méteres deszkapadlójú szobában 7 szalmazsákos, emeletes priccs szolgált ágyunknak, a szoba közepén egy hosszú asztal állott, padokkal a két oldalán, és annak végében a vaskályha. A szoba egyik sarkában pokróccal elkerítve, egy kb. 7 négyzetméternyi területen volt berendezve a szobaparancsnok Pajor tanár úr lakosztálya. Tehát 14 diák és a szobafőnök. Geócze Zoli, Bösszörményi Pista és Laci, Hefty Laci, Székely Kálmán és Györey Géza, Dolesch Gyuszi, Thiringer Tomi, öcsém Tamás azok akikre emlékszem mint szobatársaim.

A mi szobánk parancsnoka Pajor Elemér tanár úr volt, aki matematikát és filozófiát tanított az iskolában. Komoly, katonás ember volt, de nagyon szerette diákjait. Minden este takarodó előtt tartott nekünk egy öt perces „lelki dumát”, amit persze legtöbb diák ásítózva hallgatott. Én mai napig emlékszem egy témára, amiben kifejtette azt, hogy mi milyen szerencsés teremtményei vagyunk a sorsnak, akik ha mostoha körülmények között is, megtanuljuk hogy kell kemény becsületes munkával felkészülni az életre és majdan azt élni, magunk erejéből, magunk eszével és képességével. Akkor én is a többiekkel együtt csak a szememet forgattam és azt gondoltam, hogy lehet ilyen marhaságot mondani. Menekült sors, lerongyolódottság, éhezés, kilátástalanság. Ez szerencse!? Rövid pár év letelével rájöttem milyen igaza volt. Az a korcsoport ami a negyvenes évek végén felső osztályos gimnazistaként Waldwerkében és más magyar menekült középiskolában kapott hasonló nevelést, az emigrációnak legszilárdabb gerincét lett képes alkotni. Nemcsak életerő de magyarságuk megtartása szempontjából is. Elég idő volt ahhoz, hogy megtanulja a sors leckéit, magába szívja a régi magyar

nemzeti kultúra értelmét és értékeit, elég fiatal, tanulékony és rugalmas, hogy az új kívánalmak, nyelvek elsajátítása még flottul menjen. Még egy 10 évvel előtte járó generációnak a kettétört karrier, menekült sorsban alkalmatlan képzettségek, új nyelvek elsajátításának nehézsége hatalmas akadályokat gördítettek egy új élet sikeres kialakításában, ez a korosztály könnyen beilleszkedett az új környezetébe, karriert csinált, de mindamelllett a magyar emigráció művelt, az idegenben otthonosan mozgó oszlopai maradtak.

A fiú interen kívül ebben az évben már a leány internátus is kezdett kifejlődni. Egyenlőre még csak egy szoba volt, Korényiné Fekete Livia (néni) felügyelete alatt. Itt a következő lányokra emlékszem: Tarna Saci, Mészáros Éva, Pohrer Babi, Pongrácz Cari, Pozsgai Éva.

Nem lenne teljes emlékezésem, ha nem szólnék egypár szót Dolesch Gyusziról azaz a „Mádarról”, akivel jó pár hónapig egy szobában szívtuk a meleg bűdös, de leginkább hideg bűdös levegőt. Gyuszi volt a fővagány még a „légiósok” között is. Állandóan cigaretta csikkekre vadászott, amikből aztán magának is meg másoknak is (ellenértékben!) cigarettát sodort, ami aztán mindég a szája csücskében lógott, kivéve tanári jelenlét esetén. Kedvenc öltözéke egy koszos, szappant soha nem látott kacett köpeny volt, ami egyszer talán fehér és kék csíkos volt. Valami kiszabadult KZ (kacett, koncentrációs tábor) lakója dobhatta el valahol, ahonnan Gyuszi azt „megmentette”. Ebben járt, kivéve vasárnap. Híres volt továbbá Gyuszi a „stukker” gyűjteményéről. Ez pedig úgy jött össze, hogy azév tavasza, 1948-ban, olyan száraz volt, hogy a mellettünk elfolyó Duna vize teljesen lepadt, úgy hogy a kiszáradt régi vízparttól hosszú méterekig szárazon lehetett beszélni a régi folyómederbe. Gyuszi felfedezte azt, hogy a háború befejezte előtt sok német katona és mindenki más oda, a Duna vizébe hajigálták be fegyvereiket, pisztolyaikat és mindenféle lőszert és még kézigránátot is, ami most a sárból kikandikált itt is ott is. Ő minden pisztolyt, és lőszert amit csak fel tudott kaparni szorgalmasan összeszedett, és összes „szabad idejét” avval töltötte, hogy emeleti ágya tetején török ülésben azokat szétszedte, megpucolta, beolajozta, és tökéletesen működőképpé tette. Ezt az igyekezetét még Pajor tanár úr is, maga is mint jó katona ember, kellő fenntartással bár, de akceptálta. Azt már kevésbé, hogy a fényesre subickolt puska és pisztoly történetek egy hosszú sorban a tető gerendára voltak felállítva és ha valaki hevesebben csapta be az ajtót azok mint a géppuskatűz potyogtak le a földre.

Gyuszi, amikor éppen nem fegyvert tisztított, vagy – Isten bocsá! – tanult, akkor „A Falra Mászott Fogkefe” és hasonló izgalmas című sárga ponyvaregényeket olvasta az ágya tetején. Nem lehetett tudni honnan szerezte ezeket, de egy cigi fejében ki lehetett kölcsönözni tőle.

Nem lehet kihagyni ebből az emlékezésből azt a felejthetetlen diák dalkölteményt sem amit a „Mókusról” (Pajor tanár úr) költött, valószínűleg Dolesch Gyuszi.

A MÓKUS INDULÓ

Waldwerke, 1947.

(a Bagó nóta dallamára)

*Waldwerkei tanár vagyok, Mókus a nevem,
Ágyam alatt a kofferem, min a port mérem.
Mert a port azt felverik, a padlót nem spriccelik.
Hej diák, jó diák jaj de lusta vagy!*

*Számítan órán a suliban jön a szekunda,
Egyenletek, koordináta meg a logika.
Mind ez olyan messze áll, mint a Cassiopeia,
Hej diák, jó diák, jaj de buta vagy!*

*Minden este csillagászunk kiinn a dombtetőn,
Magyarázom a helyzetet elég érthetőn.
A diákok hallgatnak, mint egy borjú bámulnak;
Hej diák, jó diák, jaj de buta vagy!*

*Ha ebédem fel hozod az nálam egy jó pont,
De ha csikket szádba látok azért baragszom.
Az ebédem felhozod, a csikket azt eldobod;
Hej diák, jó diák, lövöm a csikked!*

Az 1947-es tanév szeptember 29.-én kezdődött. A nyolcadik osztályt és az érettségit már teljes normális módon egy teljes tanév végén tettem le 1948 júliusában. A normális talán egy kicsit túl-

zott kifejezés, mert már a kezdésre is két hét késéssel érkeztünk meg öcsémmel, és már december 6.-án hazamentünk és elkezdtük a karácsonyi szünetet. Aztán szüleim úgy döntöttek, hogy '48 januárjától kezdve nem fogunk folytonosan benn lakni az interben, hanem mint „magántanulók” azaz „bejárók” havonta egy-egy hetet töltünk fönn, a többi odahaza. Már nem emlékszem, de ennek az oka anyagiak lehettek, meg az, hogy az én házkörűli segítségemre nagy szüksége volt apámnak. Ő sokat betegeskedett, és olykor én mentem helyette munkába. Mindenesetre az interben az ágyunk és ott tartott holmink bántatlanul ott állt rendelkezésünkre amikor újra megjelentünk.

Na de hát, bejáró státus ide, bejáró státus oda, azért amikor a vizsgák ideje elközelgett bizony igen meg kellett nyomni a gombot. Ezért öcsémmel 1948 június 3.-án tartósra beköltöztünk újra az interbe és megkezdődött a komoly magolás.

Június 17, csütörtök. A VIII. osztály utolsó tanítási napja

Június 18, péntek. Ballagás, a vizsgák és érettségi vizsgák előtt. Te Deum másnap szombaton.

Június 24. csütörtök. A VIII. osztály latin írásbeli.

Június 25. péntek. A VIII. osztály, mennyiségtan, német, angol és magyar írásbeli.

Június 26. szombat. A VIII. osztály szóbeli vizsgák.

Aztán újra sűrű magolás az érettségire.

Július 1. csütörtök. Az írásbeli érettségi vizsgák kezdődnek a latin és magyar tantárgyakkal. Én magyarból a „Milliók egy miatt, vagy egy, milliók miatt?” (Madách: Az Ember Tragédiájából) tételt kaptam.

Július 2. pénteken angol és német. Németből „Schiller's historische Dramen” tétellel küszködtem meg.

Július 3. szombaton mennyiségtan írásbeli. Egy hét magolás újra, és

Július 15.-én csütörtökön kezdődik a szóbeli. Nyolcas csoportokat választottak ki, akik aztán kihúzták egy kalapból a vizsga tételeiket és beültek a vizsgabizottság elé egy csoportban. Ott aztán mindegyik végig izzadta amíg rá nem került a sor. A szaktanárok cserélődtek, ahogy a tantárgyak jöttek egymás után: latin, német, angol, mennyiségtan, magyar, történelem és fizika. Szombat délig mindenki túl esett a poklok poklán. Én az első nap kerültem sorra hét osztálytársammal : Szertics Jóska, Krug Miska, Ráploti Éva, Száz Zoli, Wachtel Buci, Sárospataky Miki, és Fuchs Teddy.

A nyolcadik osztály teljes névsora: Bartosievitz László, Bánhidly Rudolf, Böszörményi István, Csiszár Károly, Eberhard Aurél, Forster Károly, Fuchs Tivadar, Greifenstein Heinrich, Grünfelder József, Groh László, Gschöpf János, Gulyás Ilona, Harmath Pál, Hütter István, Keleti Endre, Krug Mihály, Megay Olivia, Mengele Viktor, Okolicsányi Andor, Rápoli Éva, Pettendi János, Révai Pál, Sárospataki Miklós, Simon ?, Szabadi László, Szappanos István, Száz Zoltán, Szertics József, Wachtel Aurél.

Érettségiző osztály, 1948

Július 16. péntek. Érettségi szóbeli. Ezen a napon készült egy csoportkép is az összes érettségizőről és a tanárokról. Ebből a képből akkor nem sikerült kapnom egyet. Sokkal később, 2006 folyamán amikor Koncz Lalival a németországi magyar iskolák történetének anyagát gyűjtöttük össze került elő valakitől a kép.

Július 17. szombat. Érettségi szóbeli

Ezen nagy vizsgázások közepett ért

bennünket és egész Németországot az új pénzváltás azaz Währung, június 20.-án. A régi értéktelen Reichsmark-ot, amiből mindenkinek volt elég, mert semmit nem lehetett rajta kapni, felváltotta az új Deutschmark vagy „Démárk” oly módon, hogy függetlenül attól, hogy kinek mennyi volt azelőtt, most mindenki kapott DM60-t. (az aprópénz azonban megtartotta továbbá is névértékét, és akinek akkor sok 50 és 10 pfennigese volt az nagyon jól járt.) Bár ez a 60 márka akkor egy elég nagy összeg volt, mégis csekélység azokhoz a kiadásokhoz ami elé néztünk: útiköltség és a vizsgadíjak. Mi, akiket a Währung ott, hivatalos lakhelyünktől távol kapott el, mégis ott vettük fel ezt az összeget. Jellemző a németek tipikus adminisztratív géniuszára, hogy ez aránylag simán és zökkenőmentesen ment. Sokan utána hónapokig nem tudták kifizetni a DM80 vizsgadíjat, én sem, sőt öcsémet már nem tudta apám elengedni a II. gimnáziumi vizsgára, mert erre már pénzünk nem maradt. Úgy csak később szeptember felé gyűlt össze annyi pénz, hogy Tamás útiköltsége és vizsgadíja fedezve volt és ő akkor ment pótvizsgára. (Régi ismerősünk Frics László, aki Félegyházán volt állatorvos és Szentkúton kedves vendég volt sokszor, itt élt családjával Oberpööring-ben és amikor megtudta ezen anyagi problémánkat, azonnal küldött pénzt Tamás útiköltségére és vizsgadíjára.)

Régi irataim közül előkerült egy kézirat amit még akkor Waldwerkében írtam a ballagás és az érettségi vizsgák után:

„ Ballag már a vén diák, tovább, tovább. Isten veletek ti cimborák, tovább, tovább...’ Ez is megtörtént, mikor karöltve, könnyes szemmel és nehéz szívvel körüljártuk az iskolát, az internátust és énekeltük ’...ez út hazánkba visszavisz, filiszter leszek magam is, tovább, tovább, tovább...’ – visszaértünk az iskola terembe, abba az egyetlen egybe, ahol nehéz időket güröltünk végig, fátyva, éhesen. És itt megfogtuk egymás kezét utoljára, mindnyájan ’...fel búcsú csókra cimborák!’ Milyen mélyen szép, megható és fájó volt.

Emlékszem pontosan minden mozzanatra. Reggel Te Deum, eredmény kibirdetés és utána búcsúzkodás. Egyik oldalon a volt VII.-esek, a másik oldalon a többi diákok apraja nagyja, irigy szemekkel nézve ránk. Nem voltunk egyöntetű sötétkéek Bocskai egyenruhában, de szíveink egyszerre dobbantak, hangosan, erősen – a hazáért... -...Szózat...Ima... Pongrácz Cari a VII.-es lányok nevében, Hefty Laci a VII.-es fiúk nevében búcsúztatott bennünket. Majd részünkről Révai Pali búcsúzott mindenkitől, tanároktól – megköszönve az áldozatos munkát és jóakaratot irántunk. Én tartottam a zászlót. A nemzetiszínű magyar címeres és koronás zászlót. És eljött a pillanat mikor átszáll az új nyolcadikosokra a zászlóbordozás kötelessége. És átadtam Hefty Lacinak: ’Használjátok becsülettel a hazáért!’ Kemény férfias, becsületes kézfogás: ’Fogadjuk!’

Az igazgató úr, osztályfőnök úr, tisztelendő úr, tiszteletes úr búcsúztatója után végig ballagtuk azokat a helyeket amiket soha el nem felejthetünk. Az internátust - lázas tanulások, éjszakaiadások, éhezések, szenvedések, de sok móka, vicc, tréfa színhelyét. És vissza az iskolába. Addig az iskola előtt a többi diákok és diáklányok körben felálltak és mi sorba mentünk és mindenkivel kezét fogtunk – utoljára. És elérkeztem egy könnyes szemhez. Forró kézfogás: ’Isten vele, Pista’ - ’Isten vele Mariann’. Soha nem fogom elfelejteni azt a tekintetet.

Egy hónap múlva érettségi! Pár napos pihenő után újra lázas tanulás, még egyszer átvenni mindent és főleg azt amit – hát megsejtettünk véletlenül, kis ügyességgel a kulisszák mögül.

És jött az írásbeli a maga szigorúságával, aztán a szóbeli. Harmincan értünk. Három nap alatt végeztünk. Kint volt a bajor kultuszminisztériumi kiküldött, két tolmáccsal. Szigorú, de szimpatikus arcok. Régi tanáraink drukkától, izgalomtól sugárzó arca, titkon biztató mosollyal villant meg néha felénk. Én az első nap lettem beosztva. Már nem izgultam. Lesz ami lesz! És az is elmúlt. Másnap már boldog mosollyal néztem a következő csoport lázas izgalmát és nyugtattam őket.

És eltelt a három nap.

Pénzreform! A bankettünk úszik, úszik és eltűnik a homályba. Pénze nincs senkinek. Jó, ha haza tud utazni. Mit csináljunk? Hiába minden. Egyiknek gyorsan haza kell utaznia mert munkába kell állni, a másik még maradhatna, a harmadiknak nincs kedve semmibe. Egy csoportkép a tanárokkal együtt, egy meleg kézfogás, búcsúzunk és újra szétszóródunk. Az összetartó mágnes ereje megszánt. Szabadok vagyunk! azzaz debogy, most vagyunk

csak rabok. Otthon vár a munka mindnyájunkra. Meg kell keressük saját kezünkkel a 70 márkát a bizonyítványért. Kinek telik a 60 márkás Kopfgeld*-ből, még érettségi díj is?

És el kell indulnunk a jövő felé.

Nehéz munka vár ránk, de azt is megcsináljuk boldogan, mert magunk csináljuk, magunk akaratából.”

*(Kopfgeld – amit mindenki kapott „kezdőtőkének” a Währung alkalmával)

Érettségi után - újra otthon - Königsdorf

Folytatom a naplóból vett bejegyzésekkel.

Júli 20, kedd. Hajnalban indulás hazá Passau-ból. Fél hatkor itthon.

Miután Mooseurach-ból elköltöztünk apuka talált ideiglenes munkát Geretsried-ben, csekély 4 km. távolságra, ahol még a háborúban épített és álcázott lőszerraktár bunkerek tetejéről kellett a földet kézzel lelapátolni. Ezért kapott is valami fizetést. Néha elmentem segíteni neki, hogy avval szabad napot kapjon, vagy, ha beteg volt én mentem helyette dolgozni. Miután haza jöttem az érettségi után én is beálltam mellé dolgozni, hogy a családnak valami pénzt keressek. Amellett még Mooseurach-ba is bejártam dolgozni, hogy a régi lakásunknál beültetett veteményeskertet továbbra kezeljem és a termést elvihessük és Boschof-ban tejet, tejfelt, túrót kaphassunk. Mindamellett azért találtam időt arra is hogy zongora leckékre járjak egy orosz fogságból most hazaérkezett német zenésztől, Herr Bergrath-tól, aki a szombati táncokhoz adta a harmonika zenét a faluban. Az IRO-ba is felvettek és kivándorlási ügyünk ment lassan előre. Evvel kapcsolatban kellett orvosi vizsgálatokra és más hivatalos ügyben menni München-be.

Júli. 26, hétfő. Anyukával, Tamással Münchenbe orvosi vizsgálatra.

Júli 27, kedd. Tamás 12.ik születésnapja.

Júli 29, csüt. Anyuka neve napja.

.....

Aug. 21, szombat. Délután kerékpáron Wolfratshausen-be Herendi Zsuzsika eljegyzésére. Sok kaja. Reggel fél 7-re érkeztem hazá. Lefeküdtem, d.u. 6.ig aludtam. Este Zsuzsival (Geréby) königsdorfi bálba.

.....

Aug. 28, szombat. Reggel indulás kerékpáron apukával Pessenbach-ba Zsiga esküvőjére Jármy Klárával. Anyukáék autóbusszal. Esküvő szertartás a pessenbach-i kápolnában. Kitűnő kaja, hangulat, bor, becsípés, tánc, stb. Másnap 12.ig aludtam. Katzenjammer!. Délután 3 kor indulás kerékpáron hazá.

Ez is egy nagy buli volt. Az összes elérhető rokonság és barátok itt voltak. Egész délután és késő estig a vendégek mulattak, és általában nagy hangulat volt. Nagymama és Szidi néni kitettek magukért, a nagyon sovány élelmiszer anyagból egy hatalmas, akkor rég nem látott lakomát teremtettek elő. Persze gondolom Jancsi és Zsiga is hozzájárultak ehhez, mivel ők ügyesen feketéztek és most már a Währung után jobban lehetett kapni dolgokat amire egy évvel ezelőtt még gondolni se mertünk volna.

Szept. 6, hétfő. Munkába álltam Gerold-nál.

Franz Gerold egy lakatos-szerelő-mindentudó mester akinek egy műhelye volt Königsdorfban, felvett inasnak maga mellé. Napi 8 óra, hétfőtől péntekig, szombaton délig. Még egy kis fizetést is kaptam, ami persze ment a családi kasszába. Tehát lakatos-inas lettem. Ez ugyan csak leegyszerűsítve mondható annak, mert a faluban az én mesterem volt az egyetlen akinek műhelyében bicikli javítástól kezdve lyukas fazekak foltozásáig mindent csináltunk. És eljártunk házhoz vízvezeték, villanyt szerelni. Egy évig, azaz kivándorlásunk idejéig dolgoztam nála. Így tehát az akadémikus művelődés után kiképeztem magamat egy valóságos ezermesternek, aminek későbbi életemben nagyon nagy hasznát vettem.

Szept. 14, kedd. Mindnyájan München-be a Funk kaszárnyába. Minden elintéződött. Papírok mennek

Frankfurtba.

Szept. 28, kedd. Utazás Passau-ba Tamással vizsgázni.

Szept. 29, szerda. Vizsga Waldwerkében..

Okt. 1, csüt. Hazra Landsbut-on keresztül, ahol én leszálltam és Tamás egyedül ment tovább hazra. Én meglátogattam Mariant, aki akkor ott egy hivatalban dolgozott, mielőtt én is tovább utaztam hazra. Másnap már munkába voltam Gerold-nál. .

(Tamás amikor júliusban befejezte a második gimnáziumot egy időben az én érettségimmal és egy időben a Währung-al is, akkor nem volt pénzünk, hogy az ő vizsgadíját is kifizessük, csak az én érettségi díjamra volt elég. Előbb már említés volt arról, hogy aztán ezt az összeget otthoni jó barátunk dr. Frics Laci bácsi ajándékozta a családnak. Így most a vizsgadíjjal felszerelve újra felmentünk Passau-be a pótvizsgát letenni.)

Nov. 9, kedd. D.e. Lager Stein orvosi vizsga a Kanadai kivándorlás céljára. (Mert ide is beadtuk a kivándorlási kérvényt)

Nov. 10, szerda. Apuka München-ben. 17.-ikén indulás **Argentínába!**

Nov. 11, csütörtök. Mindnyájan München-be, orvosi vizsgára. Villamos sztrájk, gyalog a Funk Kaszárnyába és onnan vissza. 8 plusz 8 km. Nagymama, Zsiga és Klári megérkeztek hozzánk Königsdorf-ba. Pénteken Szidi néni is megjött.

Nov. 12-14. Pakolás.

Nov. 15. hétfő. Apuka München-ben. Lefújta a menetet bizonytalan időre elhalasztva. Zsigák elmentek.

Nov. 16. kedd. Visszapakolás rendezkedés. Újra beálltam dolgozni Gerold-nál.

Nov. 23, kedd. Nagymama és Szidi néni elmentek. Anyuka Bad Tölz-be.

1948 év december 15.-én Münchenben járva, karácsonyi bevásárláscéljából, egy könyvesbolt ablakában megláttam valamit amitől a hátam is megborzongott. Korai gyermekkoromtól kezdve, kedvenc szórakozásom volt az akkor népszerű és egész táblákban kapható állatképek gyűjtése, szortírozása és a adott állatoknak minden fellelhető adatának feljegyzése. Egész képes albumokra való gyűjteményem volt ezekből. Emlősök, madarak, csúszómászók, hüllők, kételtűek gondosan csoportosítva. Már lehettem úgy 12 éves, amikor egyszer Kerekegyházán Beretvás Rózi néniéknél való nyaralás alatt felfedeztem üveges könyvszekrényükben a 20 bőrkötetes Brehm Állatvilágát. Alfred Brehm hírneves német zoológus hatalmas munkáját magyarra fordítva, amiben minden akkor ismert állat, rendek, fajták és családok szerint rendszerbe szedve, sok képpel, latin nevével, és éleleírásával megtalálható volt. A már akkor is jól kifejlődött hajlamom az adatgyűjtésre és rendszerezésre ebben a könyvsorozatban egy aranybányára talált. Kerekegyházi nyaralásomat avval töltöttem, hogy kézzel kimásoltam az összes madarak és emlősök táblázatát, tudományos nevükkel együtt és megjelölve melyik állat hol él. Következő évben is elkéredzkedtem Kerekegyházára, ahol aztán még több és kimerítőbb jegyzeteket készítettem. Irto nagy örömet és kielégülést adott nekem mindez, most már a képgyűjteményemet is jobban tudtam rendszerbe rakni és a megfelelő adatokkal ellátni. Mondanom sem kell, hogy ez az egész gyűjtemény otthon maradt amikor elmenekültünk Városföldről. Nagy bánat volt ez. Ennek és a vonataimnak elvesztése döbentett rá arra, hogy az eddigi életünknek vége szakadt.

J. Schweitzer Sortiment (Gustav Habecker)
Fachbuchhandlung für Rechts- und Staatswissenschaften
München 2, Neuhauser Straße 50, Telefon 41229

Anzahl	Datum	Preis	RM	SW
	Brehm			
	11.12.1948		90	

Bei Irrtümern oder Umtausch bitte diesen Zettel vorzulegen

№ 20847

Aztán amikor Németországban újra felvehettük a levelezést az otthon maradottakkal, unokanővéremet Beretvás Juditot rávettem arra, hogy másolja ki nekem ugyanazokat az adatokat a nagy könyvekből, amit én pár évvel ezelőtt kiírtam. Szegény természet meg is tette nekem ezt a nagy szívességet és nagy gonddal és fáradsággal ki is jegyzetelt egy cso-

mó adatot. Ezek a kéziratok tőle még mai napig meg vannak a „régiműzeumban”.

No, a müncheni könyvesbolt ablakában mit nem látnak szemeim, mint egy könyvsorozatot aminek címe Brehms Tierleben, 18 kötet zöld vászonkötésben – németül természetesen. Ára DM 90. Ez egy hatalmas összeg volt annak idején. Igaz akkor már én is pénzkereső állásban voltam a Gerold lakatosboltjában és apuka is elment alkalmi munkára néha-néha, de mind ez a jövedelem a családi kasszába ment miből mindnyájunk étel és ruházati szükségletei mellett nagyon kevés másra tellett. Azért nem tudtam megállni, hogy ne mondjam el otthon a Münchenben felfedezett kincsem történetét és persze Karácsony közelegvén a szülői szívek meglágyultak és a karácsonyfa alatt mégis ott volt a nagy meglepetés. Később derült ki, hogy egy otthonról hozott családi ezüst tálcát adott el anyuka, hogy a könyveket megvehessék. Mondanom se kell, hogy az idei Karácsony ajándéka nagy örömet szerzett és emlékezetes maradt. Ez a 18 zöld kötet mai napig a könyvtáramban van.

Evvel kapcsolatban még csak azt, hogy ez az állatok és élőlények iránt való érdeklődés serdülő koromban is még egy olyan irányba terelte életpályám tervezését amibe ezek beillettek. Zoológus, biológus, vagy erdész volt az amiben életem jövőjét láttam. Csak később, amerikai katona szolgálatom alatt derült ki, hogy valódi érdeklődésem inkább technikai, mérnöki pályára mutat, amiben szilárdabb megélhetési lehetőség van mint az előbbieknél, és valódi képességeim azon a téren érvényesülhetnek legjobban. Ekkor, később döbrentem rá, hogy az állatképek gyűjtése és rendszerbe rakása, a Brehm nagykönyvekben foglalt állatfaji táblázatok adatgyűjteménye, és nem az élőlények megismerése volt érdeklődésem célpontja. Későbbi mérnöki pályafutásom alatt bizonyult be ez, amikor felfedeztem képességeim között az adatok, adatgyűjtemények, -bázisok iránt való különös affinitásomat.

Az év vége felé járt. Tovább is szorgalmasan jártam Gerold mesterhez inasi munkámban. Azon kívül, jártam zongora órákra a Herr Bergrath-hoz, mentem erdőbe fát vágni és felhasogatni, hogy legyen téli tüzelő és fa főzésre, volt idő a havas lejtőkön ródlizni is, és jártunk Geréby Zsuzsival, akinek most már vőlegénye is volt Versényi Suci személyében, a königsdorfi hétvégi „bálókra” táncolni. Sokat jártunk egy Königsdorf melletti német földbirtokos családhoz, Kutschke-ékhez, akikkel megbarátkoztunk az évek folyamán. Ők nem bajorok voltak, hanem észak Németországból kerültek ide évekkel ezelőtt és egy jobb felsőbb középosztálybeli család volt, akikkel kulturális szinten tudunk társalogni. Volt náluk vagy 4-5 gyerek is lányok, fiúk, az egyik Halef nevű, nálam fiatalabb fiú akivel többször együtt voltunk a königsdorfi táncokon. Így végződött aztán az 1948-as év is. Szilveszter estéjén és másnap Újévkor is egyik táncmulatság a másikat követte és ott voltunk mindnyájan : anyuka, apuka, Szidi néni, Ilonka néni, Zsuzsi, Jancsi, Suci, és Halef is.

1949.

Jan. 30, vasárnap. Versényi Jenő (Suci) megkérte Geréby Zsuzsi kezét.

Febr. 9, szerda. Szüleim XX. házassági évfordulója.

Febr. 16, szerda. Szidi néni jött. 23.-án elment.

Febr. 26, szombat. Zsuzsival, Sucival farsang záró maszkabálon. Kitűnő zene, reggelig táncoltunk. Másnap 12-ig aludtam.

Márc. 1, Húshagyó kedd, farsang utolsó napja. Munkaszünet. Faschingszug, Narrenfreiheit. Königsdorf utcáján délután nagy farsangi felvonulás, őrjögés, táncolás az utcán stb.

Április 5. kedd. Meghívó érkezett Zoltán Ivántól egy magyar lelkigyakorlatra Prien-ben. Szabadságot kértem Gerold-tól.

Április 7. csüt. Lelkigyakorlatra Prien-be a Chiemsee partján. Sok új ismeretség. Liszka Béla bácsi is ott volt.

Április 10, vasárnap. Templom, Úrvacsora. Lelkigyakorlat vége. Délután meglátogattam Etus néniéket Raubling-ban.. Másnap haza.

Április 16, Nagyszombat. Nagymama érkezett Zsuzsiék eljegyzésére. Hivatalos eljegyzés Sucival.

Április 19, kedd. Vera néni levele Amerikából.

(Buják Vera néni, Buják Pali bácsi felesége akiknek Mantua, OH-ban egy farmjuk volt, s akik az amerikai magyar katona Schoellinger Joe mamájának barátai voltak. Ők voltak akik felajánlották, hogy az Amerikába való kivándorláshoz szükséges papírokat, az assurance-ot nekünk megküldik. Ez a levél nagy örömet okozott és ettől a naptól kezdve komolyan terveztük az Amerikába való kivándorlást.)

Április 21, csüt. Nagymama hazament.

Április 28, csüt. Express levél SDG-től. USA stipendium, kivándorlás papírok. Kerékpáron München-be, Werner Kaserne, Simmern Schule, Vágó, Kaulbach – iratok leadva - .Vágóéknál aludtam.

Április 29, péntek. Délelőtt kerékpáron haza – 3 óra alatt, 2 órákor már Gerold-nál munkában.

(München-ben a Kaulbach Strasse egyik ki nem bombázott épületében volt a híres magyar diákszövetség székháza, ahol az akkori magyar ügyeket és jövőt intézték azok akiknek ehhez tehetségük volt. Itt voltak rendszeres magánegyetemi előadások, egyetemi diák gyűlések és általában az akkori magyar értelmiségiek találkozó pontja. Zoltán Sándor is ezek közé tartozott, a református Soli Deo Gloria segélyegyletnek egyik vezető tagja, akik akkor megszerezték annak lehetőségét, hogy diákoknak Amerikában ösztöndíjat szerezhetnek. Egy ilyen kérvényt kaptam itt és azt mindjárt be is adtam. Ez a gyors út ezt a célt szolgálta. Az eredmény meg is lett, mert majd egy év múlva, amikor már Clevelandban laktunk, megjött az a levél, amit eredetileg königsdorfi címünkre küldtek és csodálatos továbbításokkal meg is talált Clevelandban. Ebben a levélben értesítettek, hogy megkaptam az ösztöndíjat a Texas A&M University-re Austin TX-ban. Akkor még nagyon zöldfülűek voltunk Amerikában, és ezért a magyar református pap, Csutoros István vette kezébe az ügyet, megpróbálván azt egy clevelandi egyetemre áttenni, sikertelenül. Én akkor nem voltam abban a helyzetben, hogy Texasba menjek, itt hagyván a családot további támasz nélkül. Így aztán ez az ösztöndíj kihasználatlanul maradt és életem iránya is egy választat lépett át.)

Május 2, Assurance-ot beadták Bujákék az amerikai kivándorlásra.

Május 7. szombat. 20 DM-t kapok egy hétre Geroldtól.

Május 23, hétfő. Szidi néni jött.

Május 27, péntek. Szemembe ment valami vas szilánk amikor a műhelyben köszörültem. Másnap elmentem a doktorhoz, de nem tudta kivenni, és már nem is fáj annyira.

De nem múlt el mert e következő hét folyamán csak rosszabb lett és következő pénteken június 3.án mégis csak bementem Bad Tölz-be a szemorvoshoz. Sajnos ma nincs rendelés. Vettem egy kalapot. Másnap szombaton

megint bementem és végre sikerült kivenni a szilánkot a szememből.

Június 9, csüt. Szidi néni elment.

Június 14, kedd. Assurance megjött!

Ez egy hatalmas és sorsdöntő esemény volt. Az „assurance” volt az az okmány aminek segítségével megkérve nyehettük az amerikai bevándorlást. Ezt a bizonyítványt annak az amerikai katonájának Joe Schoellingernek az anyja írta alá, akivel Königsdorf-ban ismerkedtünk meg és barátoktunk ösz-sze. Ő megígérte nekünk akkor, hogy ha hazakerül megtesz mindent annak érdekében, hogy mi ki-vándorolhassunk Amerikába. Meg is tette, még úgy is, hogy az ő családja nem is tudott volna ben-nünket elvállalni. Ezt ekkor még nem tudtuk, csak később, hogy szerezték egy magyar farmer csalá-dot a Bujákékat, akik hajlandók voltak bennünket befogadni a Schoellinger néni nevében.

Június 17, péntek. Kerékpáron Föhrenwald-ba. Mindnyájan orvosi vizsgálóra.

Június 19. vasárnap Szabadságot kértem Gerold-tól. Reggel indulás autóbusszon Prien-be, azaz Raubling-ba Etus néniékhez. Fél 12 kor érkezés. Délután Váczyéknál – Etus nénit kis kocsival húztuk.

Június 20, hétfő. ¾ 1 kor indulás Raubling-ból Prien-be. International Diák Konferencia. Este nyitás.

Június 21-22. Konferencia. Előadások. Fulkerson, Schleger, dr. Bakó Elemér, dr. Soós, Hoogstraten.

Június 23. csüt. ¾ 10-kor indulás Prien-ből, 6-ra otthon.

Ez volt a második kirándulás Prien-be ebben az évben. Áprilisban egy református lelkigyakorlaton vettem részt ugyanitt. Zoltán Sándor diákvezér ismerősöm meghívására jöttem ide és még-hozzá nagy örömmel, mert mióta a passau-i iskolát befejeztem, ez volt az egyetlen magyar fiatal társaság akikkel együtt lehettem.

Júni 27, hétfő. Pár nap szabadságot kértem Gerold-tól. Ezen a héten apukával mentünk tőzveget ásni Torfwerk-en. kedden 1000 darabot (5 DM), csütörtökön 1848 darabot (9.25 DM).

(Tüzelő mindég kellett. Vagy fa vagy tőzeg. Königsdorf-hoz egy pár kilométerre volt egy tő-zegtelep, ahova ki lehetett menni és egy csekély összeg fizetése mellett ki lehetett ásni annyit amennyire szükség volt. Aztán azt kocsira rakva hazaszállítani ott szép rekeszes rakásba kirakni, hogy szépen kiszáradjon és télre legyen mivel fűteni.)

Július 5, kedd. Apuka születésnapja. Finom vacsora.

Július 6. szerda. Nagymama jött.

Július 7. csüt. CIC itt volt, de apuka nem volt itthon, így elmentek.

Július 8, péntek. CIC újra jött. Mindenkit kikérdezték, jegyzéket felvettek. Nagymama elment.

(Az amerikai CIC – Counter Intelligence Corps - minden kivándorlást kérvényező-t kivizsgált mielőtt az IRO –International Refugee Organization - szervezet elindíthatta a kivándorlási folyamato-t. Mi szerencsésen átestünk ezen a szűrésen és ügyünk egy lépéssel előre haladt.)

Elkezdünk pakolni. Ládákba ruhákat, iratokat, könyveket, a még megmaradt régi otthoni porcelán szervizt, ezüst evőeszköz készletet, egy két perzsa szőnyeget, kecskeméti nagymama által hímzett aszat terítőt, és más magyaros hímzett párnahuzatokat, régi fényképeket, apuka huszár emlékei között régi réz kengyelét és ezüst zabláját, apuka katonai bilgerijének felső szárát – bilgeri, az egy puha bokájú csizma, aminek fűzős cipő része volt. Ezt a cipő részt már cipéssel levágtuk, hogy legyen apukának jó cipője, így a felső rész megmaradt és kilencvenes évek végén Friedrich Ottó ka-tonai múzeumának adtam - , és sok minden más apró otthoni emléket.

Ezeknek a faládáknak egyike volt az a láda amivel Városhöldről indultunk el, aztán Velem, Josefsberg, Mooseurach, Königsdorf és most irány Amerika. Ez a láda követett amerikai vándorlá-sunkban – Mantua, Palmira, Cleveland 3042 E.116, 2777 E.127, 2766 E.125, 11904 Buckeye, 9703 Yeakel, és végül E.126th Street – ahol Tamás lakott miután anyuka beköltözött a Lorántffy otthonba. Aztán amikor Tamás 1990-ben haza költözött Magyarországra ez a láda visszakerült vele kiindulási helyére.

Erről a ládáról már apuka is megemlékezett:

Ez a láda

készült Kecskeméten az Úrnak 1918.-ik. esztendejében.

*Velem volt Szabadkán, amikor a négyes honvéd huszár ezredhez bevonultam mint fiatal hadnagy.
Velem volt az inotai roham tanfolyamon. Átvészelt velem együtt 1918. októberben a szennyes öszirózás forradalmat. Hazra hoztam Kecskemétre.*

*Húsz esztendeig nem volt a ládára szükség, béke volt. Padlásan, vagy kamrában hevert céltalanul.
1938-ban a láda velem együtt újra nekiindult a világtörténelem hullámain. Katona ládám volt 1938-ban, amikor egyik Felkelő zászlóalj gh. főnöke voltam. Velem volt Erdélyben is 1940.-ben .*

*És velem volt 1944-ben is amikor mint százados szegedi V. hadtest gépkocsi előadója voltam.
Azután elveszett minden, de a láda megmaradt.*

1945. áprilisában nyugatra való menekülésünk közben St. Florian-ban (Ausztria) vasúti szállítással Rosenheim-be feladtam pár ládát és koffert, köztük ezt a ládát is.

1946. januárban keresésünkre a német vasút hivatalosan értesített, hogy elveszett csomagjainkat Rosenheimben megkaphatjuk. Meg is kaptuk. Egy nagy láda nem került elő, amiben nagyapám, apám és az én huszár rubáim voltak (ma már muzeális érték lenne). A megtalált csomagok német pontossággal voltak ellátva jegyzőkönyvvel, mikor rabolták ki a kacetes zsidók és leltár, hogy mi maradt benne. És az benne is volt. Még az ezüst tálcák is.

A ládám újra reám talált.

Azután 1949-ben velünk együtt Amerikába vándorolt a láda. Még ezt is ki bírta, bár nehezen.

És most 1969.novemberében Clevelandban átadom a ládát Pista fiamnak. Benne vannak mindazok a régi családi írások, amiket Össze tudtam szedni,

Kérésem a jó Istentől, hogy a régi ötven esztendő s láda szolgálja Őt is egy életen át, mint ahogyan engem ki-szolgált.

Ember tervez... Végül is az lett a ládával, hogy a kisebbik testvér – Tamás vagy Imre, ahogy tetszik – tovább folytatta a láda történetét:

„...még egyszer megjárattam a ládát amikor véglegesen Magyarországra költöztem 1990 novemberében. Megérkezett Kecskemét Lenin Városába, ahol akkor laktam, velem jött a Hunyadi Városba, és most itt van a házam padlásán Méntelek 308-as tanyán. 2001-07-18.” (Tamás)

Tamás meghalt 2003 április 8-án.

Kivándorlás

No de vissza a kivándorlásra. Azt még nem tudtuk, hogy mikor, vagy egyáltalán lesz-e a kivándorlásból valami. Azért az élet ment tovább. Apukával továbbra is jártunk ki a tőzegtelepre tőzeget ásni. Zsuzsival és a többi fiatallal a szép nyári melegben jártunk fürdeni a pár kilométerre lévő Rottach-ba gyalog, ami egy kis nádassal körülvett vadvíz volt, de nagyon jó lehetett benne fürdeni. Hetenként egyszer, minden hétfőn Königsdorf-ban volt mozielőadás is, amire ha tehattük elmentünk, mindegy mit adtak.

Július 27. szerda. Tamás 13.ik születésnapja. Megérkezett az IRO behívó. Délután már nem mentem Gerold-hoz munkába. Felmondtam.

Július 28. csüt. Itthon pakolás. Anyuka délben Pessenbach-ba vonattal.

Július 29. péntek. Délután anyuka Szidi nénivel megjött.

Július 30. szombat. Pakolás

Július 31. vasárnap. Gerold-nál a bizonyítványokért. Délután utoljára fürdés a Rottach-ban Zsuzsiékkal. Este Ilonka néniéknél búcsúvacsora.

Aug. 1, hétfő. Reggel 4 –kor kelés, utolsó pakolás. 6-kor Krenn megjött, felpakolás. München Funk Kaserne érkezés. Elhelyezés 17 block, 217 sz.

Aug. 2. kedd. Délután orvosi vizsgálatok és oltások I.

Aug. 4. csüt. Apuka Königsdorf-ba, anyuka Arbeitsamt. Délután orvosnál – dereka fáj.

Aug. 5. péntek. Trautmann Gyurka itt. Zsuzsi Sucival itt.

Aug. 6, szombat. Reggel Tamással a városba vásárolni. YMCA-ben ebéd Zsuzsiékkal. D.u. állatkertben.

Aug. 8, hétfő. Apukával közmunkán.

Aug. 9, kedd. Délután amerikai orvosi vizsga, oltások II.

Aug. 10, szerda. Délután a konzulnál – nem lettünk kész.

Aug. 11, csüt. Újra a konzulnál. Végre kész lettünk. „Visa issued!”

Aug. 18, csüt. D.u. csomagok feladása. Cosa tiszt úr protekciójával, gyorsan. Jancsi itt búcsúzni.

Aug. 19, péntek. D.u. sorbaállítás indításra. Bevagonírozás. Indulás este 7-kor München-Freimann vasútállomásról. Csia Kálmán tiszteletes úr családjával. 19 napig voltunk a Funk-ban.

Aug. 20, szombat, Szent István napja. Reggel 7-re Wildflecken-be érkezünk. Kivagonírozás, elhelyezkedés ebben a Transit táborban. Délután Versényiéket megkerestem. Suci szülei és testvérei is itt vannak. Este mindnyájan Hoványiéknél. Friedrich Ottóval, régi waldwerkei barátommal találkoztam.

Aug. 21, vasárnap. Este Versényiéknél.

Aug. 23. szerda. 10 –kor indulás Wildfleckenből vonattal.

Aug. 24, csüt. Délben megérkeztünk Bremen-Grohn-ba. Embarcation Camp.

Aug. 25,. csüt. Oltási ellenőrzés.

Aug. 26, péntek. Konzulnál.

Aug. 28 vasárnap. Transzport lista kifüggesztve. Rajta vagyunk! Olcsváry Juditot megismertem. Ők is ezen a hajón jönnek.

Aug. 29. hétfő. Csomag Abfertigung. Csomagfeladás.

Aug. 30. Kedd. Utolsó orvosi vizsga.

Aug. 31. szerda. Reggel 8-kor indulás buszokkal Grohn-ból Bremerhafen-be. Fél 2-kor behajózás a USS General Harry Taylor nevű hajóra. (General G. O. Squier-class transport ship Displacement: 9,950 tons (light), 17,250 tons (full), capacity 3224 troops, commissioned by US Navy May, 1944. Later used to transport refugees from Europe to USA between 1949-51, then again refugees of the Hungarian revolution from Europe to Australia in 1957 - Wikipedia). 3 –kor indulás. 4 –kor vacsora. Állati finom és sok!

És evvel leléptünk Európa földjéről, szülőhazánk földrészéről, egy ismert társadalmi rend, kultúra és nyelv világából és elindultunk egy új élet, új világ felé, majdnem pontosan 5 évre rá attól, hogy elhagytuk Városföldet. Evvel a tettel tudatosan lemondunk arról, hogy szülőhazánkba, Magyarországra valaha is visszatérjünk. Nekem ez akkor nem hatott olyan súlyosan, de szüleimnek talán életük legtraumatikusabb napja lehetett. Ők nem is mentek vissza soha többé Magyarországra, még akkor sem amikor az utazás lehetővé vált. És már azt sem érték meg amikor Magyarország 1990-ben megszabadult a szovjet megszállás és a kommunista rendszer elnyomása alól. Számukra az a világ elmúlt, megszűnt létezni. Én 1980 nyarán, 36 év múlva léptem újra Magyarország földjére, 15 éves Gyuri fiammal együtt. Másodszor, 1987 nyarán, Tamással, amikor is apuka hamvait vittük haza a kecskeméti református temetőben lévő Szappanos mauzóleumba. Aztán a rendszerváltás után majdnem minden évben visszajártam, különösen amikor Tamás is már visszaköltözött Kecskemétre. De részemre ez már csak „hazalátogatás” volt, nem visszatérés, úgy mint Tamásnak. Nekem ezek a látogatások bezárták azt a vándorlást, azt a kört ami 1944 őszén kezdődött amikor elindultunk az isme-

retlen jövőbe. Azt a vándorlást, ami alatt a múlt egy álomszerű homályban rejtőzött, amiről már nem is lehetett tudni, hogy valóban volt-e, vagy csak álmodtuk. Bezárult a kör, megszűnt a vándorlás, lábammat újra rátettem arra a földre ahonnan elindultam és megbizonyosodtam arról, hogy az tényleg, valóban létezett, nem képzelődtem, nem álmodtam – valóban létezett. Ettől kezdve úgy éreztem, hogy múltammal újra egyesültem, amivel életem, identitásom kiteljesedett.

Szept. 1. csüt. 7-kor reggeli – rántotta, sült szalonna, vaj, fehér kenyér, befőtt, stb. Régen látott és már majdnem elfelejtett finomságok. Napközi munkára beosztottak apukával.

Szept. 2. péntek. Elértük a La Mans Csatornát (English Channel) és kezd komolyan hullámozni. Tengeri beteg lettem. Anyuka és Tamás is, de apuka nem lett beteg az egész úton.

Szept. 4. vasárnap. Este doktornál, tengeri betegségre injekciót kaptam. Jobban lettem.

Szept. 5. hétfő. Újra egészséges és megyek munka szolgálatba. A vihar elült és szép az idő.

Szept. 9. péntek. Estére megérkeztünk a New York-i kikötőbe, de nem kötöttünk ki, hanem a Szabadság szobor előtt leborgonyoztunk a bejáratnál.

Felejthetetlen látvány volt a Szabadság szobor és a körülötte elterülő város. Sötétedett és ki-gyulladtak a villanyok, az utakon autók ezreinek lámpái mint egy hangyaboly nyüzsögtek bele az éj-szakába. A szétrombolt Európából jöve egy teljesen elképzelhetetlen és csodálatos látvány volt. Ért-hetetlen volt számomra, hogy az a tömeg ember az autókban miért és hova megy ilyen késő éjszaká-ban. Az egész hajó utasai mind ott álltak a fedélzeten, órákig bámészkodva, senki sem ment aludni. Megérkeztünk az Új Világba.

Szept. 10. szombat. Kikötöttünk New York-ban. Sok várakozás, kiszállás, csomagok, finác vizsgálat. Buják Vera néni fiával Palival ott várt és találkoztunk. Csomagjainkat vonatra feladtuk és autóba ültünk és men-tünk, mentünk 700 km-t.

Szept. 11. vasárnap. Reggel fél 3-kor megérkeztünk Bujákékhoz Mantua OH-ba.

Ez a kiszállás nagyszerűen meg volt szervezve. Reggel hajnalban kezdtünk gyülekezni, majd itt is ott is sok várakozás után bekerültünk egy hatalmas hangárszerű terembe, ahova aztán a csomag-jainkat is kihozták a hajó hasából. Hamarosan mindenki, a kb. 3000 bevándorló személy, megtalálta az egy csomóba lerakott csomagok között a sajátját. Aztán avval tovább a customs hivatalba, ahol gyorsan átnézték a csomagokat. Közben valahol megtaláltak bennünket Buják Vera néni és Pali fia, akik autóval eljöttek Ohio-ból értünk. Vera néni egy 300+ fontos kerek arcú mosolygós parasztasz-szony volt, fia tipikus amerikai huszonéves fickó. Nagy öröm és kellemes meglepetés volt a találko-zás, mert bizony anélkül nem igen tudtuk volna mit csináljunk a nagy idegenben. Az ő segítségükkel feladtuk vonatra a ládákat, csomagokat, és már kora délután autóba is ültünk, irány Mantua, Ohio. Egész Ohio határáig a Pennsylvania Turnpike-on. Bujákék autója egy 1939-es LaSalle nagy személy-kocsi volt. Elöl Pali vezetett, és Vera néni, Tamás közöttük. Hátról apuka, anyuka és közöttük én. Szédületes 70 mérföldes sebességgel haladtunk. Aztán egyszer megálltunk egy pihenő helyen és Vera néni kipakolta az otthonról hozott ennivaló finomságokat. A szemünk szájunk is elállt attól a sok ré-gen látott ennivalótól, fehér kenyér, sonka, vaj, meg mi minden. Alig tudtunk betelni vele, mert per-sze akkorra már nagyon éhesek is voltunk. És aztán mentünk, mentünk megállás nélkül még az éj-szaka Pennsylvánián keresztül Ohio-ba és ott Mantua falu közelében Bujákék farmjára. Fáradtan, testileg lelkileg kimerülve feküdtünk ágyba, és azon az első amerikai vasárnapon délig aludtunk.

Utolsó visszapillantás

Nézzük is csak meg mi történt a nagy család tagjaival, történetem szereplőivel, mi lett sorsuk, hol kötöttek ki végleg.

Mi voltunk az elsők a családból akik nekiindultunk a tengerentúli világnak. Utánunk hamarosan Zsiga, felségével és újdonszült kislányukkal Jellával kivándoroltak Argentínába, ahol hamarosan megszületett Laci fiuk. Nagy szükség volt segítség a gyerekekkel és nagymama, az örökké önfeláldozó, jóságos nagymama ott hagyta Pessenbach bájos környezetét és útra kelt utánuk. De nem sokáig bírta az új környezetet a fáradságos életet. Két évre érkezése után 81 évesen 1953-ban meghalt. 1993-ban hozta haza Zsiga hamvait Szentkútra. Szidi néni ott maradt Németországban és hamarosan el kellett hagynia Pessenbachot, hisz már csak ő volt ott egyedül. Beköltözött Bad Tölz-be, ahol a bajor hatóságok jóvoltából és szociális Fürsorge ellátással szép lakásban leélte megmaradó éveit. 2002-ben

Családi kriptá, Szentkút

103 éves korában halt meg és ott temették el. Sajnos haláláról már csak temetése után kaptunk hírt, és ezért már nem volt lehetőség arra, hogy hamvait haza vigyük a szentkúti családi kriptába.

Laci bácsi fia, Zsiga a hatvanas évek elején elvált feleségétől Jármy Klárától és visszaköltözött Németországba, a allgäu-i Isny kisvárosba. Itt egy lakókocsi építő vállalatnál dolgozott mint tisztviselő nyugdíjazásáig. Majd onnan, a rendszerváltás után haza költözött Magyarországra a kilencvenes évek közepén, hogy élete alkonyát szülőházában fejezhesse be és ott haljon meg. Apartmant lakást vett Budán a Duna parton. Idős korában egészségi állapota annyira megromlott, hogy nem tudott tovább egyedül egzisztálni és lánya Jella visszavitte Argentínába 2005-ben. Ott meghalt 2010-ben 91 éves korában. Laci fia és Jella lánya 2013-ban vitték haza hamvat a szentkúti családi kriptába.

Laci bácsi leánya Mária - vagy ahogy mi ismertük, Babci - 1947-ben visszament Magyarországra és ott ment férjhez, Hegyeshalmi-Fischer Elemérhez. Azonban nekik is mégiscsak el kellett hagyni az országot, kiszöktek, és Ausztráliába vándoroltak ki. Babci, nagy családjával ma is ott él.

Várdaiék, Etus néni és Pista bácsi ugyancsak ott maradtak Raubling-ban, ahol Etus néni 1954-ben meghalt, Pista bácsi még 17 évig élt még tovább Rosenheim-ben. Aztán jöttek az USA-ba egymás után. Ujhelyiek - Marika néni és Tibor bácsi - akik Clevelandba telepedtek le, és még hosszú és szép éveket töltöttek itt. Tibor bácsi mint rajzoló kapott munkát, Marika néni pedig Bőjtösék és Stiasznyék gyerekeire vigyázott, nevelte őket fel. Tibor bácsi 63 éves korában korán meghalt 1963-ban, Marika néni pedig 1985-ben. Clevelandban vannak eltemetve.

Gerébyék családjából először Zsuzsiék (Versényiné) indultak neki első kislányukkal Zsuzsival, és New Yorkban telepedtek le, ahol Suci jó mérnöki munkát kapott és nyugdíjas koráig ott dolgozott. Majd Jancsiék első kislányukkal Zsuzsival Clevelandba jöttek, és Jancsi mindjárt kapott technikus munkát a Reliance Electric cégnél, majd később mint gépészmérnök fejezte be karrierjét egy kisebb cégnél. Szülei Geréby Imre bácsi és Ilonka néni ugyancsak megérkeztek hamarosan az USA-ba és Zsuzsiékkal laktak együtt New York-ban Ilonka néni haláláig 1966-ban. Imre bácsi aztán fele időt töltött New Yorkban és Clevelandban Jancsiéknál. Meghalt 85 éves korában Clevelandban. Zsuzsi, férje Versényi Suci agyszélhűdése után Clevelandba költözött és vett házat Beachwood külvárosban, ahol férjét ápolta haláláig. Ma is itt él, három lánya közül csak Zsuzsi (Mimi) lakik közelében, orvos férjével.

Az Endre családból anyuka unokatestvére Bandi bácsi, aki radiológus orvos volt Kecskemé-

ten, szintén elmenekült 1944-ben. Nyugat-magyarországon Velemben, Bozsokon együtt voltunk ve-
lünk egy pár hétig. Aztán ők is tovább menekültek Németországba, ahonnan Ausztráliába vándoroltak
ki végleg. Mint orvos sikerült ott jó életkörülményt teremteni magának. Három lánya volt, de egy fia
sem. A hetvenes években egy világméretű útjuk alkalmával ellátogattak Clevelandba is szüleimhez.

Egy másik távoli Endre rokon, Loránd úgyszintén Ausztráliába került a háború után és ott
alapított családot neki is csak két leánya, egy fia sem volt. Lóránd volt az aki az Endre család genea-
lógiáját kikutatta és az Endre családfát összeállította, amivel egy hatalmas szolgálatot tett a családnak.
Apám volt az, aki felvette vele a kapcsolatot és megkapta tőle értékes munkájának gyümölcsét. Így
lehet az, hogy amikor én nekiláttam a két család adatai összegyűjtésének egy aranybányát találtam az

ő általa küldött anyagban.

1993-ban, mikor Magyarország felszabadult a kommunista iga alól, egy emlékművet helyeztünk el a - ma újra a Pálos szerzetes-rend vezetésében lévő -
szentkúti kegyhely és templom kis temetőjében, a család emlékére, mi a még akkor élő unokák, Endre Zsi-
ga, húga Mária Hegyeshalmy-Fischerné, Geréby Jan-
csi, nővére Zsuzsi Versényiné, Szappanos Tamás és
én. Ez a síremlékmű Endre nagyszüleim házasságának

A kriptá hátsó fedőlapja, amit 2013 tavaszán Zsiga fia
Endre Laci készíttette újjá, egyben belevéssetve az itt el-
helyezett apja hamvai és nagyanyánk 1993-ban ide he-
lyezett maradványainak emlékét.

100. évfordulóján készült el, 1993 szeptember 3-
án.

2013 tavaszán Zsiga fia Laci és lánya Jella hazahozták apjuk porait Argentínából és a szentkúti
kriptába helyezték el ünnepélyes keretek között, ahol a Vitézi Rend képviselői is jelen voltak.

Ez az emléktábla hű testamentuma az Endre család egykori ittlétének és későbbi sorsának. A táblán bevéselt adatok tanúskodnak arról, hogy a család tagjai az egész világon szétszóródtak és ott is hunytak el. Az ősi Endre kúria - ma végzetesen megromlott állapotban - hamarosan az enyészet áldozata lesz. Ez az emlékmű még hosszú évekig fogja bizonyosságát tenni a család egykori jelenlétének.

A kecskeméti Szappanos rokonságból rajtunk kívül senki nem menekült el akkor Magyarországról. Ők bíztak abban, hogy az új rendszerben életük - ha nem is úgy mint régen de - tovább megy egy normális mederben. Tévedtek. Birtokukat, tulajdonaikat és sok esetben szabadságukat elvesztették, személyeikben meghurcolták. Öcsi bácsi idősebbik kisleánya a budapesti bombázások alatt meghalt. Ráesett egy nagy betongerenda. Ő gyomormérgezésben meghalt 45 éves korában 1947-ben. Nagyanyám kecskeméti nagy házáat kisajátították és neki és Öcsi bácsi özvegyének és két kisgyerekeinek meghagyták a nagy konyhát és az éléskamrát, amiben évekig tengődtek. Katinka lánya férjével Dusek Péterrel és három kis gyermekükkel harminc év múlva a hetvenes évek közepén disszidáltak és Svédországon keresztül Kanadában kötöttek ki. Laci fia mai napig Kecskeméten él Ildikó feleségével - egyetlen ma még otthon élő apai ági unokatestvérem - akinek egyik lánya, Kriszta kijött Amerikába a kilencvenes évek közepén és itt ment férjhez egy magyar fiúhoz, Hargitai Istvánhoz. Laci az utolsó közeli rokon, és bármikor hazalátogattam mindég ő volt az aki a legnagyobb szeretettel fogadott, ahol a legjobban éreztem magam. Utoljára 2008-ban voltam otthon, talán valóban utoljára.

Apám húga Rózsi néni (Beretvás Istvánné) aki már özvegy volt ebben az időben. Három felnőtt lányával - Zsuzsa (Vörös Tiborné) két kislányával Mária és Klára, Katica (Király Endréné) és Judit - a kerekegyházi André dédapánktól örökölt házában laktak. Ez a ház egy teljes gazdasági udvarral, épületekkel, borpincével és csatolt szőlőtermő földekkel az új rendszer által majdnem teljesen kisajátítás alá került. A lakóház felét, a környező kert egy részét, és egy pár hold szőlőt meg hagytak nekik. Később nagymama is ide jött, és

Szappanos mauszóleum a kecskeméti református temetőben

itt halt meg 83 éves korában. Ugyancsak apám nagybátyja, az én keresztapám Imre bácsi itt töltötte utolsó éveit. Imre bácsi, felesége Muschong Borbála jóvoltából gazdag ember volt. Többek között Solymárom volt egy téglagyára, egy négy emeletes bérháza Budapesten a Batthyány út 15.sz alatt ahol a lakásuk is volt. Minden vagyonától megfosztották, egy kofferral kitelepítették Kőrösladány kislejába ahol nyomorúságos életük volt. Biri néni ott halt meg. Később Imre bácsit sikerült Kerekegyházára elhozni, ahol 1959-ben halt meg. A kecskeméti Szappanos mauszóleumban van eltemetve.

Apám emlékirataiban a következőket írta erről a mauszóleumról: „...1930 nyarán halt meg Juliska néném (Szappanos Julianna, özv. sikari Kovács Gáspárné) Végso akarata szerint, az ősi Szappanos szokásjog szerint vagyonát Öcsémnel, Húgómnal együtt mi örököltük, de 43 hold Szentkirály pusztai földjét egy új Szappanos mauszóleum építésére hagyta. Ennek felépítésével a család engem bízott meg. Így épült fel vitéz Szappanos Jenő építésmérnök terve alapján a dór oszlopos mauszóleum a kecskeméti református temető mellett levő pár holdas ősi Szappanos családi birtokon, közvetlenül az a hősi temető mellett, ahol Héjjas Miska szobra körül a kecskeméti hadikórházakban elhunyt református hősi halottak voltak eltemetve. Szappanos mauszóleum volt az egyetlen a kecskeméti temetőkben...”

Nagyanyám temetése a kecskeméti mauszóleum előtt 1961-ben.

Rózsi néni lánya Zsuzsa vitéz Vörös Tibornak volt a felesége. Tibor apja, vitéz Vörös János vezérezredes, annak a történelmi kornak egyik jelentős és kontroverziális szereplője. Mint vezérkari főnök számtalanszor tárgyalt Hitlerrel, akinek többször nemet is mondott követelésével szemben, de 1944 őszén nem volt hajlandó a háborúból való kiugrás kudarca után az új nyilas nemzetvezetőnek Szálasinak szolgálni. Ezért akkor hadbíróvási elfogatás járt, ezért ezalatt az idő alatt Öcsi bácsi köncsögi pusztáján rejtőzködött, de amikor az orosz csapatok oda értek, feladta magát nekik. Azonnal Moszkvába vitték kihallgatásra. Onnan aztán a háború befejeztével Faragó Gábor altábornaggyal együtt haza került, és az újonnan megalakult háború utáni debreceni kormányban vállalt szerepet mint hadügyminiszter. Ennek a pozíciónak volt köszönhető, hogy Rózsi néném családja biztonságban élhettek Kerekegyháza ezekben az években és hogy házukból, birtokukból is megmenthettek valamennyit. Nem sokáig tartott a nyugalom, Vörös János szembekerült Rákosi Mátyással akinek kerek perccel szemébe mondta. „ha nem adtam el az országot Hitlernek, akkor nem fogom eladni azt a Szovjetnek sem!” és lemondott miniszteri állásáról. Hamarosan azonban a kommunista rendszer módját találta annak, hogy fiával együtt letartóztassák és bebörtönözzék, ahol kegyetlen meghurcoltatások és kínzások után (összes bordáit betörve, lábát eltörve) került fejkórházba, azaz börtönbe. Tíz év múlva engedték fiával együtt szabadlábra, de ekkorra már testileg és szellemileg úgy össze volt törve, hogy feleségét sem ismerte fel. Tibor sem volt képes családjához visszatérni soha, nyomorban, magányban halt meg.

Itt érdekes megállapítanom azt, hogy a sors milyen különös helyre állított engem, ahol egy személyben „rokonságban” voltam az akkori kor magyar történelmének két legkontroverziálisabb és egymásnak legellentmondóbb szereplőjével. A Szappanos oldalról vitéz Vörös Jánossal, Zsuzsa unokatestvérem apósával, az Endre oldalról pedig nagybátyámmal vitéz Endre Lászlóval. Ennek a furcsán különös kapcsolatnak volt egy érdekes epizódja is. Valamikor a hetvenes években Clevelandban volt látogatóban Endre Zsiga unokabátyám, egy időben avval, hogy Vörös Tiborné Beretvás Zsuzsa unokanővérem lánya Vörös Klári is itt volt nálunk. Zsiga Geréby Jancsival, Klári pedig velünk jött és egy időben találkoztunk a Buckeye road-i Magyar Áruházban, ahol jó barátom Dietrich Dénes üzlettulajdonos fogadott. Klári és Zsiga itt találkoztak először és mint rokonok ölelték meg egymást. Dénes teljes tudtában volt annak, hogy kikkel is áll ő itt szemben és nagy megihletődéssel állapította meg: „Na, soha nem gondoltam volna, hogy itt az én üzletemben, Clevelandban történjék az, hogy Vörös János unokája és Endre László fia összeölelkeznek.”

A legfiatalabb Beretvás lány, Judit 1949-ben feleségül ment egy Graepel Hugó nevezetű magyarországi de angol állampolgárhoz, akivel aztán legális módon kiköltöztek Londonba. Juditnak két fia, két lánya született, akik közül az egyik fiú, Harry, elment New Guineába, ahol egy bennszülött nőt vett el feleségül. Azóta is Ausztráliában élnek. Juditnak 2013-ban egy gyenge agyszélhűdése volt, de szépen kiheverte és ma is él Londonban.

A legidősebb Beretvás lány, Katica, Király Bandiné, a kerekegyházi családi ház megmaradt kis részében éltek halálukig. Bandi a megmaradt kis földön gazdálkodott és gyönyörűen gondozott szőlészetéből elég jó borokat készített. Amikor csak Magyarországra látogattam az elmúlt években, mindig nagy szeretettel mentem ki hozzájuk Kerekegyházára. Hisz ez a hely volt az utolsó megmaradt ősi családi tulajdon, itt éreztem azt, hogy valóban „otthon” vagyok. Amikor Bandi és Katica meghaltak és ez a ház elment, kiszakadt részemre ez az utolsó gyökérszál is, ami eddig haza vonzott.

A kecskeméti Szappanos család távolabbi ága, vitéz Szappanos Jenő - Kecskemét város volt műszaki tanácsosa - családja hasonlóképpen otthon maradt a szovjet megszállás alatt. Ők aránylag jól átvészelték az időket, Jenő bácsi még az új rendszerben is megtartotta régi városi állását egy darabig. Legkisebbik fia Béla, gimnáziumi osztálytársam, jó barátom és játszópajtásom volt. Jogi doktorátussal tisztviselői állásban dolgozott és élt feleségével Nagy Andreával Budapesten nyugdíjazásáig. Gyerekek nem voltak. A kilencvenes évek közepén halt meg vészes vérszegénységben. Bátyja Bandi az

1956-os forradalom után disszidált nyugatra, New Yorkban telepedett le és ott dolgozott mint építő-technikai tervező egészen nyugdíjazásáig, amikor is 1997-ben visszaköltözött Budapestre. Soha nem nősült meg. 91 éves korában, 2011-ben halt meg. Ittléte alatt örömet talált abban, hogy családtagjait, rokonait kihozza látogatóba Amerikába, és ilyen alkalmakkor elautózott velük Clevelandba is hozzánk. Így volt alkalmunk otthoni rokonainkkal is találkozni hosszú évek elmúltával. Beretvás Judit, Zsuzsa, Katica férjével Király Bandival; Öcsi bácsi özvegye, Katica néni; Bandi szülei Jenő Bácsi és Margit néni, és öccse Béla, feleségével Andreával, Vörös Klári.

Apuka 50 éves volt amikor Amerikába került, itt kitanulta a szerszámkészítő mesterséget, de az az állás megszűnt. Utána ólmozott templom ablak gyártó cégnél dolgozott az üvegegetésnél. Bizony katonatiszti és földbirtokosi felkészültséggel az újvilágban nem sokra lehetett menni. Magyar lelkét, magyar öntudatát soha nem tudta felcserélni semmi mással. Amerikai éveit, szabad idejét mindég magyar ügyeknek adta, még akkor is amikor már biztos volt benne, hogy soha haza nem térhet. 87 éves korában 1986-ban halt meg. Hamvait Tamással együtt hazavittük és elhelyeztük a kecskeméti Szappanos mauzóleumban. Anyám örök életében gyenge idegzetű volt, és idős korában ez nagyban megnehezítette életét. Apám halála után mindég nehezebb lett az egyedüllét és az élet egyedül való fenntartása. Két évre rá bekerült az akroni Lorántffy otthonba, ahol jó testi egészségben, de nagyon gyenge szellemi állapotban még nyolc évet élt. Majdnem napra pontosan 10 évvel apám halála után ment el ő is.. A clevelandi West Park Cemetery-ben van eltemetve. (Sec 3, lot 335, grave 2)

Ha így ma visszanézek, szomorúsággal kell megállapítanom, hogy úgy a Szappanos mint az Endre - egykor nagy és szétterjedt családok - kihalóban vannak Magyarországon. Életerős sarjai ezen családoknak az országot elhagyni kényszerültek a világháború végén. Az én három Szappanos nevű amerikai fiúunokám, és Zsiga négy Endre nevű argentin fiúunokája már nem magyar hajtásai a magyar gyökérnek. Magyarországon Szappanos Jenő bácsi unokájának Szappanos Gyurinak két fia ma már az egyedüli és utolsó névhordozó, akik még további fiú utódokat állíthatnak a család nevének fenntartására. Ha nem, akkor ővelük a család kihalt Magyarországon. Úgyszintén az Endre családból sem él Magyarországon már egyetlen névhordozó sem.

Utószó. 1989 őszén Németországban tartózkodtam, cégem kiküldetésében, azokban az izgalommal és egy lidércálomból való felébredés örömeivel telt történelmi hónapokban, amikor a berlini fal ledőlt, amikor a magyar államfő kijelentette, hogy elszakad a varsói egyezménytől, és a kommunista rendszertől. Amikor egy csepp vér elhullatása nélkül a világnak az a része egyik napról a másikra lerázta magáról a vörös uralmat, amikor Magyarország és a többi csatlós államok, mint a fönix madarak egymás után keltek életre egy félévszázados kábulat után. Otthon voltam 1990 május elsején, amikor a vörös zászlók helyett nemzetiszínű zászlók ezrei díszítették Budapest utcáit, 1991 tavaszán, amikor Kecskemétről az utolsó szovjet katona kivonult. Édesapám, és sokunk édesapja már nem érthette meg ezt az időt. Őbennük a hosszú 45 év alatt lassan leégett, kialudt a mécses és hitevesztetten, reményvesztetten kellett elmenniük. Mi pedig, a másod generáció, akik ebben a történelmi időkben, életünk derekán itt találtuk magunkat a már nem egészen idegenben, itt született gyermekeink, unokáink körében, hirtelen egy nagy kérdés előtt találtuk magunkat. Kecskeméten rokonaim kérdezték: hát nem jöttök vissza? És sok másnak is feltették rokonai, ismerősei, vagy lelkiismerete ezt a kérdést. Sokan, akik tehették, akiknek gyerekei, családja nem kötötte őket szorosán ide, neki is indultak. Tamás öcsém, aki soha nem nősült meg, az USA Air Force-ból alezredesi ranggal nyugdíjba menve, 54 éves korában, 1990-ben össze-pakolt és hazaköltözött Kecskemétre. Abból a pénzből, amit az állam, mint „kárpótás"-t adott a 45 év előtt elkobzott földbirtokért, vidéki kúriáért, városi házáért, megvett egy pár hold területet Kecskemét határában, és egy kis házat építtetett rá. Nem az ősi családi birtokok helyén, csak magyar földön. Az ő szíve ellenállhatatlanul visszahívta őt szülőhazájába. Erős kritikával de szerető féltéssel nézte az új Magyarország átférfalódását a kommunista államrendszerből egy demokratikus államrendbe. Amikor az első igazi nemzeti kormány

megbukott 2002-ben, irtózatos csalódás és depresszió vett erőt rajta. Ez is nagyban hozzásegített korai halálához, 2003-ban, 67 éves korában.

Két másik nőtlen unokatestvérem, Szappanos Bandi és Endre Zsiga, hetvenegynéhány éves korukban ugyancsak visszaköltöztek Magyarországra. Feleségem nővére Judit, aki második házasságában már Németországban élt, amikor elérkezett nyugdíjazásuknak ideje, ugyancsak úgy határoztak, hogy hazaköltöznek. Férjének még a családban megmaradt Balaton melléki kis házat nyugati pénzen átépítették kényelmes otthonnak. A régi clevelandi barátok közül is többen erre az útra keltek. Kneffel Péter, Bistey Gyurka, Wiesner Jenő és mások.

Engem és feleségemet már túl sok családi kötelék köt ide Amerikába. Bármennyire is otthon tudom magamat érezni a mai Magyarországon, de mindig tudom, és érzem, hogy én már csak látogató vagyok. Érzelmi kötődéseim kettősek. Otthon átélem a múltat, ősi családom tagjaként, rokonaim között, valódi kecskeméti polgárnak érzem magam. A magyar állampolgárságomat reaktívtáltam. De a negyvenöt év túl nagy üreget hagyott maga után, a valódi folytonosság megszűnt, nekem ott már egyedül, családom nélkül maradásom nincsen. Majd ha fiaim poraimat visszaviszik a kecskeméti családi mauzóleumba, a kör bezárul, és ahonnan elindultam, visszatérek majd örökre.

IV. COMING TO AMERICA

Before I continue with my personal story and write about my early years in the new country, I feel it is necessary to give a brief background in the history of Hungary and world events, so that my children and grandchildren, the younger generation, can clearly understand the reasons and the process by which my family, with thousands of others of similar background, decided to leave behind their life, their possessions and homeland, and embark on this torturous Odyssey, that led to a new life in the new world.

The previous chapters - written in Hungarian - tell the story of my childhood and teenage years in great detail. A story steeped in the emotions and circumstances of a different and unique world, which in my mind could not be told in any other language. A story written in a way that could be best understood and appreciated only by those who grew up in that culture, who speak that language. However, I will try to retell it in a shorter version, as part of this greater history, a part of this recap of the 30 years prior to coming to America. To preserve as much authenticity as possible, I will write the names of persons in the Hungarian way, family name (last name) first, and given name (first name) last, with the correct Hungarian spelling, including all the appropriate accents on vowels, in all names and expressions.

Brief background history and politics of the inter-war years

Communist revolution and following terror in 1918.

The Bolshevik Revolution in Russia in 1917 was largely instrumental in defining the outcome of the First World War. A new world conquering political philosophy, called Marxism took shape and engulfed Eastern Europe. Lenin's bands of terrorists ransacked the land of Russia, murdering the Czar and his family, murdering and incarcerating everyone opposing their rule, in the name of the new Socialism/Communism. As an antithesis to the feudalistic system in that country, this new system enforced radical changes in society, abolishing private property, basic human rights, independent thought, private enterprise, and all other trappings of a feudalistic society that provided peaceful and prosperous life for those, allegedly ruling over the millions living in poverty and destitution, the proletariat. We all remember the great film of the sixties, "Doctor Zhivago".

It is very tragic, but telling and perhaps a horrific prophecy of things to come years later, that Hungary was the only country outside the Russian sphere, who succumbed to the Bolshevik ideals in 1918, and actually allowed herself to be ruled for a year by those ideals that spread murder, destruction and terror throughout the country. The suffering of the segment of society targeted by the communists during this year would not fade from the collective memory for decades, and would become the defining mind set shaping the hard choices to be made in later years. Its recurrence would have to be avoided at all costs.

Regent Horthy (Mar 1920-Oct 1944) and his 24 years

In the fall of 1919, the Hungarian National Army (*Magyar Nemzeti Hadsereg*), led by admiral Nicholas Horthy de Nagybánya (*nagybányai Horthy Miklós tengernagy*) starts out in Szeged and marches north to Budapest, clearing out the strongholds of the Communists on their way. The hated Communist leaders of this era flee to Moscow (*Kun Béla*, etc.) or are incarcerated in Hungary (*Rákosi Máttyás*, etc.), but are later traded away to the Soviet Union in a diplomatic exchange. Some of these, who are still alive in 1945 will be returning, to vengefully reestablish the full stranglehold of Soviet Communism on the country.

In the absence of a suitable monarch, Horthy accepted his appointment by the Hungarian Parliament to the position of Regent of the Hungarian Monarchy (*Magyar Királyság*), in March of 1920. He held this post for the next 24 years, guiding *Hungary*, that was now, first time after centuries, a fully independent sovereign country, through its most difficult period in her history.

A personal note of family involvement may be appropriate here, in memorializing the fact that my maternal uncle, Endre László - also addressed as *Laci bácsi* on many of these pages - had a close relationship with the Regent. He was the District Commissioner of Gödöllő from 1923-36, where the Regent held his residence in the Royal Palace of Gödöllő. This office and the proximity of the seat of power, has brought them together in frequent official and social functions. It was through this relationship, that the Regent placed his confidence in *Laci bácsi*, and sent him to Henry Ford in America as his emissary, with the mission to make appropriate arrangements for his newly graduated engineer son, Horthy István jr. to come to Detroit and work in the famous automaker's manufacturing facilities as an intern. As *Laci bácsi* was fluent in both German and English, he was able to complete his mission successfully, and by the way, established a close relationship with Henry Ford himself.

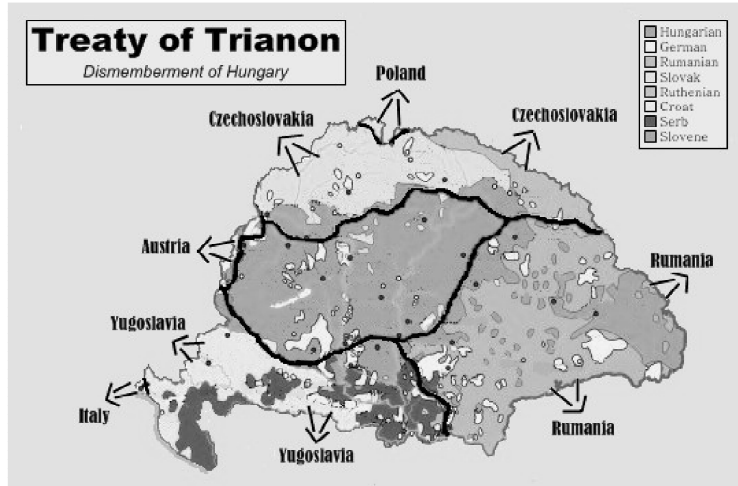

During his tenure as District Commissioner of Gödöllő, he was also deeply involved in the hosting and organizing the 1933 International Boy Scout Jamboree, that was held on the grounds of the Royal Palace. This picture depicts him as the lead rider in the opening procession of the Jamboree.

Loss of territory, economic and military sanctions by the Trianon treaty.

To begin with, the year 1920 brought the tragic dismemberment of the country as a result of the Treaty of Trianon – a subset of the Treaty of Versailles - . At the conclusion of the war The Entente Powers - Italy, France, Great Britain, the main players - sat down to rearrange Europe, and the near east, intending to punish the real and alleged troublemakers, such as Germany and the now disintegrated Austro-Hungarian Empire, especially concentrating on reducing Hungary to insignificance, lest she manages to return to meaningful strength threatening the future balance of power in Europe. Out of the body of Hungary new countries, such as Czechoslovakia, Yugoslavia were created, and Romania grew to more than double its previous size. (It is also interesting to note today, that as a part of the overall Versailles Treaty the state of Iraq, in the near east, was put together as well by artificially drawn borders.) In the process Hungary lost 67% of its territory, and 58% of its popula-

tion. In addition the newly dismembered nation was forced to pay immense amounts of war-reparations to the victors, and was severely restricted in the size of the armed forces the country was allowed to maintain.

This Treaty did not live up to its expectations of preventing future wars and upheavals in Europe. Rather it sowed the seeds of hatred and discontent between winners and losers, it set the stage for the second major conflagration, WWII. During that war in the early 40's, both Czechoslovakia and Yugoslavia broke up into separate Czech (occupied by Germany) and Slovak, Serb (occupied by Germany)

and Croat states. This was the time when these new sovereign states, Slovakia and Croatia were born. However they lasted but a few years. After the war under Communist leadership, they were reassembled again to their Trianon created entities, then broke up again in the 90's, after the fall of Communism in Europe, this time by self determination, respectively into the Czech Republic and Slovakia, and into Slovenia, Croatia, Bosnia-Herzegovina, Montenegro, Kosovo, Macedonia, and Serbia. (Let us not forget the struggles and the bloody conflict in Croatia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo during the nineties, still a legacy of Trianon) .

First 10 yrs begins definite trend to prosperity, 30's world depression.

Under the leadership of Regent Horthy and his Government led by count István Bethlen, the first ten years are marked by relatively rapid growth of prosperity and social stability. This continues somewhat abated because of the Great Depression that arrived in Hungary in 1932, for another 8 years , to 1938 – the beginning of wartime activities, under Bethlen's successors. A strong middle class is starting to emerge. However, the country's biggest social problem, the inequity between the rich and the poor was not attended to as vigorously as it should have been. Land reform was talked about, but it remained just talk. Some social reforms were enacted, but they too were limited by the county's available resources. The nation was not able, or willing to risk instability, to address drastic reforms. A question may well be raised, whether dividing the great landholdings of the state, the church, and the aristocracy among the poor would have significantly reduced this problem? Or other economic factors, such as the great depression of the thirties, that radiated out from the USA to the whole western world, had a much greater impact. (Many nations, including the world's richest nation, the United States of America, has not been able to solve this problem even in our days.) At any rate, the poor and distraught segment of society who did not participate in this relative economic prosperity became the hotbed of discontent, found their salvation in the perceived promises of the Workers Paradise, promoted by the Marxist/Leninist/Stalinist/Communist ideology.

Territorial revisions.

Outline of the borders in 1942 after territorial revisions

The sense of gross injustice and a burning desire for revision of the Trianon dictates drives the leaders and citizens of the nation during the thirties. When Germany comes a courting, bearing promises of territorial revisions, the nation cannot possibly refuse the chance of redressing past wrongs, and commits herself to an alliance, whose consequences are at first fruitful, but eventually will prove to be disastrous.

In Nov. 1938 the 1st Vienna Accords returns the Hungarian populated part of the Uplands (*Felvidék*), from Czechoslovakia.

In March 1939, as the new Slovakia is formed, Hungarian forces occupy, with the tacit agreement of the Germans, all of Trans-Carpathia (*Kárpátalja*). This action restores the Hungarian border to its original place, on the ridge of the Carpathian mountains, and establishes a common border with traditionally friendly Poland.

In Aug 1940 the 2nd Vienna Accords awards the northern part of Transylvania (*Erdély*) to Hungary, returning from Romania. Hungary's eastern border on the ridge of the Carpathians is now fully restored.

In April 1941, as the German army invades Yugoslavia, and that country disintegrates, spinning off a new state of Croatia, Hungarian forces march in and retake the southern territories, called Voivodina (*Délvidék - Bácska*).

In total 34% of once lost territory, and 39% of once lost inhabitants are returned to Hungary making its territory 171,300 km², with 13.5 million inhabitants. Unfortunately this is but transient glory. The world is by now fully embroiled in a great war. Hungary finds herself drawn more and more inextricably into the whirlpool of final demise.

I was born in this period of our history, into an upper middle class family. The *Szappanos* ancestors came to *Kecskemét* in the early 18th century, as the descendants of one *Szappanos Mihály*, a captain in the army of *Thököly Imre*, the “*kuruc*” leader in the struggle against the Habsburg oppressors. *Mihály* excelled in his profession, and for an especially brave and heroic action, he was bequeathed the title of nobility (in 1674) by the then reigning Chieftain of Transylvania (*Erdélyi Fejedelem*), *Apaffy Mihály*. As part of this title of nobility, the family crest granted him depicts a peace dove carrying an olive branch. This heroic action was one in which, with a swift and stealthy attack he succeeded in freeing a whole bunch of Protestant preachers who were destined to be shipped away as galley slaves by the forces of the Catholic Church. (Yes, there was a dark period in European history, where the Catholic Church succumbed to rather harsh measures in its backlash to the rapidly expanding “heretic” Protestant Church, a movement started by Martin Luther.)

Mihály belonged to the Hungarian Reformed Church, and he passed this noble title and the adherence to this faith on to his descendants. At the time of my birth, the *Szappanos* family was highly respected, and represented in *Kecskemét* by many well to do members, most of them landowners, with city residences, but also in other professions, such as lawyers, judges, pastors, and public servants. Although never professional soldiers, whenever the country needed them, they would serve

with honor and valor, some even giving their life in the two world wars. Along with others of their peers throughout the country, they were viscerally patriotic. This patriotism was rooted in the deep connection with the ancestral land they owned, a land through which they were inexorably tied to that bigger land, their homeland, their “*patria*”.

No wonder that those, who at the end of WWII decided to flee their homeland - having been disowned by the new ruling class in their own country - have had to undergo an excruciating psychological trauma. Why did this have to happen? We shall see later. For now, let's return to the past.

My father started out as a career *buzsár* officer in the Hungarian Royal Army (*Magyar Királyi Honvédség*), graduating from the Military Academy (*Ludovika Akadémia*) in 1918, just at the end of WWI. His military service was short and turbulent, living through the Bolshevik reign of terror, then serving in the resurgent and victorious national army led by Horthy Miklós, who later became the country's Regent. The draconian sanctions and restrictions forced on the country by the Trianon treaty forced the young second lieutenant into reserve status in 1921. As fate would have it, this was a fortuitous course of events, because his father became ill with cancer at a very early age, and died three years later, in 1924, leaving all the family's ancestral land holdings - which he was managing - to his son, my father. Even though my father had a younger brother and sister, Hungarian tradition, custom, and even common law gave the first born son the right to inherit all ancestral property, that is property that was inherited by his father. As a 25 year old young man, he took over the reins of the 640 acre arable farmland in *Városföld* and *Páka*, and the 882 acres of grazing and forestland in *Bócsa*, and ran them with great success, with the help of his trusted manager and overseer, *Lőrincz István*. He became a successful gentleman farmer, even though in his heart he always remained a *buzsár* officer. With his father passing away he also inherited the large townhouse in the center of the city of *Kecskemét*, where his widowed mother, my grandmother lived. My father was a down-to-earth, no-nonsense man, who had the native gift of being comfortable conversing with all classes of people. His forthrightness and direct honesty was respected by all, which was a great asset, as he was involved with all kinds of civic activities, from farm and dairy associations, to church and city affairs, and was a member of the very important Gentleman's Club (*Úri Kaszinó*) where all the daily business and entertainment of that society was conducted.

My mother also came from a family of nobility, the *félegyházi Endre* family. The ancestors of this family stemmed from the *Jász-Kun* clan of ancient Hungary, and settled in the heart of the region of *Kiskunság*, in the city of *Kiskunfélegyháza* in the 18th century. The origin of the family's title of nobility has been lost to the nebulous past, but if we look what the family crest depicts - a soldier holding the cut-off head of a Turk by his hair - one may conclude that this title originates from the days of Turkish conquest and occupation of Hungary during the 16th and 17th centuries. Members of the *Endre* family have held positions mostly in civil service, in the legal and administrative professions, many of them owning sizable land property. An exception was the brother of my grandfather, who was a physician and a general in the Hungarian Royal Army. My grandfather, *Endre Zsigmond I.* was the youngest male of 14 children, of whom 9 reached adulthood. He received his law degree from the *Jogakadémia of Kecskemét*, after which he began his lifelong career as a public servant. He was first elected to a post of district commissioner in *Kiskunfélegyháza*, from where was later elected to be a member of the House of Representatives in the Hungarian Parliament (*országgyűlési képviselő*), and finally to the Upper Chambers of the Parliament (*felsőházi tag*). Besides being a public servant, he was also the embodiment of the traditional Hungarian landowner (*magyar földesúr*). His ancestral landholdings were in the hundreds of acres (I have not found any records giving exact amount) in *Szentkút*, about 15 kilometers south of *Kiskunfélegyháza*. This place was later renamed *Pálos-Szentkút*, after the Pauline Order (*Pálos Rend*) established themselves at the place of pilgrimage, the site of the holy well

(*szent kút*) where - tradition has it - several miraculous healings have been bestowed on believers.

My mother was the youngest of 6 siblings. *Anyuka's* sisters, Ilonka *néni*, wife of Geréby Imre *bácsi*, Marika *néni*, wife of Újhelyi Tibor *bácsi*, Etus *néni*, wife of Várdy Pista *bácsi*, Szidi *néni* - never married because of her physical shortcomings due to childhood polio - and finally the oldest of them Laci *bácsi*, were a very closely knit family, that in time grew into a large extended family. During my childhood years, but especially during the turbulent years after the war, I was very close to many of them, and their influence on my, and our lives have been significant. It was Laci *bácsi* who has taken upon himself to shepherd this family through the very difficult times of the coming upheaval. He was a highly placed official with numerous strong contacts with the German officialdom, that enabled him to navigate through the turbulent events of our flight, and enabled him to provide some

Manor house at Városföld

open doors for us to find a place to live once we arrived at our final destination in Germany. His name will come up very often in this story.

Szentkút, as well of *Városföld*, is in the middle of the Great Plains (*Nagyalföld*) between the rivers Danube and Tisza, in the center of the country. Although there are a few larger cities in this area, such as *Kecskemét* and *Kiskunfélegyháza*, and some villages, most of the area consists of open land, called *puszta*, much like a flat prairieland, with patches of forest, and grazing land, but also orchards, vineyards, and where the soil is good, arable farmland.

These landholdings were operated out of a small cluster of houses, called manor (Webster: a house and the land surrounding it, owned by a noble), in Hungarian called the *tanya* or *gazdasági major*. Depending of the size of their landholdings, and type of farming, this *tanya* consisted of people's dwelling houses, farm buildings, barns and stables, and grain storage, etc. This is where well to do landowners have built their country manor houses, their size and richness depending on the affluence of the owner.

Both, my father's place in *Városföld*, and my grandfather's in *Szentkút* were one of these manors, with one of those modest but comfortable country manor houses, suitable for a family, with a guest room and servant quarters. Not one of those baronial mansions pictured in travel brochures. Electricity and telephones, in those days were not one of the luxuries that even the very rich could afford. Rural electrification fell victim to the grave economic climate between the two world wars, and became reality only after the Second World War. So running water was provided by a large tank in the attic, to where water had to be pumped up from the well by the hand of servants. Warm water was had by heating it on the large wood-fired kitchen stove, for bathing there was a separate wood-fired water heater which would be fired up once a week.

Manor house at Szentkút

Living in the country also meant a certain degree of distance and separation from the city, where much of life's necessities resided. To get there, we had several means. One, reserved for special occasions or emergencies was the horse-drawn carriage with two horses and the driver (*koszár*) of the *hintó*, that was a comfortable spring suspended coach with a retractable roof. Special occasions,

because the driver and the horses were normally otherwise occupied in the everyday workings of the farm, and needed to be “scheduled” for taking my mother with or without us kids to the rail station, which was about a kilometer away, or to *Kecskemét*, 15 kilometers away. Very seldom, there would be medical emergencies, if one of us kids would develop a high fever or other sickness. Since there was no telephone, the only method of getting the doctor to the house was to send a coach to the home of the doctor in *Kiskunfélegyháza*, with a letter of request, to please come right away. In later years the doctor did acquire a car, and then it was only necessary to send a horseback rider into town to fetch him.

And of course there was the bicycle, that became one of the main means of transport as I was growing up. My father used this means of transportation to get to the city for very practical reasons, one of which was to get the exercise and keep his weight down. As I was getting to be 13, 14, I too got on my bike and pedaled into town. This was a good time to learn about observing the world around you in order to be able to make practical decisions. One of those important observations was, that if there was a strong headwind, it was unwise to embark on the 15 km. bike ride, unless it was not an option, and then to accept the physical demands of necessity was a lesson worth learning.

In 1928 my father did buy a spanking new American automobile, a black Auburn, with all the then usual accoutrements, like plush seats, running board, klaxon horn, spare tires mounted on side, up front, and crystal flower vases in the passenger compartment. Unfortunately this beautiful car had a very short career as a means of transportation. A year later at my parents’ wedding my father’s brother-in-law - who had a similar automobile - borrowed this car to fetch some guests from the railroad station, and in the process managed to drive it into a ditch upending it. Nobody hurt, set it back upright and drove home, not realizing that all fluids have drained out, and without water and oil the engine overheated fatally. To get spare parts or expert service in those days was very expensive or even non-existent. So, during the following years the car was relegated to the periodic ministrations of the farm mechanic/blacksmith, who despite his best efforts was never able to revive this engine. So this car was sitting in the garage all the time I remember, where we as children used to spend some fun times sitting in it and pretend to drive it.

The *tanya* at *Városföld* consisted of the manor house with a 2 acre park/garden surrounding it, containing flower beds, ornamental shrubs and trees, but also a section for fruit trees and a vegetable garden. My father had built this manor house in 1924, and designed its surroundings. He planted rows of cherry, plum, pear, apricot and apple trees, 10 each, and by the time I grew up they were bearing fruit every summer. Needless to say, we would start eating those fruits ‘way before they were ripe, resulting in aching bellies and severe reprimands. Outside this park/garden was the rest of the farmyard, with the necessary buildings for housing the farm workers and their families, then the buildings, stables and barns for the farm animals, the cattle, horses, pigs, poultry, and buildings for granary, and farm machinery, and the coach house.

My early childhood years, before starting school was spent in this place. Ever since I was able to walk, I spent my time outside in the park-like garden around the manor house, first accompanied by my mother or my nanny, later with my play-pals, the son of my dad’s farm manager, *Pityu*, and the son of the estate’s blacksmith and mechanic, *Jancsó*. I had a dachshund pet named *Muki*, and a donkey named *Bársony*. *Muki* was great fun for chasing cats up the tree, and on this donkey we had fun trying to ride, albeit with limited success. She was not one to be easily broken into accepting a rider on her back, and inevitably our attempt ended on the dusty ground. But we also had a little cart for her to pull, and that was more fun, as long as *Bársony* was in the mood for pulling it. The three of us had the run of the place, and would be playing in the garden, in the barns, chasing chickens and cats, playing in the haylofts and climbing trees. Not far from the *tanya* there was a huge 200 year old wild-pear tree, with enormous network of trunks and branches. It was a veritable paradise for us

kids climbing up there and finding bird's nests, and hiding places. There was also a shallow, dirty duck pond that - despite stern parental prohibition - was inviting enough in the heat of summer, to wade in to our knees, hoping not to slip and fall in the water, betraying noncompliance and bringing stern maternal berating down on my head. In my mother's mind the tetanus vaccination I had received, was no match for the horrible cuts and infections I could get from the sharp metal pieces and broken glass that was most probably lurking in the mucky slime, that was the bOttóm of that pond. In the winter, when the pond froze, we had fun slip-sliding on it. Skates would have been too pretentious.

My maternal grandfather's manor in *Szentkút* was a haven for all of us grandkids, which were 7 of us, Endre Zsiga and Babci, Geréby Zsuzsi, Pali and Jancsi, Szappanos Pisti (that's me) and Tomika (my brother Zap or Tamás), who was the youngest of us all. *Szentkút* was the place where our infinitely kind *nagymama*, a very stern *nagyapapa*, and a most liked and revered aunt *Szidi néni* resided. This manor house also had a great and grand park surrounding it, where all kinds of games and fun could be had, climbing trees, and playing hide-and-seek. This is where we, the grandkids - us cousins - got to know each other during summertime, when we all spent a lot of time enjoying each other's company and the loving hospitality of our grandparents. A very special occasion was Christmas time, when most of us, and our parents gathered in *Szentkút* waiting for the *Jézuska*, the birth and coming of the Christ Child, leaving gifts for us beneath the Christmas tree. The great suspense and anticipation was almost unbearable before the silver bell rang on Christmas Eve, and we could enter the room with an 8 foot tall tree, decorated with colorful trimmings, candies (*szaloncukor*), and cookies, garlands, tinsel and burning candles and sparklers. Gifts under the tree for everyone. Those gifts may or may not have corresponded to the things we asked for in the letter to *Jézuska*, but no one was ever disappointed. Needless to say, the Christmas dinners were unforgettable feasts as well.

Occasionally, especially after my brother was born, we took vacations around the country. One year, when I was about 9, we spent some time in a resort place on the shores of lake Balaton. This is where I was given swimming lessons, that proved to be the spoiler of the vacation for me. The daily lessons consisted of me being dangled in the water by an oversized fishing pole, trying to follow the instructor's instructions of how to swim. If I did it right, all was fine, but most of the time things did not satisfy his standards, which resulted in dipping the fishing pole far enough for me to go under. Needless to say the incentive was quite strong to try to do it right, and verily I did learn to swim then and forever after.

Later, in 1941, a year after the northern part of Transylvania (*Erdély*) was returned to Hungary, mother, Tamás and I went on a vacation to a beautiful resort place called *Szováta* in the middle of *Erdély*, that was in the middle of tall mountains, and on the shores of a very deep salt water lake, the *Medve tó*. This lake was famous for being very warm in the summer, with a thin layer of sweet cool river water laying on top. The salt content of this lake is so high that even non-swimmers could safely float on their backs without the fear of submersion. The surrounding mountains and pine forests were a first time awesome experience for me, who was born and raised in the flatlands of the *Nagyalföld*. Even in my later years and travels in this world, that place, that experience stayed with me forever.

When the time came for me to start school, the careless days of free living came to an end. From September to June I moved in with my Szappanos *nagymama* in *Kecskemét*, and only went home to *Városföld* on weekends. In those days I used to be a very flimsy, thin little guy with a poor appetite, and this *nagymama* decided that she will put some meat on my bones. There was no shortage of the good Hungarian cooking in her household, and time and time again I found myself sitting in front of a big plateful of food not able to put away one more bite. Having to sit there under the stern gaze of *nagymama*, until either she relented or the maid took it away in secret. Despite her best

efforts, though, I did not respond to the forced feeding and no significant weight gain was noticeable for all the four years I spent with her. Not until I got to be a teenager, did I discover the joy of eating, and put on some pounds and inches. This enjoyment did stay with me - with some forced disruptions during out postwar years in Germany - until these days, when I have to fight to keep those pounds away.

Life in the city was very different from the country. Here we had electricity and running water. Unfortunately the quality of city water was very poor, so drinking water had to be carried in by the hand of servants daily from the one good water well, about a half mile away. In the school I got to know new friends, mainly from the similarly situated middle class families. We spent a lot of time together playing. We all lived close enough together, that walking to each others' homes was not a problem. These friends stayed together for all the following school years, as we grew up, joined scouts together, and into later in life, when fate has moved us apart, but always kept in touch.

During these elementary school years the world around us started to churn and become very complicated. In 1938 the war broke out, which eventually turned into WWII. For quite a long time this did not touch us personally, it was outside of our borders. But hardships, shortages started to show up, and the gathering clouds could be felt. So let me continue with some more pertinent history.

World War II.

Finding neutrality an impossibility, the country faced a fateful choice between two evils, allying with Soviet Russia or Hitler's Germany? Given the viscerally engrained fear of Communism on the part of the large majority of middle and upper classes, the choice was really no contest. During the short Communist regime of 1918-19, the nation got a very strong taste of its cruelty, injustice, and terroristic methods. The propertied and ruling classes felt threatened by its possible return, while the disenfranchised class began actively to undermine and sabotage the defensive efforts of the country's leaders, by underground Communist organizations. This greatly polarized the country, and given the state of war existing at the time, it gave rise to some drastic moves by the government to combat them. The homeland was by now directly threatened by the enemy, the Soviet armies, and the leadership and large part of the population was solidly committed to defend the country against them. Even when Horthy sued for peace with Moscow, on Oct 15, 1944, a large part of Hungarian society, and the majority of the officer corps of the Hungarian Royal Army chose to continue the hopeless, desperate, life and death struggle to the last breath. Causing the country, especially Budapest enormous damage, leaving it in utter ruin. Sacrificing all this, rather than accepting the fate of falling prisoner to the advancing red army. (Today's postmodern historians look at this action as causing irresponsible, even criminal destruction to the country, especially the capital city of Budapest, and a senseless loss of thousands of lives... - forgetting that for time immemorial such unthinking sacrifice and heroism was understood and expected of all those who were entrusted with the defense of one's homeland. Sadly or not, this view is no longer recognized today.)

These last few months, Sep 1944-April 1945, however gave an opportunity to thousands to make the choice of fleeing from their homes and eventually their country, with the intention of saving themselves and their families from the dangers of war, of Soviet occupation and the fear of consequent real and perceived hardships and tribulations, with the hope of possible later return. For those, who did not return after the cessation of hostilities, that hope, unfortunately faded with the passing of years, with leaving Europe for overseas destinations. Indeed, very few then adults, certainly none of our parents' generation, were fortunate enough to see the end of communist rule in our homeland. When it happened, many of the younger generation decided to return. Several from my extended family did, notably my brother, who left Hungary at age 8 and returned at 55, and who after a period of hard times caused by the culture shock, found himself totally at home, found his

inner peace, that has eluded him all his life, and lived out the last years of his life in the happy knowledge, that he found his way back to his roots and to the soil of his ancestors.

In 1938 the Second World War started, but we, in Hungary were not much affected by it. Life remained good and stable for the large majority of Hungarians. The latent and lingering fear of being next door to Soviet Russia and the feared Communist regime was kept in check by the perceived protection we saw in Hitler's Germany, and the yearly acts of regaining yet further areas of the once lost parts of the country, filled us with hope for the future. When I got to be 10 years old, and done with elementary school, it was time to be enrolled in the *gimnázium*, an eight year stretch of school. *Gimnázium*, in the Hungarian educational system was similar to private or parochial schools in this country, offering the highest level of academic education. It was called the middle school (*közép iskola*) for the logical reason that it was in between your elementary and higher level of education. Even though it wasn't free or even cheap, a lot of deserving kids from the lower segments of society were admitted with the help of scholarships based on their academic standing or promise. The school that I got enrolled, was called the *gróf Tisza István Református Gimnázium*, in *Kecskemét*, run by the Reformed Church of Hungary. This was the second best school, right behind the *Piarista Gimnázium*, which was run by the Catholic order of Piarist Fathers.

In those times, academic education could not be envisioned without the knowledge of a range of languages. In the first grade of the *gimnázium*, (5th grade in US) the study of Latin was mandatory, and that requirement extended for the full 8 years. Beside that you started German in the 3rd grade (7th grade US), English, French or Greek (elective) in the 5th grade (9th grade US). At the end of those 8 years you were expected to know how to write, and compose letters, stories and reports in your own language with flawless spelling and grammar. You will have read a number of Hungarian and world renown pieces of literature, and learned about literary history, as well as learned by heart a good number of notable pieces of Hungarian poetry. Two year's worth of Hungarian history and two of world history. There was a big emphasis on the sciences: health, biology, geography, physics, and math. Getting you ready for higher education meant, that your math skills included analytic geometry and differential calculus, and everything else up to that. School hours were 8 to 2, 6 days a week, with 50 min classes, and a lot of homework afterwards. In addition we were expected to meet one evening every week for choir practice. My other extracurricular activities included fencing classes, and a stenography class, one year. At the end of the 8 years - when kids graduate from high school in the US - there was a state supervised comprehensive examination, covering the full range of the body of knowledge you were supposed to have acquired during those 8 years, called the *érettség*, a proof of your maturity, your ability of independent thinking, and eligibility to continue to university level studies.

After 4 years of my elementary school years spent with *kecskeméti nagymama* (grandmother of *Kecskemét* (Szappanos), as opposed to the one in *Szentkút* (Endre)), my father decided to remodel our townhouse in *Kecskemét*, where *nagymama* lived, so that our family would have a comfortable place to live in the city. This house was big enough that even after the remodel, *nagymama* still retained enough space for herself. For most of the school months we stayed at this house, mother, Tamás and I, but my dad tended to stay in *Városföld* most of the time, attending to business there. But when vacation time came, the first thing for me was to get to the barber, have my hair cut down to bald, and move on out to the country. A carefree and barefoot life awaited there, getting back with old childhood buddies.

Not that I did not have any friends in the city. Most of us who started together in elementary school, went on to the *gimnázium* and there we all joined the scouts. There was the six of us good

friends, kids from the middle class families of doctors and lawyers, whose parents went to the same social functions and were friends or even relatives themselves. On weekends, we would get together at the home of one or the other, to play and have fun. I was a proud owner of a large set of trains, that I started to accumulate with every Christmas present, while still in elementary school. Since there was no electricity in *Városföld*, the propulsion for those locomotives was strictly wind-up clockwork. When we got together at our house, we would set up the tracks according to layouts we designed during the week, for a more and more exciting race. The race consisted of as many locomotives as were operators, and each operator would sit at a switch in the tracks. The tightly wound up locos were placed at various points on the track, and at the start whistle, they would be let loose to run a collision free course guided by the clever and swift operation of the switches by those responsible for them. Of course it only went for so long before two locos did collide, to the great cheers and jeers of all involved, immediately tagging the one causing the collision the *bakertojás* of the run (the dunce of the track). It was a great triumph when all locos ran to the end of their “wind” without an incident. This game developed into such great fun, that even many many years later when I met these friends again, they would remember these times with the greatest of clarity and amusement.

These are the years when I, along with my friends, joined the Boy Scouts, in the troop that was sponsored by the school. In the last year before we left, I had also completed my patrol leader training, capping it off with a 10 day training camp in the local scout park in *Fehértó*, in the spring of 1944. It was a wonderful experience, the comradeship, the camping trips and the sense of doing something worthwhile and noble left a deep mark, that followed me throughout my life. Once you have internalized the idea of responsibly serving God, County and fellow man was an honorable goal and obligation, it became a part of you that years in the turmoil of life could not eradicate.

Another youth movement active in Hungary at the time was the *Levente*. While joining the scouts, which was voluntary, joining the *Levente* was compulsory for all male youths between the ages of 14-18. It was based on the principle of getting the nation’s youth ready for eventual military service, which at these times was inevitable and essential. Those, who were members of the scouts were exempted from *Levente* service, yet I, along with most of my friends signed up for its youth leadership training. This gave us a solid foundation in many things having to do with military discipline, and responsibilities toward our homeland in these dangerous times. We trained with wooden rifles, but did have occasions to use real rifles on the firing range, where we became rather proficient in target practice. I have taken first place a couple of times.

By and by the German war machine was marching ahead in the body of mother Russia, and the time came when Hitler decided to cash in his IOU’s for the returned territories, and demanded that Hungary join his war by committing her Second Army to the Russian front. This Army was very poorly equipped, and despite promises from the Germans, additional equipment and supplies never materialized. It was routed by the Soviet Army at the bend of the River Don, during the time of the great Stalingrad battle, the winter of 1942, and over 2/3 of this unit never returned home. This was the turning point of the war. After this, every thinking person in Hungary knew that short of a miracle, this was not going to end well.

I remember, sometime during these years there was a traveling expo that opened in *Kecskemét*, depicting the Bolshevik Revolution, the terror and atrocities of the Soviet regime, the prisons and tortures the communists were inflicting on their people, and the abject depravity of life in the Soviet Union. I viewed that exhibit with dread, I had nightmares about it long afterward, and I guess it has set my mind to the inevitable, that should things get to that point, there was no question that we must leave, and not allow ourselves be subjected to that kind of life. One could argue, that that expo was so much propaganda in favor of maintaining the people’s fervor for opposing this en-

emy. And perhaps it was, but as the world learned later, every word, every picture of that expo was proven correct.

Still, normal life went on in this gloomy atmosphere of approaching, impending doom. In September of 1943, my grandparents' golden wedding anniversary (*aranylakodalom*) was held in *Szentkút*. It was the most outstanding event of my young life, an event that stayed in memory for life. On this day in 1943, over a hundred family members and guests gathered at the Endre mansion in *Szentkút*. *Nagyapapa*, dressed in the traditional attire of nobility, the *díszmagyar*, and *Nagymama* were driven the short distance from the estate mansion to the little church of *Szentkút* in the grand carriage, *hintó*, drawn by four snow white Lipizzaner horses. The rest of the guests, similarly dressed in traditional attires, followed in their carriages or autos. It was a sight I can still vividly recall. A high mass was said by *Ákos Páter*, the senior friar of the then resident Order of Paulus, or *Pálos Rend*. Afterwards, all the guests gathered at the mansion where a great feast was served, in keeping with the best national tradition. Food of all kinds, the best of wines, and of course gypsy music, until morning.

This celebration was a high point in the social life at *Szentkút*, where many guests have enjoyed the Endre hospitality over the years. *Nagyapapa* enjoyed having guests and his own wines and dinner parties were famous in the country. In the early years, with five young beautiful daughters, the country's eligible young men came. Later the families and their children. And the country's notable personages. If the *Szentkút* guest book were still in existence today, we could find such names as Jenő and Ernő Huszka, popular composers of the day, György Oláh, one of the top journalists in the country, Gyula Gömbös, prime minister of Hungary, István Horthy, the Regent's brother, Archduke Joseph von Hapsburg, von Ribbentrop, the foreign minister of the Third Reich, and many others.

Nagyapapa was a feudal patriarch in the noblest sense of the word, a remnant of the last century. He treated everybody with paternalistic fairness, but his scorn could be great if someone crossed him. *Nagymama*, the grand lady, a saintly figure of kindness and goodness ruled over the family and the household. There was not a person on this earth who didn't love and revere her.

In 1944, almost exactly a year after the *Aranylakodalom*, this life, this world ceased to exist forever. Bombs from thousands of American planes devastated the cities. The queen of the Danube, Budapest was laid to ruin. The retreating Germans blew up all the beautiful bridges. And on Christmas of 1944 the Communist Russian hordes have taken the Capital.

In the fall of this year schools did not open anywhere. The country was being invaded by the Soviet army in multiple places, and fighting was going on in on many fronts of the homeland. My father was serving in the army at this time, and it was my mother who was faced with the task of singlehandedly packing up whatever she thought was useful, necessary and a must for our lives in the future, knowing full well, that even if we ever return, nothing will be left, all of our possessions will have been plundered and dispersed. There was a horses drawn wagon with a driver that was loaded with such divergent and useful/useless items as sacks of flour, containers of lard, smoked bacon and *kolbász*, the full set of mother's wedding china for 12 table settings (the one with the blue/gold edging that is in Anikó's household now, having inexplicably survived the subsequent flights, and moves to Germany and the USA), various sets of clothes and shoes, a wooden crate containing my substantial toy train set. Similar things were packed and loaded in *Szentkút*, and in addition *nagyapapa's* whole herd of cattle was set to be driven west as well, along with the 2 Lipizzaner horses drawing *nagyapapa's* *hintó* (the spring suspended enclosed, glass windowed coach-carriage). All of these were destined to go to west Hungary, to the little village of *Velem*, where the whole family was headed to accommodations acquired by my uncle Laci *bácsi*. It was also he, who sent a car to pick up *nagymama* and Szidi *néni* in *Szentkút*, and us (*anyuka*, Tamás and I) in *Városföld* and drove us to *Velem*. To say that things

were chaotic is an understatement. No one knew or wanted to contemplate if we were ever to return, but by these actions of trying to save all possible possessions from falling into the enemy's hands, clearly demonstrated the mindset, that coerced hope, that this is really not happening, things will turn around, a miracle will happen, and we will be returning.

My, and every other family with an Endre member in it, left their homes, their homeland, along with thousands of their countrymen. Our family first fled to western Hungary. Most of us, along with *Nagyapapa* and *Nagymama* stayed at this quaint little village near *Kőszeg*, named *Velem*. *Nagyapapa* was in ill health. He was witnessing the second coming of the pestilence, and this time his intelligence told him it was not going to go away. *Szentkút*, his home and his life had already been overrun by the hordes, the country was lost, and an age, a social order has come to an end. On Oct 12th, 1944, in an apple orchard in that little village he took his own life.

Indeed, the Russian armies kept advancing and by the end of November we needed to pack up, pull up stakes and move on towards the west. Fortunately my dad finally was released from military service and joined us for a brief period in *Velem*, but then was taken away to other duties, and again *anyuka* was left alone with us two kids, to bear the hardships of what was forced upon us. *Laci bácsi* was instrumental in procuring and providing for transportation, a car and a truck, which were loaded up with all the belongings of the extended family members staying in *Velem*, and on the 7th of December we set out again, crossed the Austrian border at *Kőszeg*, and after overnighing in Vienna we arrived at our next destination in *Josefsberg*, Austria, a beautiful little village on the top of a mountain, in the high Alps. Well, this arrival got to be kind of complicated, because that day the first big snowfall arrived, making all those alpine serpentines impassable, so half way up the mountain everything got stuck, and we ended up walking the rest of the way. Finally we did get to our destination, a nice big ski lodge, where all of us found a place to stay for the present. Most of the Endre family, *Nagymama*, *Szidi néni*, the *Geréby*'s, the *Várday*'s, *Laci bácsi*, *Zsiga* and *Babci*, and us the *Szappanos*' was staying there, and later *apuka* and *Geréby Imre bácsi* arrived also.

It was at this place where we celebrated our first Christmas away from the lost homeland, where the Soviet hordes were rampaging through the countryside at this time. It was a very sad, and poor celebration, but we did the best we could, scraping together what we had, for a nice Christmas dinner, and a modest present for at least us kids. At least everyone was here and together, except *Geréby Pali*, who joined the Hungarian army in the last desperate days of the war, to help defend it. He never returned, never found out where and when he died. *Endre Zsiga* too, had been severely wounded a month ago, had been treated in a Vienna hospital, but by now he was with us again, his left arm in a sling.

So, this place in *Josefsberg* marked the second station in our *Odyssey*. Despite our wretched state and situation, most of us young ones managed to find enjoyment in our beautiful surroundings. After all we were at a winter resort, and sledding and skiing in the wonderful powder snow was all very new and exciting for us, coming from the Hungarian lowlands. This is where I learned to ski - well, after a fashion - . We got some loaned skis from the locals, and I tied and bound those up to my everyday dilapidated walking boots, and for a week I practiced not falling down on a smallish slope. When I mastered that, then I ventured further up the mountain where some of the locals were wildcatting, and eventually managed to schuss down and climb back up to where the real action was. I had the time of my life then, even though my "equipment" left a LOT to be desired, and never again in my later life did I find a good enough spot, that would compare to this, in my mind.

Everyone in the family spoke German to some degree - it was expected from the members of the educated class - and I found that a year of German in school, and a last summer spent with an exchange kid from Germany was good enough for me to get around without problems. This is

where I found my first love, in the person of one Erika Schindl, a 14 year old daughter of a fellow refugee German doctor's family (I was 15!) living across the street. We went sledding and skiing together, and fell head over heels for her and suffered the worst case of puppy love. It wouldn't last long. The winds of war took us away in different directions. However, later on I did find out where they ended up, and after some correspondence, a couple of years after the war ended, Geréby Jancsi and I did go to visit them in Augsburg. It was a sweet reunion, and we vowed to keep in touch, but after a time, our letters got fewer and fewer, and eventually stopped.

The days and weeks went by, and the war bore on. Our homeland, Hungary was already overrun and by the end of March, it became evident that we will have to move on again, this time much further west, to a place in Germany that was well past the limits where the Russians were supposed to stop, according to the Allies' agreement in Teheran. On April 3rd, 1945 we loaded our remaining belongings, on a truck, provided by Laci *bácsi* and began a torturous trek, by car and truck, making our way in a world of utmost tumult and upheaval, bombings and checkpoints, fleeing people all over the roads and trains.

I will continue our own saga, after this next chapter.

Wave of refugees : DP's

Who were the refugees? Some willingly planned, some unplanned. Many of those unplanned were the members of, or associated with the retreating Hungarian Army, and the military establishment, as well as the government offices, schools, universities, academies. These entities making a planned retreat and evacuation. Then there were those, who made a deliberate choice. People fleeing the approaching front, fearing for their safety. The upper and middle level of society, the political and social elite, the educated class. People in politics, government and public administration, military officers, and members of the police and gendarmerie (*csendőörök*), owners of property, such as land, businesses, banks and factories, their executives and highly placed employees. Professionals, teachers, professors, and generally members of society whose politics was devoutly anticommunist, who had all the reasons to fear for their life and property. There was this foreboding, that their world, their society as they knew it, was about to come to an end. Well justified, as it turned out later. About 70% (my estimate) of the leading, educated class, the intelligentsia of Hungary fled, never to return. Those remaining or those who have fled but returned from Austria and Germany, were de-classed, deported, persecuted and finally eliminated from the functioning society. Former blacksmiths and cobblers and factory workers were promoted to be mayors of large cities, to be judges, police chiefs, and functionaries of the huge political apparatus that served the dictates of the Soviet.

Indeed, our world, our society as we knew it, ceased to exist. Forever. The country never recovered from this great bloodletting or brain-drain. In the last 15 years since Communism collapsed, Hungary is still struggling to fill positions in business and industry, and in the leadership of the country and its politics. The moral decay, and the eradication of all idealistic and noble aspects of society and culture, by the 45 years of Communism, was unfortunately exacerbated by the following sudden release of constraints and the unbridled adaptation of western society's less attractive attributes. Many of our children and grandchildren, whom we raised in the love and respect of the beauty and greatness of our land of birth, and who have then returned there for an extended period, have come back disenchanting and feeling betrayed. They did not find the idealized place, their parents talked about. It will take a few more years before Hungary can return to a morally stable, prosperous society.

Where did the flood of refugees go? And by what means? There was only one avenue of escape – to the west. Into Austria and still further into Germany. Since it was uncertain whether the

Soviet army would in fact stop at the agreed upon line, drawn through the middle of Austria, most refugees wanting to put as much distance between themselves and the Russians, kept on going deep into southern Germany. The means of transportation was whatever could be found, owned, obtained, bartered for or commanded by those in authority. Most of those who started out in automobiles or trucks soon ran out of gas and had to abandon their vehicles, forced to continue their journey by other means. Those who started out on horse-drawn conveyances may have been luckier, as long as they managed to be able to feed the horses. Trains were still running through the last days of the war, not on schedule, but if you waited long enough one was bound to show up. It was the most dangerous means of travel, since the Allies found bombing and strafing of trains and train stations necessary in their drive for victory. Only a few, rich and powerful enough to command resources, managed to save their paintings, Persian carpets or silver dishes and china. In the end, the flood of refugees arrived in foreign lands with what they could carry in their backpacks and battered suitcases.

So, we too were forced to leave Josefsberg in Austria, and set out to continue our Odyssey toward the west. This is where our trek becomes crazy, convoluted and totally the victim of conditions, devoid of any chance for planning. Laci *bácsi* tried to orchestrate the movements of the members of the great extended Endre family, the best he could, and has provided the means of transportation to most of us - leaving Josefsberg - fully aware of the possibility that somewhere along the way we get separated, bogged down, get lost or unable to continue. There was *nagymama* and Szidi *néni*, Laci *bácsi's* wife Katalin, Zsiga and Babci, the Geréby family (4), the Várday's (2), the Szappanos family (4). I don't know by what reasoning, but Laci *bácsi* picked a little village, Neubeuer, in southern Germany (Bavaria), close to Rosenheim, to be the place of anchor, where all of us were supposed to move toward and meet eventually.

The first trip of our vehicles out of Josefsberg took all the women and Tamás to a monastery in Sankt Florian, close to Linz, about 100 miles, then returned to pick up the remaining pieces of personal luggage and possessions, and the men. This second trip got bogged down on the way, due to ongoing bombings, and finally the gasoline tanks running dry and not able to fill them because the German patrols at one control point confiscated all the spare gasoline we had in cans stashed away in the truck. We men finished the trip on foot and arrived a day late, to the great relief of the women, who were fearing the worst by then.

Because of the gasoline shortage, we had the car hitched to the back of the truck by a rope, and made most of the trip that way, until the brakes gave out, because of all the braking necessary during this tow. After the last drop of gas was gone, we had no other choice but to pack the most essential things in handbags and rucksacks, and get to the railroad station for the next train going to Salzburg, and points west. Eventually a train full of refugees and wounded soldiers did come, and by some miracle we managed to squeeze ourselves into the crowded compartments. The train took us into Salzburg, where immediately the train was shunted out from the main station to a far away side track, waiting out the time while the main station was bombed to smithereens. Somehow some tracks were still intact enough for us to eventually move on into Germany and to our destination, Rosenheim. Here we all disembarked, and took up temporary residence in the railroad station, along with hundreds of other smelly, exhausted refugees, sitting and sleeping, huddling with their kids and meager belongings. The next day we went into town, looking for a temporary place to stay, which we did find. A good thing too, because that next day the station was bombed, and many of those with whom we spent the night before, did not make it.

Laci *bácsi*, Katalin, Zsiga, Geréby Jancsi and Geréby Imre *bácsi* stayed behind in the hopes of saving what possessions remained behind, trying to find a way to move whatever stuff was left on the disabled truck to the railroad station and along with the rest of the stuff get all of that loaded on a train and ride it as far as they could. They eventually managed to load all, only to be sidetracked later down the line, in a little town near Salzburg, where they were forced to unload everything into a baggage warehouse.

Meanwhile Laci *bácsi*, who managed somehow to keep his car fueled, drove on with Katalin to Rosenheim, and as he was driving through town, just happened to spot *nagymama* and *anyuka* walking on the street in search of lodging. This one in a million chance meeting was only one of many subsequent such coincidences. They were those twists of fate without which the members of this family would not have been able to find each other, over and over again. Laci *bácsi* then took the women to a nearby town, named Raubling, and we men, followed on foot and walked the 10 miles there. There we found some temporary lodging in a schoolhouse. From there Laci *bácsi* and his family, *nagymama* and Szidi *néni* drove on to Pessenbach, near Kochel to a quaint and beautiful little baronial mansion named Ötzschlössel, which he has managed to obtain for his family's lodging. Indeed *nagymama* and Szidi *néni* stayed there for the next 5 years.

By another weird coincidence, *apuka* met up with Muraközy Jóska, one of his best friends from *Kecskeemét*, and neighboring landowner who, with his family was on the refugee trail with a wagon and two horses. Laci *bácsi* had given us a letter of referral to the director of the great landholdings nearby of the industrialist family Bosch, and with the Muraközys we set out to this place called Mooseurach, and drove the 50 miles with the horses in 3 days. After much wrangling and personal intervention by Laci *bácsi*, we finally got permission to stay, with the provision that we would be working there as farmhands.

None of us actually went to or ended up at our original destination of Neubeuer, but it was still the place where Imre *bácsi* found out, by chance meeting with someone, where his family was. After a couple of adventure filled weeks, the Geréby's were finally reunited in Raubling, and Zsiga rejoined his family in Pessenbach. They were forced to leave the family's remaining baggage in that warehouse in Austria, for there was no way all that stuff could be moved in those chaotic times. Many months later Zsiga and Jancsi returned there, only to find those crates and cases plundered, with only very scant and almost worthless stuff left to rescue. Still, they packed it all up and brought it all back. Miraculously one of the things that was recovered, was my parents' china table setting. The one with the blue/gold rim, that today graces Anikó's holyday table.

And so ended the most wrenching and adventure filled act of our flight, just a few weeks before the war ended. Everyone in our extended family landed somewhere, where a sort of semi-permanent existence could be found. In our case, close to the land that could provide one of the most scarce commodities of the times, food.

Years in Germany and Austria

Hungarian DP's – estimated 1 million total refugees, after repatriation min. 120,000 left . This includes Hungarian Jews and others released from concentration camps. as a refugee was shared by many ethnic groups.

Thanks to the occupying forces of Great Britain, France and the United States, the native officialdom of Germany and Austria in the occupation zones of these forces were directed to afford the same conditions of existence to the refugees, as to the native population. Therefore by law, the refugees received the same amount of food stamps, and same opportunities for getting permits for lodging as the natives. This didn't solve the suffering, the hunger and homelessness, but it made it

survivable. The native population having been overrun by millions of extra mouths to feed and to house, was naturally quite hostile, or at least unfriendly towards them. But were very willing to part with a couple of eggs in exchange for a gold necklace, or a liter of milk for whatever valuables one managed to bring from home. Money had no value, neither the Hungarian Pengő, nor the German Reichsmark. Bartering and eventually private black marketeering made a strong foothold. The emphasis was on food and clothing, in a time when manufacturing of anything has ceased, agricultural production was limited. In these war ravaged countries even shoelaces were not to be had, let alone shoes, and owning a bicycle with inflatable tires was the most valuable possession one could have.

Most of the refugees, Hungarian and others, lived in refugee camps. Life in these camps was pretty bleak. Very meager meals were served at a communal kitchen. Several families lived in the same room or hall, separated by blankets hung on ropes, to provide some degree of visual privacy. Shoes, clothing and other household necessities was whatever you managed to bring with you from home. There was rampant black marketeering, that could supply you with most necessities, if you had something to barter with. The families' valuables, gold, jewelry, lacework, embroideries, monogrammed silverware, table- and bed-linen, whatever they managed to bring along while fleeing, were soon converted into milk for the baby, some extra staples for the growing children, the much needed clothing for the bitter cold winter. Heating of the barracks during the cold winters was a challenge, and those with an ax and saw would find the closest woods or forest and under the cover of darkness bring home enough firewood to last a few days. Sanitary conditions were rather primitive: no plumbing, one communal bathhouse with hot shower (certain times of day) and washtubs for personal ablutions and laundry, and several natural gravity outhouses around the camp.

A smaller proportion found accommodation by private means, on farms and in villages, such as our family, where working as farmhands, or simply by being closer to the source, made it easier to provide better subsistence for the family. Some lucky ones may even have found a place to live in the bigger cities, where, even though most of them lay in utter ruin, social life, and more civilized environs made life more bearable.

This was a time when people's true character, a full range from moral baseness to spiritual nobility, irrespective of one's upbringing or social status, came to the surface. It is perhaps psychologically understandable, that having lost all earthly possessions, their homeland and the stability and constraints of society, some people allowed themselves be controlled by the basest of instincts. Thankfully, possibly a same number of people rose to their pinnacle of nobility in their selfless service, helpfulness and sacrifice. There was plenty of room for that, on the personal and community level. Those, who have organized the early locator services, so that separated families, friends could find each other; the priests and pastors, who took up their shepherd's crook and walked the land to find, help and console the scattered and lost people; the teachers and educators, who flocked together and organized schools, so the young could continue their education in their own language; the young Titans, who gathered all the young boys and girls under the umbrella of the Scout movement, to save them from aimlessly wandering into the moral swamp and abyss awaiting those without that support. These are the people deserving great admiration by their descendants.

It is little wonder that all those who have lived through those days and years, have formed a spiritual bond, a fraternity. Strangers meeting anywhere on this Earth need only to establish this common history in order to become instant friends, comfortable with each other.

The misery of life during these years was somewhat mitigated by finding ways to make and maintain contact with each other, to form Societies and Organizations that reflected each group's own background and sphere of interest. The many from military backgrounds formed Organizations to suit their needs of comradeship and a means of perpetuating the memory of recent history. Many of the educators found each other and founded schools in refugee camps, giving young Hungarians

the opportunity to continue and finish their schooling in their own language. The Hungarian Gimnázium in Passau is one example, that started out as an elementary school in 1945, and by 1947 was graduating high school classes with the approval and certification of German and American authorities. Hundreds of girls and boys have attended these schools (see list below), and received their education in their own language and national culture, thereby extending their Hungarian education beyond the time of their separation from their homeland.

Concurrently, young leaders in their twenties banded together and began to organize the youth into the continuance of the Hungarian Scout movement, which already in the late thirties was the repository and promoter of the native folk culture, national identity and patriotism. This emigrant movement founded itself by building on what they brought with them, updating and transforming it to a successful organization, serving the same old ideals, but emphasizing the cultivation of the language, and the national cultural heritage. The number of scout troops throughout Germany and Austria later grew into a worldwide organization, as Hungarians eventually emigrated to countries overseas, whose membership even today, numbers in the thousands. Undoubtedly, this is an organization that has proven to be the only one with a positive, functioning, and self-perpetuating program, that has made a significant impact on the emigrant generation as well as the later generations of Hungarians living outside the motherland.

Our life at the Bosch estate began in May of 1945 and ended in the spring of 1948. We arrived with the Muraközy's horse-drawn carriage, two families, they, Muraközy Jóska *bácsi* and Márta *néni*, with their son Bálint, and we, the four of us. We were given a place to live in one of the servants dwellings. This was a little two-story house in a row of similar houses, where other families lived, who worked at the estate. We, the two families got one of those dwelling units, which consisted of a large and a small room downstairs, and two similar rooms upstairs, one large unheated utility room, and one "indoor" outhouse. There was running cold water in the utility room (that sometimes froze up in really cold winter days), and warm water to be had by heating it in a wood-fired kitchen stove. Since our family was larger, we got to stay in the downstairs rooms, one with the kitchen stove used as kitchen, living and dining room and *apuka's* bedroom, the other as the bedroom for the rest of us. The large room was heated in the winter by the cooking stove, the bedroom had its own wood-fired tile-stove. We also got a little spot of land where we could plant a vegetable garden. To cook and to heat we needed wood. This we could find in the neighboring woods, but also could go and cut fresh wood in designated areas by the permission of the land management. Naturally it was one of the highest priorities to keep the wood pile high enough, especially in the winter months. *Apuka* and I would spend a lot of Sundays gathering and bringing in firewood.

As soon as we settled in, *apuka* and I started work at the estate's garden/nursery, where all the vegetables and fruits needed by the Bosch family were grown. Eight hours, six days a week. This was hard work, especially for *apuka*, who was not used to daily physical work, being a military officer and a farm estate owner/manager himself. But we managed - we had to!

The Muraközy's soon found another accommodation somewhere else and moved out, so we arranged for the Geréby's - Ilonka *néni*, Imre *bácsi*, Zsuzsi and Jancsi - to come and move in their place. So, for the next couple of years we lived together in these cramped quarters. Imre *Bácsi* and Jancsi too came to work in the nursery with us. The end of the war came and went, and we toiled on in this foreign land. Means of communication in these early days after the war were practically non-existent. Telephone service was out all over, but there were no telephones anyway at any of the places where the other family members were staying. Mail service eventually got going in a couple of months, and that helped some. Still the best way to keep in contact was by personal means, so Jancsi

and Zsiga were almost always on the road taking and bringing news and messages from other family members and friends. *Apuka* traveled as much as he could around the surrounding towns and cities, looking for and finding other Hungarians in refugee camps or privately, finding old friends and acquaintances, exchanging news and information of what was happening in the world around us and in Hungary. The news were not good, the Communist takeover at home turned the country into chaos and devastation, with people being persecuted and executed. We too, have finally gotten secret messages from our relatives at home, saying that we should not even think about going back home now, not in the foreseeable future, perhaps not ever!

Nagy mama and Szidi *néni* were staying in beautiful Pessenbach, which was about 15 miles south from us in the foothills of the Alps. We visited quite often, as we could find transportation or the occasion to go. In time, this place turned into a *Szentkút*-in-exile, where *Nagy mama* and Szidi *néni* managed to create a warm homey atmosphere, where all of us felt warm and loved. They also spent time with us often - separately, of course - although our sleeping accommodations were rather tight. They had to sleep in the same single bed with *anyuka*. But that sort of thing did not bother us anymore.

This place where we were staying, Mooseurach, was one of the many manors of the Bosch estate of many thousands of acres around us. It was 3 ½ or 4 miles walking distance from any other village, where we could catch the bus, the only means of transportation in those early days. The buses were constantly packed, and it happened often, that we had to walk back home, because there was no place on the bus. Only much later did I manage to get a bicycle, with which I could cover these distances with ease, and even bike away to Pessenbach to see grandma.

By the fall of 1946, things have settled down and consolidated enough that schools started to reopen. In a neighboring village, Beuerberg, a school began to operate, a middle school or *Gimnasium* for girls. This was a prestigious boarding school, whose buildings in Munich were bombed out and they moved to school down here into an empty cloister. *Anyuka* managed to get me accepted, the manor management grudgingly released me from working, and I started walking the 4 miles each way to school, starting my 9th grade two years late, among 34 girls. With only two other boys in the class this was undoubtedly the most exhilarating experience of my young life. Not that any hanky-panky could be even dreamed of. The nuns were very strict about that. Still, I had a great time. Unfortunately it did not last too long. In December of that year my parents learned about the Hungarian middle school, that was getting organized and set up in Passau's outskirts, in a one-time labor camp, now refugee camp location, called Waldwerke. In fact Geréby Jancsi has already moved there, and was studying vigorously to finish his last year in high-school and graduate. So, in January of 1947, I too moved there and joined Jancsi in one of the overcrowded barracks of this refugee camp. This school was run and classes taught by refugee teachers and educators, under the most trying circumstances. Classes were set up in a large barracks room, divided by blankets. I joined in and continued here in the 9th grade (5th gimnázium), and finished it in late March. It was recognized, that by now all of us have been delayed by two years in our schooling, and grades were compressed into abbreviated courses in order to catch up. Indeed a real catch up came, when in the span of the next 4 months I managed to cram in those lost 2 years, and in July I took the final exams for grades 10 and 11. Needless to say, no matter how much cramming one was able to do, there was a lot of education that was missed, that I had to catch up with, later in life.

It was here, that my life continued among other Hungarians of similar fate and background, here my high-school education steeped in traditional Hungarian culture continued and completed. It was here, where I rejoined the Hungarian Scouting, that was being organized here and in all refugee camps in Germany and Austria, by spirited young men. As a patrol leader, I too got to lead a bunch of kids, and forged some lifelong friendships. This was the year, 1947, when the Ukrainian refugee

scouts organized their jubilee camp in Mittenwald, and later in the summer the newly formed International Scout Association (ISA) brought many of the refugee scouts together again, in another jamboree, also at the same place in Mittenwald. I was fortunate to participate in both of those, gathering lifelong memories.

The summer vacation back in Mooseurach lasted only a short while. In the fall Tamás and I were back in Passau, starting school again, for me in the 12th grade. At last, I had a chance to finish this grade normally, and in June 1948 after taking the final exams of that grade, I also took the comprehensive graduation exam, the *érettségi*. With that, my high-school education was completed, ready to begin the rest of my life.

Meanwhile the management at the Bosch estate decided that the work my father was able to do for them was no longer good enough for us to continue getting their free housing and benefits that came with staying there. The Geréby's had already moved out to a neighboring village, Königsdorf, a year before. We had to find another place to live, and did find it in the same village. Tamás and I were away at school at this time, and I had to break away from school and come home to help with the packing and move. But finally we settled in, and my dad also found work nearby, which provided us with some meager income. Not that money in those days was of much value. There was nothing to be bought in stores, and the meager food stuffs that could be had with the rationing tickets was cheap enough. Still, money was needed for it and for bus fares and stuff, as we did travel around as much as we could, visiting relatives and friends. This new place in the village was a lot more convenient, for a lot of reasons. One big one, that we did not need to walk 4 miles, every time we needed to go to the store, or to catch a bus to go somewhere. From here, a short bus ride took me to the next town, Wolfratshausen, where I would get the train to Munich, and from there to Passau.

After graduation, I returned to Königsdorf, and right away found employment at the local blacksmith/mechanic/plumber/electrician shop, owned by Herr Franz Gerold, as an apprentice. Not much pay, still something to help with the family's budget, but I did learn to fix and repair bicycles, build all kinds of useful things from scratch, and learned all about plumbing and electrical wiring. In a year that I spent with Herr Gerold, I learned a lot of useful things, things that came in real handy in later years of my life. This, along with the earlier years in Mooseurach's nursery, where I learned about gardening and planting and growing stuff, I was ready for anything life was going to throw at me.

These were my teenage years. Doing physical work, supporting my family, while going to school during very difficult circumstances. No wonder I have not had much understanding or patience with the new world's teenager problems, their growing up identity crises, and maturing process. I had no time being a teenager, I was expected to be an adult at 15. I missed a lot, but I also gained a lot in self assurance, in seeing life and the world in a way that cannot be understood or realized by those who have never experienced it. A mentality and attitude toward life, that only those circumstances could formulate.

Emigration.

It is to be remembered that Hungarian refugees, along with other nations' refugees who were not fighting on the side of the Allies, were considered enemies, and did not initially enjoy the attention of those organizations (e.g. UNRRA) that were created to provide monetary and material support, and assistance in overseas relocation, to the victims of concentration camps, and refugees from "friendly" countries. These were the true DP's (displaced persons). The refugees of once enemy nations had to wait until 1947 before they could register with the IRO. At this time it became clear to the Allies that it was important to unburden the refugee host nations, and "forgave" the ma-

jority of these refugees, yet screening them very carefully for any signs of past political “sins”. The IRO fulfilled its mandate admirably, and by the end of 1951 – the end of its charter – most everybody, who intended to emigrate overseas was given a chance to do so. Those relatively few, who chose not to, remained in Germany and Austria, and after surviving a few more years of destitution eventually blended in and participated in the economic revival of Europe.

Arrival in USA

After having resolved the “enemy status” issue, the government of the USA began to allow these refugees, among them Hungarians, to enter. One prerequisite was, the possession of the so called “assurance papers”, a document sent by American citizens, assuring the Government that they will assume economic responsibility for these immigrants for a period of one year, so that they will not become a burden of the state. With these papers people registered themselves at the IRO, and eventually got a hearing at the American Consulate, where their qualifications, health status and political background was thoroughly checked out. Passing this test, emigrants were put through several collection and transit camps (e.g. Munich – Funk Kaserne; Wildflecken, Schweinfurt, respectively), before boarding the transport ships in such ports as Bremerhaven in Germany. Most immigrants entered the US through New York, although other ports, such as Boston, Baltimore, New Orleans were also used. The once famous immigration station at Ellis Island was no longer in use. All legalities were already taken care of overseas, no additional bureaucracy was necessary. We disembarked the ships, met up with our baggage, which was cursorily checked by US customs, and somehow found the people who were waiting to collect us, or followed other instructions or arrangements assisted by the NCWC and CWS, and somehow, by some means found our way to our final destination. Many of us came to Cleveland, because of the many good Hungarians here, who sent “assurance papers” by the hundreds. It is to be noted, that none of this cost the immigrants one penny. The cost of resettlement of postwar Europe’ population was born by the UN, and in large part, the USA.

Those who came to Cleveland were helped by some very kind and goodhearted people from the old time Hungarian –American community (*régi-amerikások*) and institutions. They were instrumental in helping to find lodging, work, and the bare necessities at the beginning of a new life in a new world. Cleveland became one of the largest concentrations of DP immigrants. Here, people of similar backgrounds found each other and formed friendships and gathered in a wide range and variety of organized associations, based on their one time place in Hungarian society.

Integration with the old-time Hungarians and their Organizations was however not realized, as one would have hoped. There were several sociologically unavoidable reasons. There was the clash of cultures (village vs. city), and the cultural divide that separated these two groups not only by decades of fast moving history, but also ideological differences of the two worlds. While the old-timers have come to the New World seeking a better life, leaving behind a homeland shrouded in bitter-sweet memories, the newcomers felt that they were evicted from their homeland by forces of evil, not the least of which was perceived to be the very United States they have now arrived in. The old-time Hungarian print media, that had formed the political views of their readers, such as the *Szabadság*, the *Népszava* and others, who were rather left leaning and not at all understanding of the wartime predicament of the Old Country, could not rid themselves even by the early 50’s, of the notion, that those who have left their homeland at this time, were mostly Nazi collaborators and war criminals, or at least members of that “feudal” society whose oppression and exploitation was perceived to have caused the emigration of the poverty stricken masses during the first half of the century. This created an undercurrent of suppressed resentment on both sides, and prevented the new

and the old generations to form closer personal or organizational relationships. With one notable exception : the Hungarian Churches.

Based on these history driven differences between the old and new Hungarian Americans (*régi és új amerikaiak*), the new immigrants were not willing and/or able to create any physical establishments, such as new churches, clubhouses, insurance companies, because, one, they were already there, and two, these immigrants were not yet ready to face the inevitability of spending the rest of their lives here. No common leadership recognized and respected by a majority could arise from the ashes of the emotional wasteland and disillusionment caused by a lost war and subsequent years of “wandering in the wilderness”. The DP society fragmented into small groups and associations, bickering among themselves about irrelevant social and political trivialities.

During the summer of '48 all sorts of opportunities began to open up for overseas emigration. Brazil, Argentina, Venezuela, Australia and Canada invited immigrants to fill their respective needs for fresh labor. We applied for Canada and Argentina and were soon called in for physical/medical exams to Munich, to check out our fitness for work. Indeed, in October of that year the word came that we are to report to the refugee center in Munich to begin the registration process for shipping out to Argentina. With heavy and mixed feelings we began packing and saying farewell to our relatives and friends, until the last day, the last minute, when father came home announcing that he got some very bad vibes from people who have already landed in Argentina, and he wants to cancel our move. And cancel we did. We did not know it then, but it was the wisest move. The fate of many immigrants to Argentina was less than fortuitous, having had to face innumerable hardships of really hard labor and harsh living conditions in some very underdeveloped parts of that country.

By that time we were getting some nibbles from the USA, and some vague promises that this guy, Joe Schoellinger, an American GI of Hungarian parents, whom we got to know and befriended in Germany, went back home and out of the Army, and began looking for someone who would be willing to vouch for us. Indeed a Hungarian-American farming family, the Bujak's in Mantua, OH, did fill out the necessary papers, called the Assurance Documents, with which we could go to the US authorities and apply for immigration. This was transpiring in the early part '49, and finally in August we received the notice to report to the US authorities in Munich, to begin our processing. We got packing, went to see all the relatives to say good-by, this time for good, and one day in August hired a truck to move us and our belongings to the Funk Kaserne transition camp in Munich. Torturous procedures, physical exams, interrogation by the CIC agents, interview by the American consul general, ensued for the next two weeks. Finally We, and all our belongings were loaded on a train, and with a couple of days' stop in Wildflecken, we arrived in Bremerhaven, Germany, the port of embarkation. The ships that were used to ferry all these refugees were US troopships that used to carry American troops to the war in Europe. (General G. O. Squire-class transport ship Displacement: 9,950 tons (light), 17,250 tons (full), capacity 3224 troops, commissioned by US Navy May, 1944. Later used to transport refugees from Europe to USA between 1949-51, then again refugees of the Hungarian revolution from Europe to Australia in 1957 - *Wikipedia*).

As we arrived at the dock where our ship the USS Gen. Harry Taylor was docked, we could hardly believe our eyes. Are we going to cross the ocean in this tiny boat??!! Beside all the big cargo ships in the harbor our ship really did look tiny. Well, we got on board and settled down the best we could. And at 3 p.m. on the 31st of August 1949, we set sail for the New World.

The crossing was uneventful, by Navy standards, but rather unpleasant by the standards of those, most of us among them, who, by the second day have had enough of the brisk heave-ho of the choppy English Channel, and succumbed to the malady commonly known as seasickness. It is

not a life threatening affliction, viewed by others, but definitely one were you wish you were dead, perceived by those afflicted. For days we had to forego the yummy meals served up by the US Navy, even though years of hunger and food deprivation would have rendered us ripe for wanting to devour those endlessly rich, almost forgotten dishes and foods and fruits. After a couple of days of this, I did go to the ship's doctor, who gave me an injection, after which I got better and ended up enjoying the rest of the trip. It took us nine days to make the crossing, and on the evening of September 9, we arrived in New York harbor and anchored down in sight of the Statue of Liberty. To this day I remember the awe and amazement as we sat on the deck far into the night watching the never ending traces of car headlights painting a maze of wondrous scenery, that of the lit up New York city.

And on this day, our life in the new world has begun. We have left the shores of Europe, the land of our birth, the land of familiar social order, culture and language, and we set off on this new road to a new life in this new world, almost exactly 5 years after leaving *Városföld*. By this act we have consciously forsaken the hope of ever returning there. For me, this past five years was a grand adventure, seldom thought of as something wretched or tragic. No so for my parents, and thousands of other grown men and women, whose lives and careers have been cut in half, who have lost everything materially and spiritually. Their arrival here was a wrenching experience full of fear and apprehension in the face of an uncertain future. A future in this new world, where everything was foreign, the land, the people, the culture, the language, where lacking any useable skills, lacking the knowledge of the language, the outlook was everything but rosy.

For them America remained a forced refuge, from where there was no returning. Indeed, their generation expired in the hopelessness of their homeland ever becoming free again. They did not live long enough to experience the collapse of the Communist world, the rise of their beloved homeland from the decades long oppression, and the progress toward a better life.

For me, America gave a new life never before dreamed of. While fiercely embracing my Hungarian identity all along, I became an American with two strong loyalties. One, a practical one for my new country, and another, a spiritual one representing my roots, my heritage.

Our new life in America, September 1949.

September 10, Saturday. Our ship, the Gen. Harry Taylor troop carrier docked in New York harbor. Lots of waiting, disembarkation, baggage, customs inspection. Buják Vera néni with her son Pali was waiting for us, and we met them. Our baggage was put on a train and shipped to the Mantua address, then we got in their car and drove and drove for 440 miles.

September 11, Sunday morning at 3 a.m. we arrive at the Buják's in Mantua, OH.

This disembarkation was remarkably organized. We started gathering at dawn, then after a lot of stop and go and waiting here and there, we finally got off the ship and were herded into a large hangar-like hall. Then our luggage arrived from the bowels of the ship and was dumped in a huge pile. Pretty soon everybody - about 3000 people - located their own, and moved on to the customs area, where they were cursorily inspected. Meanwhile our sponsors, the ever smiling Buják Vera néni and her son Pali somehow found us in the crowd. They came to pick us from Ohio with his car. Vera néni was a round faced jovial 300 pound peasant lady, their son Paul was a twenty something strapping young man. It was with great surprise and joy that we embraced each other, never-met-strangers, our only human and Hungarian link to this new world. Without them we would have been totally lost. With their help, we arranged to ship our sizable luggage of wooden crates and bundles, to Mantua, OH by train. Soon we were riding in their comfortable limo, driving on the Pennsylvania Turnpike all the way to the Ohio state border. (There was no Ohio turnpike then). The Buják's car was an 8 cylinder large 1939 La Salle. Pali drove and Vera néni sat with him in front with Tamás in the middle. In the back were *apuka, anyuka*, and I sitting in the middle. We were "racing" at a mindboggling 70 miles per hour. Once we stopped at a rest stop, and Vera néni unpacked her big picnic basket full of long-time-no-see delicacies, soft white bread, ham, butter and all the usual fixin's and goodies. By that time we were very hungry and this seemed like a meal from heaven. And then we drove on, and on seemingly forever, until we reached the Buják farm in Mantua, OH. Dead tired and overwhelmed we fell in our new beds, and we slept in until 10 the next morning. Our first Sunday morning in the "new country".

* * * * *

The Buják's farmhouse

And on this day, our life in the new world has begun. And a new world it was, as we began to realize as the days went by. The Buják's were, what we called *őregamerikás* – old-time-Hungarians - jovial, simple, good, farming, peasant people. There was Buják Pali *bácsi*, the head of the family, a wiry little man, besides Vera néni. Their son Paul was living with them, and with his father was struggling with their farm work. There was also another son Joe, who did not live at home and had a job somewhere and only saw him seldom. There was plenty of food, and living space which was a vast difference from the niggardly food rations and cramped living conditions of the world we just came from.

We settled in to the new circumstances, enjoying the plentiful food, the new living conditions. The farm was located on Rt. 44 between Ravenna and Mantua. (Almost 60 years later we drove down that road again trying to find that house, I was convinced that I still remembered where it was, but could not find it. Instead of farmhouses there are now homes lining that stretch of road.) We had two rooms to ourselves in the large farmhouse of the Buják's. We came to know some of the neighbors. One notable family, the Kerner's, also Hungarian, with a large family. They even had a piano, and I played for them. Everyone was astounded. These people and their parents had come from a Hungary of the early 20th century, that had no electricity, no running water, and mostly earthen floors in the homes. In their minds we came from that place, for them the fifty years passage did not exist. Many times they would ask if we had electricity and were compelled to show us how to operate the water flush toilet. It is during these weeks that we began to realize the vast difference in social customs and culture of this new land, superimposed on

Our family as we arrived in America

which lay the language and customs of the Old Hungarians (*öregamerikás*), with whom, we found, the only thing common was the language. Their thinking, their speech, their interests were a curious mixture of that of a

Buják Vera néni with my mother

Hungary seemingly centuries ago, and that of the new world. Most of them spoke Hungarian, but it was filled with a lot of magyarized English words, that took some time to understand. Their favorite phrase, in heavily accented English, that would become really annoying after a while, was : "...and how do you like this country?" We felt like we were in a sideshow, in a museum. The first few months we soldiered on, being grateful to be finally out of poverty stricken Europe and on our way to a happier future. But slowly a natural yearning for our own kind grew stronger, and as news and correspondence told us about the great number of other

Hungarians arriving in Cleveland, we began to plan and eventually succeeded in moving there ourselves.

But meanwhile, *apuka* and I were expected to help out with farm work at the Buják's, and we did so, harvesting corn and picking potatoes etc. They had cattle, and horses, and sheep. Machinery for everything, albeit in a rather shabby state of repair. One day the silage chopper broke down, a gear stripped and a bearing burned out. I offered my "jack-of-all-trades" services and tried to make repairs, took the machine apart, but after driving to every parts store in the vicinity, we could only find a replacement for the bearing, but not the gear. There was no way I could repair the stripped gear, when Pali *bácsi* appeared with an electric drill, drilled a couple of holes in the gear hub, threaded them, and proceeded to drive a headless bolt into each. Put everything back together again, and it worked! My first lesson in American ingenuity, and a lesson in humility. Doing this, I even cut my hand, which became seriously infected and had to go to a doctor, who cut open the wound and drained it, and gave me penicillin injection. We picked a lot of apples from under the trees and took

it to the cider mill nearby. We had never tasted apple cider before. It was wonderful. As were the numerous new American dishes, like pancakes and bacon with syrup for breakfast. White bread, lots of meats, like beef, pork, chicken, turkey and with gravy, and new things like sweet potatoes, cranberry sauce, peanut butter! Buják Pali *bácsi* even made real Hungarian *kolbász* and *szalonna*.

On the next Sunday following our arrival, the Buják's took us to a community picnic at the Bognár's. We met a lot of new people, many old timer Hungarian farmers. Again, the eats, the food was unbelievable. *Kolbász, sonka, fánk, lángos* – all long forgotten flavors, in humongous quantities. There was music, and dancing, and I came away with a brand new wonderful experience in this new world.

However it soon became evident that the Buják household could not support our family for long. They could house and feed us, but there was no way they could pay us any wages. We needed to look for employment somewhere else. I was the first to move out to a dairy farm near Ravenna on Ohio route 44, called the Harland Dale Dairy Farm. It was like a half hour bicycle ride from the Buják's. It was owned by Ralph Hinmann and his family. There was his wife Ruth, a kindly and nice woman, who cooked good and plentiful meals, but was almost crippled with rheumatic arthritis, that claimed her life early, a few short years hence. They had two children Betty, about 15, and Bob, about 16. Betty was a nice girl, but never aroused any romantic feelings in me. Bob - I found out in time - was gay, which made our relationship in the family rather awkward. I was afraid to offend his parents for being so very disdainful toward him. And there were old Mr. and Mrs. Hinmann, Ralph's parents, and elderly and frail couple, who lived in the house as well. Old Mr. Hinmann passed away during the time I worked there. They gave me a day off on the day of the funeral, but I elected to stay and go to the funeral services and the cemetery with them. Ralph was a very kind, jovial, easy-going American farmer, not a bad bone in him, and rather intelligent as well. I feel lucky to this day, that it was this man who introduced me to America. It was through him and his family that I experienced the real American spirit, the good side of the American people. Of people close to the earth, and to God. It is there, that I realized we came to the right land. Even though later in life I saw what big cities did to people, I still believe that the backbone of this country is rural America.

I moved to the Hinmann farm on Oct. the 20th. I was put up in the bunkhouse, over the dairy room, in a single large room with two other farmhands, Art and some other guy whose name I don't remember. We got up early, and by 6, I was in the barn setting up the milking machine, washing udders and teats, and putting the machine's suction cups on the cows. Then collected the milk in large cans, took it to the dairy room, where first the milk was put through the open air cooler, where the milk runs down over water cooled ribbed tubes. This cooling process removes the body heat and also removes the "cow smell" from the milk. Next step is the pasteurizing process, which heats up the milk to a certain temperature, well below boiling, to kill any and all bacteria that may be in the milk or may cause it to curdle prematurely. Then came the cream separator and the butter churning machine. All needed to be attended, and when finished all the cans, the machinery, the stainless steel dishes and piping needed to be flushed, washed and rinsed, the floor mopped. All this was now my job.

Somewhere in between there came breakfast time. Every morning Mrs. Hinmann prepared a farmer's breakfast of eggs and bacon and sausage and pancakes with syrup, milk, cereal, donuts and lots of coffee. All of us, the family and all farmhands sat in the breakfast room and amid jovial bantering and conversation we ate heartily.

Done with the dairy business, I was then occupied with any and all doings related to farm machinery. This would include plowing the fields sitting on the tractor, or coupling the tractor up to the silage chopper, and feed cornstalks into it for livestock fodder, or hitching the tractor up to the manure spreader, attack the manure pile with a pitchfork and load the spreader, then drive it out to

the field and actually spread the stuff over the fields. Then, around 5 the cows came in and a new cycle of milking and milk handling began.

Around lunchtime, we came in again for a hearty lunch, and after a full day's work sat down for dinner at 7. Mrs. Hinmann was a good cook and thoroughly enjoyed the rich and tasty foods, that I have not seen since we left *Városföld* 6 years ago. After dinner I either stayed in the Hinmann's living room listening to radio or watching the very newfangled contraption called Television. Of course the picture was black and white, programming only during the morning and evening hours, reception by the antenna was sometimes good, sometimes bad. Snowy and rolling pictures were common any time. I remember seeing them build one of the early television repeating towers a few miles from the farmhouse. They said, when that is finished, we will have a much better reception. I also had a personal radio in the bunkhouse, that I listened to often. Every Sunday I could get the Cleveland station and listen to the Hungarian Radio program by Frank Szappanos. This name was a great puzzle for me, until when I got to live in Cleveland and met Frank in person. This was the first time I met a person named Szappanos, who was not my relative. The second time was some 3 years later, when on a troop ship sailing on the Pacific, returning from my tour of military duty in Korea, the PA system summoned Pfc. Szappanos to the command center. Upon arriving, there stands another GI with a nametag Szappanos on his shirt. Turns out he was some relative of Frank's living in West Virginia.

This fall and early winter was not a harsh one, and field work did continue with very few interruptions because of weather. I enjoyed the new life, the fresh air and healthy work. On weekends there were get-togethers with young people from the Kerner gang, where I very quickly found a girl named Becky very attractive and was looking forward to dancing with her on these occasions. Strange new customs, such as Halloween was especially fun. On Thanksgiving day we had the great traditional dinner at 'grandma's' (per my diary, assume it was Mrs. Hinmann's mother), and afterward back at the farm Ralph allowed me to take his shotgun and go out in the fields to see if I can bag something. I did – one sparrow.

Before I started with the Hinmann's, Buják Pali drove us all in to Cleveland to look around and see what the work and living conditions were there. *Apuka* only knew the Rev. Daróczy, the pastor of the West Side Hungarian Reformed Church, on West 32nd. and Lorain Ave., with whom he has corresponded before. He received us very cordially, but could not give us much hope in finding a place to live or to work at this time. We returned somewhat disheartened, and decided that we all have to start looking for employment around here in the farmlands. I landed at the Hinmann's, and through friendly contacts, *apuka* was offered farm work in neighboring Palmyra, at a farm owned by the Hampton's. So, on 1st of November *apuka* and *anyuka* moved to the new place, where they were given a separate little bungalow, with 2 bedrooms, living room, kitchen etc. During the following weeks I visited them there a few times riding the 23 miles on my bicycle, or Kerner Pali, or Ralph Hinmann drove me over to see them. Tamás was already enrolled in the public school in Shalersville, therefore he stayed at the Kerner's, who lived only 15 min. walk from the school. On weekends he came over to the Hinmann's where there were some neighbor kids he could play with.

This work for *apuka* did not pan out to be very suitable. Hampton expected to have hired a real farmer in the American sense, and of course *apuka* was not one of those. He was a 50 year old Hungarian gentleman, and one time gentleman landowner and farmer, a Hungarian Huszár captain, who did spend his last 5 years in Germany working on a farm, but somehow this work and environment did not suit him at all. He was lost and very unhappy there. It did not last very long either. On 15th of December he was told that the Hampton's did not wish to employ him any longer and that they have 15 days to find a place to move to. We all spent that Christmas together in Palmyra. This was not a very happy Christmas, as I recall. Since we were pretty much lost in the new envi-

ronment, without close friends, or own means of transportation, practically no mobility, meager language resources (*apuka*, *anyuka* did not speak any English at this time), and very little cash, the presents and spirit simply were not there, as one would have hoped for this first Christmas in the new world. And now freshly unemployed and without a place to call home. They were now committed to move to Cleveland, where they would find some new friends and promises for a place to live and work too.

1950

On Saturday, the 31st of December, Kerner Pali came with his pickup truck and put all our belongings on, and drove to Cleveland. A new, later to become a very good friend, Hetessy Gyuszi *bácsi* and his wife, who lived on E. 116th Street almost across from St. Margaret of Hungary Church,

With the Hetessy's in 1950

gave them a room in their house to move into. So the two of them now had a place to live, and *apuka* got work in a printing machine service and repair company on E. 30th and Payne Ave, where the foreman was a Hungarian and could communicate with them.

I stayed at the Hinmann's in Ravenna for now, and Tamás was staying with the Kerner's and going to school in Shalersville. But that did not last much longer either. On 8th of February I got a phone call from *apuka* in Cleveland, that there will be work for me there and they want me to leave the Hinmann's and move up there. On Saturday the 11th of February Ralph Hinmann in his pickup truck brought me, with much reluctance on my part, and all my belongings to Cleve-

land. I had been with them almost 4 months, and I liked it there. I did not know what was awaiting me on Buckeye Road. It was a very strange journey, driving through the big city streets, through the black neighborhoods, seeing the people there and seeing all the traffic and hubbub. I was a little scared. I moved in with *apuka's* at the Hetessy's, sleeping on the living room couch.

Not to worry. The next day, Sunday I went with *apuka* to the First Magyar Presbyterian Church on E.126th and Buckeye, in the afternoon I met with my old friend and schoolmate from Passau-Waldwerke of 3 years ago, Kölcsey Pista and his sister Klári. That evening we went and danced at Bethlen Hall of the First Hungarian Reformed Church on Buckeye and East Blvd, where we came together with other newly arrived young Hungarians. So my qualms were quickly resolved and found myself enjoying life immensely.

Next day, Monday the 13th of February I rode the bus with *apuka* to my new workplace, same as *apuka's* where we took apart and cleaned large printing presses. It was a greasy, grimy, stinky job. But it was a job, and I got paid \$20 for my first 2 days, and thereafter my weekly take-home pay was \$60.88.

So, very quickly my life and my social life was taking off with much vigor. New friends, besides the Kölcsey's was Muraközy Tibor and his sister Panni, and about 3 weeks later the Grassy's arrived, Jóska, Béla (Malac) and Mária (later wife of Dörner Pista), and as the year went by more came. Wekerle Baba (later wife of Póhly Csaba), Olgay Gyurka, Balogh Pista, Szathmáry Pista and sister Muci, and Falk Viktor. (Viktor's father Viktor *bácsi* used to be in the Hungarian military and was stationed in *Kecskemet* where he met and married his wife, and where Victor jr. was born. We went to the same elementary school in *Kecskemet*, although he was 2 years my junior and we did not know each other then. Later they moved away. Victor *bácsi* and *apuka* were good friends from those days, and when *apuka* got news that the Falks were stranded in South Dakota, he sent money to help them pay for their move to Cleveland.) Now there was 6-8-10 of us, who would congregate on the

weekends and go to dances, movies. There were 5 movie theaters right on the corner of E.105th and Euclid Ave showing the latest movie releases, and the Regent and Moreland theaters on 116th and 119th and Buckeye showing old Hungarian films. The Kölcsey's were living in a little bungalow in the back of Varga Róza *nénj's* on E. 120th, that had a nice basement space that we spruced up and decorated, and almost every Saturday evening the growing and gathering bunch got together there and partied till the wee hours of the morning. There was even a piano there, and I could play my heart out to help with the merriment.

Later that summer two musicians, a violin player and an accordionist heard me play the piano and asked me if I wanted to play with them at a wedding reception. I told them that I have never played with others in a combo, and my repertoire was rather skinny, but they said that's OK, we will muddle through! So we did. I accompanied them for a few pieces, but they went on playing other pieces I did not know, so I just sat there, until I noticed a very pretty girl in the party. Since I wasn't playing I thought I would ask her to dance. Which I did and had a lot of fun until the father of the bride gave me to understand in no uncertain terms that I was paid to play the music not dance to it. I did get \$10 for my orchestral premier – the first and last time ever.

Bethlen Hall and the hall at Saint John's, the Hungarian Greek Catholic Church on Buckeye Rd., just below Woodhull Ave., were the two major Saturday evening places of merriment and dancing. Later another place, the Aragon Ballroom on W.25th St, south of Clark Ave, where Paul Burton and his big band orchestra was playing every Saturday night, became the rage. Almost every Saturday evening for the coming year we were hanging out at one of them until 1 or 2 o'clock in the morning. Favorite places besides the movies and ballrooms were the Hungarian gypsy bars, Murar's on Lorain Ave, and the Tóth Bar on Buckeye, where most of us over 18 would hang out for some drinks and gypsy music. There was a growing number of guys and girls forming this group, all newly arrived Hungarians from Germany and Austria, who got together on these occasions, not as couples (boyfriend-girlfriend like dating was not accepted in those days by parents of conservative European society), but as individuals getting together and having a good time. Blossoming romances were inevitable, and eventually quite a few did get married.

There was this Woodland Recreation Center on E.96th and Woodland, where the manager was Mr. Focarett, and the social director Haller Pista *bácsi* (gróf Haller István – uncle of Friedrich-Strada Mária). Pista *bácsi* made sure that this group of newly arrived Hungarian youth was welcome at this place, where we could work out in the gym, later Pista *bácsi* would give fencing lessons, but more importantly this was a place where all of us would get together for parties and dances. Everyone would bring their favorite records (78 rpm shellac records) and we would have a ball! Pista *bácsi* would also serve as the chaperone, so many of the parents would feel safe letting their daughters come.

There was also another gathering place on the west side, at the Önképzőkör ("Center for self-advancement"), on Fulton Rd. just south of Lorain Ave. This is the place where some of us who regarded themselves "academically elevated" formed a club on Aug 21, called *Ifjú Magyar Akadémikusok* (Young Hungarian Academics) or IMA. We would get together there to do cultural stuff, like giving and listening to lectures and speeches by those who had the learning and stature to do such things. It was mainly a guy thing, but girls were often invited also. This club has functioned well into the late fifties, holding frequent meetings and a masque ball every year during the *farsang* (Mardi Gras) season. These affairs with costumed attires were a hoot, lots of dancing and telling of jokes and singing.

The pinnacle of cultural heights was, when we somehow got hooked up with a German nobleman of about 40, named baron Karl W. Ziechman-Uhlenhorst, (whom we subsequently christened "*Agár*" (Greyhound) based on his aristocratic appearance), who welcomed us, newly arrived

“nobility” from Hungary, with open arms and promptly invited us, *apuka*, Muraközy Tibor and his father Tibor *bácsi*, Kölcsey Pista and myself to a German hideaway where we were introduced to the others during a genuine Heidelberg Studenten Einweihung (a student fraternity initiation). We were supposed to be feeling honored by this action, but honestly, none of us felt that, rather we broke out in uncontrollable laughter, as soon as circumstances allowed. Needless to say, subsequent invitations to same were politely declined.

Meanwhile it came to pass that Tamás was finally brought back into the family. On March 11th, Buják Pali *bácsi* and Vera *néni* brought him up to us. Now, of course there was no room for me at the Hetessy’s, and we found a basement room on E. 127th, landlord Mr. Nebeháj, and I moved in to that room.

There was one big social event. On 24th of March, Archduke Ottó von Habsburg was visiting in Cleveland and there was a reception for him at the Cleveland Hotel (present Renaissance Hotel, downtown Cleveland), where most newly arrived Magyars came to pay their respects, to the one-time heir to the throne of the Austro-Hungarian Empire. It was a great honor that I too was introduced to him, along with *apuka*. (The next time I had a chance to shake his hand was on April 17, 2005, when we at the Cleveland Hungarian Heritage Museum gave a reception for him at the Galleria, and again a year later in October 2006 at the occasion of his visit to Cleveland for the commemoration of the 50th anniversary of the Hungarian Freedom Fight.)

While all this exciting social life was going on, the work that brought *apuka* and me to Cleveland fizzled out on March 13th. First it was closing for a week, then no recall, and I was without work for some weeks. Eventually, with the help of Rev. István Csutoros of the First Magyar Presbyterian Church, on 126th and Buckeye, where *apuka*, Tamás and I attended every Sunday, found several homes in Shaker Heights where I went to keep their lawns and gardens in order. One of these was the parents of Jim Bachus, the then famous movie and TV star, of the *Gilligan Island* fame. His proud dad would call me into their living room, one afternoon when I was working in their garden, and sat me down on the sofa to watch his son in a TV program.

Anyuka, the only catholic in the family attended St. Margaret of Hungary church on E. 116th St, just south of Buckeye Rd. This is the church were Zsuzsa and I were married later. The men in the family attended the above mentioned Hungarian Presbyterian church, or “*magyar református templom*” every Sunday morning. I joined the church choir, lead by Mrs. Csutoros, and sang at most church services, and also gave concerts at the church as well.

And of course, the problem of finding a flat or home where the whole family could finally move in together remained a constant concern. The Hetessy’s were kind people, but we were grossly imposing on their hospitality. By now only *anyuka* and Tamás were staying there, *apuka* and I were finding rooms and flats at other locations, often changing weekly. Finally we did find a house on 2777 East 127th Street, on the north side of Buckeye Rd, a duplex where the landlady lived upstairs and we downstairs, and on May 12th we moved in. We had hardly any furniture. Up until now we were living at somebody else’s home. So now, the local old-Hungarians helped us to find secondhand furniture and other household items, which we then hauled over on rented trailers, pulled by the only car in our circle of friends, that of Kölcsey Pista. Eventually we even found an old piano a couple of months later, that somebody wanted to get rid of, with Muraközy Tibor we went to get it the same way. Our landlady did not like this idea and made a big fuss over our audacity to bring such a heavy piece of furniture into her building without asking her first! She was really a mean old bag, criticizing every move we made, complaining about every little noise - she did live upstairs – and generally was a pain in the ass. Main thing was, I now had my own piano, and from now on we could have home parties at our house too!

At about the same time, on May 8th I landed a job at the White Sewing Machine factory, in

the Flats, close to downtown. This was a factory owned by Theodore Kundtz, a very successful Hungarian/German immigrant from Metzenseif (near Kassa), who had several factories where he gave work and livelihood to many of his Hungarian countrymen. Many years later, in 2008, I got to know his grandson Ewald, who was honored at one of the functions of the Cleveland Hungarian Heritage Society for all the work and assistance his grandfather provided to the new immigrant Hungarians.

Here I was taught to operate a lathe. We were doing piece work, that is, were paid by the number of pieces made, so I was hustling all day to catch up to the other experienced operators and match or surpass the numbers they made. Every day I took the bus to downtown Cleveland, from there the streetcar that crossed over to the west side on the lower level (now closed for many years) of the Superior-Detroit bridge, got off on the west side of the bridge and walked down to the factory in the Flats. Work hours were from 7-3:30, Monday through Friday, and my first paycheck was \$99.34 for 2 weeks. We had half hour to eat lunch, if you brought one. I had lunch every day with Olgyay Gyurka, who also started at the same time and was working there polishing sewing machine cabinets. I continued to work for my garden customers on every Saturday, for the rest of the summer and fall. *Apuka* did not find a job for a long time and I was the only one in the family to bring home the bacon.

As the summer weather was warming up picnics were the new rage. There was the Slapnicka farm, and the Kálló farm and others where various Hungarian organizations, churches and radio program hosts (Szappanos Frank, Hudák Ernő, etc) would hold their annual picnics on summer Sundays. Affairs at a large open area with a large pavilion as the central building, with smaller auxiliary huts and gazebos and outhouses surrounding, and serving the needs of the hungry and the thirsty, and the inevitable gipsy band to play for those bent on dancing in the 90 degree humid summer.

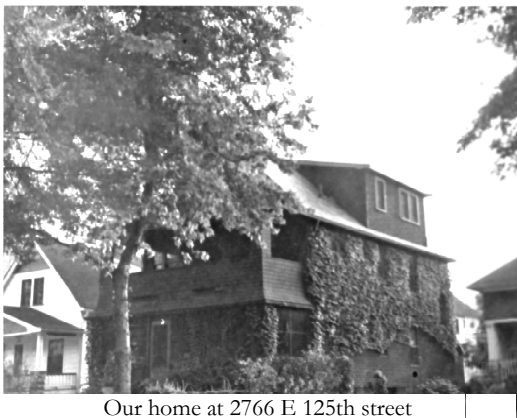
Every year on Aug. 20th, the day of commemoration of St. Steven, the Hungarian organizations got together to celebrate this Hungarian holiday at Puritas Spring Park (an amusement park, on Puritas Ave in Brook Park, similar to Geauga Lake Park, but long ago demolished and given over to urban development) with a picnic where hundreds of the Cleveland Hungarian community, old and new came together in a grand gathering to have a good time. This year, in 1950 we also participated and became acquainted with a lot of Hungarian community leaders and politicians. This Aug 20 picnic was held in succeeding years well into the sixties, until the Park eventually closed.

The Sewing Machine Factory shut down for summer vacation from July 17th to 28th, and I decided to make some money during these two weeks by going back to work to the Hinmann's farm. I liked these people very much, enjoyed the family atmosphere and the work there. So I got on the bus in Cleveland and rode out to Ravenna and spent the two weeks driving the tractor, plowing and mowing the fields and hauling in bales of hay, and pulling the combine. At the end of two weeks Ralph Hinmann drove me back to Cleveland, and I went back to work at the Sewing Machine Factory. Not for long. A new opportunity came up with a promise for better pay, at the Ernest Donnelly Co. where *Apuka* and I were hired on September the 1st. This was a shop, where we were supposed to sharpen saws of all kinds mostly by hand with a file. Band saws, circular saws, hand saws, etc. It was a better workplace, starting at 8, and finishing at 4:30, but very boring. And it only lasted for 6 weeks. Went to find new work. On Oct. 16th I started work at the General Motor's Fisher Body plant in Euclid along with Kölcsey Pista and Szathmáry Pista. We drove to work in Kölcsey Pista's car. I got work on the auto body assembly line as a welder. They taught me how to work with an acetylene torch for a couple of days, and then let me loose on the production line. My job was to hop into the driver's side of the open car body, squat down and weld the parts where the roof came together with the upright elements. It was a challenge for the best gymnast, and for the first few days I produced a lot of Chevy, Pontiac and Buick bodies that I pity the future owners for! But the pay

was good, as I remember \$1.60 an hour, and while I was there we got a 10 cents raise, and everybody was elated. Carpooling with friends was a blast and we had a lot of fun telling stories and jokes on the way to work, while listening to the top hits on the car radio.

This was the year of the historic big snowstorm in Cleveland, Thanksgiving weekend 1950, of which Dick Goddard talks to this day. It started snowing the Friday after Thanksgiving and by next morning there was a foot on the ground. And it kept coming down. Around noontime we all went to Kölcsey Pista's house (by now they were living on E. 130th St., south of Buckeye) to dig out his driveway so we could get his car going. But by the time we shoveled to the end of the driveway the other end at the garage was already up by 6 inches. After a while we gave up, especially after realizing that there was absolutely nowhere to go, all the streets were closed, the streetcars and buses were not running, all traffic was stopped and all stores were closed. So we just called everybody in walking distance to come over, and we had a hell of a party. Next day we tried the same, in order to fulfill our duty to go to work. We did manage to drive the car out on the street, and proceeded to get it stuck there. Took a couple of hours to get it back in the driveway, upon which we gave up trying to go to work. The whole city was shut down for three days. We barely made it to work, the following Wednesday, as the city was just starting to get on its feet again.

During this fall season four of us, Kölcsey Pista, Falk Viktor, Szathmáry Pista and I decided to enroll at Fenn College and take a course in English Composition 101. I presented my very ornate Certificate of Graduation (*Érettségi Bizonyítvány*) from the Hungarian *Gimnázium* (high school) in Passau, Germany, written in four languages – Hungarian, German, French and English – with all my grades in the various subjects noted therein. They were not all that excellent, but still the admissions officer duly impressed admitted me to College. The three other guys similarly. And we started going to school every Wednesday night for 2 hours, starting on September 13. Dr. Gulbenkian was our professor, a very nice scholarly gentleman, who kept giving us homework assignments in writing compositions about all kinds of subjects, selected and self picked. We all struggled with them – as I think did the professor – but turned them in dutifully every Wednesday. It turned out that I was the best of the four in the command of this new language, and helped out the others with their work. Kölcsey Pista was the weakest and required most of my contributions. One time his composition was so bad, I had to practically rewrite it myself. Of course Dr. Gulbenkian was not a fool, and we got busted for the obvious collaborative effort. But we did pass the course in good time and with passable grades on Jan 24, '51, just before life took another drastic turn for most of us. As we shall see later.

Our home at 2766 E 125th street

Sometime during this summer I received a letter from some kind of International Student Organization. It was addressed to my old address in Germany, and it was a miracle of postal efficiency of those days, that that letter found me after numerous forwardings. It stated that I am a proud recipient of a full scholarship to the A&M University of Texas, in Austin. I was astounded and perplexed, until I realized that this was the result of my application that I submitted in Munich a year ago at the Hungarian student organization *Soli Deo Gloria*. I have written about this before, in the Hungarian part of my memoirs covering 1949. There was no way I could

leave the family and go to Texas. Rev Csutoros tried to get them to change the venue of the scholarship to somewhere close to Cleveland, but was unsuccessful. I had to pass up this wonderful opportunity, which was a great pity, but under the circumstances and our perception of life then, it seemed

impossible. Had I gone ahead and taken this opportunity against all the odds, my life most certainly would have taken a drastically different course, would have ended up with a completely different life.

Meanwhile we managed to find a better house and on November the 8th we moved over a couple of streets to 2766 E. 125th Street. This was a much bigger home, and the landlady was not a bitch.

This year we did have a nice Christmas, the whole family was together in our own home, and we were well on our way to settle in to our new world. We had friends, and we were building our new life in this small and growing Hungarian community. All of the new arrivals were of the same middle class Hungarian background, who were forced to leave their homeland and country for fear of their lives under the Communists, spent 4 to 5 years in Germany or Austria in refugee camps or other meagerly accommodations, and were brought over on one-time troop ships under the aegis of the IRO (International Refugee Organization of the UN). Soon these people, these families found other people and families with whom they felt comfortable because of newly discovered old connections, friendships, acquaintances, or even family ties. It was proven over and over again, how small the world was, as we could connect with practically everybody else through common friends or relatives. We were forming a subculture, a unique society within the old Hungarian neighborhood of Buckeye Rd on the east, and Lorain Ave on the west. In this neighborhood the “*újamerikás magyarok*” (the new Hungarian Americans) were carving out a niche of their own in the larger “*öregamerikás magyar*” (the established old Hungarian American) community. The two groups spoke the same language, observed similar customs, but had very dissimilar memories of the “old country”, having left there 30 to 50 years before, from impoverished lives and environs. They could not fathom how we were already familiar with symbols of modernity, such as automobiles, electricity and indoor plumbing. Many humorous stories circulated in which we were instructed on how to turn lights on and off, and how to flush the toilet. It was inconceivable to them that the world has progressed outside of America, and that emigrants can be just as well educated and can come from well-to-do lives. Additionally, due to a very left leaning Hungarian press - notably the local *Szabadság* published by one Gombos Zoltán – that had been portraying the role of Hungary in recent history in a very negative light, and has collectively alluded to the newcomers as Nazi collaborators, has naturally caused some distrust and strain between the two groups, and has added another layer of separation between us. It is amusing these days to recognize that people immigrating from Hungary since the 1990’s tend to regard us, the one-time newcomers, the same way as we regarded the old-timers then. Fossilized remnants of an old world unknown to them.

At the end of 1950 many of the scout leaders started to arrive from Europe. On Dec 25th, Christmas Day Beodray Feri, Bedy Balázs and Olgyay Gyurka gathered at our house where we discussed ways and possibilities of starting to organize the scout troops from the kids of newly arrived families and to look for other scout leaders who could assist in this work. The bulk eventually came in 1951, and leaders like Császár Ede, Beodray Feri, Dolesch Gyuszi and Melinda, the Dózsa girls, Thoma Zsolt, Tóth-Fejel Bandi, Bárdossy Vili, Bócsay Zoli, Remes Gyurka, Tarján Pista, Dietrich Dénes, Szabó Guszti, Borosdy Gyula *bácsi* really got things going, and finally got enough kids and leaders together to form the West Side and East Side boy scout troops, and shortly after the West Side girl scout troop. By 1952 scouting was well under way. Unfortunately I did not have the good fortune to be able to participate in that. In the summer of 1950 the Korean war broke out and soon it injected itself into our lives.

When we landed in this new country one of the first things all of us did was to obtain the application forms for what was called the First Paper, a first step toward obtaining US citizenship. After submission of this document you were on track to become a US citizen after a 5 year waiting period, during which time you were expected to learn the language and familiarize yourself with the

laws and the form of this government, and at the end of this period you were scheduled for a citizenship test, where you were tested for your knowledge of US history and government and your command of the English language. All males 18-25 years of age, who expected to become citizens were also supposed to register at the Selective Service Office, which was a registry for eventual military service, in case the country needed your services and you were selected for it. By the winter of 1950 it became obvious that regardless of our citizenship status we were going to be called to serve in the Korean conflict. On Dec 1, 1950 I became 21, and a prime candidate for the draft. Some of us, like Kőlcsey Pista did not wait to be drafted, but volunteered for military service. Volunteers contracted for 3 years service, as opposed to 2 years for draftees, but volunteers had the advantage of choosing what branch of service they preferred to enter. Pista went in for Army artillery.

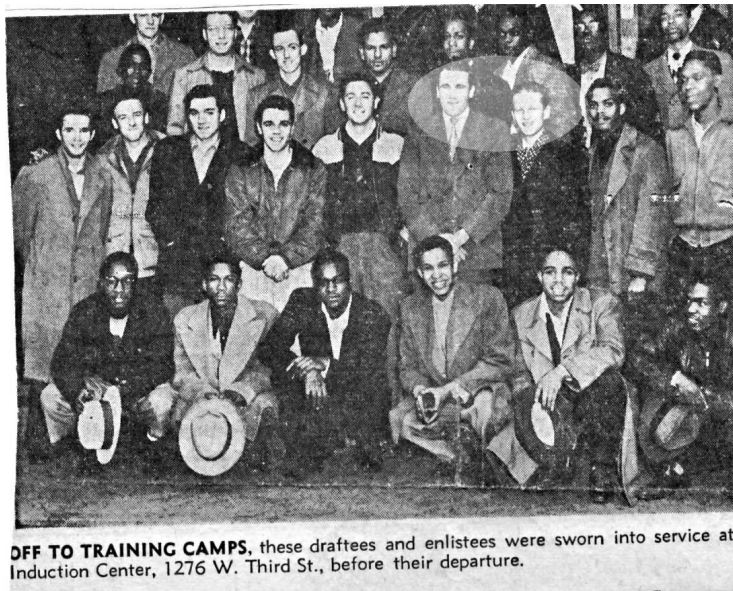
1951

Draft notices began to arrive here and there. On Jan 15 we threw a farewell party for Bekény Karcsi, then for Kőlcsey Pista on Feb 3. On the same day as our finals at Fenn College, Jan. 24, Szathmáry Pista and I were called in for our medical exams prior to the draft, and on March 8th we both entered military service. Soon after us Falk Viktor, Olgay Gyurka, Beodray Feri, Dolesch Gyuszi and others followed.

Farewell parties were a lot of fun. Everybody, guys and girls, got together at one of the bars, mostly at the Toth Bar on Buckeye, and amid a lot of drinking, gypsy music and singing we got royally drunk. So on my party as well, where one young lady, Mosolygó Ilonka was the current subject of my amorous attention, this occasion provided an excellent opportunity to exploit the situation – of course in a way appropriate for those times.

So together with Szathmáry Pista, off we went into a new adventure, barely a year and a half after arriving in this country. Of course my parents were absolutely dismayed by seeing their son going off into another war, just as we thought we were finished with the last war and suffering, and were set to start a new peaceful life in the new world. Aside from parental sentiments, I was the only breadwinner in the family for most of the time, since *Apuka* at 50, with hardly any language skills, or practical work experience, was having a hard time finding and holding on to a job. So my going away put a real strain on their nerves, fearing for their future. Indeed, for the duration of my service I had over half of my pay deducted and sent to them, leaving me with money for bare essentials only. My pay as a private was \$75 a month, which only grew to \$115 at the end of 2 years since I only made it to a lofty rank of PFC (private first class). (There was an overseas duty pay increase of 50% while serving overseas.) We also signed up for a \$10,000 life insurance policy. Fortunately *Apuka* did eventually land a good job with a Hungarian old-timer, Steve Ollok, who hired him and taught him

Szathmáry Pista and yours truly in the group

stations of our induction. All kinds of forms to be filled out and signed, all sorts of test – aptitude, language and IQ tests to do. As I remember my IQ score was 147, but had no idea what that meant. Then we stood in line at the barber shop, where a bunch of barbers gave everybody a straight GI haircut – no questions asked. At this time we were issued all of our GI clothing: 2 pairs of boots, 1 pair low cut shoes, 2 long and 2 short underwear, 2 t-shirts, 4 pairs of wool winter socks, 2 pair light socks, 2 warm shirts (Olive Drab), 2 light shirts (khaki), 2 pairs of warm winter pants (OD), 2 pairs of light pants (khaki), 1 Ike jacket (OD), 1 set of fatigues, 1 heavy overcoat (OD), 1 cap, tie, 2 towels. Everything one can possibly need in this man's Army, except handkerchiefs – that was up to your personal taste. All of this stuffed in to a big duffle bag, that we thereafter lugged with us wherever we were sent. Our civilian clothes were dutifully sent home, since they would not be needed for some time to come.

Most of us, newly arrived DP guys who were drafted at this time planned to request to be assigned to the Military Intelligence Corps, based on our language skills, since all of us spoke fluent German and Hungarian. This would insure that we did not end up in Korea, rather at some cushy intelligence outfit located in the US or Europe. But the ways of the Army are unfathomable, and the success of getting that assignment turned out to be elusive for some of us. Szathmáry Pista, with whom I came in together managed it, and eventually ended up serving in Europe, so did the Böszörményi brothers Pista and Laci – my old schoolmates from the Hungarian Gimnázium in Passau, Germany, and Falk Viktor, who was drafted a few months later, served out all his time in the US.

I, on the other hand seem to have overworked my case when I indicated on the medical form, that I had flat feet, and for this reason the interviewing officer put me down for an additional medical exam before completing my interview, in which he was supposed to ask me what branch of service I was interested to join. After the medical exam I was supposed to go see him again to do all the remaining questions. Well, something got screwed up, the medical exam did not happen, and the interview was never completed. My wish to join the intelligence service was never recorded. So, against all the hopes I ended up getting assigned to the 390th Chemical Laboratory Company, at the Army Chemical Center, Edgewood, MD. Needless to say, I was very disappointed with this turn of fortune, and asked Rev. Csutoros, our pastor in Cleveland to see if he could not move some moun-

to be a toolmaker in his shop.

I had promised to write home often, which I did manage to do. These letters as well as my diaries have survived the past few decades in forgotten boxes in the attic. They have enabled me to recall and remember all the details that were necessary to recreate this chapter of my life.

On March the 8th, all of the draftees of that day, a couple of hundred, were supposed to report in at the Terminal Tower, where we were processed and put on a train to Fort Mead, MD. This Army post was the processing center for all the new draft-

ees. After arriving the next morning, we were led through all the various

tains and change my assignment. He tried, and I did end up having some interviews with the Post chaplain, Rev. Maj. Hoffmeier, who promised to intervene in my behalf, but in the end nothing worked. He also urged me to try to apply for officer school, until it turned out that only citizens can aspire to be officers. He seemed to think that I should be able to get my citizenship ahead of normal time, given my circumstances, but this too turned out to be false.

With new friends Boris Stoiancheff (left) Jerry (?) (right), and Nick Spichek (squatting)

So I arrived at my new post with a whole bunch of new recruits on March 22nd, after two weeks of screwing around and processing. There we were issued our M1 rifle, its serial number duly registered against our names, which piece was now married to each one of us for the duration of our military service. At the same time we got our bed linen, pillows and blankets as well. We were assigned into barracks, these two story wood frame buildings, of one big sleeping area with bunks for 10-12 people and a separate room for the sergeant commanding that floor. On the other end was the bath-

room, with showers and toilets and wash basins. As soon as we were assigned to our spaces – in alphabetical order even in squad formations, so thereafter I was forever stuck with guys like Scala, Spichek, Spring and Stoiancheff, Tonsky etc. – and changed into uniforms, the sergeant proceeded to introduce us to army regulations regarding dress code and maintenance of our living quarters. We were shown how to make our beds, how to fold and fit the sheets and blanket, pulling it up so tightly that a quarter dropped on it will bounce at least a foot high; how to arrange the shirts and pants

and other clothing on the clothes rack – in a specific sequence and facing the same direction; how to shine our shoes so they sparkle at all times regardless of how much mud we might trample through all day; and how to cram everything into the footlocker – all in military precision. There was to be an inspection every morning by the sergeant, and those not measuring up to his standards would get work details of varied unpleasantness, such as scrubbing the barracks floor, or cleaning toilets, or washing pots and pans in the kitchen (KP duty). As an instant demonstration, all of us now assigned to this room were to spend the day scrubbing the floor, cleaning the windows, wiping off dust from all possible nooks and crannies and polishing everything in the bathroom, so that when inspection came next morning, the Officer of the Day's white gloves could touch everywhere without discoloration.

touch everywhere without discoloration.

Basic training was to start on April 2nd. But before that more than a week to kill.

This time was put to use by our prospective drill team to size us up and teach us the basic skills, of knowing which side your left foot is on, the meaning of Attention, At Ease, and Parade Rest, and marching in formation, and how and whom to salute, and whom to call “sir”. Kind of soldiering pre-school. For most of my fellow recruits all these things were totally new, but for me, as one with a previous paramilitary training in the Levente youth organization in Hungary, and the Scouts, were duck soup. This was duly noted by my drill sergeant and from then on I was held out as an example for proper military drill. So when basic training officially began we were reasonably well heeled in marching up and down, but this activity remained the main course for every day, with

Ready for the day's exercises

After the day is done, repair to the service club

Training with the 50mm. machine guns

Target practice with the M1 rifle

The cadre of the 390th Chemical Lab Co.

Under the sign of the Chemical Corps

ever more intricate maneuvers and discipline. The daily routine was strictly enforced. Reveille (get out of bed time) was at 5:30, breakfast at 6:30, making your bed and surroundings, cleaning the barracks to be ready for inspection until 7:30, before noon classroom instruction, 12-13:00 hrs lunch, afternoon formation training, with ever increasing emphasis on physical endurance. Mail call and evening meal at 17:00 hours. The first 2 weeks we were restricted to barracks, later we could go anywhere on the Post, which was mainly the PX (Post exchange – for buying anything), or the Service

Club, where you could play ping-pong, read books, write letters, or listen to music. (no TV in those days). Occasionally there would be variety shows and dances held there by local bands and with local fair maidens. Jitter-bug was the rage in those days, and I caught on to this new style pretty quickly, and a wild time was had by all. I also signed up for a 12 week English course, two evening sessions per week, and later for a correspondence course in algebra, to convert my European math skills to American. Aside from the daily routine, we did guard duty, night patrols with or without compass orientation, infiltration course (crawling in mud under barbed wire while machine guns are firing overhead), tear gas exposure training, live hand-grenade exercise, overnight bivouac in rain and mud, and 10 mile forced march back home, cleaning and breaking down and reassembling our rifles, and finally

sharp-shooting with carbine and M1 rifle. My diary records that I shot 149 points (whatever that means), which made me a Marksman.

At the end of 6 weeks, on May 12th, basic training was ending, celebrated by full military parade for the whole post. All the newly “graduated” Companies stood in formation on the great parade field, and to the tune of the military brass band we marched past the reviewing stand one by one. It was my grandest and most magnificent experience in my short life. I felt proud to be a member of this spit and polish army, parading in its finery, ranks moving in precision on shouted commands, eyes right past the high brass on the reviewing stand. Perhaps the military blood of my father and my ancestors came to life at this time, perhaps it was the great relief of having the basic training done with.

With basic training over, most of the guys were reassigned to other outfits. I was selected with 25 others to stay with the 390th, and continue with their specialty training for the next 2 months – to mid July. The cadre in that Chem Lab Company was all college grade or grad guys, chemists and chemical engineers, so the atmosphere was a lot less severe than in an infantry unit. The mission of this unit was to be ready to analyze any offensive chemical agents, identify them and try to find antidotes. Since poison gasses were not used since World War I, this mission seemed rather anachronistic, and it was not taken with very serious enthusiasm by any in the Company. The higher grades were often engaged in frivolous endeavors, such as developing a synthetic coffee, that had all the taste and aroma of coffee but looked like water. Us lower grades were given simpler tasks of analyzing unknown compounds and identifying them; learning how to measure relative humidity by twirling a wet sock covered thermometer and reading the value of % relative humidity from a chart based on the difference between the dry and wet temperatures. This was the time when I bought my first camera, a Kodak 828, and spent a lot of time reading up on the art and science of photography, and had lots of fun taking pictures. Aside from these educational activities, we did perform soldiering

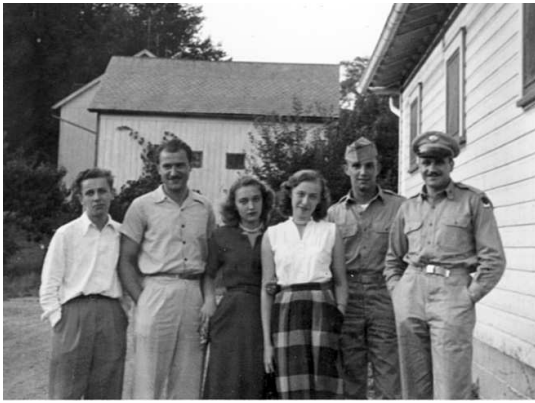
duties, such as guard duty at the stockade or the motor pool, attired in full combat gear, including steel helmet and M1 rifle (sans bullets!), and kitchen police duty (KP), which included the enviable task of peeling potatoes, mopping the kitchen floor and washing the huge pots and pans.

We now had weekend passes. That meant, we were free to go from noon Saturday to midnight Sunday, and even 3 day passes once in a great while. On our first free weekend a bunch of us went to Baltimore on the bus, where after taking in a movie we went to a burlesque show. Watching the scantily dressed beauties was a great novelty for some of us, and certainly was a welcome change from the dreary military monotony. Next weekend went to Washington with Nick Spichek and Scala to see all the points of interest in that town. Overnights in Fort Meade where I visited my old friend Szatyecz (Szathmáry Pista), who was stationed there with a Military Intelligence Unit. We subsequently visited each other often, as time permitted.

On June 2nd most of us got our first 3 day pass. This was the first opportunity to think about how I could swing a trip to go home to Cleveland. There was this guy named Spring in my squad, who lived in New Philadelphia, OH, and he had his car on the post, and he was driving home for his 3 days. He offered a ride with him, and we left at noon Saturday and arrived at his hometown late afternoon. From here I hitchhiked to Cleveland, which was pretty exciting, having done this first time in my life. Interstate 77 was still in the far future, and US route 21 was where first an old couple took me for a few miles, then a bunch of kids in a convertible gave me a ride of my lifetime and took me a few miles further. After several other pick-ups I finally arrived in downtown Cleveland, from where I took the bus and arrived home at 1:30 in the morning, to the great relief and happiness of my family. Went to church that Sunday morning at the First Magyar Presbyterian Church on 126th and Buckeye, the church where Rev. Csutoros and the rest of the congregation greeted me with great joy. After that *anyuka* made a great Sunday dinner and then went to visit some of my friends. Time was very short because another guy, David (?) was leaving from Cleveland at 2:30 in the afternoon, with whom I rode to Aberdeen, MD – where he was stationed, and from there I hitchhiked back to my post and arrived at my barracks at 4:30 Monday morning. Admittedly this was a very very short visit at home, but this was the only way I could manage it. After so many months away from home, the first time in my life, this was all worth it.

A couple of weekends later I took the train to New Brunswick, NJ to visit a girl, Olchváry Jutka and her family, whom I met during our voyage to the US, having traveled together on the same ship. We have been corresponding ever since, and I thought it would be fun to see her again. The family received me with much hospitality, and Jutka was very glad to see me. I felt pretty good too, showing up in my perfectly pressed class A uniform. We went to Sunday service at the Hungarian Reformed Church, and to a Hungarian picnic in the afternoon. She was very sweet, and I felt this may be a nice beginning of things to come. I visited her once again on a weekend in early September. We have corresponded often thereafter, but I never managed to visit her again. Years later she came to Cleveland once to visit some of her relatives there, and we met again. I could see that she would be ready and willing to embark on a more serious continuation of our earlier friendship, but by that time I was seriously committed to another relationship, named Petres Zsuzsanna.

All throughout my basic training, a lot of marching and standing around all day, my developing varicose veins in my right leg were giving me a lot of grief, and finally after several trips to the doctor it was decided that they would fix it by surgery. I was admitted in the military hospital in Aberdeen, MD, and was operated on June 26th, staying in the hospital until July 6th. The operation did fix the problem, and was problem free for the next 25 years. Only in the late seventies, after some of the startup assignments in Taiwan and the Philippines did I start to develop them again.

Some of the gang: L-R: Csaba Zsolt, Kölcsey Pista, Csaba Klári, Kölcsey Klári, ?, Szathmáry Pista

farm, dancing at the Aragon Ballroom on W25th, or the Golden **Goose** on E131st on Saturday night, movies on Euclid & E105th. Besides the old gang new ones have arrived. Csaba Zsolt and Klári, Póhly Csaba, Dörner Pista, Gőry Titusz, Papp Feri, Módly Zoli, Petres Judit and Zsuzsa.

This seems to be a good place to record where the remaining members of the extended family ended up. Geréby Jancsi with his wife Piri and daughter Zsuzsi, Újhelyi Marika *néni* and Tibor *bácsi* settled in Cleveland, then Versényi Suci and wife Geréby Zsuzsi, with their first daughter Mimi, and Geréby Imre *bácsi* and Ilonka *néni* settled in New York. Imre *bácsi* and Ilonka *néni* lived with the Versényi family until Ilonka *néni* died in 1966, after which Imre *bácsi* spent half his time there and in

Cleveland with Jancsi's, where he died in 1975. Endre Zsiga and wife Jármy Klára emigrated to Argentina and later brought Endre *nagymama* out to them, to help them with their small children Laci and Jella. *Nagymama* was 80 years old at the time, and could not adjust to the new environment very well. She died shortly thereafter in 1953.

By the end of 1951 all refugees, who wanted to emigrate from Europe were given the opportunity, the mandate of the IRO was coming to an end at the end of the year. Szidi *néni* stayed in Germany and ended up living in Bad Tölz to the end of her life in 2003. She was 103 years old. Várday Pista *bácsi* and Etus *néni* stayed in Raubling, Germany, where she died in 1954, Pista *bácsi* in 1971.

By this time my parents have acquired quite a few friends, much from among the newcomer Hungarians, such as the Falks, Kölcseys, Muraközys, Újhelyis, Gerébys, Fábrys, but also quite a few from among the old timer Hungarians, such as the Hetessys, Gressings, Kállays, Szántós and Fábiáns. These were from the more educated segment of the old timers, and *apuka* had the knack of forging friendships with a wide breadth of people. Social life was going strong and dinner invitations were the way to enjoy each other's company. *Apuka* was seriously learning English, so much so, that he has put together a handbook compiling all the questions and answers for the citizenship exam. But he decided that he will never own or drive a car in this country. The purchase, operating and maintenance cost for one seemed so out of reach, and the kind of traffic even then was so frightening for him, that his very European conservatism could not cope with, even though most other

Finally the time came for my first 12 day leave. This was the end of the 14 week basic/specialty training, and the beginning of real military service in the unit I was assigned to. I really splurged, and bought an airplane ticket from Baltimore to Cleveland on a Saturday, July 14th. This was the very first time that I flew in an airplane. It was a 4 prop-engine DC-6, Capitol Airlines flight. The luxury of this trip and the anticipation of a great summer vacation at home made me feel pretty good. The old gang was still there, and we revisited the old haunts, went swimming at Hunting-

ton beach in Lakewood and at Hinckley lake, to Sunday afternoon picnics at Kálló farm and Slapnicka

Kölcsey Pista, and the ladies in my life: L-R: Hadanich Vera, Y.T., Petres Zsuzsa, Kölcsey Klári

newcomers of his age had no problem adopting to the new environment. This also defined the kind of life for them, since they were always dependent on friends to drive them to places, public transportation in the new world being so different from the old, where you could live a life without a personal automobile. Of course the younger generation had no such handicaps and were buying their first cars as they could afford them. Used ones, of course, 3-4 years old for \$3-400's which was big money in those days, and cars did not last much longer than 5 years. Kölcsey Pista was the first one to get one, then Grassy Malac then Falk Viktor and Balogh Pista. But I digress...

While I was home Kölcsey Pista arrived. He was let go from the Army with a medical discharge, something wrong with his legs that made him unfit for military service. He was disappointed and glad at the same time. He was looking forward to serving but now that he was free was glad to begin starting his career. Soon he was enrolled in a university in St Louis, in aeronautical engineering and did not see him much thereafter. He ended up working for Boeing in Seattle, where I visited him once much later, in 1969.

At the end of 12 days, on 26th of July I took the train back to base. Life was rather boring during the following weeks, with nothing much to do but follow routine duties, guard duty, KP, and others. But the weekends were mostly free and I took advantage of them. On Aug 18 I got another 3 day pass and took the train to go home again. This was a 12 hour train ride each way, but was the best solution. Got home by Sunday morning, and left Monday morning. This time there was the huge traditional *Szent István napi* picnic at Puritas Springs Park, after which we all went to the Aragon ballroom (W25th & Clark) to dance until wee hours in the morning. Other 3 day passes followed. Got to get home for the Labor Day weekend, when Szathmáry Pista was also home, and the old gang got together at the Kölcsey house. Monday, Szatyí and I found a ride to Baltimore with someone, and from there took a bus to our respective bases. The last 3 day pass to home was on Oct 6, when Szatyí was home again and with Falk Viktor and Papp Feri we went to some night club on Saturday, then on Sunday went to church, took in a Hungarian movie at the Regent theater on Buckeye, and went to a dance at the Bethlen Hall (East Blvd & Buckeye) in the evening. Szatyí just got his orders to deploy with his unit to Europe, and this was an occasion to say an envious goodbye to him. We have kept in contact through letters for the next 2 years, but he never came back to Cleveland, and I lost track of him eventually. Last I knew of him, he was teaching Hungarian at the Army Intelligence school in Monterey, CA.

One weekend in October my good GI friend Boris Stoiancheff invited me to go with him to visit his parents in Harrisburg, PA. Took the train from Baltimore to Harrisburg and back. His parents were steelworker immigrants from Bulgaria, but Boris was already born here. They were very friendly, working class people. It was great to be in a home and have a good home cooked dinner. I don't remember where Boris ended up serving his time out, but we kept corresponding long after. Even years after getting out of the Army we kept sending Christmas cards to each other. Last I knew he was married with some kids, living in Allentown, PA.

Another weekend pass, on Oct 27, one of the guys in the Company, named Hisler, who lived in New York, gave me a ride there to visit the Versényi's (Geréby Zsuzsi) who were living in Astoria, NY at the time. They have just arrived in the US a few months ago, and we were very glad to see each other again, after having lived for years very close to each other in Germany.

Sometime during October I, along with most of my "course-mates" was promoted to Private First Class – PFC – which was to be my highest rank attained in my 2 years of service. This increased my monthly pay to \$95, much of it promptly spent on a big box of cigars, fulfilling an Army custom which called for passing them out, similar to celebrating the birth of a baby. Aside from being a good soldier I lacked or have not been able to express the little leadership qualities that I may have possessed at the time. This saved me from bigger responsibilities and possibly from assign-

ments that could have been more dangerous to my health. On Nov 8th I was assigned to be the Company driver and mail clerk. It required driving a jeep. It never occurred to them that there is someone at this age who has never driven an automobile in his life, let alone a jeep, that required a so called double clutching when shifting gears. I was sent to take the written examination, which I passed, but even after a week of practice I flunked the drivers exam. No matter I kept driving on the post. The other guys were jiving me, saying that I better not be superstitious – but my mail clerk predecessor was sent to Korea after holding this job for no more than 2 weeks. Sure enough, on Nov 20th I got my orders transferring me to Far East Command. In one day I was packed and next day was on my way home for a 3 week leave, and arrived home on Thanksgiving Day. I was to report at Fort Lawton, (Seattle) WA on Dec 11.

Dancing with Vera

Needless to say my parents, especially *anyuka* was very distraught over this development. Not that I was so enthralled by the idea of going to war in Korea either, although there was still a chance that I would remain in Japan in some kind of support assignment. It was a lottery, I knew, and the only thing was to hope for the best. I did not sulk however, but went out having fun with the friends who were still there, Falk Viktor, Balogh Pista, and others. There was a dance at the Szent István Sport Club, on Buckeye on Friday after Thanksgiving where I met a new girl, a cousin of the Petres sisters, Hadanich Vera. Vera was a very attractive girl and it was a case of love at first sight. In the remaining

At the airport with Fábíán Tóni and Apuka

weeks I spent as much time with her as possible, capitalizing on the boy-about-to-go-to-war sentiments. Her parents and my aunt Újhelyi Marika *néni* were good friends, which gave rise to her inviting us to a dinner party for my 22nd birthday, were we could get better acquainted. Marika *néni* viewed herself as a professional matchmaker, and hovered over us incessantly. It was not necessary, I was already head over heels.

There was much partying, milking the going-to-war status, and after the last big one Falk Viktor was driving me home, I asked a last favor, would he allow me to drive his car. He did. After much partying both of our judgments were somewhat handicapped, Victor's for letting me, and I for asking despite my total

inexperience added to my state of inebriation. Sure enough, I managed to find a tree on a dark back street corner, which refused to move out of the way, and a broken headlight and squashed right front fender resulted. I was devastated and scared to confess at home what had happened. I simply left a note behind as I left, asking *apuka* to please pay the repair cost to Viktor, and I will reimburse him as soon as I have the money.

NW flight from Detroit to Seattle in the Globemaster

Boarding the plane in Cleveland

Well, on Dec 10th, the day came for my departure. The Army gave me money for transportation, so I had bought a plane ticket to Seattle. Fábíán Tóni *bácsi* drove me and the family out to the airport, where after much tear-

ful good-byes, I boarded the plane to Detroit, changing there to a Northwest Orient Airlines 4 prop-engine Globemaster. This was the biggest airliner at the time, two decks, with a bar and lounge downstairs. I felt sort of under a cloud, going away for a long time into the unknown, leaving family and a new found love behind. On the other hand I was excited about the new adventures ahead, and the present luxury of airplane travel. I spent much of my time writing a long letter to Vera. Finally arrived in Seattle, where I found transportation and arrived at Fort Lawton and reported in at 11:50 PM, on Dec 11, just 5 minutes before my arrival deadline.

And here, the typical Army practice of hurry-up-and-wait really played itself out. It took 9 days of screwing around with processing, filling out papers, looking for lost or misplaced records, taking tests and interviews before finally, on 20th of December I was assigned to a Holding Company D. More waiting and doing-nothing followed. Went to movies, bars, used passes to get out of the Post to visit Seattle nightlife with newfound buddies. The highlight was when I called home on Christmas Eve. Spent Christmas Day in Seattle. On the 27th I was informed that I will not be shipping

Skiing at Snowqualmie Pass

out soon, and will be assigned to serve as a barrack "sergeant" - meaning, my duties will be to supervise transient groups of GI's being processed through my barrack. This turned out to be pretty boring duty, but still better than being shipped overseas. On New Year's Eve, a few of us went out to Seattle to celebrate, and got royally drunk. Don't remember how I got back to the post next morning.

And so ended the year 1951, and looking into the coming year was very uncertain, unsettled. This position I was assigned to was clearly temporary, and one day I knew I was going to ship out myself. But meanwhile I was making the best of things, taking advantage of passes to go to town, to the YMCA where there were lots of activities, dances, movies, opportunities to play the piano. One Sunday I took a YMCA bus tour out to Snowqualmie Pass to ski in the most beautiful powder snow ever.

Busses arriving with GI's at Fort Lawton staging point for shipping overseas

A sea of GI's waiting to be processed before shipping out

1952 – The year in Korea

Finally the day arrived, on Jan 24. Got my orders to ship out to Pier 91 in Seattle harbor in preparation to board ship, sailing for Japan. Again screwing around for a few days there, but finally getting on board the USS Marine Lynx troop carrier. This was a similar type and size of boat to the ones used to ship all the refugees from Europe a few years earlier. A little over two years ago I too had enjoyed the luxuries of one of them over the Atlantic. Now it was time to ply across the Pacific in one of these tubs. Configured as a troopship it was even more crammed than those configured for refugee transport. There were close to 3500 GI's squeezed into the holds, with 4-tier bunks.

On Jan. 31, 1952, 15:30 hours PST, we sailed out of Seattle harbor. That night a storm blew up and I promptly got seasick. Déjà vu – from not long ago, when I swore never to get on a boat again! Well, here I was,

getting undressed to go to bed, head spinning, stomach in the worst shape. My berth was on the 3rd tier, two guys below me, one above. I stashed my clothes the best I could, and put my boots on the floor right below where my head was to be. Of course, the inevitable happened, and when I couldn't hold it any longer I said - excuse me – to the guys below and let it fly. Fortunately the storm did not last long, and a couple of days later I was fit again to get out of bed and get dressed. It was at this time, when I discovered that I had left my boots in the most inopportune place. They both received the full blast of my gastric upheaval, and had to go through the unpleasant task of washing them out – which almost made me throw up all over again.

The voyage took 16 days. Fortunately the Pacific Ocean lived up to its name and remained pacific for the rest of the time. Time went slowly, boringly on the boat. We would walk around most of the day on deck, maybe even soak up some sun, and go to take in a movie in the evening. The movie was shown in one of the empty compartments of the ship, where most sat on the floor, the rest stood around. The “screen” was a white bed-sheet hung up on the side of the steel staircase so that the movie could be watched from both sides of the sheet. So half the room saw it from the front, the other from the back – in kind of mirror image partially obscured by some inevitable steel structural members of the staircase. Periodic interruptions occurred as the ship was rolling and heaving with the waves, and the hapless projector operator failed to keep it from falling over. None of this, however kept any of us from enjoying the movie. In this same “recreation room” there was even something that many years ago used to be a piano. It was terribly detuned, some keys had no hammers, and the whole thing was terribly dilapidated. Nevertheless I spent a lot of time playing on it, to the delight my fellow GI's, some of whom even volunteered to fill in the notes of the missing keys. Perfect pitch not required. Wouldn't have noticed the difference anyway, for all the lively goings on in this room.

As a result of being in limbo for a few weeks in Seattle, and only given some sporadic pay, I

was pretty close to flat broke (after the New Year's Eve frolicking) with a total of 32 cents. Meanwhile my hair was reaching a state of imminent need of a barber. The ship's barber wanted 75 cents for a haircut, which I didn't have, so scouting around in the ship's hold I found enterprising privateers who claimed to be barbers and were willing to do it for 30 cents. Sitting on a garbage can, with a bed-sheet wrapped around my neck he proceeded to cut the long and short of it. My hair ended up much shorter than intended, because one side kept being shorter than the other, which made it necessary to keep evening it out. Well, finally I did have my hair cut and even 2 cents remaining in my pocket.

We had plenty of good navy chow to feed our stomachs, and were generally in good mood, but pensive. Everybody was wondering where each of us will eventually end up on the other side. On the way, on Friday Feb 8th we crossed the International Dateline at 180° long, 34°- 56' lat, entirely skipped Saturday Feb 9th, and next day we woke up on Sunday Feb 10th. Oh well, we will get it back on the way home. There was a big celebration on board, all first time crossers were subjected to initiation procedures, mainly being doused by a bunch of fire hoses. But we did get a pretty certificate attesting to said crossing and due initiation. Finally on the 16th of February, we arrived in Yokohama harbor. Disembarked, and were taken to US Army Camp Drake by train. On the way we could all gawk out the windows and take in the sights of a totally new and strange world of people, buildings, vehicles, and whole different kind of life.

Next couple of days went by fast. Processing, and finally the assignment, that everybody was so anxious about. A lot of the GI's did get assigned to posts in Japan, and I was hoping that my recent training in the chemical lab outfit would qualify me for a similar cushy assignment. But it was not to be, my orders came out shortly, sending me to Korea. I suspected it all along and was not surprised or dejected. There was still a chance that I would be sent to some outfit in the back. Anyway, we were all issued a new set of clothes, fit for the Korean winter: fur lined hat, wool shawl, fur lining for my field jacket, a new woolen lined overcoat, woolen undergarments, woolen mittens, and a new pair of combat boots, and a pair of oversized field boots with a rubberized lower part and leather upper. We were also issued two woolen blankets and a dawn-filled sleeping bag. I have no recollection how we were able to lug all those things with our two arms, all the way to our final place of assignment, but apparently we did without any trouble. Ahh, the ubiquitous duffle bag, of course.

So, on Feb 19th, all of us destined for Korea were put on a train, dressed in brand new army fatigues, lugging our brand new duffle bags full of brand new GI gear. This was a typical Japanese train with wooden benches and squat down unisex toilets. The countryside passing by continued to

Arrival at 8069th Repo Depot in Pusan, Korea.

be fascinatingly interesting, so different from our world back home. Cities and rice fields and beautiful beach resort places whooshed by. The people, the buildings, the whole scenery was so strange and wondrous. Women in kimonos carrying their babies on their backs, traipsing in wooden platform shoes, like as many Madame Butterflies, did make us smile. Changed in Kyoto into a much better and faster train, and 2 days later arrived in Haiki, which is on the southernmost tip of Japan next to the seaport of Sasebo, right across from Pusan, Korea over the Sea of Japan. That evening we were put on board of a Japanese boat, shown to the lower decks with rice mats for sleeping accommodations. We were tired, didn't care, slept well till morning, as we arrived in Pusan harbor on Feb 22nd. Got taken to the

8069th Repo Depot in Pusan, where we were processed again and waited around for our final assignments.

My MOS (forget what exactly the acronym stood for, but it was the army's way to describe what occupation you were trained for) was "truck driver". This bit of information was not revealed to me until now. The fact that I spent over 6 months in a chemical laboratory outfit fiddling with test tubes, and making synthetic coffee, miserably failing a jeep driver exam meant little, the army needed truck drivers, and not some mamby-pamby test tube jockeys. And after all, whoever heard of a red-blooded American boy who doesn't know how to drive a truck! Anyway, after a couple of days of laying around, taking in a movie or two, visiting the local bar on the base – the only two available entertaining means of passing time - I finally got my assignment. Truck driver at the IXth Corps, 36th Engineer Combat Group, APO 301. (APO 301 - this was to be my mailing address for the next year – somewhere in Korea, the exact location of which only the Army Post Office knew, at any one time).

My first campsite at the foothills

promptly reported that my MOS was in error, I don't even know how to drive a jeep, let alone a double clutching deuce and a half truck. (the Army's standard 2 1/2 ton all around transport vehicle). He just looked at me and smiled, saying that's all right, we will find something for you to do. That he did. After a well needed day's rest I was assigned to the crew, who .... but let's not get ahead of ourselves.

It was the winter of 1952, the time when the Korean war has been through the initial onslaught of the North Koreans, the routing of American forces almost off the peninsula, holding the Pusan perimeter for months, until gen. McArthur's brilliantly executed landing at Inchon, after which the North Koreans were beaten back to the Yalu river. The campaign was going great and the war was almost won, when the Chinese intervened and started a pushback and beaten the UN forces back, retaking most of North Korea's previous territory, down to or about the 38th parallel, the previous demarcation line between north and south. A power struggle broke out between the supreme commander, gen. McArthur and president Truman. The president won. Gen. Matthew Ridgeway took over command who stabilized the fighting, where by early '52 there was practically a stationary front held onto by both sides, while an armistice conference gathered at Panmunjom to keep talking for the next year. Sporadic fighting was carried out up and down the front line. In most spots we kept them hunkered down by constant artillery barrages, which made them less likely to cause any trouble. Our Air Force was constantly bombing and strafing their ranks and supply lines, with very little air opposition. The North Koreans did not have an air force, but the Soviet Russians helped out covertly, and sent a bunch of MIG's with Russian pilots to fight our planes with some

Home sweet home

success. But only over North Korea's territory. They never ventured south of the front lines, for fear of being shot down there and being discovered. While all this fighting was going on, roughly along the line of the 38th parallel, the civilian population was evacuated to a depth of a 20 mile military zone. This way the civilian population was not endangered by the fighting, and UN forces could be freely moving around the front lines.

This was the face of the war as I arrived on the scene. My new home, Company B of the 378th Engineer Combat Battalion was a campsite of tents located in a valley surrounded by bare mountains. Each tent large enough to have 10-12 cots for a squad of GIs, or to serve as Company HQ or officers quarters. There was a much larger tent, serving as the mess tent, that was large enough to seat most of the troops in the Company for meals and evening movies.

Each squad tent had a "house boy", i.e. a Korean boy 14-16 years old. These kids just appeared out of nowhere, since this was an evacuated area and no civilian population

was living there for miles. They seemed to attach themselves to a military unit and having picked up sufficient amount of pidgin English they would offer to do all the dirty work for the GIs, such as keeping the inside and outside areas of the tents clean and orderly, but mainly do the personal laundry for the guys. For this service they had a place to live, would get all they could eat, get warm clothes and some pocket money from those getting personal service. These kids were scrappy survivors, good natured, always laughing and kidding around, they seemed to enjoy life with the American troops. Communication with them was on a very basic level. Here is some of the basic vocabulary:

tucson (pronounce. tuc-son) = a lot, much
 skoshi = little, few
 more skoshi = soon
 hava no = nothing, don't have
 hava yes = got it, have it
 number one = good, fine
 number ten = bad, no good
 number hava no = very bad
 honcho = leader, boss
 boysan = boy
 musomé = girl

papasan = father, dad
 mamasan = mother, mom
 chogi = go there, go away
 idi wa = come here
 kara! = get out!
 hubba hubba = hurry up
 meeda meeda = give, gimme
 slicki slicki = steal
 chop chop = chow, eat, food
 anya hashi mika = good day
 kum somnidá = thank you
 dai joba = is good, OK

I don't remember any event where these kids would have stolen anything. They valued their chance to belong much more than trying to profit by stealing. Besides, we only had Korean script money, which was negotiable by American or other UN military members only, its possession was illegal by locals.

We did get 3 cooked meals a day, served from field kitchens right into our mess-kits. It seemed that some of the cooks got their MOS's mixed up also, because judging by their culinary proficiency, they must have been truck drivers in reality. They prepared the meals following the Army Field Manual that covered cooking, and the result was something just edible. There was no fresh milk, or eggs, so breakfast was cereal with reconstituted powdered milk, and scrambled eggs from reconstituted powdered eggs. The Field Manuals apparently had no specifications on the amount of salt to use, and more often than not the most appetizing looking food turned out to be edible by

hungry GI's only. The most criminally abused dish used to be spaghetti and meat balls, which left me hating it for the rest of my life.

Sanitary arrangements included dug latrines under canvas for #2, and 155mm. artillery shell casings dug in at 75 degree angle for #1, out in the open for each squad. The Company area was made up of 10-12 such troop tents, and other utility structures for all the machinery and equipment, all placed at various angles and locations, as the given terrain would dictate. All these being temporary fixtures, since the outfit was supposed to be able to pull up stakes and move to another location within 24 hours. All of those, who in later years were regaled by episodes of the TV series MASH can have an exact picture of what a camp like this looked and felt like. Even the mountains and the scenery in my first campsite in Korea was exactly the same as that in the opening scene of every MASH episode.

The location of the Company on my arrival was about 40 miles north of Chunchon along route 17, a region of barren and bleak mountains, very close to the front lines, separated by a mountain range to the north. So far front, in fact, that our 155mm. Howitzer artillery was constantly firing their rounds over our heads toward the enemy. It was very strange, to lay on my cot the first night and to listen to the periodic artillery barrages whistling over my head. A whole bunch of high powered search lights were turned on at night, trained on the reflective clouds above, giving welcome illumination in case of an attack. Us newcomers were given to understand, that hearing the artillery all night long is supposed to be soothing, in fact. Were they to be silent, the risk of a night attack would be the good reason for a restless night. Fortunately the enemy did not have any similar artillery to shoot back with, only heavy duty mortars, but those were too far away to reach us here.

Korean highway

Our Company at the time was tasked to build a road through the mountains toward the front lines. So, on the first day of my service there, our squad piled into a truck and rode out to the building site, where we proceeded to blast rock faces, scrape and bulldoze the new roadway, all the while watching out for possible enemy action, snipers, rifle fire. This was not my idea of fun, and fortunately lasted only a week. The goodhearted company commander appreciating my perhaps genteel, and intellectual - compared to others – features and demeanor, saw in his great wisdom, that my services would be much better applied at a more gentle occupation, such as the post of Company Mail Clerk, officially named the TI&E (Troop information and education) Clerk. And with this post went the privilege of moving to the CP (command post) tent, enjoying some degree of privacy. Later on, when we moved to more secure locations, I was given a full squad tent, one end of which was fitted out as my personal living quarters, and the rest of the tent with table and chairs, open for GI's to come in and read and “educate” themselves.

The present mail clerk Cpl. Purvis, a black guy, was nearing the end of his term and was getting ready to ship home. He took me around the Battalion HQ Post Office and introduced me to all the important people, like those handling the mail and the ones handing out the weekly rations of

movies. It was duly impressed upon me, that my position was one of the most important in the Company, since it had to do with Company morale. Nothing could destroy it quicker, than not having a mail call – where everybody stands around you, waiting for you to call their names with a letter or package in your hand – on any one day, or not bringing back the most recent movie releases. Which, of course was not always the case, and consequently all kinds of scorn and threats were directed at the hapless company mail clerk. Woe to me, should I be stuck with bringing back a repeat movie. One did need to take this seriously among a group of weather-beaten gruff warriors who, by force of regulations were always walking around, even on company grounds with their steel helmets on, and their M1 rifle hung on their shoulder.

This guy Purvis must have been an operator. I happened to glance at the letter he was writing home one day, and it carried the following handwritten heading :? *Panmunjom, Korea - Site of the Peace Talks* ". Hee, hee,... it seems he was telling his folks back home, that he was stationed at the prestigious location in a cushy assignment, where the historic peace talks between the UN forces and the Chinese and North Koreans were taking place.

So, pretty soon I settled into my daily routine – in the morning collected the outgoing mail, drove the half to an hour long bumpy, dusty ride with a jeep and driver to the Battalion Post Office, collected the incoming company mail, picked up as many movie reels as could be cajoled out of the supply sergeant, and drove back early afternoon, sorted the mail, then had the daily “mail call” just before evening chow. In the evening I set up the 16mm. movie projector in the mess tent, and ran the movie of the day for the troops. These activities were the only ones that would take their minds off of their otherwise miserable existence, and provided the only link with their loved ones and beloved homeland and culture. So, yes, I was in charge of their happiness, and it was important.

We actually did get paid – not with real greenback dollars, but with Korean script dollars. There was really nothing to spend it on, being camped out in the boondocks with not even a chicken or a girl to buy, so gambling – cards, dice – was the big event after every pay-day. So, during the first week of every month I was also charged with carrying thousands of dollars worth of script money to the Post Office to mail it home to the families. Some simply sent their entire pay home, some clever ones - thousands of dollars of gambling winnings. Undoubtedly this was a job of very high responsibility. I had to keep everyone’s money carefully recorded and handled, so there was no hint of foul play anywhere. Indeed, there never was. I had a big steel canister chained to the jeep, with a great big padlock, where I kept the money, and fortunately never got into any trouble.

Later on that year, when we moved closer to Seoul, an additional task was placed on my shoulders, that of taking camera film shot by the guys to the camera shops in town, for developing. This was a real drag, satisfying everyone’s special requests, and the administration of monies paid out and monies collected was constantly coming up with a shortage against my pocket. Needless to say that this was a burden, offset only by the chance to drive around Seoul and enjoying the various shops, and sights of near normal people, citizens living their everyday lives.

Every few weeks there were TI&E (troop info and education) meetings at Battalion HQ, for guys like me from every Company, where we had some very good times. No real business was conducted.

The job did have its good sides. No more getting up at 5 o’clock in the morning for roll call and trudging out to build roads and bridges. I could get up whenever I wanted, early enough though to still get breakfast, and I was free to do, go to wherever, as long as my duties were completed. Most of the time I hung out in the CP, getting friendly with the first sergeant, and the warrant officer.

Soon after getting settled and during one of my trips to the Post Office I ran across an itinerant Korean family who had some puppies for sale. I could not resist the temptation and selected

Teddy as a puppy

one female from the brood that was the cutest. Their mom was a mid-sized brown shorthaired mutt, and presumably the pups were going to be similar. When I took her home with me, there was great jubilation at Co. HQ, everyone was smitten by this cute little furry animal. From that time on Teddy remained my companion, she slept with me on my bunk and was my constant companion. Everyone in the company loved her. She just needed to show up at the mess hall and the cooks would feed her all kinds of leftover goodies. She was never hungry. She grew up to be a good dog, looked like a small German shepherd and easily

learned the usual commands, and was very obedient.

Our stay at the front was cut short by orders to move our Company back south, about 20 miles north-north-east of Seoul, about 6 miles south of the 38th parallel. Packing up and moving a whole Company, tents and all equipment in a couple of days takes a lot of practice. It appears that this was not the first time and everything snapped together in military precision. So on April 3rd, roughly a month after coming to Korea and the front lines, we arrived at our new location and reversed the process with the same efficiency, and were back in business in a couple of days again. This was a much better area, out of the mountains, on a piece of flat country, dusty rolling hills. The weather seemed to be easing up, spring slowly arriving. Our assignment here was to repair and maintain a stretch of a main road, route 3, that ran from Seoul to Kumwha, about 20 miles to the north. The area of Kumwha where the most fierce fighting was taking place in these days and the maintenance of unimpeded traffic of military hardware was of utmost importance.

Going after the daily mail was an easy few miles to Battalion HQ, where mail for the four Companies A, B, C and D, was brought in from the APO (Army Post Office) that was about 60 miles up north. One day early in April, when all the monies to be sent home by the troops were collected, I needed to go to the APO myself to take care of all the money orders and mail a whole

The „IFIT” road

bunch of packages. Also needed to go back to our old campsite to pick up something that was left there. So we took off with the mail and \$7000 in a padlocked steel case, in a jeep with a two wheel trailer - for all the packages - a driver and an escort. Two strapping black guys, I have never worked with before were my companions. I didn't dare tell them about the money - only afterward - to their total consternation. This was a 4 hour long ride back up into the combat zone, twisting and turning on abominable single lane roads that were built for rugged military vehicles only.

We did get to the APO by 1 o'clock, and took care of all my stuff to my great relief. After this we needed to go back to our old campsite and from there to some other place, I no longer remember why. The road there lead over a high pass in the mountains that was built by our battalion last year and was famous for having lost a few bulldozers crashing down the side of the mountain. The beginning of this stretch had a handwritten sign : “IFIT ROAD” – meaning that if you make it you are lucky. As we reached the high pass, we could clearly see the front lines, where our artillery shells were impacting. No sooner are we barreling down the other side of the mountain into a narrow real rough looking valley, only 3-4 miles from our goal, when we pass a local Korean farmer grinning ear to ear, gesticulating with his hands. As we turn the bend in the road we soon see the reason for his derision. A truck coming the other way had tried to avoid a rockslide and slid himself into the ditch and blocked the road in such a way that it was im-

possible to pass through even with our jeep. There was no other way, we had to turn back, swearing up and down for having come this far and now having to find another way at 4 o'clock in the afternoon and a 100 miles from home. We decided not to take the road over the high pass again, but take a bypass that went even closer to the front lines. We passed by close to the front as fast as we could. Nothing noteworthy happened aside from the sounds of constant artillery shelling. About half way through we hear a terrible rattle in the back, and lo and behold the left wheel of our trailer had fallen off. Nuts and bolts and bearing parts were strewn behind us for quite a few yards and the wheel was rolling away down the hill. Quickly we ran after the wheel and retrieved it, and as befits good combat engineers, after a lot of hammering and swearing, did manage to reassemble the wheel to the trailer and proceeded to head for home without further incident. I still had a foreboding, that my travails have not yet ended. On the way we stopped in at Battalion HQ to pick up today's mail. After arriving back home at 9 pm. and opening the mail bag, it turns out that sure enough, in my haste I picked up the wrong bag, that for Company C and not ours for Company B. I jumped in the jeep and drove back to HQ, where to my great relief Co. C had not yet picked up their mail, and my bag was still there. Mail call that day was at 11:30 pm.

This little story illustrates my life in those days. Although this episode is probably the most exciting during my whole stay.

Well, we did not stay long at this campsite, and on the 21st of April, just 3 weeks after settling here we moved again to a new site further south, about 15 miles due east of Seoul along route 2. This was again in hilly territory, but with lush green forests and fields that were breaking out in all their springtime splendor at this time. Our assignment here was to clear mine-

Seeing off one of our casualties in the MASH helicopter

Sometimes things did not go so smoothly

This still allowed me to sleep in until 7, while the rest of the troops were up at 5, and breakfast at 6. And a daily routine developed: my driver and I leave camp with the truck, sporting a US MAIL – DO NOT DELAY sign on the front grill, at 8:30, have breakfast at the PX in Seoul, take care of the movie films, drive on up north some 20 more miles past Uijongbu to the APO. Here we have lunch

and with the other mail clerks sort our Battalion mail into the respective Companies' mail bags. Take care of outgoing mail and money orders, packages etc, then head back to Seoul to do some shopping for all kinds of sundry items for the troops, take films to the photo shop and bring back finished pictures. Arrive back at camp about 4 p.m. or later, sort the incoming mail, supper at 5:30, mail call at 6:30, set up for movie at 8, which lasts about 'till 10 – if the camp generator does not kick out – more about this later – so I get to bed about 11.

Driving on these roads was a separate experience. Although some of these roads were primary arteries, they were still not concrete or asphalt, but the so called McAdam style gravel roads. They were just as dusty as all the others, and driving on them in mostly open cab jeeps meant that you needed to wear motorcycle goggles and nose respirators. After a couple of hours on the road one looked like a clay mummy. As the weather started to warm up we took every chance to stop at roadside streams, quickly undress and take a dip in the cool waters. Swim attire not required. As opposed to my prior treks, this daily trek took me through populated and civi-

Emperor's burial place out in the country

lized areas, such as the city of Seoul, which made life a lot more pleasant. I even discovered that at the Military Hospital across the Han river in Yongdungp'o there was a Red Cross service club with a piano in it. So I managed to grab a few opportunities to stop by and play some piano.

One day we discovered, opening from the road to Seoul, an entrance to an ancient imperial cemetery grounds, with carved stone statues of dragons, camels and tigers lining the entrance way, and several ornate oriental style mausoleums dotting the area. Fascinating discovery of an old relic of oriental culture. Later on I had a chance to spend some time in the Capital and go sightseeing around town. Much of the government buildings were destroyed and burned out by bombings and shellings - Seoul changed hands twice during the previous couple of years - but the Emperor's palace compound remained intact. This park was even in its neglected and unkempt state the most beautiful sight of oriental architecture and splendor. This was a place to take a lot of Kodachrome slide pictures, which I still have to this day. Many years later in my intrepid globetrotting days as the senior system engineer for Reliance Electric, I returned to Seoul finding a thriving modern metropolis. With my constant companion and colleague, Larry Ruffing we took a tour of these same palace grounds one very hot summer day, finding that while the recent years changed the face of the city, these grounds remained the same, perhaps better kept, as they were in 1952.

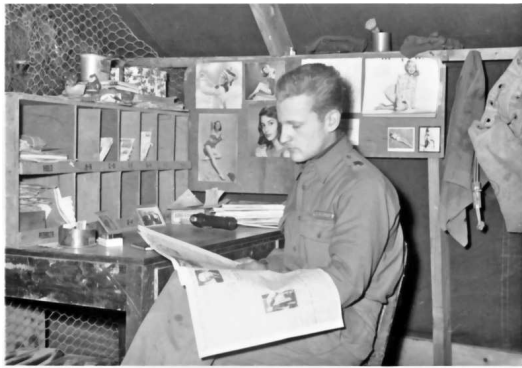
Spring has arrived in Korea, a beautiful awakening of nature, especially enjoyable at the location where our camp was located. After a cold, long and dreary winter the warm breezes of spring was really welcome. This was the time when I found out that as far as Korea be from Hungary, the birds that started to announce themselves by their chatter and songs were by and large the same. I didn't even realize how I missed them in America. I saw and heard magpies (*szaruka*), hooded larks (*bubos pacsirta*) and meadowlarks (*mezei pacsirta*) first time since I left Europe. One morning I dreamt that I heard the haunting call of a cuckoo (*kakukk*) only to find out that it wasn't a dream, I was

Riding one of the Emperor's camels

hearing in reality the same cuckoo call that was ... how can I say it ... a sound that opened up a forever lost world of *Szentkút*, a beloved place of my childhood in Hungary, the place of my grandparents, from where I brought forth a scene in a memory bubble ... a scene of awakening in a room with open windows to a silky warm spring morning, light green leaves and blossoms budding on trees and bushes, bees buzzing busily from flower to flower, and from the distance the breeze wafts in the call of a lone cuckoo. In Korea, that morning that bubble burst with all its emotional power, and I was walking around in a daze all day. That evening I wrote a letter home to my parents, describing my emotional experience that day. It must have been a good letter, because it even got published in the weekly newspaper, the Hungarian Catholic Sunday (*Katolikus Magyarok Vasárnapja*).

It appears that the Army planned for us to stay at this campsite – which I call our camp No.

In my office

3. – for some time. Whereas before, only temporary tents served as mess halls and other “public” spaces, now we actually built a good size mess hall with cement floors and wooden structure, insulated roof and screened windows. This is where we ate and spent our free time drinking cold beer or Coke fortified with rum, and this is where I set up the movie every evening. Even our squad tents were framed up with 2x4’s and wood floors put in, to make them seem more of a permanent structure. And as the weather was getting hot, our dark green oily squad tents were given a white inside liner. The trapped air between liner and tent was a

very good insulating layer, which resulted in a great deal of difference between the unbearable heat inside before, and after. In May temperatures often topped 100 degrees, and this was a welcome innovation. We also received a mosquito tent for each cot, which made sleeping possible without a constant battle with all kinds of stinging and creeping critters.

Here I got my separate private tent, which served as a reading and writing room for the troops, and 1/3 of it was separated by a wire mesh fence, securing it as the official Company Post Office. This was my living space, with all my personal belongings, dog, cot, and by now a real desk and a padded office chair with wheels that I discovered and bought at a sidewalk sale in Seoul. It was my home. Teddy was growing up to be a nice dog. A good companion, the only one with whom I could converse in Hungarian. I wrote a letter home every week and were getting letters and packages with *anyuka*’s homemade cookies and assorted goodies from home. I even subscribed to the Hungarian newspaper, *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, and the periodical *Hadak Útján*, so I was keeping up with what was happening back home. Since there was nothing much I could spend my wages on, I would send two, three hundred dollars home periodically. I took a lot of pictures too. At the PX in Seoul I bought a new 35mm camera, a Bolsey reflex, for \$60, at half the price I would have had to pay in stores, so now having two cameras, I would keep black and white film in the old one, and Kodachrome slide film in the new.

The company commander, in one of his generous moods sprang for a very nice and expensive short wave radio for the TI&E tent, that was entrusted to my care. I had a lot of fun scanning the airways and one day, to my great surprise and delight I hear Hungarian gypsy music coming from the speakers! What the hell! Where could this be coming from? I kept on listening as it went on for quite a time, and finally the announcer came on. It was a Japanese station! So apparently some Japanese were still holding to the fabled blood kinship with Hungarians. Needless to say I could never again

Leaning on a 50cal machine gun guarding my tent

On the road to Chorwon, where real fighting was going on

In full winter attire

My tent, guarded by Teddy

Our summer campsite

Inside the TI&E tent with lounging GI's

The East Gate of the city of Seoul. Have driven by daily

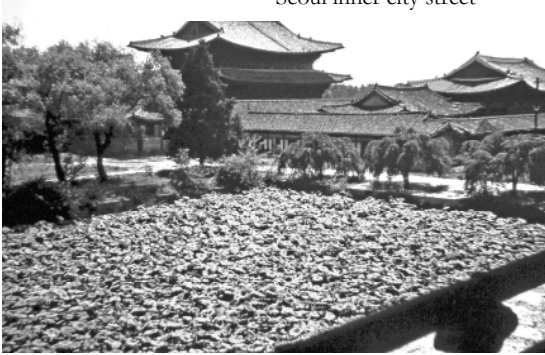
Morning roll call

Seoul inner city street

Seoul train station

Emperor Palace Garden in Seoul

Emperor Palace Garden in Seoul

Korean peasants threshing this year's crop

The ever present rice paddies

Korean kid with the ubiquitous Korean carry-all, the "A"-frame.

Korean village

find that station. In the letter home, describing this experience I recalled what Haller Pista *bácsi* had said to us one winter day in Cleveland while waiting for the bus to come. He said, that you kids will eventually go away to lead your lives in this big new country, and perhaps even forget your Hungarian past, but one day a wave of gipsy music will come your way and all your past will come crashing back, with all its significance and emotions. His prophecy fulfilled ... I cried.

We, in America did not hear much in those days about the other war that was being fought by the French in Indochina, in the country known as the divided North and South Vietnam. Somehow, through some contact I got a hold of a name and address of a Hungarian young man who was serving in the French Foreign Legion and was laying in the hospital wounded, somewhere in Vietnam. We started to correspond, and I found out that there were a lot of Hungarian boys fighting there, who joined the Legion while living as refugees in the French occupation zones of Austria and Germany. The famed Foreign Legion was a very tough outfit, did a lot of heavy fighting there resulting in a lot of casualties. A few of these were Hungarian young men, in that same hospital. By that time I have accumulated quite a large amount of back issues of Hungarian newspapers, and I packed them all up and sent them to these guys in the hospital in Vietnam. They were extremely grateful. Eventually the letters stopped coming, and the correspondence was broken. The world found out later that almost all of those Legions were totally annihilated by the Viet-Cong, and I am afraid many of those young Hungarians are laying in some unmarked graves there.

Towards the end of July the rainy season began and the oppressive heat was replaced by daily downpours. This made our work in the minefields very difficult, because it became impossible to burn the wet vegetation off with the usual flame-throwers, even. So high command decided to quit with the clearing operations and gave our Company orders on July 28, to move in 24 hours back up north, close to HQ, and join the rest of the battalion in working and maintaining a stretch of route 3A, and a very rugged mountainous stretch of route 22 running east to west in the middle of the country, right above the 38th parallel. We packed up camp in pouring rain, everything sopping wet. We were lucky in that our new campsite was the one previously occupied by Co. C., where they left most of their tents standing, and got equal amounts of our tents in exchange. Naturally what we gave them were our oldest leakiest tents, but our cleverness lasted only long enough to find out that what they left behind for us were just as old and leaky. We settled in again, but this time we did not build any permanent structures.

The hot summer continued with frequent downpours. Next to our new campsite, there was a crystal clear little stream with a good sized deep pool among the rocks and boulders. My daily mail clerk duties took little time, since we were now close to HQ, and going for mail took only a short time. So every afternoon, my jeep driver and other guys from company command, we made time to take off to go swimming in that gorgeous cool pool of water. The water was so crystal clear that we devised a game throwing coins in the pool and diving in after with our eyes open and retrieving them. That is the only place and time where I ever opened my eyes under water. None of us had or bothered with swim gear. There was no civilian population in this evacuated area, therefore no fear of indecent public exposure. Undoubtedly this was one of the most pleasant periods during my year-long stay in this country, in this man's Army.

All these months I kept in touch with my GI buddies from back in the States, keeping track what happened to them, where they ended up serving out their 2 years of service. One day in early August I got a letter from one Nick Spichek, with whom I served back in the Chemical Co. in Maryland, and was one of my best friends. He has finally been assigned to Korea as well, and in his letter informed me that he was at a Signal Corps unit stationed in Yongdungp'o. This was a twin city to Seoul, across the Han river, where a lot of the American military installations were located, including Kimpo airbase, from where most of the air activity was conducted in this war. So next day I needed

to go to Seoul to conduct some business, and made time to go see Nick. Needless to say, he was greatly surprised but very glad to see me. We had a cold bottle of beer, talked about 'good old times'. I visited him there a few times, as I still had frequent trips to Seoul. We talked a lot about what we were going to do after getting out of the army. Since both of us were drafted at the same time, we expected to be discharged at the same time too. Nick said, he was going to go to a barber's 'college' and become a barber. And I was getting more certain as time went by, that I wanted to be an electrical engineer. But this has its own story.

As I have said earlier being a "company morale officer" was a very responsible job. Getting mail every day was absolutely necessary, and no sickness or any other reason could deter me from fulfilling this duty. However, there came a time when changes in the APO system and their locations did cause some delays, like beginning in August and lasting for a few weeks. Sometimes days went by, when there was no mail delivery to the battalion HQ and I had to return empty handed. The troops did not have much patience for this and after a few days of irregularity the joking and bantering began to turn ugly, as some guys refused to understand that there was a war on and things do not flow smoothly at all times. Fortunately things did improve in time and life returned to normal.

The other big thing around was the nightly movie. Being the only entertainment the troops had, this too was very important. Getting the 16mm. movie reels daily from the Seoul movie exchange office or some other distribution center close to our camp was the least of the problems. It was rather what kind of movie! It was mostly first come first served, and if others have come early and snapped up the good ones, I was stuck with the dogs or worse a repeat one that we have already seen. That always elicited some nasty remarks and unhappy grumblings. But difficulties never ended there. Technical problems did not stay behind for long The darn machine was constantly breaking down and needed repair, which, of course was never a high priority for anyone else, in this man's war. There was also a constant battle for keeping enough projector spare lamps on hand, so that when one burned out unexpectedly, the show could go on. These were hard to get and obtaining them from the few available supply depots required the use of clever negotiating, only possible in this man's army. Eventually I did learn how to play the game, and could operate among the best of them.

Another technical issue was our electric generation, and supplying electric current to where it was needed. The camp's electric supply was provided by a 10 KVA 110v gas engine driven alternator. This was good enough to provide power for about 100 – 100watt light bulbs, which was plenty to supply the lighting and any other normal needs in the camp. But when the movie projector was turned on all the lights dimmed, the projector would slow down and the sound could not be turned up enough to hear the movie. One of the officers, who may have had some electrical engineering training suggested that perhaps the wires feeding the projector were too long, i.e. the generator was too far away. Move the generator closer to the mess hall, where the movies were shown! This improved the situation some, but now the noise of the gasoline engine driving the generator got in the way of hearing the movie. Some other wise suggestion was to get a "voltage regulator". I went and cajoled and finagled one from somewhere. Of course that didn't help either. Eventually the only way we could enjoy the movies was by turning off most of the lights in the camp, so there was enough current left for the movie projector.

All of these technical difficulties made me think a lot of why nobody in the leadership could come up with a real solution, or even attempted to suggest what to do. This, of course was partly due to the scarcity and lack of specialized parts and equipment, the relative insignificance of a successful movie presentation compared to the war effort, the usual I don't care attitude, but also to a general lack of technical savvy and inventiveness on the part of those in responsible positions. Whatever the reason, this was the time when I firmly decided that I will become an electrical engi-

neer. The second time.

(The first time was, at about age 9, when I encountered my first issue with electricity not wanting to do my bidding. I had gotten hold of an old, almost dead battery pack, that was used to power radios in those primitive times, and I had intended to use it to operate my toy train semaphores by wrapping the wire around its shaft and plugging the wire into that battery. This, of course did not work. Nobody, including my father could tell me how to make it work. It was then, that I decided to become an electrical engineer - the first time.)

Now, that I am an electrical engineer I can clearly see what the problem was in Korea. The 10KVA alternator simply was not strong enough to carry the full lighting load of the camp plus the projector's 1KVA demand, causing the gas engine to overload and slow down, thereby dropping the voltage and frequency and causing a brownout. We should have had a higher capacity alternator. Secondly, the wires running from the alternator to the projector – which we laid out for every occasion – were too long and too small in size (probably #14) to carry the 15 amps of current, the resistance in the long and undersized wires causing a voltage drop severe enough to drastically reduce the projection lamp illumination and the sound to a point uselessness. At the time nobody came up with the logical solution of a larger size wire, apparently for reasons alluded to above. Eventually we did get a larger alternator and these problems disappeared.

Having operated the 16mm. movie projector for months, and battled its problems, the Army in all its wisdom decided to send me to a projector operator's training course. On a Thursday, September 18, along with other operators from the other companies, we set out on a journey to Camp Walker in Taegu for a 1 day training session. The trip by truck and train from Seoul to Taegu, was long and tiring. We arrived at 3 a.m. Next day Friday was spent walking around in that city, taking in the sights and delights of a relatively civilized environment. Went to a bar at night where we drank champagne and danced with the local maidens. The following day on Saturday we had our training session, where we learned practically nothing new or useful over what we already knew. To celebrate the receipt of our movie operator's certificate, we went back the same bar, drank more champagne and danced some more. Next day, on Sunday we started our trip back home and arrived by the same teeth jarring truck ride, just in time to start packing up for another move to a new location, further back into the hills in the same valley.

Teddy with her new litter

By this time I have been riding for 3-4 hours each day on the roughest, ruttiest roads in jeeps and trucks with stiff suspensions and hard seats. All this physical assault on my backside finally, during this trip to Taegu presented me with a formerly unknown misery, that of a hemorrhoid flare-up. It made that trip especially miserable. There was only one remedy. I found that consuming copious amounts of champagne each night did take all the pain away – for a while. Fortunately the inflammation has abated by the time I got back to camp.

Korean dogs must be maturing faster than back home, because in early October I noticed that Teddy was showing early signs of impending maternity. She couldn't have been more than 7 months old at the time. Sure enough, on the 30th of October she delivered a litter of 8 puppies right in my tent. I have no idea who the father was, since I have not seen another dog around anywhere, and never suspected her to sneak out to seek a romantic engagement, and it remained a mystery how she managed to become pregnant at such an early age. But, alas it happened and the result, my new

family was a delight. Sadly one puppy died right the first day, but the rest were thriving and squirming in a cardboard box sitting next to the potbelly iron stove, that was getting fired up these cold, late October days. They grew real fast and pretty soon all of them found a new owner, so within a couple of months they were all gone.

Soon after this happy event we broke camp again on November 7th, to move to camp no. 5, my last location before coming home. This new location was about 10 miles east as the crow flies, of our previous location, but more like 30 miles on the existing roads, back in the high mountains again, about 40 miles south of the front. Here we were tasked to build a new road up north, toward the front lines. The weather was turning cold and nasty, and work on the road was brutal. I continued to bless my fate for holding this cushy mailman's job.

Time came for my long awaited R&R (rest and recuperation) leave to Japan. This was an institution for all servicemen, who have been in the Korean theater for at least 6 months. So after having served 9 months here, on Nov. 10th I embarked on this overdue one week long vacation, beginning with a truck ride to Chunchon, a train ride to Seoul, a plane ride to Tokyo, and a bus ride to

In a Tokyo park

could even understand about half of it.. We went around, stopping at all the parks in the inner city, all around the moats of the Imperial Palace, the Diet building and the ornate temples. Taking a whole lot of pictures on the way.

I even went to get my hair cut at a barbershop. This was an experience of my lifetime up 'till then, finding out that oriental barbering, besides cutting your hair included a shave and a shampoo, with unexpected applications of hot towels, face, scalp and back massages, and an encounter with a straight razor wielded by a samurai-turned-barber. A further special delight was going to all the various eateries where we could enjoy long forgotten delicacies, such as fresh milk and eggs, fruits, real hamburgers, and great big milkshakes. Then shopping on the Ginza, going to movies – I saw *Gone with the wind* the first time in a Tokyo movie - and of course taking in the night life and entertainment the city had to offer. At some of these night spots – mainly operated for non-Japanese clientele – we could dance and drink with good looking geisha girls. Having been

Camp Drake in Yokohama. After processing we were let loose, on our own. With a couple of compatriots, Hardy and Kelly, we took a taxi to some recommended hotel named Hotel Dolan nearby. This was a hotel geared for vacationing GI's and was fairly well appointed with most western comforts. We had 7 full days of revelry ahead of us. I went sightseeing in Tokyo with a hired bicycle rickshaw. This little Japanese guy had a picture book with him of all the sights in the vicinity and all you had to do was to point out the ones you wanted to see, and he was off pedaling. The charge was 600 yen per hour (360 yen = \$1). He

spoke enough pidgin English to point out the points of interest and rattle off the narrative connected with them. You

Getting around in Tokyo

immersed in the new American style jazz music for the past few years it was a surprise and delight to hear Japanese bands playing western music in the style reminiscent of the thirties and forties in Europe. It really brought back some long lost memories. The weather in Tokyo was mostly mild for November, although most of the days cloudy and rainy, but a few nice and sunny, and that made these few days very nice and memorable.

Time flew by quickly and on Nov 18th we reported back at Camp Drake. There was a PX (post exchange) store at Camp Drake where all kinds of beautiful Japanese wares could be bought for peanuts. I bought a cloisonné vase for my parents, and when I saw what beautiful table china they had, I could not resist buying a 12 piece full setting of Noritake china, in case I ever get back home and get married, we would be all set for the table settings. The full set cost \$24, and shipping home was \$40. So for \$65 I made the purchase of my life, since that china is worth thousands today, and except for some broken pieces still adorns our Christmas table every year.

We were delayed a day for some reason, and only on Nov. 19th were we flying back to Seoul. On our arrival we found out that the flight we should have taken the day before, crashed in the Sea of Japan, all aboard perished. Before returning to camp I went to visit my old friend Nick Spichek in Yongdungp'o and spent a few happy hours together. Overnighted in the transit billets in Seoul and the next day I hitchhiked back to our camp, since there was no way to notify our Company that we have arrived and to come pick us up. Here I found all my personal belongings in utter disarray. When I had left the camp for my R&R, we just finished our move to the new location and did not have time to set up my own tent and move my stuff there. So it took some time to gather everything together and set my life back on to the old track. Teddy was glad to see me, although she acted like she has given up on me, because it took some time before she called my tent her home again. While I was away she must have endeared herself to others in camp, who gladly took her in.

The cold winter of Korea's mountains arrived. If driving in an open jeep on the dusty hot roads in the summer was bad, driving in 0 degree cold, in an open jeep on snow covered roads was a lot worse. Days and weeks were dragging until Christmas arrived. My parents sent me tree decorations in a package, and I set up a real tree and decorated it in the TI&E tent for all the people who came by and stared and marveled at it. Some just sat down teary eyed and reminisced about their Christmases back home. On Christmas day I went to church service that was held for the GI's at a nearby camp. This was the only day in the year when all soldiering was suspended and a festive great dinner with turkey and all the fixin's, and pumpkin pie was served. This was my second Christmas away from home, but now the time of leaving this rat hole and returning home was getting close.

Time was moving very slow now, cold, snowy winter days, nothing much happening. Finally on Jan 25th, I got my marching orders to begin my return to home. The same series of exasperat-

Waiting to get on board

Finally on board the LST

ing hurry up and wait situations in transit camps and processing stations, as was the delight during

coming over was awaiting me. But this time I could tolerate it a lot better. I left my outfit of the past 11 months, Company B of the 378th Engineer Combat Battalion, 36th Group, IX. Army Corps, on one cold Jan 28th, by truck, along with 5 other lucky guys. We overnighed in a freezing cold tent at Battalion HQ, where we picked up another 7 guys and continued on to Inchon harbor. Here we got billeted at the 55th Replacement Company, awaiting processing along with a whole bunch of others. Finally, on Feb 3rd, we were loaded onto a big LST (landing ship, tank) and ferried out to the troop ship General Brewster waiting at anchor out in the sea. We sailed away the next day and arrived in Sasebo, Japan on Feb 5th. Upon disembarkation we were directly shepherded into a big mess hall, sat down at big long tables and were served the best dinner we ever had since being overseas. Steak, real french-fries and good beer. Then we settled in for an uncertain wait for a troop ship to be available, that will take us home. We did get some passes to go out and traipse around Sasebo city, but there was no fun in that any more, although we really hung one on the last night. Finally, on Feb 12th, we boarded our troopship and got under way heading for Seattle, WA at 12 noon sharp. I stepped on board the USS Marine Adder, along with 3500 other returning GI's, eagerly, albeit with some trepidation expecting rough seas and seasickness.

Our ship captain took us over the southern route, which turned out to be a smooth ride with sunny and warm days. We crossed the Date Line on Feb 19th, almost a year to the date going the other way. It was Feb 9th 1952 that was skipped on the way over, and now we had two days in a row of Feb 19, 1953. So now, finally I got my lost day back!

Relatives waiting for the returning GI's to disembark from the USS Marine Adder in Seattle.

I had an interesting episode during this trip. One day the ship's loudspeaker was hailing Pfc. Szappanos to report to the transport office. Naturally I hurried over, where to my great surprise stood another Pfc. Szappanos – Andrew, if I remember right. We got to talking right away and it turned out that he was from West Virginia and some relative of Frank Szappanos, the one of Cleveland fame. It was he who was wanted at the office, and we had to cut the conversation short. I never saw the guy again.

It was smooth sailing with only a few days of bad weather, and I got through the trip without getting sick this time. We arrived in Seattle at 8:30 a.m. on Feb 27th, after 15 days at sea, among great fanfare and celebrations. Hundreds of people were lining the dock shouting and waving as the ship tied up.. It appears that this ship brought home the 10,000th GI from the Far East, and the lucky guy got the royal treatment of champagne, dancing girls and the works! The rest of us were simply glad to be home.

No waiting here. After being bused to Fort Lawton, we got fed and directly put on a train and by 9 p.m. we were rolling east. Of all the coincidences I happened to share the compartment with a guy named Sylvester Tonsky, with whom I went through basic training and the months in the chemical company in Maryland. He was drafted at the same date I was and consequently to be discharged at the same time too. This was a great train ride - seeing the whole United States from a moving train window. The trip took three days and three nights. This being a troop train there were very few stops on the way. We ate in the dining car and had sleepers opened up for the night. After the rough life in Korea and the rough boat ride, this was a taste of civilized living we had missed far too long. The enjoyment was heightened by the fact that we were finally going home!

The train arrived in Fort Custer, MI on March 2nd, close to midnight. After disembarking, we were herded through the initial processing, where all of our clothes were turned in and a new set issued. Got billeted, showered and finally went to bed. Next day it was raining cats and dogs and the newspaper headlines shouted that Stalin was dead. Perhaps now the war would end soon.

For the first time in over a year I called home and talked to my parents. After a miserable 3 days of processing our discharge papers, receiving my unused vacation pay and separation pay, feeling rich with about \$600 in my pocket, finally on Feb 6th I was a civilian again. Boarded a Greyhound bus and arrived at the Cleveland E 14th and Chester Greyhound terminal at 1:30 a.m. the next morning. Took a taxi home, and roused the whole family in the middle of the night. Needless to say they didn't mind. Emotions were running high, and tears of happiness had no end.

A significant chapter of my life came to an end that day. This past decade was the most eventful year of my life. A scant 8 ½ years after leaving our home in *Kecskemét*, 4 ½ years after graduating from the Hungarian *Gimnázium* in Passau/Waldwerke, 3 ½ years after arriving in the USA, I was back from the war. During these past two years I have seen and experienced far-away places and peoples, immersed myself in the American way of life and culture, and learned the language well enough with which to begin my new life in the new world.

Many years later someone asked me , how did it feel to be inducted into military service so soon after arriving here? My answer to this day is this. As a draftee, at 21, barely 6 years after having been dispossessed by the Communists of all worldly belongings and homeland, the world as we knew it, to go and fight against them in Korea or wherever, seemed the right thing to do. Even though having landed in the new homeland a bare year and a half ago. I have never resented the fact that I was drafted into the service, for these reasons. It did put a hardship on my family, since my aging parents and teenage brother have lost a major financial support. To mitigate this, half of my \$95 monthly pay was deducted for their support.

After serving 2 years - one of which was in the Korean combat zone - and having returned unscathed, the benefits of this service became apparent. Military training and discipline prepares you for dealing with life's challenges and hardships better than anything else. The benefits that the GI Bill provided, gave me the possibility to attend and complete my college education. It would have been nearly impossible, with the otherwise meager resources of my family at the time. The GI Bill also enabled me to buy my first home at a low interest rate and practically no down payment. These two things have given me invaluable assistance in launching my life in the new country, a life that would have been much different and more difficult without it.

1953 – Back to civilian life.

Upon returning home, I immediately made contact with my old friends, who were around, such as the Kölcsey's and Grassy's, etc. Some of them were still in the Army, like Falk Viktor, Bedy Balázs, Olgyay Gyurka, Balogh Pista, Beodray Feri, and others. But then there were other new faces, such as Bócsay Zoli, Császár Ede, Thoma Zsolt, Dietrich Dénes, Póhly Csaba, Galba Ottó, Dörner Pista, Bárdossy Vili, Góry Titusz, Fekete Ádi, Schmidt Berti, Kneffel Péter, Csia Éva and Hümi, Csaba Klári and Öcsi, Kardos Laci and Éva, Ján Zsuzsa, Huszár Ági, the Bognár sisters, the Balla sisters, Mészáros Éva, Óváry (later Várdy) Béla, and of course the Petres sisters, as well as some old friends from Germany, like Friedrich Ottó, Dolesch Gyuszi, Wenczl Ernő. They have all arrived during 1951, the last year the IRO completed its refugee resettlement program. The seat of the Hungarian Scout Association (*Magyar Cserkészszövetség*) with the leadership of Bodnár Gábor also moved from Germany to Garfield, NJ, and the reorganizing activities to form new scout troops were going full steam ahead.

After the strictly organized and structured life in the army, my life all of a sudden took on a frantic mélange of activities. Social, and those necessary to shape the beginning of my life in the new country. Getting a job, buying a car, planning and doing all the paperwork necessary to be admitted to college. And thinking ahead to a time when I do find the girl to marry, with whom I can build a family.

Besides rejoining the social scene, and finding out who went with whom, one of the first things I had to face was the unavoidable fact, that Hadanich Vera was now, and has been going strong with Grassy Béla (Malac), despite our frequent correspondence during my time in Korea. My return to the scene did cause quite a stir, amplified by the strong aversion of Vera's mother to Béla's courtship. I seemed to fit her ideals better and she prevailed on Vera to reestablish our relationship. Vera complied, and we did date for a couple of months afterward. Things did not work out, and our "affair" faded away. Truly there never was any kind of commitment between us, and my sentiments had cooled down over time, so this did not come to me as a shock. As I saw it there were plenty of other possibilities with all the newly arrived young people, and there were plenty of opportunities to get together as everybody knew everybody.

Pretty soon some people emerged whose compulsion and skills to organize resulted in an informal social club, that we named *Magyar Akadémikusok Baráti Köre* (Hungarian Academics' Circle of Friends) or MABK, a successor to an earlier group called IMA. This lofty title alluded to how we viewed ourselves at the time: young people aspiring to be academically educated. To this end we met once every month at the Nationalities Services Center, on Prospect in downtown Cleveland, where, besides enjoying lively conversation and some coffee and cookies, one of our members was always to present an hour long lecture on a variety of subjects, preferably one that was close to his/her own expertise. These ranged from current social and political issues to technical and scientific subjects. Regardless of the subject matter all members came to all meetings. On one of those sessions I presented a paper on a subject which has occupied my interest ever since I read an article about it in one of the German technical journals I was subscribing to at the time. The subject was the feasibility of perceiving the mathematical concept of the fourth dimension in the physical world. Now you can't get much more academic than that! As a result I earned a bit of academic standing among the serious minded guys, but some puzzled and strange looks, especially from the girls.

The gardener and the daisy

Of course we pursued lighter activities too. Every year during *farsang* (the period of time between New Year and Ash Wednesday – Carnival – a time for fun and revelry according to European tradition) we would organize an *álarvos bál* (masked ball). This was an occasion where everyone applied their best imagination to come up with the most innovative or outrageous costume. On one of those, in the year 1955, when Petres Zsuzsa and I were becoming a serious item, we decided to dress up ... well ... I was dressed as a gardener with straw hat, checkered shirt and blue jeans, and she was dressed up as a daisy and sat in a wheelbarrow, which, pushed by me carried her in for a grand entrance. We won first prize. It is to note, that a few years later after we were married, we switched roles where she was the gardener and I, in an outrageous strawberry blond wig was the daisy in the wheelbarrow. Won first prize on that one too.

Naturally there were other opportunities for releasing our youthful energies. By this time a very good dance band, led by clarinet playing Roósz Laci,

was going strong. They played at all Hungarian gatherings and balls, and they represented the ultimate in old world music. Laci had a great talent of creating a merry atmosphere, in which all participants got caught up in a great mood for dancing and simply having fun. Aside from the established balls by MHBK, CMAC, Cserkész, and Magyar Társaság, Laci would do his own events, such as Anna Bál (traditional Hungarian summer dance celebrating the name-day of Anna on July 31st), or one of his own creation, the Pöttyös Bál (polka dot ball, where all women were supposed to wear dresses with polka dots.) These balls and dances were the highlights of our young social world, and their mood and memories linger on ever since.

Daisy being wheeled in to the ballroom

Among the newcomers was a well known piano artist and teacher, *Mózesi Pista bácsi*. He was an acclaimed concert pianist, and also played in Roósz Laci's dance band. He was also giving piano lessons to the youth of my generation, and upon my return I too decided to continue polishing my piano playing by taking weekly lessons from him. I had started taking lessons when I was 10, back in Hungary. They conformed to the classic piano teaching method of the times, where music theory, scales, chords and finger exercises by Czerny-Chovan and other torturers were the required fare for the first two years. Only after mastering all of these did I get to play anything with melody, only much later going into classical pieces. *Pista bácsi*, besides being a classical concert pianist, was equally fond of light popular music as well, and having discovered my preference for such, proceeded to steer me in that direction. Frankie Carl, and his style of piano playing was my favorite at the time, and the first piece under his tutelage was the then very popular "*Sunrise Serenade*" by Frankie Carl. It was a tough piece to learn from the original sheet music, but I was determined to master it, which I succeeded in doing, so well that it became my year end presentation piece, and of course later a favorite at many parties. I continued with him for a year, and he pointed me in the direction upon which I would build my later endeavors in piano playing. He gave me the basic understanding of harmony and pointers for creating the left hand accompaniment on

my own. I went on from here creating my own style, playing by ear, and only rarely did I try to read sheet music score, which was never my strong suit. This served me quite well in the coming years, establishing myself as the party entertainer. Which was a good thing, because without the gift of gab, that I never possessed, I would have been totally useless in any social setting.

Just after I left for the military in 1951, a whole bunch of guys and girls arrived in Cleveland, who set to work immediately to gather as many scouting age youngsters as possible and organize new boy and girl scout troops, continuing the work of Hungarian Scouting that begun in Germany and Austria in the late forties. So by the time I returned to Cleveland these troops were already up and running. Having gotten my patrol leader's (*őrsvezető*) training in Hungary, and having been an active member and patrol leader of the scout troop at the school in Passau/Waldwerke, Germany, I was soon tapped to lead the boy scout troop on the east side, the one registered with the Boy Scouts of America as Troop 114. (in Hungarian Scouting the name was the 22.sz. *Bessenyei György cserkészcsapat*). This appointment was confirmed by Bodnár Gábor at the first General Assembly Meeting of the Hungarian Boy Scout Association in the new country, held in Cleveland on the 11th of April 1953, at St. John Hungarian Greek Catholic church on the lower Buckeye Rd.

We held a troop meeting every Friday evening at the First Magyar Presbyterian Church on the corner of E. 126th and Buckeye Rd. This was the church of Rev. István Csutoros, and was where *apuka*, Tamás and I went to services every Sunday. The members of my troop were my brother Tamás (nickname Zap) as a patrol leader, Záhonyi Botond and Pisti, Száhlender Tamás and Gyuszi, Temesváry Tibor and Andris, Fülöp Gabi, Faragó Karcsi, DeSorgo Max and Miki, Bodor Attila and Csaba, Monostory Laci and Miki, Koltaváry Laci and Bandi, and others whose names have been lost in the mist of time. The cub scouts were lead by Tóth-Fejel Bandi.

Pretty soon, the accommodations at the church were no longer adequate, and I went around trying to find another home for our troop. I managed to find a place at the Woodhill Community Center, on the NE corner of Woodhill Rd. and Shaker Blvd. This place had a nice big room where we could hold our meetings and leave and store our equipment and stuff, and had a big grassy yard, where we could run around, play games and pursue other outdoor activities. For weekend outings we used the BSA camp at the North Chagrin Reservation in Solon, where we could overnight in log cabins, and do real scout stuff during the day. Our transportation was personal cars of the parents, who participated in all these activities with great enthusiasm.

Despite all my good efforts however I could not in good conscience continue for long being a scoutmaster, because soon I was totally committed to my college studies, which occupied most of my time, besides being seriously involved with Petres Zsuzsa, with whom I was planning to get married. This did not leave enough quality time for leading the scout troop and needed to divest this responsibility. Fortunately I was able to convince Koltaváry Dénes, in the summer of 1955, two years after becoming scoutmaster of that troop, to take the post over from me. I continued as an assistant scoutmaster for a while, and eventually continued being involved with the Hungarian Scouting movement all my later years.

I was 10 years old when I was sworn into this organization, and ever since I regarded this as a lifelong binding contract. The purpose of its existence, gathering of Hungarian boys and girls into a youthful organization, that follows the principles and practices of a worldwide movement, but at the same time weaves into it the propagation of Hungarian language, heritage and culture, appealed to me and convinced me to devote as much of my available time and resources - to the exclusion of many other endeavors - as I could afford. I have to confess that in many instances scouting took unjust preference to my responsibilities as a husband and father. Such was and is my conviction of the universal importance of this movement.

Early married years and college studies did take precedence then, and scouting activities were

put on the back burner. But after the first few years of college and establishing a family, I again became involved with the movement. I participated at the founding of the Hungarian Friends of Scouting (*Cserkész Barátok Köre – CsBK*) in 1959, in which I subsequently held the position of administrative secretary for 12 years; in the organization of events, such as the *Cserkésznap*, and *Cserkészbál*, where I was chair of the organizing committee (*főrendező*) for ten years, running from 1963 to 1973; and the running of the *Cserkész Tanya* in the 1960's. Kati and Laci, and later Gyuri and Anikó grew up in the woods, meadows and waters of this *Tanya*, which experience did, I am sure, have a great influence in their young lives. Later I served in several capacities at the central administrative level. First as Cleveland Area Secretary (*Körzeti parancsnok*), then US Regional Commissioner (*Kerületi parancsnok*), member of the judiciary committee (*jegyelmi bizottság*), administrative/financial/supply manager of leader training camps (*v.k. tábor*) in Fillmore for many years in a row, and administrative manager of the 1970 and 1975 Jamborees (*jubi tábor*). I have been a member of the team running the scout explorer leadership camp (*segédtisztai vezetőképző tábor*) in Fillmore. For all this activity I have received numerous certificates of merit, the Teleki and Rákóczy Medals, and the Knights Cross of the Order of St. László.

But I digress. We are still back in the early fifties, having been freshly discharged from two years of military service. The first order of serious business was to get a job. After looking hard and unsuccessfully for a while I finally engaged an employment service, that finally found me a job, at the Midwest Precision Casting Co., where I started work on April 24th, six weeks after getting home. My weekly pay was \$54 after taxes. But there was a problem - my job was supposed to be delivering manufactured parts to customers with my own car. I did not have a car or an Ohio driver's license. That weekend Friedrich Ottó – who already had a car – took me car shopping. I managed to find a 1950 Ford, and bought it on credit for \$720.25 with a down payment of \$20, to be repaid in a year. Then I went to get my driver's license. I passed the written exam, but failed the driving part – twice. Parallel parking was my downfall. Finally at the third try I passed both. I also bought a car insurance policy from a Mr. Francis Sherman, an agent of Nationwide Insurance Co. (called Farm Bureau at the time) which policy I kept for all these years, and was in force to this year.. The first year premium was \$35. It was only this year that I was prompted to leave Nationwide, because of its inflated premiums, and the rather lackadaisical attitude of Francis' son Lloyd Sherman.

I spent that summer making deliveries all over Cleveland. I even got reimbursed for the use of my car and gas, \$17.20 for the first week. During that summer I have started the paperwork to apply for college tuition reimbursement from the Veterans Administration, and to apply for admission at Fenn College, into their Electrical Engineering curriculum. Both were successful, and in September I quit my job and started college full time. This was to be a four year, 200 credit hour course, 3 quarters per year in school, 1 quarter doing coop work, that the school would arrange for. Tuition for the first quarter was \$170 – reimbursed by the VA, and books \$40. The first two coop quarters (1954 and 55) I spent working at the SOHIO (years later: BP) main office in the construction department, where I did engineering drafting and small detail structural design. For the third coop period, in the summer of 1956, I got assigned to the Jack & Heinz engineering firm in Solon, where I worked in the small motors testing lab, running performance tests on ac motors built by the Company. Both of these jobs were interesting in their own way and I had a chance to see and learn a lot of new things about technology and the workplace. I found that this part of the curriculum very instructive and valuable in a practical sense, where the academic and practical meet and suddenly became real life.

Christmas 1955

All this while my personal life was taking shape. After a few months of romantic and eventful courtship, Petres Zsuzsa and I became engaged to be married. Spring of 1955 was when I went to Horváth Kálmán's jewelry store on Buckeye and bought our engagement rings, which according to the old European tradition were plain gold rings, with the Other's name engraved on the inside, given and worn as symbols of commitment and later as symbols of marriage.

Zsuzsa's family, her mother Hilda *néni*, stepfather Laci *bácsi* (later known lovingly as *Dafika and Dedike*), have been spending their summer vacations at the Császár *bácsi's* place at lake Muskoka, in Ontario, with friends like Fekete Berci *bácsi*, Csicseri Zsiga *bácsi* and wives, as well as Zsuzsa's sister Judith, who was now married to Ewendt Max (later known as *Max bácsi*), with their two daughters Christy and Andrea. This summer of '55 was no exception, and when the long July 4th holiday weekend came, I hitched a ride with Berci *bácsi* and spent a glorious couple of days with Zsuzsa, frolicking in the water and sun. My ride back home on a Greyhound bus

was memorable for the reason that I was so sunburned, especially on my back, that I could not lean back in the seat for the pain of touching anything, and had to sit like one who has swallowed a broomstick all the way home. Going to work next day was no picnic either. The memory of the extreme fun and agony of this weekend has stayed with me all these years. The enchantment of Muskoka vacations continued into the future. Two years later, when Kati was about 6 months old, we returned as a new family along with the old friends. Everyone was very apprehensive that a 6 month old baby was going to disrupt the days and nights of their vacation. Fortunately the fears turned out to be unfounded, and Kati slept through the nights and was no problem during the day either. After that however, as our family grew and our financial means restricted us to spending our free time not much further than at *Dedike's Tücsök Tanya* and the *Lazy Acre*, Muskoka retreated into the realm of fond memories of the past. But never forgotten. In 1999, forty four years later, our now almost full-fledged family of four kids, with their spouses, and 7 grandkids (Snow white and the six dwarfs – *Hófehérke és a hat törpe*) returned and created new family history by getting together for a week on the shores of that memorable Muskoka Lake, celebrating the bond of family on this Last Summer of the Century.

When I got back from the service we were living on the SE corner of E 119th St and Buckeye, on the second floor of a two story apartment building, above Kardos's Meat Market. In the past 5 years we have moved to different places too many times, and the family decided that we could now afford to buy a home of our own. So in the spring of 1955 we did buy the house on 9703 Yeakel Ave, and started a new life there, where we did not have to be concerned with the ever pesky landlords. We were our own masters now. The new house needed a lot of work inside and out, and I had to apply all my practical experience learned as a locksmith/blacksmith/ bicycle repair/electrician/plumber apprentice back in Germany, to get things in shape, since *Apuka* had no aptitude for those things. Ripping twice painted-over wallpaper was the worst, followed by trying to

Our house on Yeakel Ave

wallpaper the ceiling in one of the rooms - because it was so full of cracks – and having to finally give up. This house was a two story house, that could easily be converted into a two family house by installing a kitchen upstairs. My parents insisted that when I get married we would live there. I was too young and inexperienced in those matters to know what a bad idea that was, and consented..

Zsuzsa and I were now planning to get married. Since Zsuzsa was a Roman Catholic and I a member of the traditional Hungarian protestant Reformed Church (*református*), there needed to be certain important decisions to be made since there was a time honored tradition in which all males in the Szappanos family followed the Reformed faith. This did not mean that mixed marriages were unknown in the Szappanos family; my mother and my paternal grandmother were Catholics. Since the late 18th Century, laws in Hungary - privileged by the status of Apostolic Kingdom - allowed in case of a mixed marriage, the male children to follow the faith of their fathers. The Hungarian Catholic Church ever since recognized these marriages. However, church laws in the United States were not this forgiving. Because of this I had to come to a deeply considered decision which would balance the demands of family tradition with the realities of the day. It finally came down to breaking that tradition, and conceding to have all our children to be christened Catholic, so that Zsuzsa could continue receiving all the Sacraments of her faith. I further consented to this, because raising our children in this country in a totally faith based environment was more important than family tradition. I saw a greater possibility of raising and educating our children in the Christian faith, due to the relatively high number of Catholic parochial schools as opposed to Protestant ones.

On January 21st, 1956 Zsuzsa and I were married at the St. Margaret of Hungary church on E 116th Street. Our marriage ceremony was held in a Catholic church, celebrated by a Catholic priest, but church rules in those times did not allow for a mass to be held in case of mixed marriages, and we were not allowed beyond the closed gates to the altar. Even though this was very disheartening to Zsuzsa, the situation was somewhat remedied by having an old friend of the family, P. Hites Kristóf, a Hungarian Benedictine priest to be the celebrant at our wedding. Hundreds of well wishing people, our friends and acquaintances attended the ceremony. After the ceremony members of the boy and girl scout troops lined both sides of the exit, cheering us on. The reception was held at the St. Stephen Clubhouse on 107th and Buckeye. Zsuzsa's Matron of Honor was her sister Judith, bowing to American tradition, while still observing the old Hungarian custom of having a respected friend of each of the two families be invited to be a witness for each side, called the *násznagy*. Zsuzsa's *násznagy* was Dr. Csanád György, a family friend, in whose office Zsuzsa used to work as a receptionist, and mine was Falk Viktor sr., *Viktor bácsi*, an old friend of the family and father of my best friend Viktor jr. There were 4 bridesmaids with 4 escorts. Németh Zsuzsa (later wife of Hehs Ákos), Huszár Ági (later wife of Várdy Béla), Ferenczy Gitta (later wife of Kovács Iván), Kölcsey Klári (later wife of Thomas Shelton), Szappanos Tamás, Olgyay Gyurka, Gőry Titusz, Módly Zoli.

We spent our wedding night at the Cleveland Hotel (present day Renaissance Hotel in downtown Cleveland), the grandest hotel in town located in the Terminal Tower complex. Next morning we boarded a train, at the Grand Central Station in the lower level of the Terminal Building, to Lake Placid, NY for our honeymoon. The part from Syracuse to Lake Placid was a winter wonderland. The view from the train window of the mountainous landscape, with its snow laden pine forest, and occasional glimpse of wildlife was breathtaking. So was the remaining week, and whatever time we

spent away from the hotel room, we went and enjoyed everything it had to offer. A dogsled ride out in the back roads, sledding, and one day we rented some skis and went up to the beginners slopes, where I tried to teach Zsuzsa how to ski. Unfortunately, this turned out to be wildly unsuccessful, resulting in numerous falls, and tumbles in the deep snow, causing our less than professional ski attire to become thoroughly soaked. We arrived back completely frozen through. Sitting by the fireplace in the lodge, with a hot toddy in our hands, things got warmed up real fast.

I had found this honeymoon vacation hotel package through AAA Travel, for a very good price of something like \$160 for the week, and booked it. Arrived, checked in. Time was passing splendidly, when one day talking with some new found fellow honeymooners it became evident that I made a huge mistake. I neglected to read the small print on the AAA ad, to the effect that the \$160 cost was per person. OUCH! some honeymoon package! Even though I did have some extra cash stashed away – the \$100 wedding gift from Zsuzsa’s father – we were not prepared for this increase in expenses. I calculated that after paying the \$360 for the hotel, we will have about \$10.50 left in our pocket. (Credit cards were unknown things in those days!). No more spending on anything from now on, and when checkout time came, so came the headwaiter with his hand stuck out. I gave him a \$5 bill, upon which he mumbled some very unpleasant and indignant words, to which I could simply shrug my shoulders and sheepishly say, “sorry, that’s all have left”. I still had to pay the taxi to the train station, which I negotiated down to \$5 as well. We did eat a very hearty breakfast at the hotel, so we didn’t exactly starve on the train ride home, but by late afternoon we did get rather hungry and went to the dining car and bought 2 cups of coffee for 40 cents, and ate all the free bread and buns we could find on the tables. We arrived in Cleveland with 10 cents in our pockets, just enough to make the phone call home, saying, we are here, come get us. (Unbeknown to us there was another Hungarian couple in that dining car that day, who took note of us speaking in Hungarian and naturally overheard us talking about our funny predicament. Many years later we met at a Hungarian function, and after introductions, Rajnay Zoli – the man on the train – told us what a laugh they had at our expense at the time. He was glad that he could finally tell us about it.)

Thus began our married life together, financial problems never staying far behind. I was going to school every day, and studying to all hours in the night, Zsuzsa was working as a bookkeeper at B.F. Goodrich Chemical. Her income was enough to sustain us in the home where I did not have to pay rent, and pretty much everything else was on hand for the two of us. Pretty soon things changed though, when Zsuzsa declared that she was in a family way. So, in the summer of ’56 - a half a year into our marriage - I had to rearrange my school schedule from full time to evening school, and began to look for full time work. This I finally found in the form of a technical analyst at the Western Electric Company – the manufacturing arm of AT&T at the time – which was located on Woodland Ave. just across from where we lived on Yeakel Ave. It was close enough that I could walk to work and even come home for lunch. At the same time I also drove to school 3-4 times a week from 6-8 in the evenings. On the other evenings and on weekends I was studying. Zsuzsa soon quit work, and on Feb. 26th 1957 Kati was born.

Life has landed on our shoulders with all its hardships, responsibilities and also its delights. Especially when in two year’s time Laci was born on Apr. 11, 1959, and raising the two kids was quite a handful for a couple of inexperienced young people, juggling work, school, study and household and raising two kids. But with youthful vigor and determination we managed to get through these years with flying colors. Later that year my old friend Kozmon Gyurka came to me offering an opportunity to work for the company he was working for, the Reliance Electric and Engineering Company of Euclid, OH. I took his advice, went to apply for a job, and landed it. I started work there as a junior control engineer (close to having my degree in hand) on my 30th birthday, Dec 1st, 1959.

And so ended my first, very eventful thirty years of my life. The first fifteen years began in a different world, a world that ceased to exist for me and thousands of others of my countrymen in 1944-45, when the hopeless struggle against the Soviet Communist forces ended in the inevitable defeat, and the world, as we knew it came to an end, never to return. The following decade, from 1944 to 54 came to be crammed with wrenching events and experiences – shared by countless thousands of my countrymen – that are hard to fathom by people of today, whose life experiences are not much more than winning a football game, getting their first car, having their first kiss, going away to college, and landing their first job. For me, these last 15 years consisted of first fleeing from an enemy, from a cataclysmic upheaval and ensuing destruction of a onetime stable society and lifestyle, to save our lives, leaving behind everything that we owned, that our ancestors owned, land, house, livestock, and all other belongings, with a few handbags and rucksacks. Living as refugees, as homeless beggars for the next 5 years in postwar Germany, having to learn a new language, to work and scrimp for every morsel of food, or clothing, and living under conditions just bearable to those used to a stable and comfortable lifestyle. During these years I worked beside *Apuka* as one necessary half of the family's breadwinners, and really had no time being a teenager. To this day I don't know what being a teenager means. Then came the big journey to the new world with its new challenges of again having to learn a new language, new customs, a new way of life. And then, going off to fight in a war for my new homeland, against the same old enemy that caused the loss of our homeland and set us on this journey. Finally settling down in this new wonderful country to begin a family of my own.

In the final five years of this Odyssey, life was filled with planning for the future, and executing it. Going to college and getting a degree, getting married and having children, finding a job that I would enjoy working in, while making enough money to support a growing family. The plan worked.

My road up to those last five years was a grand adventure. Not so for my parents and their generation of thousands of forcibly displaced people. For them the loss of their fatherland, the land of their ancestors - a small part of which they actually owned - was unbelievably heart wrenching. The loss of their social existence and former livelihood struck a horrendous blow to their self confidence. To them - in the middle and late years of their life - this was a hopeless, tragic journey to a foreign world, to a foreign culture, from which they were hoping against all reasonable hope someday to return. They passed away before the world took another great leap forward – world Communism collapsed in 1990, and Hungary, our land of birth, became free to chose her own destiny again.

Still, their world never did return.

EPILOG

Shortly after being discharged from the Army, I received a notice stating that due to my military service I was entitled to become a citizen ahead of the required 5 years waiting time. So naturally I took the chance and completed all the requirements in short order and was sworn in as a US naturalized citizen on March 24, 1954.

In 1960 I graduated from Fenn College and got my Bachelor's degree in electrical engineering. It was the same year, when my brother Tamás also graduated from the US Air Force cadet school and was commissioned as a second lieutenant. The next year we moved out of my parents' house on Yeakel, and bought the house in Willoughby, for \$15,500, that served as our home for the next 50 some years, where all our children grew up, and in which Zsuzsa, *Mami*, Mom, and later *Nagymama* created – the grandest achievement of her life - an enduring and loving family, a family that remains a solid unit to this day.

The job at Reliance Electric Co. turned out to be my lifetime job. I started out as a junior control engineer, and ended up as principal senior system engineer upon my retirement. I loved this job from the first moment to the

last. It fit my personality and talents as a glove.

A “system”, as defined by the electrical industry is comprised of every and all bits and pieces actuated or driven by electricity, that is necessary to make the whole machine perform its intended function. Designing electric drive systems for industrial production machinery was my core task, but in time this expanded to managing multimillion dollar projects being installed all over the world. This meant participating in all engineering meetings and decisions, directing the whole design effort for the project, managing a team of engineers, designing the whole system concept and doing much of the detail design myself, supervising the in-house construction and testing of hardware and software, and finally getting my hands on the final startup of the machinery on location.

My specialty was metal rolling mills, those machines, that roll and reduce in thickness the thick slabs into a rolled-up strip of metal, sometimes, in case of aluminum to a flimsy thickness of aluminum foil. These could be small machines, but sometimes big brutes, driven by electric motors up to 10,000 HP. Besides this specialty I would do projects for a whole variety of other machinery, from steel galvanizing or aluminum annealing production lines, that consisted of over a hundred electric motors of various types and sizes to any other type of paper or plastic production machinery.

One of my “star” projects was the drive system for the wheels of the loading platform for the - then newly erected - space shuttle launch pad 39B. These set of railroad track wheels moved the enormous structure to and from the mating position with the vertical, ready to launch space shuttle, for purposes of loading its payload and astronauts, then driving it back from it before the actual launch. I was fortunate to have had a chance to participate in the startup of this equipment at Cape Canaveral, where I could see all the enormous machinery and equipment that was to launch the first space shuttle, back in 1982.

This job took me traveling all around the world, in the years when air travel was still fun and uncomplicated. It also helped that Reliance saw fit to allow us to travel Business, sometimes even First Class whenever going overseas. I had traveled to engineering meetings all over the US and

overseas to Tokyo and Hiroshima in Japan; Seoul, and Inchon in Korea; Hong Kong; Taipei and Kaohsiung in Taiwan; Shanghai, Canton (Guangzhou), Hainan, Beijing in China, and Benxi in China's Manchuria; Surabaya, Indonesia. And also to European cities in Sweden, Norway, Germany, Switzerland, Luxembourg and England. I spent extended time on startups in Oslo, Norway (1969), in Luxembourg (1974 and 1982), in Kaohsiung Taiwan (1976), in Manila, Philippines (1976), in Bangkok, Thailand (1976), in Shanghai, China (1986) and Inchon, Korea (1990). Also spent a year and a half in Kempen, Germany, at Reliance's affiliate heading up a multimillion dollar project for a customer in Taiwan (1989-90).

We almost moved to Switzerland for 3 years beginning on Jan 1974. Reliance's subsidiary in Dierikon, Switzerland needed an American engineer to carry on coordinating engineering activities with the home office. I accepted this position in the summer of 1973, and the whole family was excited about the impending adventure. Kati was 17 years old and attending Notre Dame High School, and was to remain in America living with *Daji* and *Dedi*, but everybody else was supposed to move to Luzern, Switzerland soon after my arrival in January 1974. We have made all the arrangements for the big leap, rented out our home in Willoughby, shipped over my new orange colored VW Type3 fastback. I have picked out a house on the shore of Lake Luzern, in Weggis, where we would live for the next years. I have made arrangement at a nearby American high school to enroll Laci. Everything was on track. But fate intervened.

It is an historical fact that in late 1973 the whole world was caught up in a crisis created by the Arab oil producers. Oil production was cut back and prices soared, while supply shortages threatened the welfare of every industrial country. Switzerland was no exception in trying to protect its workforce by closing her borders to foreign workers. Reliance Dierikon's director Herr Winkler never realized the gravity of this situation and submitted the application for my work permit to his government only after I arrived in January of 1974. Even his high stature in Swiss military and politics could not sway the government, and the application was turned down. This was a great blow to us, having to set everything in reverse and to readjust our plans for the future. As it turned out, Zsuzsa was able to manage our family in the US to keep going with a few hick-ups, while I ended up staying as a visiting worker for 6 months in Switzerland. As a consolation price however, I did finagle an allowance of a month of paid vacation at the end of this assignment. So in July 1974 Mom, Kati and Laci flew into Zurich, where I picked them up and drove to the rented house in Weggis, where everyone was mesmerized by the alpine beauty of the surroundings, and spent a glorious 2 weeks there, as well as driving all around Switzerland's mountains and passes and lakes. The other 2 weeks we drove into Germany, visited Zsiga in Isny, Szidi *néni* in Bad Tölz, and spent some time at a friend's cottage on the shores of Ammersee. Then we drove down to Italy over the high passes of the *Grossglocknerstrasse*, to Venice. Spent a couple of days on Lido Jesolo on the Adriatic, then drove back up through Innsbruck, Neuschwanstein, and finally to Munich, from where we shipped my orange VW fastback back to the US, and we flew home. Thus ended our "3 year" European excursion.

Later on, from 1979 to 1984 I took a diversion from design engineering, and filled a position in Reliance's international division as a technology coordinator between the home office and our affiliates in Yokohama, Japan; Sydney, Australia; Sao Paulo, Brazil; Mexico City, Mexico; Birmingham, England; Krefeld, Germany; and Dierikon (Luzern), Switzerland. Over these 5 years I traveled to most of these places (except Japan and Australia), spending a lot of time in Mexico City and Sao Paulo. It was interesting and challenging work, but after a while I craved to get back to design engineering, and did so eventually. This is the time period, between 1984 and 1996, to my year of retirement, when I did most of my international travels mentioned above, and lived the most satisfying and rewarding years of my professional life.

During all these years of professional activity in the new world, I had not forgotten my Hun-

garian roots. From the very beginning, to the present, I had been part of, or I have served in some capacity in any number of organizations and functions of the Hungarian community in Cleveland. Early on, it was the semi-formal gathering of young Hungarian “intellectuals”, then after returning from military service in 1953, it was the MHBK, where I chaired the ball committee in 1954. But far surpassing everything else, my participation and service in the Hungarian Scouting movement was most significant. Already in Hungary I had 4 years in the Scouts, complete with a training course in patrol leadership (*őrsvezető kiképzés*). Afterwards, I had participated in the newly organized Hungarian Scouts (*Magyar Cserkészszövetség*) in Germany. While going to school in the Hungarian *Gimnázium* in Passau-Waldwerke, I became a patrol leader in the first Scout troop that was formed in the Hungarian refugee community in Germany. After my discharge from the Army I rejoined this organization in Cleveland, as it was being resurrected in the new world, became the scoutmaster of BSA Troop 114. (22.sz. *Bessenyei György csas*) in 1953. That was the time when all the new DP arrivals in Cleveland began to sort themselves out, and a lot of scouting age kids were looking for a way to get together with others of like backgrounds and needs. Hungarian scouting provided the opportunity and a way to bring these kids together, gave them an organized framework to gather in and gave them a program to play and learn, to form lifelong friendships.

After I retired, in 1996, a relatively new Hungarian organization caught my fancy. The Cleveland Hungarian Heritage Society (*Clevelandi Magyar Történelmi Társulat*), that was run at the time by my old friend Friedrich Ottó. He has realized his old dream of creating a permanent museum that would collect and house all the memorabilia and artifacts left behind by a once great and populous, but now disappearing Hungarian community in Cleveland, to preserve and display them, thereby saving them from vanishing into oblivion. I could identify with this objective wholeheartedly, and joined the organization giving it all my energies. I rose to be its vice-president and eventually its president from 2001-04. During my leadership the museum moved from the Euclid Square Mall location to the downtown Galleria. With the then vice-president Friedrich Mária, we also instituted and completed a project suggested by Dr. August Pust, a member of the U.S. Commission for the Preservation of America's Heritage Abroad, to have Col. Michael Kovach de fabriczy, the fabled Hungarian born hero of the American Revolutionary War, included in the official documents of the Commission. As a derivative of this work we also made contact with his birthplace, Karcag in Hungary, resulting in our organization offering a small statue of Col. Kovach to the city, which Mária and I took to Karcag and presented during their Kovach Week festivities in May of 2004. Well into my eighties, I no longer take leadership positions at this organization any more, but continue to help out as a member of the Board, whenever I can in whatever category work needs to be done.

During all of those years in this new world, we have never forgotten our country of birth. Both Zsuzsa (*Mami, Nagymama*) and I kept waiting for the time when it was to be possible to go back for a visit. That time came, when in 1967 Zsuzsa, her sister Judith and my brother Tamás decided to go for it. This first visit after 22 years of leaving was most emotional for all of them. It was most memorable to Zsuzsa, since she was already carrying our last child, Anikó. Then we planned a vacation to Hungary with Zsuzsa and the two older kids, Kati and Laci in 1972. Our applications for Hungarian visas came back with mine rejected. It took me by great surprise and disappointment. Neither I nor anyone in position here could figure out why? Apparently, someone planted in Cleveland may have made an adverse political report on me to the Communist government, resulting in this denial, which followed me for the following eight years. Zsuzsa and 15 year old Kati did go to Hungary that year, visiting and making contact and forging new friendships with the Szappanos and Petres families. Laci said, that if *Apu* can't go, he won't go either. His first trip was postponed to 1977, when as a graduation present he got to spend a few weeks in Hungary. To this day he claims this trip being one of the most meaningful events in his life.

As for me, it took a special letter for a request of reconsideration from a prominent Hungarian university professor in the US, to the Hungarian authorities in 1980, to move the boulders of officialdom, and finally grant me four weeks' visit in Hungary. I took the opportunity and with son Gyuri, who was 15 at the time, I made my first pilgrimage. I too went through the emotional reunification process, with the lost homeland and long lost family members and boyhood friends. Relatives took us to see the places of my childhood – *Városföld*, *Szentkút*, *Kecskemét*, and drove around the country to see the sights of those days. It was still a country where you had to be careful what to say and where, because Big Brother's big ears were everywhere and the wrong word could land those remaining behind, in a lot of trouble. For Gyuri, it was a great and interesting adventure, for me it was a journey into the past. A journey that closed the circle for me, where I reconnected with 36 year old memories, where those memories became real again, retaking their rightful place in the physical world, finally removed from those dreamlike - was this really true, or did I just dream it – segments of memory. From this day forward I dealt with my past like I was on solid ground again, seeing and accepting the changed world in its reality. Letting go of the old ghosts was traumatic, but healing at the same time.

Returning to those childhood memories and places in *Városföld*, *Szentkút*, *Kecskemét* was jarring, but not as emotional as I had expected. With a cool rational mind I could grasp and even accept the idea of changed times. Our one time townhouse on *Széchenyi tér 10*, in *Kecskemét* was completely gone, a victim of urban reconstruction, but the city was still there mostly in a shape that I remembered. The streets on which I walked to school, many of the shops, stores, parks and sights were still there. *Városföld*, the manor house my father had built, was still there, albeit renovated some but mostly intact and well kept as the new guest house of the city of *Kecskemét*. I could find *apuka's* bedroom, and the bedroom *anyuka* and us kids used to sleep in, where it used to be... - but with different furnishings. I could walk around the grounds and find and identify many of the old trees and shrubbery, grown old in the last 36 years, still could recognize the features of the old park and garden around the house. But none of the rest of the buildings of this once thriving country manor, the stables, barns, granaries, machine sheds, garages survived the years. Little ramshackle adobe houses had replaced them where some poor people and gypsies were now living. This whole scene presented but a broken picture of those one time fond memories - almost impossible to reconstruct... Sadder and more unreal was the visit to *Szentkút*, where my Endre grandparents had lived. The grand mansion where *nagyapapa* held forth a life of affluent gatherings of family and friends in the old days, was crumbling. It has been abused during the past 36 years to such an extent that now only the bare shell, the empty walls, the rusting wrought iron veranda railings existed. The once grand park around the manor was mostly gone, only some of the old and overgrown trees left, marking the outlines of the once grandiose landscaped grounds. I felt like Scarlet returning to Tara - in *Gone with the Wind*.

My second time in Hungary came in 1987, when Tamás and I took *apuka's* ashes – who passed away the year before – back to his birthplace for eternal rest. We got permission from the Reformed Church authorities to place his ashes in the Szappanos mausoleum in *Kecskemét*, the mausoleum that he had built many years ago. The funeral was an exceptional and highlight event of the Szappanos family back home, since this was the first time that one of its “lost” members has returned home. All living members of the Szappanos clan were on hand on this grand occasion, giving thanks to the Almighty for making it possible for one of His sons to return to the soil of his ancestors, the place of his birth. This was the trip when I had bought my brand new 1986 Audi - that I picked up in Frankfurt - and with Tamás and cousin Beretvás Jutka from London, drove to Hungary revisiting on the way, the places we lived in Germany, and retraced in reverse through Austria and Hungary the trek we took back in 1944 and 45 as we fled from the war.

And the time finally came in 1989 when the Communist world collapsed and Hungary was

freed from the evils of the past 45 years. Our parents and their generation, who left their homeland back then, with the never dying desire to one day return, have not been able to wait this long. They either passed away before or, like my mother, were no longer able to understand, to fathom its meaning. However for a lot of us it was a dawn of a new and hopeful era, and many in my family and circle of friends made the decision to return to the homeland, to live out the rest of their days there. My brother Tamás, Zsuzsa's sister Judit, cousin Szappanos Bandi, and Endre Zsiga, close friend Kneffel Péter all made this decision in the nineties. It was a decade full of promise for reconciliation and restoration of old truths and values.

The remnants of the Endre grandchildren decided in 1993, to erect a memorial to the family in *Szentkút*. The members of this family, the 6 children of my grandparents and their families, all had to leave Hungary in 1944. No one remained behind. This memorial and erection thereof on September 3rd, 1993, on the 100th anniversary of our grandparents' wedding was to celebrate their homecoming, by returning their memories and spirit to their birthplace, to the land they had to leave against their will. This black granite memorial will remain as a forever reminder to the local people, of a past, whose inhabitants may have been swept away by the winds of war and the vile of evil people, but they have returned to leave their mark on history. Zsuzsa, Laci and Gyuri, as well as Endre Zsiga, Geréby Jancsi and his daughters Hanna and Zsuzsi, with her husband Laci and children were there, among other friends and relatives from Hungary.

During the 20 years after the fall of Communism, Zsuzsa and I made a trip to Hungary almost every year, many times with Zsuzsa, enjoying the hospitality of our relatives and reliving some old memories with old and new friends. Celebrated Tamás' 60th birthday at our one time home – the one my father had built in *Városföld* - in 1996, among many friends. Went to the blessing of his new home on the outskirts of *Kecskemét* in 1998, and to his funeral in 2003. When Királyné Beretvás Katica passed away in 2003, the last remaining family homestead from the old world closed with her. This was the house in *Kerekegyháza*, that had been handed down from my André great-great grandfather, and has been in the family for many decades. This was the only property that has not been confiscated by the Communist rulers, where *apuka's* sister Beretvásné Rózsi *néni* and family lived, where I, as a kid spent a lot of summers. This place was inherited by her adopted daughter Rózsa, who promptly disposed of this property for cash. With the disappearance of this last refuge, I had lost all ties to my physical roots there. My last visit in Hungary was in 2008, and I knew I would not return again. By now most of my relatives have passed away with the exception of Szappanos Laci. In my late years I have found the burden of travel prohibitive, the rewards diminishing. But my love of those people, that place, remains in my heart forever. People have asked me, would I too return to Hungary? And my answer is no. I am an American in my rational self, I spent most of my life here, I served in her armed forces, got my higher education here, this country gave me a good, fulfilling and prosperous life, my children and grandchildren live here. I could never leave this country for these reasons. But in spirit I have never abandoned the faith and culture of my ancestors, I have remained a Hungarian to my core. And when the time comes I want to return there, being placed next to my father's and brother's ashes in the Szappanos mausoleum in *Kecskemét*.

I stopped writing diaries after 1953, when I returned from the Army. Life became hectic. There did not seem to be any time or ambition left to continue with it. It was a full life, filled with the laughter of children, and walking the sometimes rocky, but mainly happy and satisfying road of married life, trying to fulfill responsibilities to family, work, friends and social obligations. I tried the best I could, succeeded in those for which my nature and talents gave me strength, and failed in those for which my basic nature and old world upbringing clashed with modern expectations of the

husband and father figures. Certainly during all those years of world travel, staying away for weeks and months, was hard on *Mami*, the mother of four growing children, and she has had to bear a lot more of the responsibilities that go with holding the family together and raising those children, than any mother should. But she did a marvelous job of it, with her infinite energy and love, so much so that even today this family is the envy of many people. It is to her great credit that this growing tree, this family, has remained close together in love and affection for each other.

I think a lot about this, these days - of all the things I should have done, should have said, but didn't. Now those moments are gone ... life is too short.

These 57 years of our marriage involve more lives than just mine, and could be told by any one of them in different ways. I hope that perhaps one or more of my children will do so, recalling their childhood and growing-up years to their children and grandchildren, who will be living in a far different world than what we know today.

Look what we have done!

Family get-together in the summer of 2013.

Back row L-R: Jon Savage, Attila Pap, Austin Pap, Kristen Sz., Kathleen Pap-Sz., Laszlo Sz., Stefanie Sz.-Krofina, Andrew Sz., George Sz.

Middle row L-R: Max Hill, Zachary Sz., Dylan Pap, Nick Sz., Tim Hill

Front row L-R: Kathryn Hill, Lauren (Lulu) Hill, Anikó Hill-Sz. Nadine Sz.-Mazzacco, ... Katalin Dusek-Sz. (Edmonton, CA)

Front: The Perpetrators.

BEYOND THE EPILOG

Having lived a long and eventful life, in which I have traveled with an open mind and eyes, I cannot end this writing without some musings about the future, about the world of my children and grandchildren, as I see it.

Let me begin this discussion on a lighter note. One of my favorite humor clips:

A college student at a recent USC football game challenged a senior citizen sitting next to him, saying it was impossible for their generation to understand his. "You grew up in a different world," the student said, loud enough for the whole crowd to hear. "Today we have television, jet planes, space travel, man has walked on the Moon, our spaceships have visited Mars, we even have nuclear energy, electric and hydrogen cars, computers with light-speed processing .. and uh.."

Taking advantage of a pause in the student's litany, the geezer said, "You're right! . We didn't have those things when we were young; so we invented them, you little twit! What are **you** doing for the next generation??"

It could be argued that our generation certainly left an awful mess of a world for the following generations to live in. Even though this generation did invent practically everything, from artificial hearts, sex change operations, fast cars, a virtual world made possible by computers, to instant worldwide communication - all the things this new generation could not imagine life without - they did not pay attention, did not worry about how those technical advances will affect the social systems and ethical framework. A sea of literature abounds dealing with these subjects, and it is beyond my intention to deal with them here.

What I do want to do is to paint the big picture, the picture, a synthesis of what I have seen in the course of a long life filled with a wide range of experiences, all the while learning, observing and analyzing, evaluating and contemplating. A picture, that hopefully will challenge the thinking of my children and grandchildren, and challenge them to act in a way that will tend to solve these problems rather than exacerbate them. This picture is so clear in my mind that I feel compelled to pass it on. Let this be my legacy.

We all know and recognize that modern technology has caused an unstoppable pressure toward homogenization of ethnicities, cultures, religions, and beliefs. In response, modern think tanks have devised a new world order, a new philosophy of life and society, indeed a new human being. According to this, in a world where distances and time restraints do not exist, where instant communication and a world network of finances allow information and goods and people to travel unimpeded by cultural or national boundaries, where people can travel and move relatively unimpeded, the old conservative principles of nationhood, cultural and religious beliefs and values are deemed inadequate, exclusionary and outmoded. In the old parlance, they are : counterrevolutionary. This progressive thinking holds, that the way out of this is a wholesale replacement of the old, traditional value system with something new. It has to be replaced by a new all encompassing principle of the lowest common denominator, where people of all stripes feel equally comfortable in, anywhere in this new world. The relativization of all core principles and values, the discreditation of all faith based moral principles, and multiculturalism (assigning moral equivalence to any and all cultures and beliefs) - which makes cohabitation of all peoples in the same space possible - is their solution. This, in a space without national identities and countries without borders. The old value system has to be replaced by a new set of humanistic values and judgments. Anyone, who does not understand this or is unwilling to succumb to it, will be ridiculed, ostracized, and eventually eradicated. Not by guns

and physical force, as before, but by the power of a new social order in which Political Correctness and strict laws controls all human behavior. Human beings in this new world will have to be all inclusive and accepting of all, regardless of race, religion, culture and sexual orientation. (Note that this new world order is a unilateral effort, only true in the western world. The world of Islam, and the oriental world does not reciprocate in this.)

These are radically new ideas, and obviously a large percentage of people do not believe that this is the solution, and are resisting it. So, today the western world, the world we live in, finds itself in an intense culture war. A war, that runs underneath the surface, and visible to only those who choose to look there. One can close one's eyes and just drift along in one's daily life, without recognizing it. The fight however does go on in the background, and it is polarizing the western world into two irreconcilable camps. On one side we have the liberal secular progressive ideology, that embraces the above described principles. On the other side we have the conservative ideology, that wants to solve today's problems by reasserting, re-strengthening, not by replacing those principles of human social and personal behavior that have evolved and been refined over the centuries, that have by and large given people the pathway to human evolution that is in the upward, positive direction, those that have created our unique western civilization.

Just to expand on this a little bit more, our Western, and by extension American culture was formed by elements of various faiths and religions almost exclusively rooted in Judeo-Christian philosophy. People's everyday behavior and conduct of their life and expectations are derived from that culture, regardless of one's religious affiliation or no affiliation. It is this culture that those who call themselves "conservatives" are trying to preserve in its essence, and save it from any drastic changes by those called "secular progressives", or "liberals".

As noted before, there is an increasingly desperate and savage war going on behind the scenes between these two sides, hopelessly polarizing society into two camps. It is an almost hopeless polarization, because the two ideologies are irreconcilable. Conservatives, believe in generally accepted divinely inspired, faith based core values of Good vs. Bad, of Right vs. Wrong, that are the basis of our judgments, and choices. They believe that a society, a group of human beings living together, can function best when the majority share those common principles. It envisions a society where the minority has the right to disagree, but has not the right to insist on forcing the majority to change, simply to avoid offending them. It envisions a system where we have free choice, and we are largely responsible for our lives.

On the other hand, liberals hold that all moral decisions are made based on individual humanistic evaluations of given situations, that best serve the momentary interests of the parties involved. Where all choices of deeds and lifestyles are morally equivalent. However, to make society work it generates its own man made and ideologically inspired Right and Wrong, and holds public discourse in check by a practice called Political Correctness. It insists on elevating the rights of individuals over the good of society, relegating responsibilities to a very minor role. To this end all previous concepts of maintaining a stable and peaceful society must be replaced by concepts of the State giving the individual - regardless of race, religion, nationality, sexual orientation, etc... - all the rights and privileges and support, that the individual claims to need, without asking anything in return. In order to satisfy the needs of these increasing number of individuals, the State needs to take more and more from those who - by their ability - created wealth for themselves. It is seen that all of these changes will progress, and lead society into deeply uncharted waters in the moral arena, and back to a recently debunked system of socialism, in the economic one. This is what this war is all about, and this is why it is irreconcilable.

While human behavior of previous generations have been kept in check by moral principles derived from divine inspiration, and held accountable for infractions by the Almighty, and by laws

punishing those grossly transgressing against society, the New Order totally rejects accountability to a Higher Power, and seeks to micro-control all personal human behavior by rigid and unbendable laws and regulations, created by liberal ideologues, imposing punishment, here and now, in physical terms. As an example : whereas being impolite, boorish, insulting, bullying, offending, ridiculing was previously controlled by a society whose members sternly scorned and controlled such, today we are seeing laws and regulations being passed, that rigidly punishes speech defined as offensive or hateful, acts of bullying, or free expression of one's disagreement or opposition to ideologically mandated beliefs (see speech code in universities), by fines, incarceration, expulsion.

And the liberals are winning. Is this good or bad? My children's and grandchildren's generation is challenged to find the answer to that, and to find the solutions that will work, and enable people in this globally connected world to live in peace and harmony. .

It is really worth one's time to reflect and meditate on this and all other implications and changes that are taking place. Changes that may still be visible to my children's generation, but probably no longer perceivable to that of my grandchildren's, since they will have lost all points of reference to the old world.

So what scenarios is this trend likely to create in the next 20 to 50 years?

One. This country is still one of the First World countries, with living standards higher than most of the world's. We insist on keeping it that way even though an increasing number have forgotten how to work hard, and simply reaches out and lives on the handouts of government. The dwindling numbers in the hard working segment of society are no longer able to sustain this with their taxes, so the government has to go and borrow the money needed for this. Over the past years we have amassed an unfathomable and unimaginable amount of debt, over 16 trillion dollars - and growing by 15 billion every month. We are practically bankrupt, and only the economic interests of China makes her agree to keep us afloat. (Here is hoping that those interests do not one day clash heavily with ours.) As it is, the increasing national debt burden is unsustainable, but also unstoppable. Unstoppable, because almost half of our population that is dependent on that spending will not tolerate losing the benefits already acquired, and will resort to civil unrest even armed uprisings to fight for them. There are segments of this society who are armed to the teeth and ready to take up this fight. Will the police and National Guard be strong enough, trustworthy enough, dependable enough to save this country from total chaos? Or will they be just a faction among those from Black Panthers to White Supremacists, and everyone in between? Is this what we are headed for?

Two. The present predicament of mounting national debt may leave us no alternative but to "conclude" that the free market capitalistic system does not work (as Karl Marx has claimed a 100 years ago), and to embrace a system of socialism. Here, almost all private property (from agricultural, industrial and financial means of production to tangible private property) is socialized, that is turned into a property of the state, which henceforth will plan and control all means of production, for the benefit of the masses. Of course there will be a large segment of the population who will resist this takeover and will counter by fierce resistance, leaving the state no alternative, but to use armed force. People today have forgotten the Bolshevik Revolution in Russia in 1918, and the forceful socialization of occupied lands - such as Hungary - after WWII. History could repeat itself, because we do not recognize the looming danger.

Three. If the above two does not materialize, and we manage to extricate ourselves from those scenarios, we still face the danger of losing our country, our nation, our culture and way of life. Because the social trends described above will have forcefully weakened, alas will have made us denounce our resolve to defend our borders, to maintain the strength and power of our country, to protect our way of life, our culture, our faith. The resulting vacuum will be filled. Filled with the only viable social/cultural/religious force today: Islam. It is already happening in western Europe.

I know, it is a real drag to pay attention to these things, when we are so occupied - overwhelmed even - by running our own life. And true, one can go on, oblivious to all these trends and believe that whatever happens, life will still go on. Yes, we can do that, if we prefer not to see, not to know what may be coming our way. On the other hand, if we do pay attention, then perhaps we can prepare for it.

Or we can rise above it all and accept that we are just pawns in the unchangeable march of history, that follows the immutable cosmic laws of nature.

For her twentieth birthday, I gave my oldest grandchild, Kristen, two books as a Christmas present, with the following letter. Over the next few years these words, I hope will become meaningful to each of the other eight of my maturing grandchildren as well, so I decided to include this letter as a legacy, as a closing paragraph, a closing chapter to my life's history.

“Dear Kristen,

These two books, these two literary works are probably unknown to you, but for me they are the two most significant literary works that shaped my worldview and my philosophy of life. You are now at a stage in your life when such readings can be most useful : when you are at the height of intellectual development, with an open and eager mind to absorb challenging ideas, having the time and inclination to reflect on them and weave them into your own consciousness. Soon, as you begin your productive life, the realities of work, family, raising of children will occupy most of your mind, and will have no more time to read and reflect on such things. So, I thought this is a good time.

I suggest you read them in this succession:

1. “*The Tragedy of Man*” (“*Az ember tragédiája*”), a play by Imre Madách, a Hungarian author, written 150 years ago, is a compelling philosophical work dealing with the history of mankind in a very unique way, the likes of which has not been attempted by anyone in western literature. It is a great pity that the Hungarian language is so rich and uniquely nuanced, therefore so very hard to render in translation. Sadly much of its shimmer and meaning is diminished in this process, and is the reason why this and other worthy and great literary Hungarian works remain the delight of, and enlighten Hungarian readers only, while the rest of the literary world is oblivious to it.

Full English text : <http://mek.oszk.hu/00900/00918/html/>

Full Hungarian text : <http://mek.oszk.hu/00800/00849/html/>

(For those of you who may not be inclined to read the whole play, just to give you a taste, here is a brief synopsis from the Wikipedia:

“The main characters are Adam, Eve and Lucifer. As God creates the universe, Lucifer decries it as futile, stating that man will soon aspire to be god and demanding his own right of the world, because God was forced to create with him, "the ancient spirit of denial". God casts him out of Heaven, but grants his wish: the two cursed trees in Eden, the Tree of Knowledge and the Tree of Immortality. Playing on Eve's vanity and Adam's pride, Lucifer tempts both into sin. After the Fall and expulsion from Eden Adam is still too proud to admit that he acted wrongly. Instead, he recounts his dreams of human progress and achievement; he feels that now, unencumbered by God's rules, he is ready to pursue his own glory. Lucifer puts Adam to sleep, and the two begin to travel through future history. The first period they visit, ancient Egypt, is the realization of Adam's dream of immense human achievements. However, his joy is abruptly cut off when he finds that the pyramids are being built on the backs of slaves (as a later-executed slave points out, "millions for one"). Adam, in the role of a pharaoh, falls in love with Eve, a slave-girl; with renewed hope, he now tells Lucifer to take him to a world where all men live in equality, and Lucifer transports him to democratic Greece. In each succeeding period, Adam's previous noble dreams are exposed as futile, flawed,

or unattainable, all deteriorating from the once lofty and noble ideals into the abyss of human failings, greed and corruption, but Eve appears just in time to refresh Adam's spirit, and the cycle repeats.

The final dream scene is in an ice age in the far future. The Sun is dying, civilization has disappeared, and mankind has been reduced to a few scattered savages trying to eke out a living. Awakening from his dream, Adam declares that the future is hopeless, and that the only course of action now open to him is to kill himself, thereby ending the human race before it begins and preventing all the meaningless suffering the future holds. As he is poised to throw himself from a cliff, Eve finds him, and happily announces that she is with child. Adam falls to his knees and declares that God has vanquished him. God rebukes Lucifer, and tells Adam that regardless of whether he sees hope or not, his task is only to "strive on, and have faith.")

2. George Orwell's "*1984*" written in the mid 20th Century. It is science fiction, and it seemed surreal at the time to take seriously such dark visions of the future. I have first read it in my early twenties, when it was among the suggested readings in my college literature course. Personally, having just fled from the shadows of Soviet Russian Communism, this book grabbed my attention because I could identify with its meaning, I could see how Orwell's vision may well be one of the outcomes, if this world is continuing down the present path. As we all know the real year 1984 did not bring the Orwellian world, but in my view, if we connect all the dots of our present social progress, we can easily discover that it shows a big red arrow pointing toward it. Even though the two great coercive, terror laden social systems of the last century have been bankrupted and discredited, I can see the emergence of a more gently assertive coercion toward a similar goal. Having read the "Tragedy of Man" first – into which this book fits right in as an elaboration on Scene XII - perhaps its final message can mitigate the dark ending of this book.

Lastly, the third piece of my legacy, that is perhaps seemingly off the wall, however in the end this is what makes sense of all this. It is my recognition, that the Second Law of Thermodynamics explains not only the physical and chemical processes in this world, but also the up and down flow of history, the constant and inevitable erosion of a noble principle toward abuse and degradation.

Here are some quotes I gathered from various sources on the Internet, that describe the basic concept:

"Second law of thermodynamics, which says that large dynamical systems evolve irreversibly towards the state with higher entropy (disarray), so that if one starts with a low-entropy state, the system will never return to it. "

"The first law of thermodynamics says that the total quantity of energy in the universe remains constant. This is the principle of the conservation of energy. The second law of thermodynamics states that the quality of this energy is degraded irreversibly. This is the principle of the degradation of energy."

"...left to itself, an isolated system tends toward a state of maximum disorder"

"Energy of all types disperses...if it is not hindered from doing so"

"The image of the inexorable death of the universe, as suggested by the second principle, has profoundly influenced our philosophy, our ethics, our vision of the world, and even our art. The thought that by the very nature of entropy the ultimate and only possible future for man is annihilation has infiltrated our culture like a paralysis. This consideration led Leon Brillouin to ask, "How is it possible to understand life when the entire world is ordered by a law such as the second principle of thermodynamics, which points to death and annihilation?"

In my own words, this law of nature tells us that everything around us eventually turns to ashes, degrades from a high to a low potential energy state, from noble principles to nihilistic base-ness. They will do so at a rate determined by how much effort and energy we are willing to invest in impeding this slide, i.e. work hard at stalling the process by constant vigilance and struggle against this natural march toward this degradation and disarray. Be it mechanical, like your car, or social, like your culture, or spiritual, like your moral principles. This law, albeit laden with finality, allows for slowing the process down. And when the clock runs down, new ideas and new energy spring forth. We can do that because these two laws of nature hold for closed systems only. Fortunately our world perpetuates life because it is open to receive a constant stream of energy from the sun. So even though systems run down at various rates, our car eventually dies no matter how much money we spent on it, tree leaves fall even after a long and warm autumn, and grand and noble ideals for mankind's social systems eventually run their course ..... spring, rebirth, creation happens.

The point of the struggle!? To me the answer is given by Madách in the "Tragedy of Man" in the last line of the last scene. God says to Adam :"*Man, as I have said, it is for you to strive on, and above all to trust and have faith!*" (*"Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál"*)

In my view, the total distillation of my life's experience, the answer to why am I here? what is my destiny? - is that my life's achievement is to be measured by how much I have been able to impede this process of the inevitable demise, how much I was willing to swim against the tide, but even more so, how many chances that life gave me did I grab to create, to renew, to give birth.

I hope all this will make sense to you. Perhaps not now. But I am sure, given time and maturity my legacy to you will serve you well.

With love

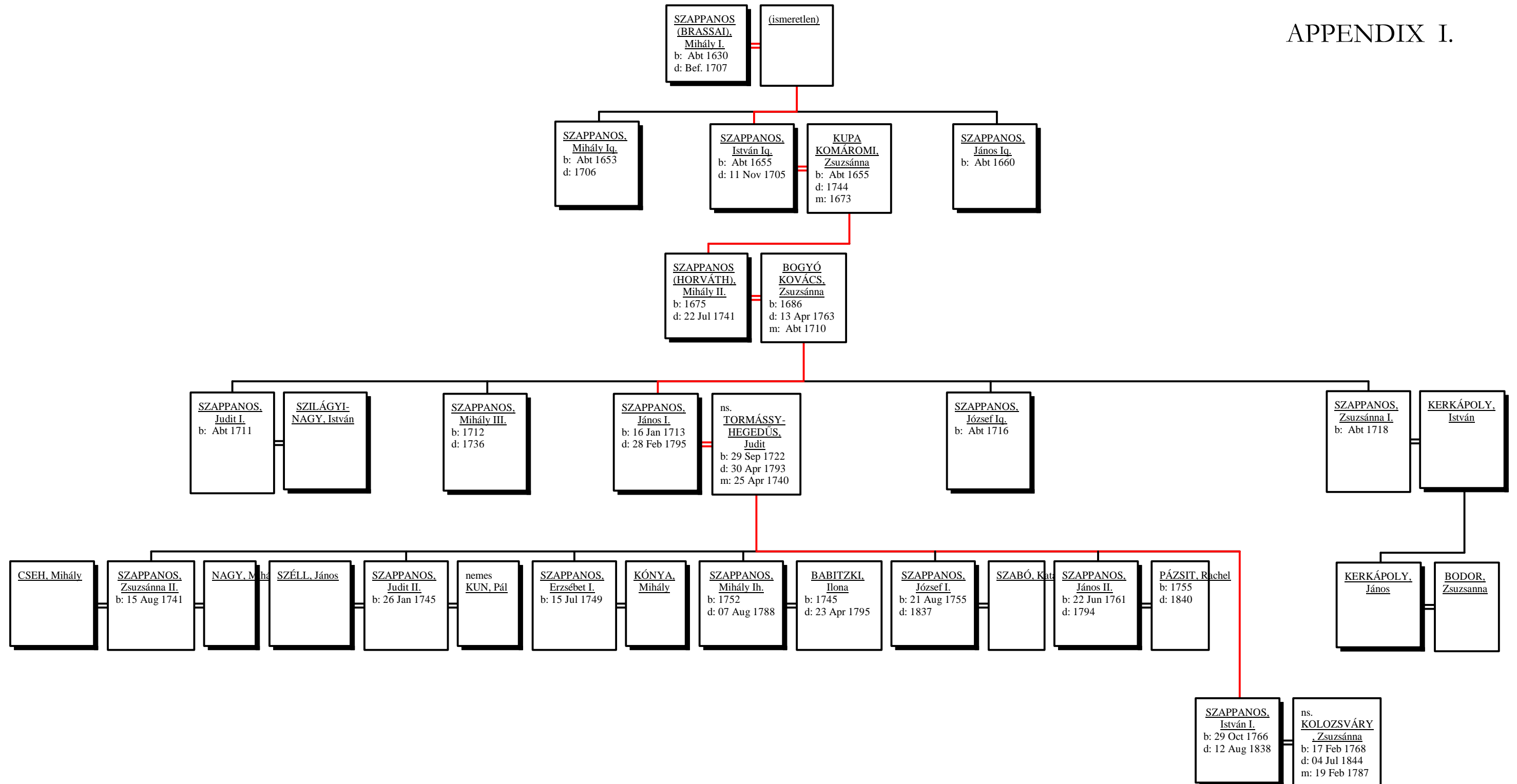
Nagypapa"

APPENDIX

APPENDIX

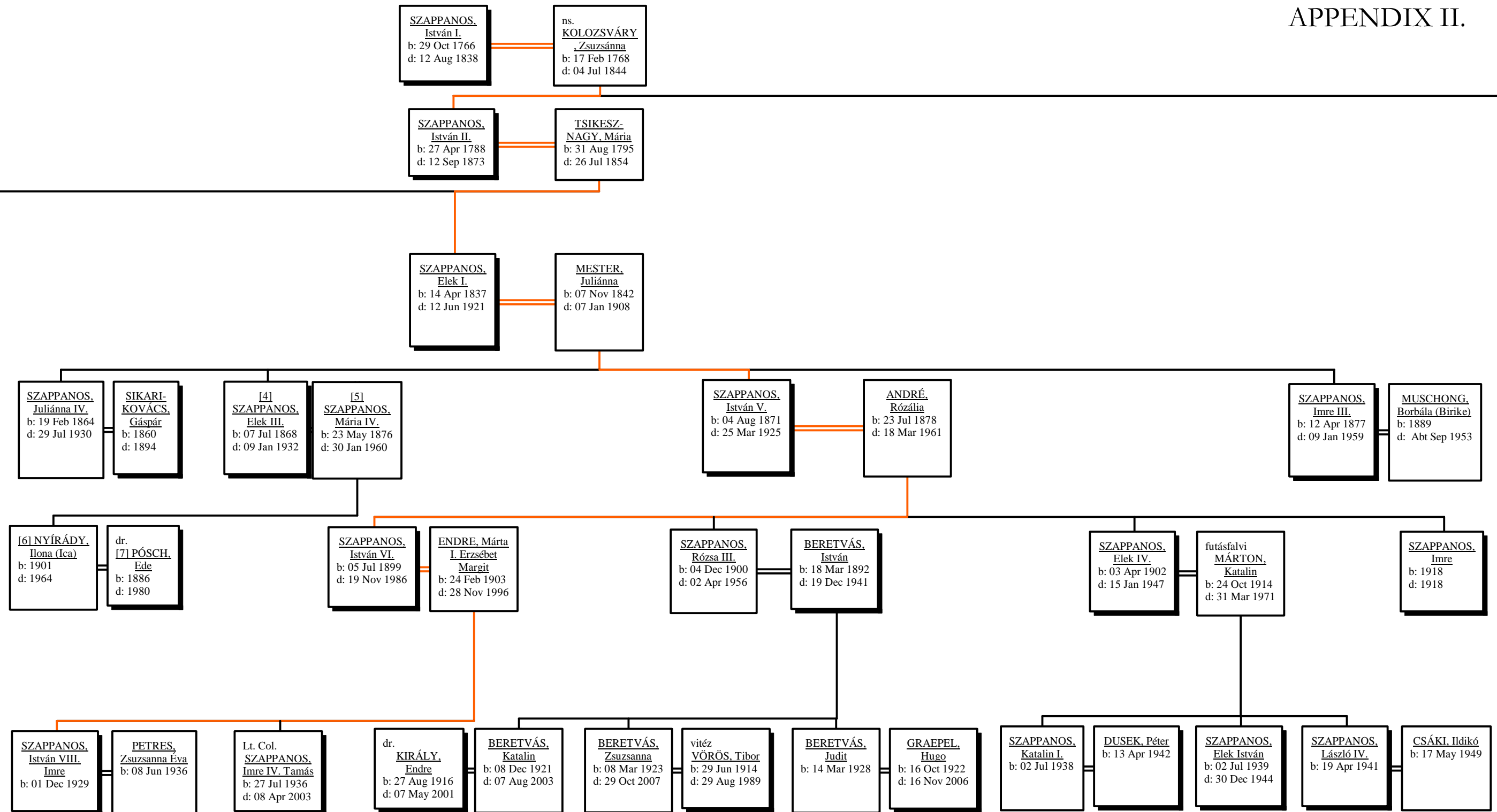
Szappanos Mihály Leszármazottai - Descendants of Mihály Szappanos

APPENDIX I.

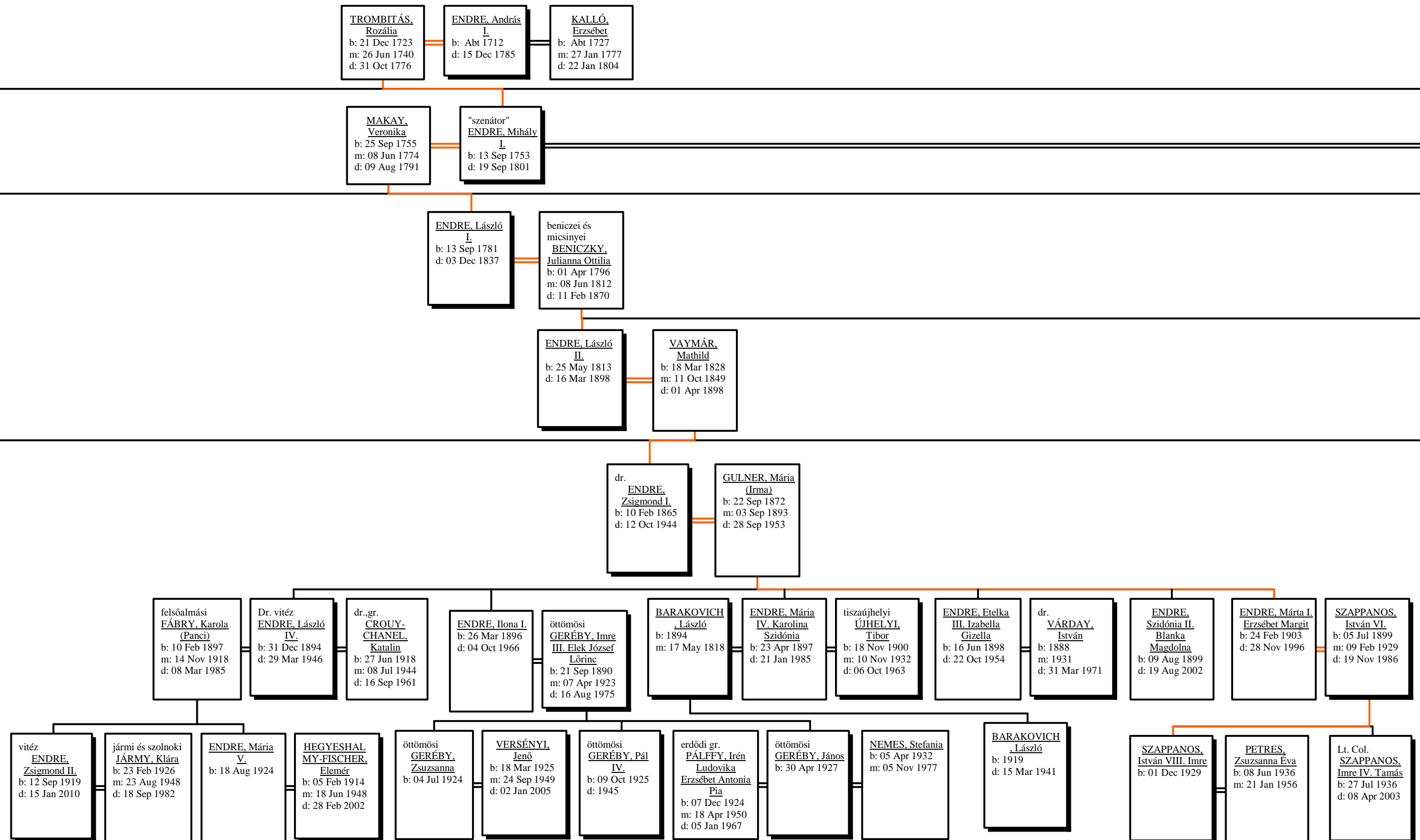
Szappanos István I. Leszármazottai - Descendants of István Szappanos I.

APPENDIX II.

Endre András leszármazottai - Descendants of András Endre

APPENDIX III.

Szappanos István Imre Ösei (Ancestors)

APPENDIX IVa.

